

PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

1998

2.

MÁRCIUS
ÁPRILIS

Dalainu.

Elarevengat gondoltodra gyátrau,
I nem tudom, hogy mi gondolatom van,
Átröpülsz leffrában harámon,
At a földön, az egész világon.
Dalainu, mit illyentek keremnek,
Uolcfuzári ábrándos telremnek.

At helyett, hogy ábrándolnak élek,
Táin jobb lenne élnem a jövőnek,
I gondoskodom... eh, miért gondoskodtam?
Itt az ifjú, majd gondot visal ráim.
Dalainu, mit illyentek keremnek,
Füllangjai könnyelmű telremnek.

Ua fej hányogtat van találcóison,
Gondolat meg megjelöljé jóba ifjú,
I milyen méltó a fej hányogt perrebe,
Alint a világot esendés to virrebe.
Dalainu, mit illyentek keremnek,
Kadrosái feteles telremnek.

Peret a hányog? ifjú örömeiben,
Kém peret? kell inni kezeiben,
I hold pohár is a pohárban bot van,
Farka jó kedv, fülelök meg ottan.
Dalainu, mit illyentek keremnek,
Niraványi mámoros telremnek.

Itt de meg a pohár van keremben,
Nemreklentek here van bitimben,
I a milyen vig a pohár esengése,
Ottan bír a malbitinus vörögese.
Dalainu, mit illyentek keremnek,
Fellegei bámatos telremnek.

Itt mit linc a fogaságnak nige?
Itt mit nem kell föl, hogy láncolat, ledigje?
I vora vár, hogy itten kezeletlenül
At a vörög rájja le keremnek?
Dalainu, mit illyentek keremnek,
Villanlái haragos telremnek!

Scipio Sándor

PANNON ÍRÓK

Kulturális folyóirat

3. évfolyam, 2. szám.

1998. MÁRCIUS-ÁPRILIS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Vajda László (elnök), Tagok: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Magyar Lajos (Lenti), dr. Molnár András (Zalaegerszeg), dr. Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz)

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

*

BORBÁS GYÖRGY

CZUPI GYULA

TAR FERENC

szerkesztők

MUNKATÁRSAK

Bence Lajos (Lendva), Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

MOLNÁR ANDRÁS

vendégszerkesztő

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

Folyóiratunkat Somogyi Győző litográfiáival és korabeli fotóanyaggal illusztráltuk.

A címlapon múlt századi olajnyomat látható.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz,

Keszthely, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézáne

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOURL címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Az egyes számok ára 120,-Ft. Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Szárny grafika Nagykanizsa

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

In memoriam Morvay Gyula.....	4
Tornai József: Holdfogyatkozás, 61 -65. (versek).....	5
Bisztray Ádám: Fehér madeirablúz, Egyik ablakomban (versek).....	7
Galambosi László: Vacogva leng sebzett ének (vers).....	8
Makay Ida: Megvakítom, Összezúzva, A gravitációtól eloldott, Valahol fölkel (versek).....	10
Fábián László: Három szonett.....	11
Váczy Jépont Tamás: Egy idengenzetű magánélete (regényrészlet).....	9
Kelemen Lajos: Szőlőparabola, Sírásunk is (versek).....	14
Ács József: Kincses ládika (vers).....	14

EZERNYOLCSZÁZNEGYVENNYOLC, TE CSILLAG

Petőfi Vácott (Sass István írása 1 884-ből).....	1 5
Szapudi András: Noszlopy hazatér (Novellisztikus emlékezés).....	1 7
Beke György: Bem tábornok segédtszije.....	20
Egy elfeledett költő: Szentkirályi Áurel versei (1 850-1 867).....	26
1 848/1 849 kevésbé ismert nótája, a „Magyar Dall”.....	28
Béres Katalin: Gózon Imre honvédtizedes visszaemlékezése.....	29

Megyeri Anna: Fotográfiák 1 848/1 849 zalai szereplőiről.....	36
---	----

Hermann Róbert: Perczel Mór muraközi hadjárata.....	44
Hadvezérek és tüzérek (Beszélgetés Csikány Tamás hadtörténésszel).....	53
Bacsa Gábor: Hadikórház Nagykanizsán.....	55
Horváth László: A letenyei ezüst pénzlelet.....	59
Kapiller Imre: Zsidó társadalom Nagykanizsán 1 848-ban.....	66

Sándor János: Egressy Gábor, a kormánybiztos.....	69
Molnár Andás: Glavina Lajos.....	72
Zakar Péter: Gasparich Kilit.....	76
Márfi Ibolya: Pásztorfai a parlamentben - Királyi Pál.....	82
Tar Ferenc: Asbóth Sándor.....	86

Kerecsényi Edit: Az 1848-as szabadságharc eseményei a dél-zalai parasztság emlékezetében.....	88
Vajda Lászlóné: 1848/1849 zalai kronológiája.....	92

Borbás György, A szabadságharc szobrai.....	95
Somogyi Győző: „Huszárkodom” (T.F.).....	99

SZEMLE

Szarka Lajos: A tábornok bére (Hermann Róbert).....	1 00
Deák Ferenc országgyűlési levelei (Kiss Gábor).....	101
Katona Judit: Mária-bánat (Kerék Imre).....	101

Kotnyek István felvétele

* A TÖLGYFA

Jéghegyek süvöltő haja, kazalszóró orkán zúdult a tölgyfára; ágait cincálta; ősi talaj jajja hallatszott: a vad vihar megcsavarta derekát; hasadt és repedt az acélerős derék. De a gyökerek még mélyebbre kaptak: védték az ősi, megbontatlan földet és a tölgyet. Mert ősi idő óta nép élt és él azon a tájon. Tölgyfából van az ápos bölcső, az állóka és a meghatóan szép dőhedernagy kenderprős is. Ókori idők utáni házsorvégi izgótűz izzott.

Szülfőfalum népe él ezen a tölgyfás tájon. A ma és a holnap minden vad szóvihara sem hasogatja meg emlékét, nem szaggatja ki gyökerét; lombja alá segíti Tardoskedd népét. Mindéig önállóan maradván, anyanyelvüket szépszóval megbokrétázva, más népnek is kezet adva. Átkarolom hát a tardoskreddi tölgyfa derekát tisztelve szülfőfalum ősi emlékét, szót emelve édes anyanyelvem szabadságának virágzásáért.

Pécsett, 1997 Karácsonyán

Morvay Gyula

* Az utolsó írás, amit tőle hozott a posta.

ELMENT AZ UTOLSÓ SARLÓS

In memoriam Morvay Gyula

*„Szlovákia szülőföldem Magyarország a hazám.
Ilyen gazdag vagyok, szülőföldem van és hazám”
(Morvay Gyula)*

Gyula bácsil Gazdagabb voltál! Igaz magyar és egy sors tisztán látó harcosa. Tardoskeddről indultál 1905-ben, s most 92 évesen távoztál. Örököltél olyan gondolatokat, amelyek értéket képviseltek.

Trianon után rekedtetek idegen közegben, kisebbségi sors várt rátok, pedig senki sem tudta igazán, mi az. Példát mutattatok a világnak, és példa ez még ma is, hogyan lehet és kell úgy élni. Rádöbbsentetek az igazságra, hogy a kis népeknek élni és fennmaradni csak akkor lehet, ha összefognak, ha közösen cselekszenek. Megtaláltátok a lehetőséget, és megtaláltátok az utat. Példát mutattatok a világnak, hogyan lehet valaki akként európai, hogy magyar.

Az 1928-ban induló *Sarlós* mozgalomnak egyik zászlóvivője voltál. A cselekvőkészség, a hit, az Akarat nagyszerű dolgokat eredményezett. Írtál, agitáltál, jártad a falvakat, előadásokat tartottál. De mindez örökre már a múlt.

„... az új nemzedék nem ért meg, hogyan is érthetné meg előző nemzedéke történetét, eszmei mozgalmát, ha nem tanulja meg. Mert meg kell tanulnia a régi történelmet, s abban mindent, amit előző nemzedékek véghez vittek. Így hát a Sarlós-mozgalmat is”- írtad.

A ma embere számára alig érthető, hogy egy maroknyi serdülő, 16-22 év körüli ember hogyan tudta egy egész ország közvéleményét befolyásolni. *Balogh Edgár* vezetésével megalakították 1926-ban az öreg cserkészek Szent György Körét. Innen a jelmondat: „A lovag a Gonoszt szúrja le. Jelében mi a múlt bűneivel szakítottunk.”

Művészeted az 1930-as években teljesedett ki. Versesköteteid indulók voltak, amelyekből a *M*szegények dühe, minden elkeseredése, őszinte, tiszta érzése tört fel. Fenyegesítő öklök voltak ezek a költemények. *Balogh Edgár Hét próba* című művében így szólt alkotásaidról: „Nekünk tetszett a Morvay-versek felhorkanó, káromkodás paraszt nyersessége, kihallottuk belőle a kisebbségi tömegek felzúgó moráját...”

Írósgod erejét a regény és a novella tudta teljességgel visszaadni. Az *Ember a majorban*, a *Valami készül*, a *Fekete föld* valóságírodalma megdöbbsentő. Több volt az, mint kritikai realizmus, más volt, mint hagyományos esztétikai kategória. Valami mély, bensőből fakadó különös valóságlátás volt az. Szemfacsaró rőzsefüst, doh- és verejtékszaga volt, mégis új emberség áradt belőle. Hirdette:

*„Új élet kell ide!
És akárki az, és akármi az,
csak hozza ezt az új életet,
kézfogással, öleléssel várom.”*

Nevet zászló volt. Verseid tömegeket mozgósítottak. Parasztagitációnak nevezték művészetedet. 1942-től Nagykanizsa adott otthont, ahol 1945 után meghatározó személyisége lettél a város politikai életének is. Szakfelügyelő voltál, tanítottál, de óráidon is a magyar szegénységért aggodó gondolatok keringtek fejedben, akkor is alkottál, mert volt mondanivalód, üzeneted. Írásaid történelemkönyvek, a szegénység, a parasztság történelemkönyvei, szociográfiák, képi valóságok, vádbeszédek.

Az örök alkotás lázában égtél. Még fél évvel ezelőtt is küldtél kéziratot, rendezgetted írásaidat. Aztán Pécsre költöztél, ott zárt magába az anyaföld.

Volt szlovák szülőfölded és hazád, s lett örök nyughelyed a magyar anyaföld. Teljes, igaz életet éltél. Nyugodj békében!

Horváth György

IN MEMORIAM MORVAY GYULA

Tornai József
HOLDFOGYATKOZÁS

Ahogy a macska elkóborol

Ahogy a macska elkóborol
és néha napokra oda van
de aztán váratlanul fölhangzik
számonkérő hangja az ajtó előtt

miért nem csöngetsz rám
az éjszaka tenger-alatti zöldjében
vagy mikor a hajnal küldötte
lassan megérkezik a hegy és a ház fölé

miért nem jössz vissza
mint a macska hirtelen a soha-
többé-nemlét kátrány-sűrű
mocskát átszakítva

Az örvény-halott

Never say never
de én most mondhatom
az a halál-pehely
nem mozdul ajkadon

a rádszakadt mennybolt
nem mozdul el rólad
mégse rémít meg hogy
már lemondjak rólad

nem jutottam ködös
utunkon odáig
rádbocsássam az ősz
szélvész- és lomb-csatáit

nem sohasem soha-
sem volt köztünk fél perc
mit valami csoda
tűzzel ki nem bélelt

never never never
soha örvény-halott
sose engedlek el
amíg semmi vagyok

vagyis ember ki nem
bírija el a dicsfényt
de hát rajtad sosem
győzhet az öröklét

Ének az örök bánatról

Én is csak azt szeretném
nem számít milyen alakban
amit szegény örült kínai császár
szeretett volna mikor szerelmét
darabokra vágták a lázadó katonák

a selyemhernyó-szemöldökű
Jang-Kuj-fejt akarta látni
mégegyszer varázslattal vagy kokain-mámorban
Jang-Kuj-fej szépségét mégegyszer
én is csak a te hajlongó-erdő-zöld szemed
arcod csillagfáklyáját szeretném
ide-idézni jártam a Kilenc-Sárkány-forrásnál

hol a császár felhő-és-esőt játszott Jang-Kuj-fejjel
láttam a jade-szegélyű fürdőmedencéket
és a márvány-pavilonokat hol az örök
bánat fűzfái elmélkednek a tavak
kőpadjára görbülve másfélezer éve

Szemfényvesztő villanás

Úgy iszom a kávé délután
mintha itt innál velem az alacsony
asztalnál a fotelban ülve ahogy
legutóbb Beethoven-hangversenyre
mentünk s te megint nevető fogú-ajkú
Pseudo-Euridike voltál a híres csillag-
nimfa huszadik századi mása mindig

úgy iszom a kávé mintha
fölszólítanál igyad és akkor ott vagyok
veled elhagyott társam ez a mondat
benne van abban a szemfényvesztő villanásban
ahogy a kávé a csészében megbillen

Az ősz gerendái alatt

Látod fél-ájultan vonszolom magam
az ősz gerendái alatt
a véres fejjel menekülő fák alatt

újra és újra leütsz halottam
ütésedtől megtántorodom és az
ajtófélfába kapaszkodva vonszolom magam
az ősz gerendái alatt

véres fejjel menekülő árnyékok alatt

Bisztray Ádám
FEHÉR MADEIRABLÚZ

És ketten vagyunk,
bizony csak ketten még,
egy tavon kelünk át,
nyári tavon
vas-ágú felhő alatt.
Tengerrengés dob
tarajára minket
a iátékhajóval,
szőlők, erdők,
nagy messzi
hegyek százzrácú szoknyája ring,
sirály száll, esik,
fuldoklik
szélben, fölcsapó vízben.
A mélység légüres,
még fönt vagyunk,
kezed,
karmos-kedves bilincs
pattan csuklómra,
mintha megfogva segíthetnék.
Zuhanunk,
együtt zuhanunk,
szemed fölém úszik,
arcomban
lucskos, fehér madeirablúz.

EGYIK ABLAKOMBAN

Egyik ablakomban hagytál
virágzó kökényágot,
másikban sárga sisakvirágot,
látassák messziről
fellobbant három nap,
mikor Pannonia hordott tenyerén,
s a délután Napban fürdő sarokszoba,
hol hozzám gömbölyödve alszol
és ébredsz a csönd madaraival,
s ez a kicsi rése megnyílt időnek
csak ez a miénk,

együtt fülelünk a sötétben,
szíved ütése hangosabb,
ahogy szorosan bújunk össze,
én pedig hálálkodom magamban,
te választottál ki engem erősnek,
viharban hittel bírónak,
aki megvéd,
holott minden erő csak tőled van,
mint aranyvesszőtől a kelő Nap,
Mindig is csak te szeretted engem.

Galambosi László

VACOGVA LENG SEBZETT ÉNEK

Tarisznyázol, öregember?
Isten-váró türelemmel
ballagok a csillagsárga
hajnal elé, hol rózsákra
ömlik a fény, akár patak
földig érő ágak alatt.

Fordul a Nap fönn a hegyen:
kőre ülve emlékezem
holt apámra, holt anyámra.
Olyanok, mint magasságba
tárulkozó ezüstfenyők:
kaptatók közt megérkezők.

Hozzám lépve beszélgetnek,
aztán lassan tovább mennek;
hallom őket s visszavárom:
lobognak a láthatáron.
Fázó bokrok köhécselnek:
zúzmaráson könnyörögnek.

Isten-váró türelemmel
öregszem, mint annyi ember.
Szárnyam jégben, hállok hóban:
fuldokolva kóboroltam.
Láng haldokol körülöttem.
Nem szállhatok, fehér ködben

téli tüzek elenyésznek.
Vacogva leng sebzett ének.
Vihar ugar, sziklák hullnak:
csontot törve széthasadnak.
Nem tud többé melegedni
vénült vérem: fagy dermedti.
Vénült vérem fagy dermedti.

Vácsi Jépoint Tamás
EGY IDEGENVEZETŐ MAGÁNÉLETE

*

Utcakönyv

IV. REPISTA

„A RUGÓ, A DRÓT RÖNESZÁNSZA”

(Rep. Pista 1968)

„a lekvárral töltött
 pacsirta
 szebben dalol, mint a túrós;
 ám eszetekbe ne jusson
 megtölteni egy feketerigót”

(Icáv Haiku részlet)

REPÜLŐS PISTA a Templom (1) és Terézia (Id. ott) körzetében működött. Széttérjesztett szárnyai rémisztgették és derítették az itt lakókat.

Egy ártalmatlanul veszélyes maghasadék volt
 Hol Messerschmitt, hol MIG 5.

Még a korabeli MALÉV helyi járatait is előadta.
 Volt esze. Az utolsó és eleve halálraítélt városnéző
 légitársaság lezuhanása után, inkább csak hőlégballonok
 utánzott. Fő produkcióját a fent már említett
 helyen, délután négykor kezdte.

Ezt megelőzően egy papírraktárban kiadó volt.

Bár lenne még egy ilyen jó Kiadó!

Héttől háromig Kiadni; négytől repülni.

Repista Krisztusi-valójában széttárt karral
 kerregett, brummogott és munkát okozott egy ak-
 kori (lúdbőröshangú) rádióbemondónak, miszerint:
 - Az Óvári Fő utcában délután négy körül tor-
 lódás várható. Kérjük az arra gépkocsizókat, hogy
 repülőgépet leszállására számítsanak!

EGY NÉNI: Tetszik tudni, amikor a csattanást
 „látta”, csak azt „hallom”, kiröpül egy csomó fog.

Kérem, nekem az apukája csinálta a mosolyo-
 mat. Ó de régen! De hogy a kisfiának is ennyi pót-
 foga lett volna?!

Kérem szépen, azt hiszik, Katalin-nővér egy
 szabványos öreglány? Nem! Én még a jövő héten
 is kislánykorom eltítkolt bűneit bánom. Szerettem a
 zsíroskenyeret, cukorral, ám soha nem gyóntam meg-
 még novícius koromban is elhallgattam - mi-
 közben annyi más tiltott dolgot magamra vállal-
 tam. Óh Istenem, Uram!!!

De ha Pistike a Fiam lett volna... a bevallatlanok
 közül persze... hát akkor most belehaltam volna...

nos, hát ez a doktor úr, ez a fogcsináló... másnap
 már pótlásokat, harapáslenyomatokat, protézisra-
 gasztásokat vállalt.

Na és kérem, az a buszvezető még félre is rug-
 dalta azokat a fogakat.

Amit a papa csinált a saját fiának.

Micsoda idők!

REPÜLŐS PISTÁnak több foga volt mint szár-
 nya. Papája egy igen népszerű fogtechnikus,
 ki írmaját meglehetősen szégyenlendő, „Fő utcai
 polgár” rövid ideig a Patikaházban (Id. ott) szom-
 szédunk volt. Ha balra tekintünk, még látjuk az
 épületet, a cégtáblát. Ma már ő sincs közöttünk.
 Sic.

Na szóval, a Repi Tojt a Tojásra.

Repi nem a mézsburok föltörésével jött a világ-
 ra.

Mamácska (mint minden valamire való regény-
 ben) belehalt a szülésbe. És születése évében adott
 helyen nem volt inkubátor.

Én megúsztam, ő Rep volt és mostohája.

Beszélni is én vettem rá úgy hároméves korá-
 ban.

Közös előszobánk (vö. társbérlet) állófogasát
 rántottam rá. Merő véletlen! Hála és bocsánat! Ám
 addig egy hangot nem adott ki az Istenadta.

Ezután legalább dadogott.

Én igen megvertem szüleim révén, ám Respis
 szülei tátracsúccsal etettek hetekig (Plexi)

R.R ma űrhajózna a villamos elhagyott sínparjai
 között.

A szkafander az szkafander. És ki hallott már
 olyat, hogy egy néma embert elgázol egy hangos
 autóbusz?

Egyébként a papa által fogait arany-agyarakra
 cserélt vigyora vitte a máshollétbe.

A vezető vallomása szerint a napfényben meg-
 csillanó mosoly, úgy tűnt, mintha egy jobbra kitérő
 jármű jelzett volna.

Mindez a Nagyposta előtt (Id. térkép) történt,
 mikoris nem röpködött. Ritka, tiszta tudattal ment
 korán kiérdemelt nyugdíját fölvenni.

Kunhalmi Ferenc (legyen megemlítve a vétlen
 gázoló) vallomásából:

... mire ugye én kiszállok (!) a 16 36-osból,
 hogy úgy lássam, mi van, hát akkor már az úgyne-

* Második folytatás

vezett Kispiacról már vagy tízen, főleg a nyugdíjasok, hát no... szedegették az aranyfogakat. Persze csak a földről. Egyet én is őrzök, igaz, az csak porcelán... A Tőstököt meg nem bánom, de előbb volt itt a Hullakocsi, minthogy megállapították volna... ugye a meghalást... hát... ennyi...

REPÜLŐS PISTA ezt a versét egy korábbi landolás után nyomta a kezembe (ha jól emlékszem, akkor IL-1 7 volt.)

csiganyom
nyálmély
pincebarátság
a patkányok sarkantyuján
örömléányok
lépcsőn lefele
moha
észak rév és dudva
szaxi bug
serceg a sliccem
álomkabát
spiritiszta főző legények
bilincs amin nincs kilincs
karabiner
és itália
kötél kábel
és házhelyadó
euróka euróna
kioldatlan kötelék kezem hátrafeszítve
térdem és zápfogam
randevúzik
a többi mint a repülők landolnak lágyan
anyatej és napolaj
mint csiganyom
és a
nyálmély

Azt tudja-e (a buszvezető vallomásából), hogy senki nem a mentőket hívta, hanem körülötte marakodtak a fogain, én meg oda akartam jutni a sérülthöz... meg kell ugye nézni, hogy intézkedést-e igényel a sérült, avagy nem... szóval még én is kaptam egy esernyővel... mert hogy föltételezték, aranyásó vagyok a lekésettek közül... nos... ám... e...

Balra! Balra nézzünk!

Mozis Nagymama azt mondja, ne barátkozz a Pistával, mert az egy csökkent kölök és nincs ki minden kezeke.

Amióta miattam tud beszélni, mindig berreg.

Re-repülő vagyok... figyelj... rererepülök...

Nemtom mi az a csökkent (ezt is meg kell kérdezni), de tegnap összemértük a kukinkat.

Sajnos az övé nagyobb.

A Dolfi bácsi előtt van egy nagy tócsa.

Makay Ida

MEGVAKÍTOM

Félve nyitok be szobádba.
A tárgy mind hideg-idegen.
A fotók arca sárga. Éles.
Nyár van. És jégkorhideget,
szívig metszöt érzek vacogón.
Ravatal-ágyadon mered
árnyad. - Halottas szobában
fátyollal, feledés-sötéttel
megvakítom a tükröket.

ÖSSZEZÚZVA

Nincs már törvény. A kőtábla összezúzva.
A csillagpercek megbomolva szállnak.
Megroppant világom tengelye.
Halálad értelem, rend széthullása.
Nincs aki újra teremtsen. - Hiába.
Mérték és arány végleg elveszett.
Összetörve az igaz tükör.
Néma a kérdés. S mind a felelet.
Urnád hamuja havaz földön-égen.
Fekete hó. - Már mindent betemet.

A GRAVITÁCIÓTÓL ELOLDOTT

(In memoriam Pákolitz István)

Ki tudjad, „mindeneknek súlya van,”
viselted súlyát a létnek,
izzó örömek, szenvedésnek,
az idő csillaghullásának,
a szépség nehéz fegyelmeinek.
A gravitációtól eloldott,
túl az időtlen-örök tereken,
szabadon szállsz az ég nyílt tengerében.
A vers szárnya, testetlen fény emel.

VALAHOL FÖLKELT

Még rezdületlen mind az ág.
A Naparany súlyos, tömör.
A vizek tükre megtöretlen.
Megérett nyár. Betelt öröm.
Csak néha sötétül az ég.
S átcikázik egy rejtelem,
milliárdéves félelem.
Ellobbanó gyertya, a fény.
Borzonganak a tárt virágok.
Valahol már fölkelt a szél.

Fábián László

REGGELRE lefagyott a lomb a fákról
a pödrott levél alattuk hevert
épp ott ahol tavaly is áttelelt
és megint a tavalyi szél viháncol

berkenyét és somot kökényt szedert
álmodtam vissza egy letűnt világból
amellyel többé már senki se számol
véggépp lefagyva az is ott hevert

olykor még visszatér a kedv a mámor
a szenvedéstől meggyötört levert
ember még mindig terveket kovácsol

amíg a vesztett nyárból futja mert
aztán csak egyre hull a dér a fákról
oda ahol a fagyott lomb hever

BELÁTHATATLAN változatban
rogyadoz ránk a holt idő
mindössze az a bökkenő
hogy mégsem tudjuk változatlan

milyen bugyrokából bűjt elő
hol formálták miféle katlan
okádja felénk lankadatlan
és birodalma egyre nő

vagy beékelve áll szilárdan
ős otthona a végtelen
a születéstől halálra váltan

csak lessük rezzenéstelen
arccal sivár aggodalommal
meg egyéb kétes cifra lommal

OLYAN a hold mint rossz festményeken
sarlóformájú és hígan világol
éppen ilyenek ritkán látni máskor
de koraósszel gyakran pont ilyen

a Göncöl átível az út fölött
büszkén egyelőre nem hullva rúdja
nem ér még le egy csillag sem az útra
noha rég minden egész eltörött

a szem rálát a késő végtelenre
a téveszmékre végül fény derül
de mintha véggépp minden késve lenne

hitetlen is a lélek legbelül
hitetlen és a megváltás feledve
nem válaszol többé a néma űr

Igaz, ő nem nagyon szereti a vizet, inkább a madarakat nézi, de azért elég jól eljárszunk így is.

Neki is van nagyija és náluk a disznóól mellett nagy, dög lótetűket lehet kiásni. Tegnap hozott.

Beletettünk egyet úszni, de nem nagyon akart.

Pis azt mondja: lálátod... ők is rere.pülnének. ii.nkább.

Aztán beleivott a lótetűs vízbe.

Ő már látta egyszer az anyukája MÓKUSÁT, amikor fürfür.dött.

Meg a Fehéremeséjét az oviba. Azt kétszer is.

De már nem sokáig jár velünk, mert elviszik a Gyedóba.

Mozis Nagymama szerint: hála az Istennek!

Azért viszik oda mer gyépés.

Hát most csökkent vagy gyépés?

Amikor olyan jókat lehet vele beszélgetni.

Ülünk a tócsa-pocsolya szélén a sarkunkon és...

Egyik Nagypapa, egyszer arra bicajozott, ránk köszönt: (mer a másik Nagypapa „elkezelés” miatt már nem élt)

- Na, mi van Indiánok, szélcsönd?

Ő azt mondja, hogy nem gyépés a Pista, csak MAS.

Somogyi bácsi szerint sem az órában van a hiba, hanem a rugót kell néha megtisztítani.

Egyszer kijött a boltból és olajat csöppentett a pocsinkba. Azt mondta: igaz kérem, hogy ez a legfinomabb óraolajom, DE!

FÖLÁLDOZOK KÉT CSÖPPET A SZÉPSÉG OLTÁRÁN!

És tényleg belecsöppentett a randa pocsetába és egyszerre olyan lett az egész, mint a tavaszi ég, meg amikor a moziba meggyullad a film, és Másik Nagy szabatázsról beszél.

Olyan szép lett, hogy utána nem is hugyoztunk bele.

Pedig mindig bele szoktunk, ha már megunjuk.

Azt hiszem, mégsem tűzoltó leszek vagy pap,

Hanem ÓRÁS vagy FESTŐ!

Repista azt mondja: ééén... akkkkoris rere.repülő akarrrrrok lenni!

Hát akkor ez mégis csak csökkent!

És szerintem az anyukájának nincs mókusa és az Emesének sincs kétszer mókusa. Hát vigyék is el!

Már mér kéne elröpülni a csodakér, ha itt van előttünk a pocsolyába?

Én most már, hogy megbeszéltem, mindig kapok mostoha anyukájától egy Plesz-szeletet.

De ezt a kiskonyhába kell megenni, mert az anyukája szerint: ha leviszi, elosztogatja az ágrólszakadt prolikölyköknek a Kispiacon.

Hát el!

De van, amikor egyszerűen csak elveszik tőle.

És utána még meg is hajigálják kövekkel.

Egyszer meg akartam védeni, de nem tudtam.

Úgyhogy beálltam én is hajigálni.

Pista a barátom lesz mindhalálig, de most lőttek a sütinek.

Pipistának össze van varrva a homloka, én meg otthon kaptam egy ritka nagy lelkit. INKÁBB SZÍJJAL VERTEK VOLNA MEG! Gyűlölöm Őket!

Holnap a kútnál direkt megcsípetem magam a darazsakkal.

HOLNAPI

V. A LÉPCSŐS

Hanemha nem sértem meg,
nekem nem az ital sok,
de én vagyok hozzá kevés.

(Töte XXIII. 09. 73)

Nem hazamenni nehéz, otthon maranni, az a nehéz!

(Eltetszetesni Józsi bácsi)

mit akarsz bazdmeg isten
ha azt hiszed bazdmeg
kilenc gyereket löktem föl,
tizenkét unokám van
volt mert nem kell
bazeg isten
elmegek takaróér
kell nekem féldeci bor

(Villámsujtotta Endre 1 993)

én má egyszerő mikszátkálmán unokája is lehettem
vóna, de hazaküttek az oskolábó, me nem vöt
tüzellő

(mixátkállmán unokája. Idézet)

ALÉPCSŐS (3) mint azt már a találékonyságukról ismert alkoholistáktól tudjuk, egy olyan kocsmá, melynek fölfele több foka van, mint később lefele.

Más a pincés, ott minden fordítva érvényes.

A félelmetes logika és élettapasztalat minden helynek igazi filozófusát termeli ki. Nem csoda, hogy a választékos beszédéről közismert Töte (eredetileg kőműves) egy alkalommal a földművelésben korán elaggott Józsi bácsit imígyen érintette. Szóval:

- Alighanem el tetszett esnie Józsi bácsinak.

Józsi bácsit ez esetben a föld csókolta, ám Ő csókolta már a földet eleget, megengedhette hát magának; az enyhe sárból föltekintve eme verssort:

- E, teccett vóna Apádnak, amikó anyádba verte vón... -

És alukált tovább. Az úszkáló villamosjegyek pedig úgy közelítettek és távolodtak duzzadt orrától, ahogy a levegőt szívta és fújta.

Eltetszett-Józsi bácsinak egyébként nagy híre volt elesés ügyben. Évtizedek óta volt rajta mindig valami glazúr, seb, var, nyiladék, karc. De mindig megvárta a gyógyulást, s ha már leszedhető volt a máz, elindult esni egy kapitálisat. A folytonosság hiányának folyamatosságát biztosította így.

Nem is volt a lépcsősnek a zsidó tulajon, a hucul Józsi bácsin és a sváb Tötén kívül érdelemleges magyar egyénisége.

Az enyhe nyúlszájjal megáldott Töte nálam is festett egy balga nyárvégen. Emlékszem, kedvesem (az akkori) éppen Itáliában dolgozott, és meglepetésnek szántam a felújítást. Hát sikerült, mert már szeptemberben úgy hullott a plafonról a festék, mint dermedt fáról a falevél.

Pedig Töte jó szakember volt, ám költői lélek és a kötőanyagként vásároltatott sör valahogy kimaradtatott. Ajánlottam a tejet, mint a méz egyik barátját. Meséltem a kazeinről, miközben utolsó üveg malatánkat ittuk, de Ő fölháborodoton kihúzta magát - (1 65 centi volt az lstenadta)

- Mán kérelek tisztelettel, az őseket csak ne forgassuk a sírba. A méz az egy nálam is műveltebb anyag. Tejet ő sem ihat, má, bocsánat.

Töte alulápolt élettársa, ki szintúgy a méz öntudatával bírt, kedvesmesterura után elvállalta a takarítást. A hihetetlenül széfröcskölt és tejmentes festéket egyéni módon gyűjtötte össze. Az odakészített lavórba mindenekelőtt jóízűen belealudt. Zsíros hajacskáját hínárként ringatva, ecetillatú buborékokat eregetve. És én igazán elégedett voltam.

Gyermekkorom nyárvégét hozta vissza. Amikor Nagymama befőzött és a kiskonyha megtelt az uborka, paprika és a savanyítószerek szagával.

Köszönöm, Töténé asszonyság! Mama savanyú lehelete! Ám Eltetszett-Józsi bácsi hetven év bukdcsolása után átzuhant egy másik Lépcsős bejárata elé, ahol nem kell várni a sebek behegedésére. Ott már nem sérül meg az ember. Igaz, nincs jószagú fekete föld, de a lelkek mindig puhára esnek. Áldja meg őket az Úr.

ALépcsős vendégei nagyrészt a közeli Távolasági-busz megállójából adódtak, meg a Patika sort álló betegeiből. Pálinka és szimpla, vörös és fekete. Olajszagú fapadló, bádoggal fedett pult, üvegbúra alá bezárt legyek, töpörödött zsíroskenyér, hűgyszag, béke. Gerovit és műkö.

Herczfinger bácsi valódi bőrkötényben, állandóan álmosra leeresztett szemmel feszített az ajtóban, hátra-hátra tekintgetve a betolakodóra. És öblös hangján a félhomályba dörgött:

- Nu, mit? Ott van a harmadik polcon! Vögye lé és töccsön!! A píst meg hagyja csak a pulton!

Majd elmerengett a buszmegálló meg a trafóház irányába.

Az asszonyt várta és a két lányt, kiket 20 éve látott utoljára egy ellenkező irányú vagonba gyömöszölve.

Senki sem szerette, de ő sem szeretett senkit.

Eredetileg szappangyáros volt (minő vicc!)

Azután szikvízüzemet „vitt”.

Aztán államosodott.

Nem ismerte a hitel fogalmát.

Ha nincs ölég pénce, mir gyün be? De ha má ide ötte a fene, ott van a harmadik sorba a kóser szilva, abbú vögyön, asztán isten hírive!!

A memóriája még nyolcvan éves korában is példás volt. Kétszer senki sem léphetett ugyanabba az ivóba (Na ja, a Latin Bölcsék, meg az Alkohol égető hiánya! - mondta volna Böröcsök tanár úr)

Herczfinger bácsi tudta, az orrán milliányi erecske tudatta, hogy nem hamis ő, csupán türelmetlen.

És a várakozás sok kupicát emészt.

Sírkövére félretett pénzéből a következő üzenetet íratva:

Herczfinger Izidor 1891 - 1980

és szerető felesége

Roth Amália 1910 -

gyermekai

Eszter 1932 -

Zsuzsanna 1934 -

Mert hitte, hogy hazajönnek, és ha az Ő idejük eljön, akkor fölé temetkeznek.

Rossz nyelvek szerint a boncasztalon még fölül és féláron ajánlgatta a bőrkötényét az ügyeletes dögésznek.

Mindenesetre a Lépcsőst, később vállalkozó szellemű aratók vették meg.

De ezek már nem a gabona betakarítását, sem Józsi bácsi pottyánásait és nem a Szívem Ujja Úr bánatát hordozták.

Csupán az egyre rendszertelenebbül induló buszokat és a rendszeresen előforduló járványokat.

A várt buszok pocsolóakkal övezettek, a gyógyszerár pedig betegekkal.

Nem szívderítő egyik sem.

Évezredes tapasztalattal bíró öregek mondogatták akkor.

Helyhatósági választások, mög pestis várhatók.

Az ember kopik, a Lépcsős följárója kevésbé, az emlékek pedig egyáltalán nem. Valószínűleg nincs közülük hozzánk.

Hát most meg hova jöttünk?

Nagyapa nem iszik soha!

Még disznóvágáskor sem, amit pedig illik, hogy lehet, hogy most nem önti félre a porzsólt disznó mellé?

És a bicajt is lezáratlanul hagyta!

Sőt, ferdén van a villanyoszlopnak támasztva!

Engem csak úgy leemel és egy nem nagyízü pogácsát kell szopogatnom.

PIHA!

Nagyapa pici, likőrszerűt hajt föl. De egyből!

Most Nagyapa nagy és erős és ordít.

Ilyet sem szokott csinálni.

- Tudd meg! Tudd meg fiam:

NÁLUNK OTTHON MOST TISZTASÁGI FESTÉS VAN! Érted? TISZTASÁGI!

Áh... (legyint) fölül a bicajra, aminek hátsó ülésén jöttem, és... hé... nagya... itthagytam

Most vagy elfelejtett, vagy nem is Ő volt...

Az utóbbi azért tetszik nekem, mert ha nagy leszek, én is inni fogok.

És minden unokámat legalább egyszer valahol OTT hagyom.

Akárhol.

Csak legyenek!!

Hű! Mekkora ramazuri volt otthon!

Anya azt kiabálta: Apukám! Öreg korodra boldulsz meg!

Hol a kölyök!

Persze meg lettem találva.

Egy bácsit néztem, aki örökké elesett.

Vagy négyszer-ötször a földhöz verte magát.

Na, ezeknél meg nagytakarítás lehet.

A Zsidó bácsi, aki Nagypának is adott inni, azt mondja, miután kilódította: ha ez egy nap hatszor nem csókolja meg a földet, elmegy az orvoshoz fölírni valamit szédülésre. Józsi bácsinak betegsége a „gravitáció” (ezt megnéztem Nagyapa egyik szótárában)

JÓ SZÓ!

Amikor Apa nem vett mentolos-cukrot, én is megpróbáltam földhözvágni magam, de nem volt gravitáció.

Csak elverték.

Józsi bácsit senki nem verte meg. Sőt, még segíteni is akaródzott egy ember. Na, kettő!

Úgyhogy, ha nagy leszek, Józsi bácsi leszek!

Akkor próbáljanak, teszem azt (ezt Dolfi bácsitól tanultam) kiporolni!

(Folytatjuk)

Kelemen Lajos
SZŐLŐPARABOLA

*„Mit kellett volna még
tennem szőlőmmel”
(Iz5, 1-7)*

Dicsérhetünk, te
e szőlőskertet
mindig is oly végtelen odaadással
metszeted és gyomláltad -
akik mérnek,
s még elbizonytalanítanának,
előttük ez igazol;
érik szerte a nap alatt, eleven végre
csak a jó -
aztán később mégis, ha körbenézel,
borzadva veszed észre:
a csupasz karók közt egyszerre
mennyi nyakigláb dudva;
bent szapora
televénye a bűnnek; a baj
vette birtokba tulajdonod, s látván:
mint durvul,
tétlen ugyan ma sem vagy -
annál inkább kétkedő.

SÍRÁSUNK IS

Fogyatkozik, merül alá éjt-nap
e tiikából hámló
arany-jelen.

S ki élte,
egykor drága darabkája, eldől
a fölszínén magában;
tompá hant. S viszi hamar a folyamat,
átveszi a túl.

S míg bont, összevon -
sírásunk is az elemek közt elsimul

Csak a hiány itt fenn, a csupált
való! - amint kínos
könnyűségével
győzködünk.

Ács József
KINCSES LÁDIKA

ahogy megállt, akár egy fiatal őzike
és szőke haját kibontotta tétován
még sorsfordító tapasztalások előtt
kíváncsian
„Ki lakik ebben a
különös házban?”
ó kedvesem
ha tudnád hová zörgetsz te be
kire árasztod gyanútlanul
még a szenvedésen innen
tejfehér fényed!
hogyan palástoljam rezzenéstelen arccal
megrendülésem?
felismered-e
kik ülnek idebenn
s hogy miféle ház ez?
szép ez a kíváncsi szempár
de amit nem tudsz
vajon vágyod-e?
ha ugyan valóban kályhám tüze vonzott
kivánnám hogy maradj
de akkor is fuss, fuss
inadszakadtából innen el

Nemzeti dal.

Galpro, magyar, ^{his a harag!} ~~most vagy joha!~~
Itt az itt, most vagy joha!
Rabok legyint vagy rabadok?
Er a rëndés, vátapscator! -
A magyarok ifjen ére
Efrükünk,
Efrükünk, hogy rabok tovább
Nem lesünk.

Rabok v. Gunk mi. tan. igit
Kärhorottak vsapáink,
Kik fra adon élhet hatta,
Sogafö then nem nyughatna.
A magyarok :/:

Szonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek a végébb rongy élte,
Kint a hara becsu len.
/:

Finyesebb a lárnál a kard,
Jobban íresit a kard,
Ei mi még is lárnót hordunk!
Ide veld, régi kardunk!
:/:

A magyar nér megint réj lesz,
Méli régi nagy híriker,
Kik is kender e prúradok,
Lemofus, apalúratos.
:/:

Hol finjaint domborítanak,
Unokáink leborítanak,
Es áldi inástág mellett.
Mondják el pent neveinket.
:/: Petőfi sándor

PETŐFI VÁCOTT

A kései utód, Sass István, aki ma Zalaegerszegen él, dédapjától, a surdi kántortanítótól örökölt Biblia előlapján vázolt családfa ismeretében és egy szép ezüstgyűrű birtokában, hosszas előkészület után, 1997-ben felkereste a Sass-család borjádi kúriáját. A szekszárdi Wosinszky Mór megyei múzeum kutatásai ugyanis nem zárják ki rokonságát a borjádi Sass Istvánnal (1822-1891), Tolna megye főorvosával, Petőfi Sándor barátjával és háziorvosával.

✱

Orlay Petrich Soma és Barabás Miklós korabeli értékes, ám idealizáló Petőfi-portréi után, a Szendrey Júliának szánt dagerrotípia sokunk számára meghatározó élmény. Máig felzúgítja a költő iránti érdeklődést.

Hasonló érzésünk támadhat, ha a Petőfi-kortárs dr. Sass István visszaemlékezéseit olvassuk: [korabeli helyesírással] „*Petőfivel legelőször Tolnamegyében Sz.Lőrincen találkozóm [...] az akkor fennálló alsógimnáziumban {...} Petőfi mint kisebb tanuló, a terem baloldalának harmadik padjában közvetlenül mellettem ült.*” A Petőfi gyermekkorából című írás mondatai is (Vasárnapi Újság, 1883. december 16.) a barátság fedezetéről szólnak. Sopronban aztán ismét találkozott az ott katonáskodó költő és az evangélikus líceumban tanuló Sass István. Így a Petőfi bevonul katonának c. írás is valóságos élményeken alapul, de a szerény borjádi kúriába szóló meghívás is emlékekben gazdag epizódja barátságuknak. (Petőfi Tolna megyében, Tolnamegyei Közlöny, 1880. november 28.)

Mégis az 1847. évi, talán a legutolsó itt közre adott írás árnyalhatja leginkább a költőről kialakított képet. Ahogy a fény a dagerrotípián hűen kirajzolta a költő vonásait, az orvos éles szeme és látásmódja is reálisan eleveníti meg a fiú alakját és viszonyát a szüleikhez. (B. Gy.)

LÁTOGATÁS ÖREG PETŐFIÉKNÉL VÁCZON*

Írta

Dr. Sass István

Ha emlékezetem nem csal, 1847 tavaszán történt, midőn Petőfi engem, a pesti aranyos fiatal-ság ex honoribus orvosát s ezen felül az ő kiváltságos háziorvosát is felszólított, hogy mennék vele Váczon lakó szülei látogatására, miután anyjának - vagyis, mint mondani szokta, édes kedves anyámnak - állapotát aggasztónak hallotta.

Minden dolga sürgős és halaszthatatlan lévén, ezúttal is nyakamra ült és segített-készülődésem-ben, hogy a vonattal, mely, mint tudom, akkor még csak Váczig közlekedett, azonnal útra kelhessünk.

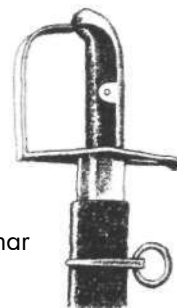
Forrott benne a vágy, hogy anyját mielőbb láthassa s betegségében a kívánt segílyt neki megvihesse. Tönkrement s tehetetlen szülei sorsának intézése egyedül reá nehezédvén, hogy gyermeki kötelességének szűkecske jövedelméhez képest háládatos szívvel meg is felelhessen - e csendes és olcsó s a mellett könnyen hozzáférhető várost szemelte ki lakásul számukra. Azonban nemcsak erről és élelmükről, hanem szellemi táplálékukról is gondoskodott - megküldvén számukra az irodalmi lapok tiszteletpéldányait. Az öreg úr ugyanis nagyon szerette a lapozgatást s a jó olvasmányt mindig a legjobb gondúzónek tartotta. Aztán, mint felolvasónak, betegeskedő neje szórakoztatása is kötelességévé vált. Fiúk ennek tudtával lévén, bőven ellátta őket olvasmánynyal. Gondos gyermek létére legcsekélyebb szükségükre is kiterjedt figyelme. Repesett lelke örömben, ha ellesett kívánságaikat teljesítheté. Segíté is őket tettel, tanácscsal s ez öröménél csak az a bánata lehe-

tett nagyobb, midőn szorult helyzete miatt nem tehetett annyit, mint szeretett volna. Mély érzésére sok kicsinyes dolog s visszas esemény hatott, de semmi oly megrendítőn, mint saját tehetetlensége mellett szülei elszegényedésének tudata. Azért a mint tehetsége engedé, minden követ megmozgatott, hogy szorult helyzetükön segítsen.

Megfogható ennél fogva, hogy nem ment, hanem rohant velem együtt a vasúthoz, nehogy egy pillanat is kárba vesszen az elindulásig, hogy anyját beteg ágyában mielőbb megláthassa.

Sürgős levén megérkezésünk, a mint Vácznál megállt a vonat, azonnal szülei lakására siettünk. Utunk egy kis emeletes házba vezetett. Konyhán át jutottunk egy szobácskába, melynek tisztasága lakója rendszeretetére s a két kis ablakban buján zöldelő muskátli virágkedvelőre vallottak. Az öreget asztalnál ülve, olvasás közben leptük meg. Kanapén üldögélő nejének tartott épen felolvasást az asztalon szétszórtan heverő lapok-egyikéből. Rövid köszöntés és bemutatás után Sándor leült anyja mellé, végig simító kezével sovány redős arcját, s átölelve, mellette maradt, megkezdvén kérdés-közlését egészségi állapota felől. A szót az öreg gazda vevé át, látva, hogy köhécselő nejének nehezeére esik a beszéd.

A hír sokkal sötétebb levén a valósnál, a társalgás is csakhamar

élenkebbé vált. Eleinte a lapokról, az azokban megjelent cikkekről, ismerősökről, végre Sándor viselt dolgaírói kezdett előhozakodni az öreg, mi közben felállt, s a szobában sebesen fel-alá járó fiát kísérte szemével, neje észrevétlenül kiosont, az ebédkészítéshez megadni utasítását.

Visszajövet, helyére ülve, velünk együtt hallgató a szóvivő öreg beszédét, mely keresetlen tiszta magyarsággal, szép egymásutánban, mint a színméz folyt ajkáról. Volt beszédében panasz, egy kis szemrehányás - megbocsátástól kísérve. Végre a selmeczi kalandra került a sor. Elmondó, hogy pesti szállóján találkozási fiával, mennyire meglepte az iskolaév bevégezte előtt való megérkezése, melyet sem azon mentsége, hogy ez úttal korábban végződtek az előadások, sem hogy bizonyítványait és ládáját ruháival együtt egy régi ismerősénél helyezte el, elosztalni nem tudott, hanem gyanúval élve, a nélkül, hogy ezt legkevesebb is elárulta volna, a mondott helyre indult fiával. Menet közben látva ennek zavartságát s félve újabb csínjéitől, úgy intézkedett, hogy az menjen elől s vezesse őt. Azonban szerencsétlenségére egy épülőfélben levő s átjáróul szolgáló házhoz érve, nehogy a téglák s gerendák kárt tegyenek előlmenő fiában, maga vevé át az óvatos vezetését, azon reményben, hogy így baj nélkül érnek át mindketten. Megkönnyebbülve érve a kijáráshoz, alig várta, hogy utána jövő fiának szerencsés átjövételéről szintén meggyőződhessék s ismét átadhassa neki a vezetését. Azonban majd sóbálványnya lőn bámulatában, hogy a fiú nemcsak hogy nem követi, hanem minden várakozás, hívogatás s utánjárás se vezette többé nyomára. Úgy érzé, szíve szakad le bánatában, hogy a fiú ilyenre vetemedhetett, így rászede s legfőképp, hogy olyant követ el, a mi miatt nemcsak az iskolából, hanem még apja elől is megszöknie kellett.

Neje ez alatt ülőhelyén köhécselgetve, majd időnként sóhajba kitörve hallgató férje panaszos elbeszélését. Fiúk szó nélkül szivarozva járt fel s alá, elmosolyodván néha apja részletező előadásán. Végre megállt s kedélyesen kérdezé: nem haragszik-e még s kibékült-e már korhelynek tartott fiával?

„Isten is megverne, kedves gyermekem, ha panaszkodnám, - folytató érzékenyen az öreg, - s el nem feledtem volna - mind azon keserűséget, mit nekem s anyádnak okoztál. Most már semmi panaszunk, sőt naponként kérjük Istent, hogy áldjon meg!”

Elképzelhető, hogy a beteges, gyöngye szívű anyát mennyire meghatotta e kenetteljes beszéd s főképp férjének közbeszótt ama vallomása, hogy a gyöngye anya az ő fiát kárhóztató nyilatkozatai ellen többnyire védő állást foglalt, holott ő a legtisztább szándékkal embert akart a fiúból nevelni.

Kérdésemre, hogy mi lett mind ennek vége: „Az lett, kérem szépen, - felelé elkeseredetten, - hogy fiam tizesért színésznőket kísért lámpával haza.”

[A szülők] egyedüli büszkeségüket öregségükben költő fiúknak találók. A nő férjének halála után búsongásban s mondhatni elhagyatottság közt tölté életét. Fiának bizonytalan helyzete győtré végső napjait. Jó ba-

rátainak vigasza és segélye sem enyhíté kettős bánatát. Megtört alatta a jó lélek.

A költő határozottan apjától öröklé szellemi nagyságának alapjait. Hajthatatlan akaratereje, szabadságszeretete, hazája iránti lelkesedése, irányának egyszerű bája, ősi ereje, folyékonyasága - mind apjára vall, ki egyszerű viszonyai közt ép oly határozottsággal csüggött hazája ügyén, nemzete boldogságán, mint fia. Hatvanas létére a forradalom alatt lóra vágyott, arra temetnek vallá magát, mert, mint mondá, csak lovon szokta fölkeresni jó barátját, úgy mint ellenségét, s oly hévvel szólt erről, mintha fia éveit taposta volna.

A költő termete, - mely erős csontszerkezet mellett csak látszólag volt gyöngye, - bőrszíne, fekete sűrű hajzata, arczvonása, szeme s érzésének lágysága anyjától öröklött tulajdonok valónak, épen úgy mint az ő egyetlen fia, Zoltáné, ki bár anyja vonásaival bírt, mégis már gyermekkorában megfigyelhettem rajta oly szokást, melyet apjától örökölt s melyre Pákhót, mint apjának gyermekkori helytelenségére, figyelmeztetém is.

Petőfi szellemi származásában teljesen apja típusával bírt, míg testi hasonlóságra és kedélye lágyságára nézve anyját követé. Csontszerkezete edzettségének s férfiaságának jellegét árulta el. Kézfogása vasmarokra vallott. Birkózásban legyűrte erősebbnek látszó ellenfelét. Bámulatosan állt tótágast s hányta a cigánykereket. Megülte a lovat szőrén úgy, mint nyeregben s ha felkapaszkodhatott reá, kantár nélkül is elterelte vágatását. Tanúja valék Borjádón.

Láttam őt haragot, duzzogást, bánatot, olvadozó barátságot, szerelemvallót, mámorost, tántorgó ittast színlelő állapotában, - a nélkül, hogy hangulatkelésnél egyéb cél lebegett volna előtte.

Egyszer, hogy szerelmi kalandja elől kitérhessen, oly ügyesen színlelte egész nap a fogfájást, hogy jó anyám megijedve jajgatásán, alig győzte kamillás-zacskókkal - mind addig, míg Sándor kényszerhelyzete alól felszabadulva, hahotába tört ki.

Midőn kedélye csillámló hullámveréseinek ilyen módon átengedte magát, igen mulattató pajtás volt; míg ha lelke mélyében háborgott, kellemetlenné vált a vele való találkozás. A mily könnyen sebezhető, olyan sértő is tudott lenni. Engesztelő közelítés mindig kibékíté, különben dacot daczczal, támadást támadással fogadott - (de ha vele bánni tudtak, az ingét is odaadta)

Jellemzése ez okból az egykorúaknái is eltérő. Igaznak vették, holott, mint mondám, akárhány-szor fölvetett szerepet játszott, csakhogy szabadulhasson a tolakodóktól s lerázhassa magáról a sok lim-lomot, mi múltja, személyisége, kora s költészetének szokatlan közvetlensége miatt minduntalan rátapadt. Három kedvencz madarát nem hiában éneklé meg, - mert kedélye víg czinegée, szíve csalogányé, lelke viharba dőlt sasé-hoz hasonlított.

* Részletek a Vasárnapi Újság 1884. 52. számának cikkéből, az eredeti tipográfiával

Szapudi András

NOSZLOPY HAZATÉR

Este, hóesés. Tanya a dombhajlatban, kissé elhúzódva a falutól. Az ablakban vilá-
gosság. A kopogtatásra - mintha odabent régóta erre várnának - kinyílik az ajtó.
Tessék beljebb kerülni, zendül egy férfihang.

- Vártak valakit?
- Magukat - mondja a házigazda. Magas, ötvenes férfi, széles váll, csontos arc.
- Minket? Hát tudták, hogy jövünk?

Elmosolyodik. Mosolyog a felesége is, aki ebben a pillanatban lépett ki a kamrából egy
jókora uborkásüveggel. A tűzhely előtti zsámolyon egy töpörödött kis öregasszony ül száz
éves imakönyvvel az ölében.

- No, ne csodálkozzanak olyan nagyon - mondja a gazda. - A jószándékú ember
előtt, bárki legyen is az, megnyílik a házunk. Aki pedig rosszban sántikál, annak Isten ir-
galmazzon. - Fölemeli az öklét.

Csönd támad. Az arcok komolyak.

Szólok:

- Meg sem kérdi, kik vagyunk, honnan jöttünk?
- Majdmegmondják, ha akarják. Asszony, harapnivalót és bort!

Kardot, pisztolyt veszünk elő, s a köpennyel együtt letesszük a dikóra. A gazda szeme
meg se rebben. Az asszony füstölt kolbászt hoz fehér kenyérrel, uborkával. És cserépkán-
csóban bort.

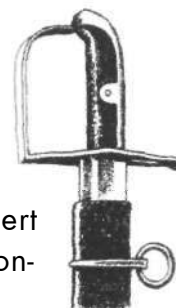
- Lássanak hozzá!

Nem kérejtük magunkat, hosszú volt az út, s ma még nem ettünk.

- Jókor jöttek. A múlt héten öltünk.
- Nagy volt a disznó?
- Csaknem háromszáz kilós. No, kóstolják meg a boromat! - Fölemeli a poharát, én
is a magamét. Társam a fejét csóválja.
- Engedelmet, én bornemissza vagyok. - Rám néz.
- Te is csak módjával. Hosszú út áll még előttünk.
- Tudom. Az éjszaka el kell jutnunk Gombára, a tekintetes asszonyhoz.
- Előbb Nikiára megyünk, Berzsenyi Farkas úrhoz.
- Messze még a reggel - szól ellentmondást nem tűrő hangon a gazda. - Egészsé-
günkre! - Iszunk. A harmadik pohár után nem titkoljuk tovább, elmondjuk - nem is akar-
tuk magunkban tartani -, hogy mi járatban vagyunk. A gazda, aki bujdosó szegény legé-
nyeknek nézett bennünket, felkapja a fejét Noszlopy Gáspár nevére.

- Hát igaz a hír?
- Milyen hír?
- Hogy Noszlopy Gáspár hazakészül.
- Talán. Ha sikerül a terve... Talán.

- Nahát, erre még egy kortyot... Hallja anyám? A szolgabíró úr hazajön.
Felénk fordul: - A napokban itt járt a sógorom Kaposvárról, ő bökte le a
hízónkat. Mesélte, hogy egyik reggelre a császári őrséggel szemben lévő
házon kézzel írt falragaszt láttak. Sokan olvasták és megtanulták a szöve-
gét. Az én sógorom is. Elmondta itt vagy ötször, úgy hogy én is tudom. Fi-
gyeljenek, így hangzik: „Édes magyar barátaim, ne legyetek csüggedtek, mert
sokkal jobban álltok, mintsem gondoljátok. Azon sok falragaszok mind haszon-

talanságok, rövid időt hagyok, másképp forgatjuk azokat, akik most híznak és azon falragaszokat raggatják. Ezért éljen Kossuth Lajos, a magyarok megszabadítója, Eszék főnöke, Batthyány véle együtt."

- Miféle falragaszokról beszél?

-A császárhoz húzókeről. Mert telepingálták, raggatták a várost. És Kossuth híveit börtönbe viszik. Ezt is a sógorom mesélte.

- Bátor ember volt, aki ezt az írást oda tette az orruk elé - mondom.

- Az - bólint a gazda. - Talán Noszlopy uram keze van a dologban?

Nem szólunk. Elégedetten nézünk egymásra.

*

(...Jól sejtik. Mindezt elképzeltem. Mintha 1849 februárjában jártam volna az öreglaki tanyán Noszlopy megbízottjaként. Igaz az este, a tanya, a hóesés, a jó falusi kolbász és a kitűnően kezelt bor. Igaz a gazda szíves mosolya, a száz éves imakönyv az öreganyó öklében, a kaposvári sógor, aki a híztót lebökte. Csak a kard és a pisztoly nem igaz. Helyet te tollat és jegyzetfüzetet vittem...)

*

A biedermeier íróasztalra hajolt és sebesen írt. „Bizei, kelevizi, mesztegnyői, nagybajomi helységek bírának kemény felelet terhe alatt megparancsoltatik, hogy ezen sorok vételével dobot megveretvén, mindenki a maga helységében tüstént közhírré tegye, hogy mindenki 18 évestől 60-ig a kezénél lévő bárminő fegyverekkel ellátva folyó hó 28-ától kezdve otthon a helységben tartózkodjék - négy napig eleséggel látván el ki-magát oly móddal, hogy az általam oda küldendő egyén fővezérlete alatt a kitűzött napon bármely percben a népfelkelés, a maga megválasztott vezérével megindíthatassék. Kelt Kisgombán, április 27-én. 849. Azon helység, melynek nemzeti zászlója van, magával vigye. Noszlopy Gáspár kormánybiztos."

Szólította egyik emberét, majd útra bocsátotta az írást. Felállt az asztaltól és hátratett kézzel sétálni kezdett a szobában. Eddig minden a tervem szerint történt, gondolta. Maga előtt látta a kormányzó gondterhelt arcát. Nem volt könnyű a beleegyezését megnyerni. Nem csoda, hiszen a magyar seregek akkor még a Tisza mögött álltak és legmerészebb álmú vezérek sem sejtették, mi fog történni tavasszal. Ő meg az ellenséges front mögé, Somogyba akart jönni, sőt az egész dél Dunántúlt föl akarta szabadítani. Szép és nemes elgondolás, mondogatta Kossuth aggódalmas hangon, de igen nagy veszéllyel jár. A veszély valóban nagy, válaszolta, de ügyes és óvatos emberek meg tudnák csinálni. És arról sem szabad elfeledkezni, hogy Somogy népe a forradalom híve. Elhiheti a kormányzó úr, hogy nem kerül nagy fáradságba ezt a népet felkelésre bírni. Bizony csak biztató szóra vár, hogy a földjét taposó ellenségnek megmutassa a pokol felé vezető utat. Szóval, nem hagyta magát lebeszélni. Antal bátyjával együtt makacsul hajtogatta, hogy a terv sikerülni fog, sikerülnie kell. Végül Kossuth beleegyezett.

Az íróasztalon különböző okmányai és iratai között ott volt a kormányzó megbízó levele is. Szétnyitotta, szórakozottan beleolvasott, bár kívülről tudta már a levél tartalmát. Minden szavát az eszébe véste.

„...Ezennel megbízom, s illetőleg felhatalmazom Ont a kormány nevében, hogy a nép felvilágosítására és lelkesítésére úgy előszóban, mint írásban kibocsátandó hirdetmények

által hathasson... Ami a megyében létező nemeztörtséget illeti, annak minél nagyobb számra növelése, rendbeszedésére és harcra kész állapotba leendő helyezésére Ont felhatalmazom... Népgyűléseket tarthat Ön... Hazaárulókat elfogni, s a nemzet kormányának kezéhez szolgáltatni minden honfinak kötelessége..."

Szabadka. Plakátokat nyomattak és egyenruhákat varrattak az önkénteseknek. Mert szigorúan csak önkéntesekkel és csakis somogyiakkal vállalták a feladatot. Akik elszánták magukat a halálra. Zsákba kerültek a hirdetések és egy este átkeltek a Dunán... Kossuth gondterhelt arca hazáig elkísérte, mindvégig magán érezte nagy, figyelmes szemét. És vele voltak, mindenüvé követték a hűséges társak. Mindenek előtt Antal bátyja, aki a kormányzóhoz is elkísérte, és segített érvelni a fantasztikusnak tetsző plánum mellett. De a többiek is. Valamennyien derék fiúk. Földiek. Akik - akárcsak ő - nem tudnak abba belenyugodni, hogy a szülőföldjük idegenek és hazaárulók martaléka. Lehetetlen feledni azokat a perceket, amikor újra meglátták Somogyot. Egy parasztembertől tudták meg, hogy elérték a megyehatárt és a következő falu már somogyi. A határhalmoknál letérdeltek és megcsókolták a földet. Itt újra megfogadták, hogy ha úgy hozza a sors, életük árán is felszabadítják megyéjüket.

És lám, ideértünk, nem vesztünk a Dunába, ellenséges golyó sem érte testünket, gondolta a kormánybiztos. A falvakból jó hírek érkeznek. Fegyvert köszörül, Kossuth-nótákat énekel a nép. Nincs erő, amely elénk állhatna. Fegyverünk fényét már a megyeszékhely is látja.

Kiment a tornácra. Április fénylett az udvaron, a falun, a tájon.
Most már nem lesz megállásom többé, gondolta.

Gyerekkoromban hallottam először a nevét, nem ezen a vidéken. Jókai-olvasó koromban Jókai-hőssé avattam. Ma úgy vélem, inkább volt rokona Petőfi Apostolának, mint a Baradlayaknak. Megkapott a fiatal szolgabíró friss, egészséges nevetése, kalandos, romantikus gerillaháborúja Jellasich ellen. Megpróbáltam megidézni termetét, arcát, mozdulatait, hangja színét. Keresztül-kasul jártam a tájat, ahol valamikor ő is járt. Elolvastam a róla szóló írásokat, megismertem a családfáját, atyafiságát. Odaképzelttem lovas alakja mellé bátyját és társait. Csapata köré a fölnevelő tájat, Somogyot. Mégsem mondhatom, hogy megismertem Noszlopy Gáspárt. Rövid, dicsőséggel ékes életében pedig olyan jól ismerték az emberek szerte az országban, hogy végső, elkeseredett vállalkozása előtt eltorzította az arcát, hogy a ráuszított kopókat félrevezesse.

Mostanában, ha rágondolok, egészséges, kemény nevetése helyett sirató énekeket hallok... Noszlopy nem ment Világosra, nem jutott be a menlevelet adó Komárom várába és nem vonult emigrációba. Noszlopy nem tette le a fegyvert. Elcsúfított arccal, kopó-falkákkal a nyomában Sobrinak állt a Bakonyba. De ő nem gazdag kereskedőkre lesett... Amikor már minden veszve volt, konokul legyintett, lóra ült és folytatta a szabadságharcot. Nem törődött Haynau bitófáival, kivégzőosztagaival, meg akarta ismétetni a somogyi bravúrt. De most már országos méretben. Hogy is sikerülhetett volna? Fejcsóváló történészek sorfala között lép az akasztófa alá...

Beke György

BEM TÁBORNOK SEGÉDTISZTJE

Halottak napja a székelyeknél kicsi temetés. Minden esztendőben ismétlődik az igazi, a nagy. Sírás nélkül, de koszorúkkal, temetői zarándoklattal. A könnyek már kiszáradtak, a kegyelet újraébred. Talán mert oly sokfelé szétdobálta a sors a falu népét, november elsején a rokonok majdnem mind hazajönnek. Szürkületkor a temető felé tart az egész falu.

Mi már délután elindultunk, mert két nyughelyet kellett meglátogatnunk. Még a temető előtt, az egyik kertben, egy magányos sírt. Négy fenyő szegélyezte a sarkainál, de nem ezek tartották az ölüket, hanem a családi figyelem. Évzedenként egyszer egy szekérderek friss földdel kellett kipótolni az öreg hantokat, mert megrokkantak. Régi sír volt nagyon, a múlt század végéről. Mégis még mindig süppedt alább és alább a talaj. A kő is félrebillent, emberi erővel nem lehetett kiegyenesíteni. Pedig nagyapám, éppen ő, aki nyolcvan felé tartott, minden halottak napi családi szemlén megpróbálta.

- Egy honvédtiszt még holtában se görnyedjen meg! - dűnnyögte, de hiába akart tartást adni a vén sírkőnek. - Bem tábornok segédtisztjét semmilyen hatalom, az idő sem hajlíthatja meg. Az öreg lengyel nem bocsátaná meg az éféle kényelmességet.

- Nem a kényelmes természete billentette meg a követ, nagyapa - mondtam, mivel gyermekeszemmel nem értem fel Bem tábornok koráig, meg ama családi elődömgig, aki Pünkössti Gergely őrnagy úr volt, s aki a kicsiny udvarház kertjében nyugodott.

Nagyapám válasz nélkül hagyta megjegyzésemet, gyermekkel nem vitatkozott, az unokájával különösképpen nem. Neki tiszte volt itt, ebben a magányos temetőben: a családfő szigora, mindenkiel szemben, még a halott előddel is. Noha az őrnagy urat egy sanda szóval sem bántotta soha, talán éppen azért, mert nem az ő ágán, hanem a felesége révén rokonok. Nagyanyám apjának a nagybátyja volt Pünkössti Gergely, székely határőrtiszt, a szabadságharc katonája. Talán el is vásott volna az emlékezete, de megőrződött, mert több volt családi hagyománynál: az őrnagy úr révén Bem apóval, általa meg egyenesen a történelemmel tartottuk a rokonságot.

Pünkössti Gergely, miután Kufstein várából szabadult, a család büszkesége és félelme lett; úgy tűnt, örök időkre. Nagyanyám, vagyis Pünkössti Anna postamester nő mesélte, hogy az uzoni öreg honvédek, akik vele együtt végigverekedték a szabadságharcot, mindig kalapot emeltek, ha a Pünkössti kúria előtt elhaladtak. Mint buzgó katolikusok a templomoknál, amelyekben mindig jelen van az Úr. Az uzoniak a hadnagy úr emlékezete előtt tisztelegtek, aki igen gyorsan őrnagy lett, de számukra hadnagy maradt végig. Különösen a felszabadult jobbágyok és ivadékaik szemében, akiknek a tiszteletét iránta csak később érttem meg. A székely tisztelet a múlt század ötvenes éveinek végén még együtt járt a székely félelemmel, az óvatossággal az osztrák katonáktól, még inkább magyar zsoldosaitól, Kovács István fő csendbiztostól. Ez több honvédet juttatott bitóra, mint ahány elesett a harcokban. Ő csalta törbe Várady József bujkáló főhadnagyot meg Bartalis Ferenc

parasztleányt Bibarcfalvóról, akik 1854 táján felkelést szerveztek Háromszéken. Pünkössti Gergely az idő táj érkezett haza rabságából, s úgy találta, hogy jobb lesz, ha néhány évet a család városi otthonában tölt el, Nagyszébenen.

- Bement az oroszok szájába - így ítélte meg ezt nagyapám. - Szebenben minden második ember a császár katonája volt, meg a hivatalnok, még inkább a rendőre. De lehet, hogy éppen ez jelentett oltalmat.

Hosszúnak találhatta szebeni időzését Pünkössti Gergely, ezért aztán hazatérve az udvarházat és a telkét holtában sem akarta elhagyni többé. Végakaratóba foglalta, hogy sírját a kertje végében ássák meg, ott talál igazi csendességet magának. Nem sejtette, hogy telke végében fog megépülni a vasúti pálya és az állomás, a szomszédságában pedig a szeszgyár, s így ez lesz a leglármasabb hely a faluban.

Úgy tudom nagyapámtól, hogy Trianonig idegenek is Űeljártak Pünkössti Gergely magányos sírjához. Hozzá tartozók, akiknek elesett családtagjaik jeltelen sírban pihentek, valahol a Tömösi szorosban. A havasi átjárót védelmezték volt, 1849 júniusában, Kiss Sándor ezredes parancsnoksága alatt, az orosz betörőktől. A háromszéki zászlóaljából vagy háromszázan estek el ott, több százan megsebesültek. Uzonból egy egész század harcolt, az orosz golyók sokat eltaláltak közülük, köztük a falu református papját. Mostanság emléktábla idézi őket a templom bejáratánál, de sokáig, nagyon sokáig semmi nyomjelük nem maradt a faluban.

Trianon után rejtekeznie kellett a székely emlékezetnek. Sokáig kedvük se volt erre az embereknek, úgy megviselte őket lélekben is, testben is az új uralom. A román csendőrök a kocsmák környékén ólalkodtak, az ital oldja legjobban az emberek nyelvét, s ha olyasmi szaladt ki a szájukon, hurcolták is őket az őrsre, kiadás „leckére”. Az őrmester a nadrágszíját forgatta a kezében, s úgy kérdezte:

- Mondd csak, mondd még egyszer, hogy ki a legbárbabb katona a világon?!

A hallgatás nem segített.

-A honvéd, mi? Halljam még egyszer, a szájadból halljam, te átkozott!

Csattant a száj. A néma legény elvágódott, mert keze, lába gúzsba volt kötve, s egyensúlyát veszítette.

Ez a csendőrlaktanya a harmincas években a Pünkössti kúriában volt. Ennek nyilván megvan a története. Gergely őrnagy örökösei még a századfordulón Budapestre költöztek. Györgyből egyenesen pénzügyi tanácsos lett, Pali fiából is miniszteriális ember. De uzoni kúriájukat megőrizték, a földjeikből is vagy tizenöt katasztrális holdat, a falu alsó végében, a Fok nevű dűlőben. Nevezetes hely, közelében zajlott le Gábor Áron utolsó csatája, 1849 július végén, ahol a székely ezermester ágyúöntőt orosz ágyúgolyó érte. Szekérre tették, menekítették a sebesültet Felső-Háromszék felé. Gábor Áron Uzonban meghalt, a harmadik faluban, Eresztvény szélén temették el. Ott nyugszik most is.

Olyan törvény jött be Romániában, hogy külföldieknek nem lehet birtokuk, legfennebb lakóházuk.

Pünkösti Pali bátyám, édesanyám unokatestvére egyszerre „külföldivé” lett azon a földön, ahol ősei hosszú századokon át éltek. Csak úgy lehetett megkerülni a törvényt, hogy a pesti Pünköstiek eladták a Fok-beli földeket édesapámnak, a kúriát is az ő kezelésére bízták, szabályszerű közjegyzői meghatalmazással. Ötszobás ház, méteres vastag falakkal, magas kucsmatetővel, építészesi régiség, minden műemlék-nyilvántartásba belekerül most is, lakatlan alakjában. Falusi ember nem költözött volna bele a kúriába, ráment volna a vagyona a falak kifűtésére. Üzletnek, hivatalnak sem volt alkalmas. De ha lakatlanul marad, a törvény alapján elkobozzák. Egyedül a román csendőrség ajánlott bérelőnek. Az államnak volt pénze tűzifára.

Ezzel a bérleménnyel aztán bezárult az út, a Pünkösti Gergely sírjához. Az őrs udvarán tilos volt az átjárás. A keret csak hátsó végéből, a vasútállomás felől lehetett megközelíteni, nekünk is, a gazdáknak. Vittük a koszorút fel a Fő úton, a szentgyörgyi letérőig, ott balra fordultunk, ki az állomásra. Az emberek tisztelettel köszöntöttek az úton, tarthattuk a jegyző úr tekintélyének - Rápolti Mózes az utolsó magyar jegyző volt Uzonban -, de legalább ennyire Pünkösti Gergelynek, Bem tábornok katonájának.

Majd a „régii” román világ utolsó esztendejében, 1939-ben ezen a kerületen sem tehetünk zárandokutat Pünkösti Gergelyhez. A bécsi döntést megelőző ősszel az őrmester halottak napjának előestéjén felkereste nagyapámat.

-Jegyző úr, nem engedélyezhetem a maguk külön koszorúzását az őrs kertjében. Meg egyáltalán. Vigyék a virágokat a falu temetőjébe.

Dehát Pünkösti Gergely nem ott nyugszik...

Ekkor éreztem először azt, amit később oly sokszor: kint, a falu temetőjében a sírok vigyáznak egymásra, paraszti hantok őrzik jegyzők, papok vagy éppen katonatisztek nyugalma. A magány nemcsak biztonság lehet, éppen így kiszolgáltatottság is.

-A maguk külön sírja, a koszorúzásuk kihívás a román állam ellen - folytatta az őrmester. - Márpedig most nem éppen szívélyes a viszony a két ország között.

- Ugyan, őrmester úr? Mit árthatnak azok a múlt század óta ott porladó csontok az országok viszonyának?

- Az az ember volt az első honvédtiszt a faluból.

- Honnan tudja ilyen jól, őrmester úr? -szólt közbe meglepetten édesapám.

- Milyen őrmester lennék, ha nem tudnám?

- Ez a mi családi örökségünk - tette hozzá nagyapám, de már lemondóan. Csendőrrrel nem ajánlatos ujjat húzni.

Nemcsak családi örökség - volt, jól érezte ezt a csendőrmester. Kötés magával a történelemmel. Pünkösti Gergely, a székely határőrség hadnagya 1848 tavaszán egyenesen a történelembe lépett be.

Egy felsőháromszéki faluban nyílt meg előtte ez a kapu az erdélyi történelembe. Alsó-Csernáton tekintélyes település, 1332-ben már szerepelt okmányokban. 1658-ban, a nagy erdélyi tatár-

járás idején, mikor a Maros mentében legyilkolják majdnem az egész magyarságot, a csernátoni vártemplom ellenáll a tatárok ostromának. Pedig a tatár csapat nem is volt kifáradva a távolságtól: Alsó-Csernáton majdnemhogy a torkában fekszik a Kárpátok keleti hágójának, az ojtózi szorosnak. Ezért is választották gyakorlóterének a falu szélén kitáguló síkságot a 2. háromszéki határőr ezred katonái.

Keleti betörések kivédésére hívták létre a székely határőrséget, 1764-ben, a madéfalvi veszedelem után. A székelység ellenségesen fogadta Mária Terézia tervét, lázadt ellene, de a végén beletörődött, felébredtek katonahagyományai, noha az ellenérzésük nem múlt el soha.

Felső-Háromszék nemcsak a katonai veszedelmek végvidéke, hanem a társadalmi feszültségek földje is. Itt kígyóztak egymás után azok a jobbágypalvak, amelyek 1764-ben, a közigazgatási rendezéskor nem a szék, hanem Felső-Fehér vármegye jogára alá kerültek.

A határőr székelyek sorsa annyiban különbözött a jobbágyi székelyekétől, hogy nekik még adózniuk is kellett, a vérükkel. Sajátos képződmény a császári szolgálatban álló határőrség, csak visszfénye a régi székely határvédelmi szervezetnek. Ruházatukat így írta le a korabeli Szentiváni Mihály (1813-1842), a forradalom előfutára, a társadalmi egyenlőség hirdetője: „A katonák öltözete meglepő mindennek, ki katonát csak egyenruhában látván, csak abban tudja elképzelni. Egy durva fekete posztójú, szemre görbedő ellenbőrű, suta sapka; egy nagy fekete sarka vörös szegéllyel, galléránál császárszín (fekete-zérga) zsinórral összekötve s egy széles, fekete szarvasbőr szíjú által nyakába vetett nehéz lőszertárral (patrotasche) s péterkés (bajonét) tokkal megnyomtatva; egy vastag, fekete nyakravaló, fehér harisnya, s egy csoszogó bakancs vagy bocskor teszi kosztümjüket.” A háziszőttes harisnya (lábbhoz simuló nadrág), az egész ruházat színe aszerint változik, hogy a székely határőr melyik vidéken él és szolgál: Háromszéken, Csikban, Marosszéken vagy az udvarhelyi anya székben.

Határőr székelyek és jobbágyi székelyek válasza ugyanaz volt a pesti forradalomra. Elvett, csorbított jogukat követelték. Minden más előtt a jobbágyság, a vele járó robot, ingyenmunka megszüntetését. Torja községben áprilisban a jobbágyok még robotoltak, mondja a korszak kiváló ismerője, Egyed Ákos, de május végén már megtagadták a további ingyen szolgáltatásokat. Dózsa György falujában, Dálnokon egy Veres János nevű jobbágy „felállott az asztalra, kiáltotta három ízben, hogy huncfut, aki többet hét számba mégyen” - így maradt a feljegyzésben.

A Felső-Fehér megyei Peselneken és Szárazpatakon a jobbágyok, illetve úrbéresek földesúri telkeket és földeket foglaltak el. A Bodoki havasok túlsó oldalán, az Olt völgyében, Mikóújfaluban - itt jobbágy volt az gész falu - maga a községi elöljáróság látott neki a földosztásnak. Izzott a hangulat Háromszéken.

Ezalatt, április 2-án a megyei szabadelvű nemesség mintegy 200 képviselője gyűlt össze

Sepsiszentgyörgyön, és jelszavukká tették „a törvényes szabadság idvét”. Lerakták az alkotmányos mozgalom kereteit. Tíz nap múlva újabb széki gyűlés, ennek nemesi vezetősége arra kérte a határőri rendeket, hogy várják meg türellemmel a Kolozsvárra meghirdetett erdélyi országgyűlés döntéseit. Csakhogy a határőrök türelmetlenek, mivel „a megváltás ideje eljött s ő a törvényszerűtlen katonaság igája alól menekülend..” Május 29-én az országgyűlés összeült Kolozsvárott és kimondta a jobbágyság felszámolását.

Május 30-án Alsó-Csernátonban a szokásos hadi gyakorlat helyett szokatlan népgyűlést tartottak. Ide gyűltek a katonarendű és jobbági népek a környező falvakból is. Elérkezhetett ide a kolozsvári döntés híre. Nincs még rádió, vonat sincs, az újságot - nagy késéssel - a postakocsi hozza. Kétszázötven kilométer a távolság, akkor az időt is még ezzel mérték. Inkább hatottak a székelekre az olyan heves szónoklatok, mint Veres János lázító beszéde Dálnokon.

Történt egyéb is a szentgyörgyi széki gyűlés, a nemesi tanácskozás és az alsócsernátoni népi parlament közötti időben. Forradalmi fellépés, ami már a fegyverekért nyúlt.

Acsászári hadsereg erdélyi parancsnoksága, a Szebenben székelő General Commando ki akarta csavarni a fegyvert a határőrök kezéből. Veszélyes dolog, lázadóknál hagyni. Elrendelték Szebenből, hogy a 2. székely gyalogezred négy százada április 25-én gyülekezék Uzonban, Sepsi szék szélén, onnan irány Nagyszeben, majd tovább, Szászváros. Vagy még tovább: Itáliába indulnak. A székely székek mindenképpen itt maradnak fegyverek és fegyveresek nélkül. A határőröket tizenegy társzékér kísérte volna, rajtuk 1 500 puska. Az osztrák parancsnokság szerint Gyulafehérvárra kell szállítani, javításra.

Kora reggel készen állt az ezred. Az első század élén Pünkösti Gergely hadnagy. Mielőtt elhangozhatott volna az indulási parancs, a szomszédos Illyefalváról az egész férfinép Uzonba tódult, az élen két népszerű, radikális jogász, fiatal mindkettő: Gál Dániel és Németh László.

Családi hagyományunk szerint ez a párbeszéd folyt le Németh László és Pünkösti hadnagy között:

- Hadnagy úr, vezényeljen oszoltj!!
- Egy civilnek nem engedelmeskedhetek. Dobai Károly ezredes úr a parancsnokunk.

- Itt most a szék parancsol. Nem válhatnak a General Commando cinkosáivá. Nem hagyhatják védtelenül Háromszéket.

- *Meg kell javítani a fegyvereket.*

- Szentgyörgyön a fegyvermester megvizsgálta őket. Semmi bajuk. És az is csak kitalálás, hogy Itáliába kell indulniuk. De ha ez igaz lenne, akkor még inkább megtagadhatják a parancsot. Csak a szülőföldünkön kötelesek szolgálni. Nem harcolhatnak a szabadságért küzdő olasz nép ellen!

Ekkor érkezett meg, lóháton, Dobai ezredes. Indulási parancs helyett, Pünkösti hadnagyhoz fordult:

- Hadnagy úr, itt magára vár a döntés. Ebben a században a maga falujabeli és a környékbeli emberek szolgálnak. Mi hát a döntése?

- Már nem én döntök, ezredes úr. Talán maga a történelem.

Anton Puchner báró, a General Commando főparancsnoka az uzoni események hírére az egész Sepsi széket büntetéssel fenyegette meg.

- Lázadnak a parancsom ellen? Gyáva kutyák! Megtárlalak becsületre!

Ezek a „gyáva kutyák” hamarosan a harcmezőn mutatták meg a bátorságukat. Belőlük állt össze a nemzetőrség, közülük nőtt ki Gábor Áron, az ágyúöntő népi hős. Az első hívó szóra - augusztusban - majdnem ötezer ember veszi fel a fegyvert. *Sepsi szék területén - a szék központján, Szentgyörgy városán kívül - a legtöbb nemzetőr, szám szerint 1 04, Uzonból, Pünkösti Gergely falujából áll be a csapatba.*

De vissza még, nem tartunk augusztusban! Május 30-án vagyunk, Alsó-Csernátonban. Itt van Gál Sándor ezredes is, a Batthyány-kormány toborzó biztosa. A szomszédos Csiki szék szülötte, nemsokára ő lesz az egész székely sereg főparancsnoka. Gál ezredes így számolt be a miniszterelnöknek:

„Miótán a tömegeből eltávoztam, egy székely tiszt, több nemesekkel egyetértve, túlbuzgóan a robot megszüntetését kikialtató, minek a jobbágyság örvende, de pár napok alatt ezen hit átfogá Háromszéket, és csakhamar több helységben megtagadták a robotot.”

Ez a székely tiszt Pünkösti Gergely hadnagy Uzonból. Még nincs harmincéves. Falujában az egyik első birtokos nemes. Nem kelhetne versenyre a helybeli grófi családdal, a Béliakkal, akikből még fejedelem-jelölt is volt Erdélyben, de érdekei a hadnagyot is mindenképpen a jobbági rendszerhez kötötték. Ha szembekerül az egyén és annak a közösségnek az érdeke, amelyhez az egyén tartozik, mi dönti el végül is a belső tusakodást?

Régi székelyektől örökölt tanulság, hogy csak szabad emberek képesek áldozatot hozni a haza szabadságáért. Ezt vallotta Gál Sándor ezredes is. Erre az igazságra jutott, az önmagában, önmagával tartott számadása során Pünkösti Gergely hadnagy. Nem volt ez nála pillanatnyi lelkesedés, könnyen ellobbanó láng. Három hét múlva szemleutat tett Háromszéken, és erről az útjáról, tapasztalatairól azt jelentette, hogy a jobbágyság eltörlését a felszabadított parasztok nagy örömmel fogadták mindenütt. A jelentés 1 848. június 23-án kelt. Minden faluból tömegesen jelentkeztek honvédelemre, Háromszék oltalmazására. Nem volt háromszéki falu, amelyik ne küldött volna önkéntest.

Egyed Ákos történész, akadémiai kültag, aki háromszéki földim s méghozzá iskolatársam volt a Székely Mikó Kollégiumban, tehát nemcsak hűvösen vizsgálja, de szereti ennek a tájnak a történelmét, mintegy tízezer főre, de talán tizenkettőre teszi a szabadságharc háromszéki katonáinak legnagyobb lélekszámát. A határőrség felbomlásakor, amelyet nem szerettek, most tiszta szívvel álltak nemzetőrnek. A tehetősebbek lándzsákat, fegyvereket készítettek maguknak. A szegényebbeknek a falvak közössége vásárolt puskát. 1 848 októberében a szék vezetői - várható a közeli támadás Puchner bárótól - olyan kérelmet adtak ki, amely katonafüleknek egyértelmű volt az utasítással: „Feltesszük minden becsületet hazafiról, hogy a maga és a haza védelmére sietend felfegyverezni magát.” A székely nemzetőrök egyenruhába öltöztek: vörös zsinóros csizma, vörös zsinóros fehér harisnya (szűk nadrág), térdig leérő sűrű keze és fekete kalap. Alapja háromszéki népviselet. Kellott az új egyenruha, a nemzetőrség szabályos honvéd sereggé lett.

Akkor született meg a honvédség a magyar hazában mindenütt. Kisfaludy Károly, a költő adta a nevet: honvéd.

És Petőfi Sándor dicsőítette először a honvédben magát a népet:

*„Isten után legszebb és a legszentebb név
A honvéd-nevezet!”*

Háromszék honvéd serege a szabadságharc utolsó napjaiig megvédelmezte szülőföldjét. 1848 őszén egész Erdély a császáriak kezére került. Háromszék egyedül a szabadság szigete maradt, hová idegen katona nem tehetett be a lábát. Mikor pedig Bem tábornok erdélyi serege győztesen vonult végig, a háromszéki honvédek veretlenül csatlakoztak hozzá. A székely katonák bátorságát Petőfi ismerte el a legszebben:

*„Nem mondom én, előre székelyek!
Előre mentek úgyis, hős fiúk.”*

Pütkösti Gergely - gyerünk vissza hozzá a családi ösvényen - várfogsága idején értette meg teljes mélységében a háromszéki önvédelmi harc sikerének titkát. Volt ideje el-tűnődni rajta, meg készítése is volt, miután kalandos úton eljutott börtönébe a hazai üzenet. Panasznak szánta utoni családjá, de inkább vádként hangzott. Az is volt, és éppen ellene. Mintha a történelem az ő alsócsernátoni fellépéséhez igazodott volna.

Nem sokkal Világos után, az újra rendezkedő osztrák hatalom útépitésbe kezdett Brassó és az ojtózi szoros, vagyis Moldva között. A közvélemény is érezte, hogy ennek jószérént katonapolitikai okai vannak: ez volt a cári csapatok betörésének útvonala; de az emberek örültek is, mivel meggyorsítja a forgalmat, elevebbé teszi a kereskedelmet. Már Széchenyi István szerette volna kinyitani a Kárpátokat a román vajdaságok, illetve a Fekete tenger felé. Csakhogy eladdig egy ilyen út úgy készült, hogy a környező falvak jobbágycsapatát kirendelték közmunkára, a fogatosokat a szállításokhoz, a gyalogosokat a kőtöréshez, meg kubikoláshoz. Uzonon halad át az út, a falu nem maradhat ki a közmunkából. A hatóság, amelyik most nem a széki önkormányzatot, hanem a bécsi császár öfelségét szolgálta, nagyrészt egyazon emberekkel, kiróttá mindenkire a maga részét az útépitésben: tegnapi jobbágnak, tegnapi határőr katonának részben valónak és tegnapi nemesnek egyképpen. Felzúdul a nemeség: történelmi jog szerint ők nem kötelezhetők efféle közmunkákra. Hová lesz a világ, ha felborul az ősi rend?!

- Uraim, nagyságos uraim, most ez a rend, a közös, arányos teherviselés. Így mondta ki ezt a pesti országgyűlés.

- Hol van már az a pesti országgyűlés? Visszatértünk a '48 előtti időkhöz.

Csak azt nem tették hozzá, éppen azt nem, hogy megbukott a forradalom, s törvényei oda. Hiszen az ő forradalmuk volt.

Idegesek lettek a széki vezetők, tegnapi nemesek ők is, felemelték a hangjukat:

- Lázadás lenne belőle, ha a nemeseket nem kötelznék a közmunkára. Olyan ez is, uraim, mint földre esett zsebóra, az üvege összetörik, de a szerkezete jár tovább. Mindig előre megy, soha nem visszafelé.

- És ha megtagadjuk?

- Akkor kénytelenek leszünk katonasággal térni vissza.

Úgy is történt. Egy szakasz stájer gyalogos szállta meg a falut, munkára hajította az embereket. Ok igazán nem tudták, ki a tegnapi jobbágy, ki a tegnapi nemesúr, számukra egy fő az egy fő volt, és ha férfi, gyerünk munkára,

Ezt a „méltánytalanságot” hányta Pütkösti Gergely szemére a családjá az üzenetben. A fogoly választás levélben küldte el. Ez a levél megőrződött sokáig, egészen 1916 augusztusáig, a románok betöréséig. Akkor a nagy kapkodásban, menekülés közben elveszett. Nagyapám azonban betéve tudta, betű szerinti hűséggel. Időnként felmondta. Mint valami leckét. Az oltszemi parasztyerek, a nagyenyedi kollégium szolgálójá talán nem is bánta, elégtételt érzett, hogy a nemesi Pütkösti-házban Gergely őrnagy úr szavait ismételtetheti:

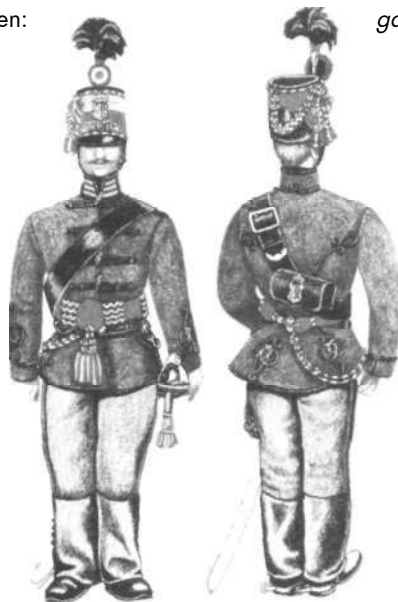
„Kedveseim! A világ így megyen, miként jó Bessenyei György testőrőnkötől tanulhaljuk. Amivel vádoltok, alsócsernátoni beszédemet - ha nem én - elmondja másvalaki, mert annak el kellett hangoznia. A történelem megkeresi és mindig megtalálja a maga emberét, aki megoldja az idők nyelvét. Kimondja, hogy csak szabad emberek szülhetnek szabadságot. És halhatnak meg érte, ha kell. Emlékezz, kedves családom, hogy még Csemáton előtt a szentgyörgyi nagygyűlésen - ott voltunk, hallottuk - maga a nép követelte, hogy nemes, katona és jobbágy ezentúl együtt menjen, és fegyvert kért azok ellen, akik elébe állnának ennek a menetnek. Ti akkor ezzel egyet is értettetek. Most megriadtatok az egyenlőségtől, a közös menettől?”

Az osztrák katonák, a stájer gyalogosok a magyar forradalom törvényét hajtották végre. Ez nem az ő erejüket, hanem Kossuth Lajos igazságát bizonyítja.

Cserben lehet hagyni tegnapi önmagunkat. Engem is megkísértett a könnyű szabadulás lehetősége. Velem nem volt különösebb elszámolni valója a császárnak. Felmentést kapok, megmondták nyíltan, csak tagadjam meg a szabadságharcot és Bem tábornokot. De hát akkor saját magamat árultam volna el. Az embernek csak egy élete van, igaz, és azt, ha lehet, ne töltsse börtönben. De becsülete is csak egy van.

Hát ennyi az egész.”

Nagyapám mindig okkal és céllal kereste meg emlékeztében az elveszett levelet. Gyermekek voltam, mégis értettem a szándékát. Kisebbségi sorsban korán érik a gyermek is. Rápolti Mózes községi jegyző veje, az én édesapám állami tisztviselőként került Uzonba. Itt nősült. A járási szolgabíróóság tisztviselője volt; utoljára éppen szolgabíró. Túl nagy tisztesség ez egy kisebbségi magyarnak, ha végzettsége nagyobb is a román főszolgabíróénál. Ez kerekén megmondta neki: ha

nem tér át az ortodox vallásra, a román államhitre, akkor nem maradhat meg tovább állami szolgálatban.

Este a család ezen tanakodott: édesapám mitévő legyen? Nagypapának eszébe jutott a Pütkösti Gergely elvesztett levele, s emlékezetből felmondta megint.

Két hét se telt bele, és Beke István dr. megkapta az elbocsátó levelét. „Alkalmatlan román közszolgálatra.”

Így szólt bele utódainak életébe Pütkösti Gergely határőrtszti szelleme, mikor teste már rég az uzoni kúria kertjében pihent.

Pedig nem volt „beleszólás” természetű, inkább szerény, halk szavú, de magabiztos. Idősebb tisztársai a szabadságharc idején gyakran kikérték a véleményét, noha fiatalabb volt náluk. Kőváry László történész, Bem erdélyi seregének haditudósítója bejáratos volt a Háromszéki Haditanács üléseire 1848 novemberében, az önvédelmi harc idején. A *Történelmi Lapok*ban ötven évvel később, 1898-ban megírta, hogy mindig ott látta a befolyásos tanácsadóit: Dobai Józsefet, Kiss Sándort, Szabó Nándort, Antos Jánost, Pütkösti Gergelyt, Móricz Józsefet...

Bem József, akit november 29-én neveznek ki az erdélyi sereg fővezérévé és megbízzák az elvesztett tartomány visszahódításával, biztos ítélettel választja ki közvetlen beosztottjait. Sokat számít nála az illetők katonai tudása és emberi jelleme; Pütkösti Gergely mind a két kívánalomnak megfelelt.

Kolozsvár, Marosvásárhely Bem seregének diadalmas útja. Majd a Székelyföld déli fele, ahol az erdélyi főszereg Háromszék nemzetőreivel találkozik, és egybeszakadnak, mint két sebes folyó vize. Innen együttesen írják a hadjárat sorsát... Pütkösti Gergely számára örök élmény a csata Piski hídjánál, ahol Bem tábornok képes megfordítani a hadiszerecsét.

Piski hídjára? „Négy nap dörgött az ágyú, / Vízakna és Déva közt” ...Piski ott van Vízakna és Déva közt, néhány kilométernyire Dévától. Petőfi verse mindig eszembe juttatja, hogy Pütkösti Gergely ismerhette Petőfit, mind a ketten ott voltak Bem tábornok közelében... Temesvárott, az utolsó csatában már csak az uzoni őrnagy. A másik őrnagy, Petőfi Sándor Segesvár óta nincs velük. Elhagyta őket a szerencse is. Bem tábornok Aradon egyesülni akart Görgey seregével. De előbb még, Temesvárnál harcba bocsátkozott Haynauval, és vesztett. Serege felbomlott.

Petőfi már nincs a seregben, de jóslata most teljeseedik:

*„Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.”*

Bem tábornok menekül, át a Bánságon, Orsovára s onnan a Duna túlsó partjára, bolgár földre, amely akkor Törökország. Pütkösti őrnagy jól tudja, hogy parancsnoka nem eshet orosz fogságba, a cár kegyetlenül leszámolna vele. Még a lengyel felkelés idejéből tartoznak egymásnak.

Pütkösti őrnagy nem menekül. Visszafordul, hazafelé, a Székelyföldre. Öt a tartozása oda szólítja. Szembe megy a sorsával.

Elete örökre megtörtött, pedig alig kezdődött el.

Szembenéz bírálóival, mikor kihirdetik a várfogságot. Csak halálában akar rejtekezni.

Magányos sírja hűtlen lesz hozzá. 1945 telén durva szekérekre vagdossák össze a hantokat. Olyan az uzoni vasútállomás környéke, mint országos vásárok fel-fordulása. Itt rakják vasúti kocsikba az oroszok számára a környéken elkobzott gabonát, a kézdívasárhelyi gyárból a szeszt, a meleg gyapjúöltözetet. A kirendelt fogatosok a Pütkösti-kertben várnak sorukra. Mondhatnám nekik, hogy jóemberek, ne gyalázzák meg azt a sírt, egy honvéd őrnagy nyugszik ott, Bem tábornok segédtszije, aki a császáriak és a cáriak ellen hadakozott. Ki hallgatna reám? Az ajkak elárulják a belső remegést, nem annyira a decemberi hidegtől, mint a félelemtől. Nehogy a hadi zsákmánnyal együtt végül ők is a vasúti kocsikba kerüljenek.

Én is félek és szégyenkezem. Levente korú diákként kirendeltek vagont rakni. Szeszest hordókat gurítottunk fel a rámpára, onnan a kocsikba. Egy fiatal orosz szakaszvezető parancsolt, egymagában, legalább száz embernek, köztük katonaviselt, frontot megjárt székely férfiaknak. Az orosz nem lehetett idősebb nálam. Misunak szólítottuk, szinte már bizalmasan. Valahonnan bőrszivart szerzett és gyermekesen szipákol.

Nem mertem a sír felé nézni Pütkösti Gergely mit szólna mindehhez?

Evekig nem néztem a sírra, mintha az én lelkeket nyomná a hantok elrondítása. Aztán mennék megint, de már nem tehetem. Most nem a román csendőrőrmester állja utamat, hanem egy friss kerítés, rozszant kapuval. A Pütkösti-kertet kiosztották házhelyeknek. Pali bátyám jelentkezhetne Pestről, hogy megálljanak, ő a tulajdonos és reá nem érvényes az „ellenséges vagyonok” elkobzásáról szóló bukaresti törvény, az a bizonyos CASBI, amelyik annyi erdélyi magyart kergetett nyomorba és halálba. De nem mertem szólani, üzenni. Évtizedekkel később megkérdeztem tőle budai lakásában (két szoba, konyha a Varsányi Irén utcában), hogy miért hagyta elpredáltatni családi örökségét?

- Mi hasznom vált volna az uzoni kúriából? A Pénzügyi Központban, ahol dolgoztam, belekerült volna a dossziáromba, hogy „birtokos” vagyok Erdélyben. Azonnal kiröptének.

Édesapám sem tudta egészen pontosan, hogy melyik új telken kereshetné a sírhantot. Nem is merete volna keresni. A fenyőfákat, amelyek az utcáról nézve is eligazíthattak volna, kivágták. Ha kérdeztem, édesapám ingerülten felelt:

- Elsüllyedt az a sír is, mint annyi egyéb... mint az egész történelmünk.

Hibáztathattam volna-e az új telek gazdáját, hogy nem figyelt a behorpadt sírra? Mit tudhatott arról a székely honvédtisztről, aki több mint egy évszázada itt élt és itt halt? Aki elsőnek javasolta a jobbágyság megszüntetését Háromszéken?? Az új gazda ősei jobbágyság voltak a grófi birtokon.

De nem mondhatnám azért, hogy teljesen elsüllyedt a történelem. Hivatalosan is ápolgatták 1848 emlékeit, előbb a román lázadást társítva hozzá, majd fordult a kerék: Avram Iancu lett a halandó, a hős, a főszerplő, Bem tábornok pedig egyszerűen átkerült a másik oldalra, gyanús ellenforradalmárként. Ha a móc vezér a forradalmár, akkor vele szemben csak ellenforradalmár állhat. Egy ideig ünnepi cikkek is megjelentek az erdélyi magyar sajtóban, kellőképpen „időszerűsítve” azt, hogy

mi vagyunk a nagy küzdelem folytatói. Egyik esztendőben engem kértek fel Uzonban, hogy beszéljek Petőfiék forradalmáról. Olyan magasan íveltek gondolataink, hogy nem tudtak alászállni egy sírra, egy helyi katonára, Pünkösti Gergely emlékéhez? Nem tőle indult el az emlékezés, vissza sem érkezhett hozzá.

Ezt nevezik a sorsunktól való elidegenedésnek?

Egymagamban -vígasztalom a büntudatomat - hiába maradtam volna hűséges Pünkösti Gergely emlékéhez. Visszatalálni hozzá és önmagunkhoz csak együttesen lehet. A diktatúra bukása után a Székelyföld lázasan keresni kezdte elvesztett értékeit, múltját, tiltott anyanyelvét, iskoláit. Bukarestben még évekig a történelem hidege fagyasztott, de a székelyek között az őszinteség melege olvasztott, ébresztgetett.

Uzonban egy nyugalmazott magyar szakos tanár, velem egyidős barátom, testvérem az érzésekben, Széplaki Károly húzta félre a feledés függönyét. Diákkorunkban Sepsiszentgyörgyön legjobb ismerője volt a pesti márciusi forradalomnak és szabadságharcnak. Valósággal együtt lélegzett Petőfiékkel. A Libóc-negyedbeli diákszálláson órákon át olvasta fel nekünk a dolgozatát: minden percet megszámlált ama első március tizenötödikéről.

Ugyanílyan pontossággal és felelősséggel vette most számba szülőfalunk történelmi emlékeit, a mulasztásainkat. Mondták neki:

-Tanár úr, ne merüljön el túlságosan a múltban, hiszen még veszélyben vannak az iskoláink.

- Éppen azokat védelmezem - felelte mosolyogva. Mindig mosolygó ember volt.

Igyekezete mellé odaállt a falu. A hallgatás itt soha nem jelentett igazán feledést. A városias küllemű főtéren, a községháza előtt a bécsi döntés után szobrot állítottak az első világháború uzoni halottainak. A második világháború után a márványtáblákra a kő három oldalára újabb neveket véstek, eltűnt, elesett honvédekét, román munkaszolgálatosokét, zsidó deportáltakét. Az emlékkő első oldalán egyetlen felirat: *A hazáért.*

A hetvenes évek vége felé, a diktatúra teljében ellenőrző csoport érkezett a faluba. Bukarestből indították útnak, egyenesen Ceausescu környezetéből, mivel odáig ment a híre, hogy a Székelyföldön álnak még a „revizionista” magyar emlékkövek.

Ilyenkor mindig gondoskodtak arról, hogy magyar is legyen a csoportban. Ide Sántha elvtársat küldték, Szentgyörgy polgármesterét. Sánták voltak a szavai is:

- Hogyan is tűrhették meg eddig, elvtársak? Elfelejtették, hogy ezek az emberek a román és a szovjet hősök ellen harcoltak és estek el?!

Rómán ember volt éppen a község tanácselnöke; Uzon mellett van egy újabban kiépült tanyabokor, Vesszőstelep a neve, odavaló. Akkoriban lehetőleg minden székely faluba román embert neveztek ki tanácselnöknek. Ha ilyen helyen nem akadt, hoztak máshonnan.

Stanciu Ion elnök - magyarosan írva: Sztáncsu Jon - így felelt Sántha elvtársnak:

- Ezek az emberek úgy tudták, hogy a hazájukért halnak meg.

- Miféle hazáért? Ez különösen sérti a bukaresti elvtársakat.

Stanciu Ion (hozzám mindig magyarul szól, én hozzá románul) erre felelte a hangját:

- Sántha elvtárs! Magának nincs hazája?!

- Majd teszünk erről. Magáról sem feledkezünk el. Én szégyellném magam, román létére...

- Maga nem szégyelli magát, magyar létére?

Nem érkezett parancs az emlékkő lebontására. Vagy ott maradt a Stanciu elnök asztalfiókjában? A követ nem döntötték le, a neveket nem kaparták ki. Fordítottja jött szokásba: a tűzoltók fűvőszeneke - itt mindközönségesen rezesbanda a neve - Halottak napján, mielőtt szürkületkor a falu felső végében lévő temetőben elkezdene muzsikálni, a főtéri emlékkő előtt a *Szózat*al tiszteleg...

Ha lebontották volna a két világháború emlékkövet, azóta helyreállítják. Így a gond messzebb nyúlhatott vissza az időben. Néhány évvel ezelőtt a kálvinista templom portikuszánál a tömösi csata uzoni halottainak neve került márványtáblára. Majd 1996 késő őszen hatalmas terméskövet állítottak fel a református templom kertjében. Rajta Erdély címere és két évszám: 896-1996. A templom körül magas várfal állott valaha, Orbán Balázs, a Székelyföld nagy krónikása a múlt század hetvenes éveiben még látta és lerajzolta. A templomerőd falát rég lebontották, többé nem volt értelme hadászatiilag. Nem volt már védelem a modern világban.

Ez a hatalmas, millecentenáriumi emlékkő a hajdani várfalból képzett kerítés fölött az országútra néz, magabiztosan, mintha tudatában lenne annak, hogy milyen feladatot vállalt magára Uzon népének oltalmazásában.

Felavatása után átvonultunk a tér másik felébe, a községháza épülete elé. Itt egy másik emlékeztető került a bejárathoz. Ezen a téren sorakozott fel a 2. székely gyalogezred 1848. április 25-én, indulóban a megyéből. Itt folyt le a párbeszéd Németh László radikális ifjú és Pünkösti Gergely határőrségbeli hadnagy között. Itt tagadták meg először nyíltan a bécsi császár nevében kiadott parancsot.

Ma Széplaki Károly felelős gondja újrendezni a történelmet Uzon emlékezetében.

- Most Pünkösti Gergely sírja következik - mondta nekem, mint egyetlen, szóközeiben lévő leszármazottnak.

- Ujratemetíték?

- Nem szabad megbolygatni a holtak nyugalmit. Ez

a székely falu rendje, mióta a világ. De megtaláljuk a módját annak, hogy Bem segédtisztje méltó kegyeletet kapjon a szülőföldjén.

- Köszönöm, Károly. Ha ugyan jogom van megköszönni.

- Te vagy a leszármazott, Pünkösti Gergely rokona.

- Anyakönyvileg. De lélekben te, meg ti itt, valamennyien.

Szentkirályi Áurel versei

A HAZÁRÓL

Mit, sejték: az viharra alakult...
 Zúgó vihar lett ifjú életem.—
 Kerestem a megnyugvás éjjelét,
 És új átkot hozott rém végezetem...

A rab megszokja sötét börtönét...
 Az üldözött kioltja életét....

Tied vagyok a négy folyam közt
 Ősi szent föld... kedves hazám!
 Ki tündökölsz vakító fényben
 Európa büszke homlokán....

Tied e kebel dobbanása
 Szeplőtelen honszerelem!
 Éltem üdvét, s minden csepp vérét
 Védszellemednek szentelem....

*

— 1850. —

Óh hon! ha látom
 Halvány képedet
 Önző néptömeg
 Érdekeitől
 Körülvéve
 Az ég haragja
 Jog s törvény fölött
 Vére bíborán
 Pallást emel....

Bilincset vertek
 A hon kezére,
 S' a régi nagyság
 Elaljasult.
 Bilincset vert a
 Szellem-szabadság
 Vért undokító
 Zsarnoka

S' ki az áruló?
 Idegen talán?
 Nem . . . saját fiad
 Kincsszomja ütött
 Hű kebledbe tört
 Imádott hazám!!!

Keletről vész . . . nyugatról bős vihar . . .
 - Két iker-gyermek összeütközik - ;
 Az ég dörgő villáma közbe száll:
 5 az éj halotti csendje megtörik

Tűzözön borítja a láthatárt . . .
 Kétségbeesés viharzó keblemet,——
 5 a felbőszült ég villáma helyett
 Szétdörög a terem tő kép z élet. -

— 1867. —

Eldobtam már rab tollamat
 A lanttal is félre....
 Újra feljött a szabadság
 Nagy napja az égre....
 S bár elárulva valál, hon!
 Megmaradt szellemed:——
 Árpád hata Im as Istene
 Megvédi életed!!!

1848/49 EGY KEVÉSSÉ ISMERT NÓTÁJA A „MAGYAR DALL”

A közismert Kossuth-nóta mellett volt az 1848-49-es magyar szabadságharcnak egy inkább vágyálmokat, mint a realitást tükröző, sokak által ismert, s az „Esik eső karikára, Kossuth Lajos kalapjára” kezdetű dal dallamára énekelhető költeménye is, melynek szerzőjét nem ismeri az utókor.

A „Magyar Dall” minden valószínűség szerint 1849-ben keletkezett, hiszen negyedik versszakában az orosz sereg támadására utal, de az itt említendő megjegyzés az ismeretlen szerző fantáziájának terméke csupán. Ugyanennek minősíthetjük a szász Coburg herceg magyar királlyá koronázását is.

Megyéink polgárai „egymás között”, nem egyszer a bor által megeredt nyelvvél énekeltek ezt a dalt a szabadságharc után is, mint egy 1850-ben kelt vizsgálati jegyzőkönyvből megtudjuk. (Lelőhelye: Zala Megyei Levéltár IV.151. VI.1850.3641.). 1850-ben a csendőrség vizsgálatot folytatott Kossár József megyénkbeli lakos ellen, aki a vád szerint - ezt természetesen Kossár tagadta - többször, nyilvános helyen énekelte, terjesztette ezt a nótát.

MAGYAR DALL

Kossuth Lajos megízente
országunkba is elküldte
Bem bácsit a híres vezért
csatázni a szabadságért
Vesszen a Német!

Két száz ezer katonával
És temérdek ágyujával
Jött a Dunán Orsovára
Fut A Német nem sokára
Éljen a magyar.

A magyar és lengyeleknek
Londonban királyt neveztek
Kóburg herceg lett királyunk
Kitől soha el nem állunk
Még a világ áll.

A Muszka megbánta tettét
Hogy átlépte hazánk földjét
Kibékült Kossuth Lajossal
A szabadság Apostollal
Éljen Kossuthunk!

Magyar Ország Lengyel Ország
Ne kínozzon szomorúság
Szét van zúzva rablánczotok
Mellyel igazva voltatok
Itt a Szabadság.

Ledobták Ferencz Józsefet
A németh fattyu gyermeket,
Lett helyette Koburg herczeg
Az angol királyi gyermek
Éljen a király.

Örüljete jó Magyarok
Hogy feltűnt csillagotok
Tartsa Isten Kossuthunkat
A Szabadság bajnokunkat
Éljen a magyar.

Közli: Halász Imre

Béres Katalin

GÓZON IMRE HONVÉDTIZEDES VISSZAEMLEKEZÉSE AZ 1848-49-ES SZABADSÁGHARCRA

1996. szeptember 28-án a szentgyörgyvölgyi Általános Iskola előtt szobrot avattak. A férfi, akinek alakját Szabolcs Péter szobrászművész bronzba öntötte, Gózon Imre, hajdan a község jeles református kántortanítója volt. A múlt századi értelmiségnek ahhoz a csoportjához tartozott, akiket nem elégített ki csak a foglalkozásuk, hanem mellette tudományos kutatásokat végeztek, újságot szerkesztettek, s a kultúra és a művelődés egyéb területein tevékenykedtek.

Gózon Imre a Komárom megyei, ma Szlovákiához tartozó Ógyallán született 1826. okt. 25-én. Jómódú értelmiségi családból származott, apja Gózon István ügyvéd, anyja ásvai Jókay Zsuzsanna, Jókai Mór apjának testvére, így Gózon Imre a „nagy mesemondó” unokatestvére volt. Bátyja, Gózon Antal ügyvédi diplomája ellenére a színészmesterséget választotta.

Gózon Imre középiskoláit a révkomáromi református gimnáziumban és a pápai kollégiumban végezte, de az utolsó osztály elvégzése helyett beállt vándorszínésznek. Az 1848-as forradalom Kaposváron érte, a honvédtoborzás hírére 1848. jún. 7-én színésztársaival együtt önkéntesnek állt. A Pécssett szerveződő 8. honvédszászlóaljhoz került, s e zászlóaljjal harcolt a szabadságharc délvideki csatáterein 1849. máj. 7-ig, amikor is megsebesült. A bukás után súlyos sérülése miatt megmenekült a kényszerbesorozástól, visszatért Pestre, s kardalnoknak állt Gócs Ede színésztársulatához. 1850-ben Latabár Endre vidéki társulatánál lett színházi ügyelő. 1853-54-ben ő szerkesztette és adta ki a győri Színházi Zsebkönyvet. 1854-ben Váli Ferenc segítségével bekerült a pápai református tanítóképzőbe, s tanári diplomát szerzett.

1854. július 13-án foglalta el a szentgyörgyvölgyi református megelégedésre végezte pedagógiai munkáját. Ő építette fel a felekezet népiszkolóját 1882-84-ben.

Gózon Imre azonban nem elégedett meg tanítói, kántori munkájával, hanem nagy vonzalmat érzett a régészet és a művészettörténet iránt is. 1854-ben ő fedezte fel a veleméri templom régi falfestményeit, s hívta fel rá Rómer Flóris, a kor neves régésze figyelmét. Rómer a barátságával tüntette ki, többször járt nála Szentgyörgyvölgyön. Biztatására Gózon régészeti kutatásokba kezdett. Óskori kőeszközöket, középkori okiratokat, régi tárgyakat küldött a Nemzeti Múzeumnak, régészeti, művészettörténeti jelentései az Archaeológiai Értesítőben jelentek meg.

1872-ben Pauler Tivadar vallás- és közoktatási miniszter felkérte, hogy vegyen részt a Műemlékek Országos Bizottságának munkájában. Régi műemlékek feltérképezésével bízták meg. 1875-ben kültagja lett e bizottságnak.

Több országos lapban publikált, 15 közleménye jelent meg Bátorfi Lajos: Adatok Zala megye történetéhez című sorozatában. Régi verseket, kortesdalokat tett közzé a Zalai Közlönyben, munkatársa volt a Magyar Nyelvőrnek, 3 cikke jelent meg a Henszlmann Imre által kiadott Magyarország műemlékeinek rövid ismertetése c. munkában is.

Támogatta az 1907-ben Zalaegerszegeen indult múzeumalapító mozgalmat, tárgyakat, dokumentumokat küldött a Főgimnáziumba, ahonnan a mozgalom elindult.

Gózon Imre 92 éves korában, 1918. jan. 18-án hunyt el. Hosszú élete alatt történelmünk sorsfordító eseményei zajlottak le; forradalom és szabadságharc, kiegyezés, de megélte az első világháborút is.

Eletének meghatározó élménye az 1848-49-es szabadságharc volt, erről tanúskodik az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött eredeti, és a Göcseji Múzeum Adattárában⁷ másolatban meglévő visszaemlékezése, melyet most közreadunk.

Jegyzetek

1. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái III. köt. Bp. 1980-81. 1326-1327.p.
2. Gózon Antal /1811-1876/ 1840-től 1861-ig kardalnok a Nemzeti Színházban. Kiseb szerepekben is föl lépett. Magyar Színházművészeti lexikon. Bp. 1994 260. p.
3. Gócs Ede /? / énekes, színész, színházigazgató, kar mester. Magyar Színházművészeti lexikon. Bp. 1994 256. p.
4. Latabár Endre /1811-1873/ A legnevesebb magyar színészdinasztia első tagja. 1849 után a vidéki színházi élet újjászervezésében játszott nagy szerepet 1842-től önálló társulata volt, ahol énekes, színész és színházigazgató volt egy személyben Magyar Színházművészeti Lexikon. Bp. 1994. 447. p.
5. Váli Ferenc /1810-1882/a pápai kollégium neves neveléstanára, közeli rokona Jókai Mórnak. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV köt. Bp. 1980.81. 796. p.
6. Gózon Imre: Emlékeim 1848 és 49 d Évekből OSZK Kézirattár Quart. Hung. 1117
7. Göcseji Múzeum Adattára 1819-95.

8. Búsbach Péter: Egy viharos emberöltő I. köt. Bp. 1898. 61-137. p.
9. 1848. máj. 16-án jelent meg gr. Batthyány Lajos miniszterelnök felhívása, amelyben az első 10 honvédszászlóalj felállításához önkéntesek jelentkezését keltte.
10. Inczedy László/1809-1882/1847 végén főhadnagya az 52. gyalogezredben. 1848. jún. 13-tól százados u. 8. honvédszászlóaljnál. Szeptemberől őrnagy, a 14. zászlóalj parancsnoka, majd alezredes, 1849. aug. -tól ezredes. Aradon 10 évi várfigyeltágra ítélik. /A honvédtisztek életéről ld. Bona Gábor Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Bp. 198/. Bonn Gábor Kossuth Lajos kapitányai. Bp. 1988./
11. Vitális Ferenc/1804-?/ Nyugalmozott cs.kir. százados, 1848. jún. 8-tól őrnagy, a 8. honvédszászlóalj parancsnoka, majd ugyanitt alezredes. 1848. dec. közepén kérésére ismét nyugállományba helyezik.
12. Krobáth Ferenc eredetileg Krobáth Franyó/1799-?/ Horvát származású. 1848. ápr. 2-án a zalaegecszei nemzetőrség századosává választják. Jún. 13-án a 8. honvédszászlóaljhoz keül szintén századosi beosztásban. 1849 tavaszán az egyik debreceni kórház parancsnoka. Aradon 10, majd 2 évi várfigyeltágra ítélik.
13. Igmándy Sándor /1810-1877/ Nyugalmozott cs.kir. huszár főhadnagya. 1848. jún. 13-tól a 8. honvédszászlóalj századosa, nov. 28-tól őrnagy, a zászlóalj parancsnoka. 1849 áprilisától alezredes és hadosztályparancsnok a IV hadtestben. Júl. 19-től ezredes ugyanott.
14. Barcza Boldizsár /1812-1895/ Volt nemesi testőr, kilépett hadnagya. 1848. jún. 19-től százados a 8. honvédszászlóaljnál. 1849. ápr. 1-től őrnagy és a zászlóalj parancsnoka. Aradon 16 évi várfigyeltágra ítélik. 1853-ban Kustánszegen telepedik le, sírja ma is ott található.
15. Helyesen Kürthy István /1820-1898/ 1837-től hadi a 33. cs.kir. gyalogezrednél, nemesi testőr, majd 1846-tól főhadnagya az I. dragonyosezrednél. 1848. jún. 19-től százados a 8. honvédszászlóaljnál. Nov. végétől őrnagy, az 53. zászlóalj parancsnoka. 1849. márc. 16-án átnevezik a 17. huszárezredhez. Júliustól alezredes, augusztusban Bern ezredessé lépteti elő. Aradon 16 évi várfigyeltágra ítélik.
16. Helyesen Bezeredy Lajos/1818-1868/ 1848 előtt szolgált a cs.kir. hadseregben. 1848. júl. 7-től százados a 8. honvédszászlóaljban. Októberben Perczel hadtestének vezérkarához kerül, 1849. febr. -tól őrnagy, júl. 6-tól ezredes, a III. hadtest vezérkari főnöke. Aradon 16 évi várfigyeltágra ítélik.
17. Inczedy László nem a 11., hanem a 14. zászlóalj őrnagya lett.
18. Kerkápoly Mór/1820-1888/ Zala megyei származású. 1838-tól hadi a cs.kir. hadseregben, 1840-től nemesi testőr, 1845-ben a Coburg huszárezredhez kerül. 1848. jún. 3-tól a 8. honvédszászlóalj főhadnagya, majd októbertől százados. 1849. májusától a 7. huszárezredhez kerül, ahol augusztusban őrnagyi rangot kap. Aradon 10 évi fogságra ítélik.
19. Helyesen Blauhorn/Kékessi/Mibály/1818-?/Német származású. 1836-tól katoná a cs.kir. hadseregben. 1848. jún. 19-től főhadnagya a 8. honvédszászlóaljnál. Nov. 27-től százados a 13. zászlóaljban. 1849. aug. 1-től őrnagy és vezérkari főnök a Kazinczy-hadosztálynál.
20. Kajdáczy Antal/?.?/1848. jún. 19-től hadnagya a 8. honvédszászlóaljban. Szeptemberből főhadnagya, októbertől százados a 26. zászlóaljban a felső-tiszai hadtestben. 1849. nyarán Guyon tábornok segédtisztje a IV. hadtestnél.
21. Kebeley Mihály/1803-?/ 1848. jún. 19-től hadnagya a 8. honvédszászlóaljban, októbertől főhadnagya ugyanitt. Nov. 11-től százados a 44. zászlóaljban. 1849. júniustól a temesvári, majd a lugosi térség parancsnokság beosztott tisztje.
22. Nagy László/1821-?/ 1848. jún. 13-tól hadnagya, segédtiszt a 8. honvédszászlóaljban. Októbertől főhadnagya, decembertől százados, a 6. század parancsnoka.
23. Számyasi/Számyassy/ Gergely /1821-?/ 1848. jún. 28-tól hadnagya és számvéve segéd a 8. honvédszászlóaljban. 1849. jan. -tól hadnagya, majd főhadnagya a 65. honvédszászlóaljban a Bácskai, majd a III. hadtestben. Századosi rangban teszi le a fegyvert Világosnál.
24. Fehérítetlen vászomból készült nyári zubbony, melyet „kittli”-nek is neveztek.
25. Csanády Pál /1800-?/ 1848. jún. 19-től őrnagy, az Országos Nemzetőri Haditanács Gyalogsági Osztályának főnöke. Novembertől a pécsi hadmegye parancsnoka. Dec. 1-től ezredes. 1849. januárjában kilép a honvédseregből.
26. Augusztus 14-én indult a mintegy 1200 főből álló 8. honvédszászlóalj a délvideki táborba, hogy részt vegyen a lázongó seregek megfékezésében. Búsbach Péter visszaemlékezése szerint az északi vár parancsnoka nem engedte be őket a várba, mondván: „a vár tele van ősséggel /olasz legénység/, nincs többnek helye!” Valójában Csanády László kormánybiztos parancsára fordultak vissza. /A délvideki hadjáratokról ld. 1848-1849 A szabadságharc és forradalom története. Szerk. Hermann Róbert. Bp. 1996.
27. Búsbach leírása szerint aug. 17-én indult a zászlóalj a verbászi táborba és 19-én érkezett meg.

Gózon Imre emlékeit feltehetőleg Mátray Gábornak, a Széchényi Könyvtár tudós örének ösztönzésére írta meg, mert művét neki ajánlotta. Az Emlékeim 1848 és 49-d Évekről két változatban készült el, az elsőt 1868-ban írta, a másodikat 1876-ban. A változatok között inkább csak fogalmazásbeli különbségek vannak, a későbbi változat kevés új információt tartalmaz. Ezeket a szövegben zárójelben, dőlt betűkkel szedve közöljük.

Mivel Gózon Imre első visszaemlékezése a leírt események után 20 évvel született, emlékei nem mindenütt pontosak, kissé elnagyoltak. Szerencsére, rendelkezésünkre áll Búsbach Péternek, a 8. honvédszászlóalj segédtisztjének részletes hadinaplója, amely az eseményekkel egyidőben született, s amelyből pontosíthatjuk Gózon tévedéseit, nyomon követhetjük a 8. zászlóalj csatáit.

Bár Gózon Imre emlékei alulnézetből, a honvéd szemzőgéből mutatják a történeteket, érdekes adalékokkal szolgálnak a szabadságharc mindennapjairól, s különösen arról, hogy milyen különbség volt a magyarokban lovagias ellenfelet látó orosz és a bosszút lihegő osztrák hadsereg magatartása között 1849-ben.

Az emlékiratot betűhív átiratban közöljük, csak a rövidítéseket oldottuk fel ott, ahol azt szükségesnek éreztük.

Emlékeim 1848 és 49-d Évekből

1848-d. évi május hóban, az Első felelős Magyar Minister Elnök Gr. Batthyány Lajosnak, a 10. elsőbb - Önkéntes - Zászlóalj felállítására tárgyában kibocsátott Proclamatíóját Kaposvárott olvasóm."

Akkor 22 éves valék.

Azon évi Június 7-én Hetényi Béla, Preiner Antal /*tatai fiu*/ Bíró Gábor színész társaimmal Önkéntes levék. Bárány Elek, Körmendy Károly, Nyíry Lajos, Sárközy Dénes, Magyar Lajos, Polányi József, Makkfay György, Borsiczky Antal és Svastics Lajos Kaposvárott szinte közénk álltak.

Néhány nap mulva Inczedy László főhadnagya parancsnokunk Polányi Józsefet - többet magával - a közelebbi vidékre toborozni küldte. Június végén - tán 120-an - kocsikon Pécsre a 8-d. Honvéd Zászlóalj alakítása helyére indítatánk.

Az első századhoz osztattam, Plichta János barátommal ott ismerkedém meg, ki már akkor tizedes volt, jelenleg Bellatincki jegyző.

Tisztjeink voltak: Őrnagy: Vitális Ferencz", - Századosok: Krobáth Ferenc", Igmándy Sándor", Barcza Boldizsár", Kürthy László", Bezeredy Miklós", Inczedy László" - /*később a 11-d Zászlóalj őrnagya*/.

Főhadnagyk: Kerkápoly Mór", Blauhorn Ede". Hadnagyk: Kajdáczy Antal", Kebeley Mihály", Latkóczy Rezső. Segédtiszt: Nagy László", Élelmézési: Számyasi Gergely".

Őrmesterek: Radó Adóm - Zászlóaljunk első önkéntese -, Skerlecz Károly. Tizedesek: Reiter Nándor, Schvarczkopf Alajos, Kratochvíl Péter, Nagy Miklós, Plichta János, Petrics Sándor, Pesti Károly, Sztrilics Gyula, Pacolay Antal, Lupersberg József, Móró László. Bárány Elekkel örvezetők levénk.

Köpenyt és foszlányt azonnal kaptunk, sipkát pedig - mint akkor hírlék - Néhai Sczitovszky pécsi püspök ur ajándékából nyerénk.

/Zászlóaljunk többnyire: - *Baranya, Somogy, Tolna s Bács - Bodrogyejei ifjakkól állítatott*.

Csanády Pál pécsi hadfoglaló parancsnok Plichta és Móró barátimmal toborozni Siklóra küldött, 75 újonc eredménye lőn fáradozásunknak./

Július hónapot folytonos tanulással töltém. Krobáth s Inczedy századosok nem csupán a szabadban, hanem szállásaikon is oktattak bennünket.

Augusztusban Eszékre indítattunk, de a várba nem bocsátatván Dárdára húzódtunk". Mintegy 15-e körül a Duna felé mentünk", s Batinán kemény töltenyeket osztottak. 18-án Zomborba érkezém - hol nyugnapot valónk töltendők, - estve 11 órakor jött az indulásra vezénylő parancs, s rögtön mennünk kellett. 19-én reggel Ujszivácson néhány órát pihentünk, a tisztekkel együtt Gózon Zsigmond ref.lelkész - addig nem látott - rokonomhoz tértem be, ki mindnyájunkat szívesen megvendégelt, és szinte hason nevű fia a 3-d.

századnál szolgál". Azon nap délutánján, az akkor - oly sok hős és nem hősköztől lakott - Verbászi táborba érkezünk".

Néhai Mészáros Lázár minister nemsok idő múlva Zászlóaljunkt vizsgálván, ilyformán beszélt hozzánk: Vitézek! Hazája irányában mindenkinek van tartozása, melyet a ki lefizethet: boldog, ellenesetben: boldogtalan. A katonaságnál mindenki tervekészítő nem lehet, ide a tiszték iránti szigorú engedelmesség kívánatik, elannyira, miszerint: ha a katona őrzésére egy tuskót bíznak is, tartozik teljesíteni, mert a Fővezér tudja csupán: miért van az oda téve, s a táborra mily kár vagy veszély következend, ha az onnan elmozdítatik. Azért legyetek mindig és mindenütt föllebb valóitok iránt engedelmesek. Isten veletek!"

Kévs idő múlva egyik társunk, fegyverét szétszedvén, csövét tisztító a cső eldurran... s egy társunk hanyatt dőlt, neve: Zsulyovics Tamás, s néhány percz múlva meghalt. A golyó mellén keresztül balvállában állott meg. Mivel az elkövető akaratlan tettét többen láttuk, csupán vigyázatlanságóért bűnhődött.

Szeptember 16-án Petrics Sándornak" hadnaggyá tételével, tizedessé léptettem elő.

Október elején Vitalis Őrnagyunk tőlünk elment, s helyette Igmándy Sándor lón Őrnagyunk". E hó végén a pótlékul nyert 27 ujoncz tanítása végett Sóvérré küldtettem. Novemberben Krobáth Hadmegyei főparancsnok, s helyébe Nagy László századosunk lón.

/Ezen hónapban nadrágot és mellényt osztottak közöttünk. Atillát később./

Azon év Augusztus 1 9-től tevő részét, Verbász, Kis és Ó Kérnél, a tábori élet minden fáradalmi, apróbb s nagyobb csatározásaival éltük át.

Megjegyzendő, hogy a Kholera sorainkból többeket magával ragadott. Lósert József bajtárs */Ferenc rendi - volt szerzetes növendék/,* mellettem álltában össze rogyván, rögtön meghalt.

1849-d. Évi Januárban Szeged, Hódmezővásárhelyen át Szentestig, s onnan Szegedre vissza menénk". Gyála, Szőreg és Deszkre szállásoltatánk. Később csak Szőreget tartottuk elfoglalva. Előőrsön - vorpost - volt századunk, midőn Februar 9-e delén 1500nyi ellenség 3 ágyujával bennünket megtámadott - nekünk nem voltak ágyuink. Napos tizedes valék. Századunk részére Szegedről kenyeret hozva, parancsnokunknál jelentkezvén, ágyu lövéseket hallónk. Az utcára mentünk, kenyeres kocsinknak akkorra se híre se hamva, mert az Joannovics és Stvrteczky honvédekkel együtt a Szerbekhez átmentek. Az ellen lovassága */mintegy 500 lovas/* - nekünk 3 mond három volt - a falut félkörbe keríté. Nagy László századosunk - nehogy mind odavesszünk - „Jobbra át"-ot vezényele, - a faluból kiérve láttuk, miszerint a töltés elfoglaltatván, nekünk visszavonulási utnak a Maros olvadozó jegéni átgázolás maradt; azon szerencsésen keresztül haladva a Győi réven át, rendetlenül Szegedre értünk. E napon Smid Simon tizedest 18 társunkkal együtt elfogták. 10-én délben a szerbek Szegedet támadták meg, s hogy mily eredménnyel? Az nem titok". 11-én Gr. Hadik Gusztáv ezredes vezénylete alatt Szőreget mi ostromoltuk", s a három nap előtt ott fogott bajtársainkat *la bitó fák alól/* kiszabadítottuk. Joannovics és Stvrteczkynek kocsinkkali megszökésüket ezektől tudtuk meg, valamint az elsőnek azonnal hadnaggyá tételét. Már ekkor Barcza Boldizsár volt Őrnagyunk".

Barcza - tudtomra - aranyos gallért soha sem viselt, egyszerű atilla vagy bekecsben járt. /...csupán „*Őrnagy Ur*" címet fogadott el./ Hivatalos teendőinket nála végezvén, azon túl barátjainak szólított bennünket, dohány s szivarral kínált. A csatákban mindig előttünk és közöttünk volt, s a magától soha el nem hagyott kécsövű puskájából lövöldözött. Jelenleg Kustánszegben haszonbérli.

És most a körülem történetek fonalát ismét kezembe veszem. Február végén, vagy Március elején Századunk 3 ágyuval s a halasi - lovas - Nemzetőrökkel együtt parancsot vett Kalocsára menni, s a Pest felől érkező gőzhajót össze löni; - e küldetésünknek némi részben megfelelvén, Szegedre vissza menve előőrsi szolgálattétel közt mult néhány napunk.

Március vége felé Önvédelmi harcunknak egyik dicső hőse Perczel Mór Tábornok parancsnokunk lón". Megjő-

28. Ifj. Gózon Zsigmondrl Búsbach is megemlékezik, egyszerre kapták meg hadnagyi kinevezésüket 1848. dec. 13-án.

29. Verbász a szerb felkelők egyik legnagyobb erődítmé nyével, Szenttamással szemben álló magyar seregek egyik táborá volt.

30. Mészáros Lázár hadügyminiszter aug. 27-én indult a Bácskába, hogy az addig kétszer is sikertelenül ostromlott Szenttamás bevételeit maga irányítsa. Azonban a szept. 21-i ostrom is sikertelen maradt. Ez idő alatt látogathatta meg a miniszter a 8. honvédszázaló alját, bár erről Búsbach Péter nem lesz említés munkájában.

31. Helyesen Petrics Ferenc /1826 -1908/ 1848. nov. 11-től hadnagya a 8. honvédszázalójnál. Szekszárd első önkéntese. Századosi rangban teszi le a fegyvert

32. Vitális Ferencet nov. 18-tól helyezték szolgálaton ki vüli állományba, Igmándy Sándori nov. 16-án nevezték ki őrnagynak.

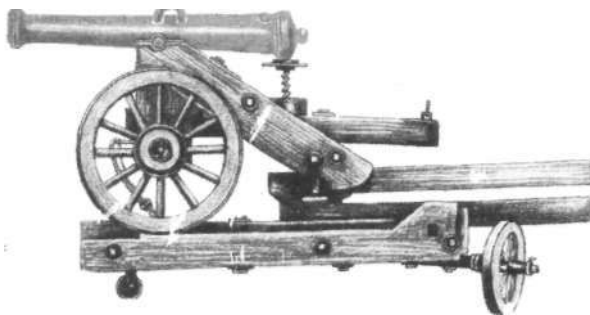
33. 1849. jan. 17-én a bácskai hadsereget/IV hadtest/ Vécsey tábornok vezetésével kivonták a Bácskából. A sereg egy része /két honvédszázaló, két és fél huszár-század és két üteg/ Hadik Gusztáv ezredes parancsnoksága alatt Szegeden maradt. A Hadik hadosztályba /VII. hadosztály/ tartozott a 8. honvédszázaló is.

34. Nem 10-én, hanem 11-én foglalják el Todorovics vezérőrnagy csapatai Új-Szegedet, s onnan Szegedet támadják, de Hadik csapatainak sikerül a szerbeket Szőreget üzni.

35. Szőreg visszafoglalására febr. 18-án került sor. Búsbach Péter naplója szerint elvettek 2 szerb ágyút és a falut porrá égették.

36. Barcza Boldizsár ápr. 1-től/márc. 16-tól/ volt őrnagya a 8. honvédszázalójnak.

37. Kossuth 1849. márc. 9-én nevezte ki Perczel Mót a IV hadtest parancsnokának azzal a feladattal, hogy foglalja vissza a Bácskát a szerbektől. Perczel a parancsnokságot márc. 15-én vette át.

vetele után szemlét tartott felettünk. Piros zsinóros zöld mentéjében, sárga - holdas fejű - lován előttünk, mintha most is látnám. Néhány nap múlva - Perczel - Szőreg, Deszk és Gyálát egyszerre ostromolta, s az nap Szegedre diadallal tértünk”.

Még e hónap végével Bács és Bánátba indulónk”.

És kikkel azon - előttem - örökre feledhetlen síkságok s harcztereikre együtt mentem el: Századunknak fő és altiszteit, valamint szakaszom névjegyzékét is emlékül ide írom. Százados volt: Nagy László, - Főhadnagy: Latkóczy Rezső, - Hadnagyok: Knézy Zsigmond és Horváth István, - Őrmesterek: Nagy Miklós és Kratokvill Péter, - Tizedesek: Plichta János, Zakál Vendel, Lupersberg József, Springsfeld Sándor, Vugrács György folytonosan Kórházban volt, Szalay Lajos Melenczénél elfogatott, Kelemen Alajos, Csötönyi János Elemérnél ++”, Szegeden +”, és én. Szakaszom: Horváth Lajos ++ Sz.Tamásnál, Szemesy József, Angyal Pál, Pár József + Sz.Tamásnál, Puff István ++ Uzdinnál, Vagács Fülöp, Gróf János, Csepi József ++ Basahidnál + Szegeden, Vénics Máté, Simenics Mátyás, Roth Frigyes ++ Romai Sánczoknál, Valdecz Ferencz ++ Melenczénél + Szegeden, Kosztrub Lipót huszárokhoz ment, Liccenburger János, Miesán Vendel, Csicsáky János, Aulich Lázár, Burán Péter, Öreg Döme János, ifjú Döme János, Jovó Árszics, Belezics Árkád, Molnár István, Kohút János ++ Melenczénél, Bodrogh József, Lotykay Pál, Jaksa István, Gémes N., Livora Ágoston, Cserházy György, Doszti István, Schulz N., Lengyel József, Mislivics N., Vojnics Sándor ++ Sz.Tamásnál, Vojnics Ádám + Kácsnál, Dolezsán József Elemérnél elfogatott, Seiss József, Maieta Mihály, Streicher József + Kácsnál, Treiber Kálmán, Kovács János + Titel körül, valamint Bárány Elek akkor már hadnagy szinte ott sebesült meg. A Kácsnál” elesettek neveit Plichta és Kelemen a: barátimtól később Szegeden a Kórházban látogatásuk alkalmával hallottam.

Menjünk tovább:

Ápril 3-án - Nagy Kedden - a hires és sokáig hasztalanul ostromolt „Szent Tamás”-t vittük be. A 30-d.”, II-d. számmal jelelt 7-d.” és a Vasa serezed” egy zászlóaljjal együtt voltunk, kikkel a - Ferencz csatorna és a Bara vize közötti - szárazról támadtunk; a csatornán túl pedig: a Szegedi 3 hónapos önkéntesek, Turszky” egy zászlóalj; a huszárok felosztására nem emlékezem; - itt Perczel tábornok, és Gaál Ezredes pedig minket vezényelt .

A Vasa Zászlóalj csatár lánczot képezve a sáncznak indult, lábtök - lajtorják - elővitelére Plichta és Móró barátim önként vállalkoztak; - e rövid intermezzo után mi is támadtunk. Barcza Őrnagy és segédje Busbak Péter alol a lovakat majd nem egyidőben lötték le”.

Midőn ostromunk legerősebben folyt, egy Főtiszt a sánczbeliekhez jött, s rá bocsátott golyó záporunk közepette vezényelt, a halál őt kerülni látszott; azonban lova - sebes nyargalása közben - egyszerre hirtelen megállt, tán lövést kapott. Az ellenség bátor Főtisztjét még ezután is láttuk - hihető más lovon - népe között a halállal dacolni.

A Vasa Zászlóalj balra húzódván előlünk a sánczokhoz ért... egy hadnagy az első... felhágott az addig - szűz - sánczra... és lebukott! A Vasák hadnagyának feje legördült! Neve Papp Sándor. Másnap Verbászon a többi elesetteinkkel együtt - de külön koporsóban - tettük örök nyugalomra.

Ezalatt a 7-d. Zászlóaljai szuronyt szegezve rohantunk előre ...előre... Zsúp! ...a vitatott sáncz árkába esém! Plichta barátom segélye emelt ki onnan, s én is a sánczra hágtam!

A tovább történetek köztudomásuk, s a még élő nemzedék előtt ismerttek lévén - elhallgatom”.

E naptól kezdve a győzelem Zászlóinkba szeretett.

Perczel - mindig és mindenütt köztünk volt. A nyájas, szabályos arcú, - sárga viaszos vászonnal bevont, s szemébe nyomott csákó, nemzetőri atillában, mellén érdemszalag, kezében látszóval, sárga lován, a csatákban előttünk lovagolni, mintha most is látnám!

Ápril 19-én Ó Becsénél, 24-én Kikindánál, 25-én Török Becse, -vagy Basahídjánál, 29-én Jankahíd vagy Elemérnél, 30-án Nagy Becskereknél csatákat nyertünk. Május 6-án a Római sánczokon áttörtünk”.

38. Márc. 22-én Perczel Szőregnél, Szentiványnál és Deszknél megtámadta és megverte a szerb csapatokat. Búsbach visszaemlékezése szerint a 8. zászlóalj Szőregi foglalta vissza, majd Deszkre vonultak, az üres falut felgyújtották.
39. A márc. 22-i támadás kezdete volt Perczel Bácskát visszafoglaló hadműveletének.
40. Gózon Imre visszaemlékezésében a ++ jelölést alkalmazza a megsebesült kifejezés helyett.
41. + jelölés a meghall kifejezést helyettesíti.
42. Helyesen Káty. Perczel 1849. jún. 7-én súlyos vereséget szenved a Jellasics vezette szerb - osztrák csapattól a kátyi csatában.
43. A 30 honvédzászlóaljról van szó, amely Hódmezővásárhelyen szerveződött.
44. A szabadságharc idején néhány megszünt honvéd zászlóaljat újjáalakítottak. Az első 7. honvédzászlóalj Zala és Vas megyében szerveződött és 1849. febr. 2-án, Lipótvár elestekor szűnt meg, mivel tagjait hadi fogságba vetették. Ezután került sor a második 7. honvédzászlóalj megszervezésére Nemegey Bódog dunántúli nemzetőrökhoi álló szabadcsapatából.
45. A Gustav Wasa hercegről elnevezett 60. Wasa ezred a magyarországi kiegészítésű cs.kir. soryalozezredek közé tartozott, akik magyar oldalon harcoltak a szabadságharcban.
46. A 62. Auguszt Turszky báróról elnevezett soryalozezred is részt vett a szabadságharcban,
47. Gál László/1810-1850/
1848. jún. 19-től Arad megye nemzetőr őrnagya, 1849 márciusától hadosztályparancsnok a IV. Bácskai hadtestben Máj. 21-től ezredes. Szenttamás ostrománál az északi oldalról ő vezette a támadásokat a város ellen, míg dél felől, a Ferenc-csatorna jobb partján kőépített hídfőt támadók parancsnoka Perczel Miklós /1812 1904/ őrnagy, Perczel Már őccse volt.
48. Ezt a történetet Búsbach Péter maga is leírja.
49. A kétoldali támadott Szenttamás szerb védői feladták állásaikat és a hídfőt. Másnap Perczel a várost felgyújtatta és a sáncokat leromboltatta
50. Szenttamás ostroma után, ápr. 7-én Perczel Goszpodinecnél törte át a római sánczokat. Azt a leíradatot kapja, hogy Bemmel közösen foglalja vissza a Bánátot a szerb - osztrák csapatoktól. Április 16-án indul Újvidékről, útjának állomásai a felsorolt csaták helyek. Gózon néhol rosszul emlékszik az időpontokra. Helyesen: Apr. 19. Óbecse, ápr. 24. Basahida, ápr. 29. Törökbecse, ápr. 30. Nagybecskerek.

Május 7-e kora reggelén Zsigmondfalvánál dördültek meg ágyuink, s pár óra múlva az ellen hátrált. Azonban „Uzdin”hoz érve, 11 óra tájban ujabban tört elő. Égető melegben, golyó zápor közepette az ország uton át menve lapályra értünk. Sorakatonaságot ellenünk harcolni először itt láttam¹. A réten néhány lépést haladván előre... bal fölkaromon rettentő ütést éreztem... s én akaratlanul a földre zuhantam... karomba golyó fúródván, annak csontját összetörte!! Sóber József honvéd társam emelt föl, s a csata háta mögé vezetett, hol a Törzs Orvos, karomban a golyót megtalálván, azt onnan rögtön kivágta. Szomorú emlékét örökös szenvedéseimnek, még ma is bírom. Míg az Orvos karommal foglalkozott: Metz József 3-d. század beli tizedest hozták ki, s temették azonnal,- 3 fontos golyó mellén találta - eszéki fi volt. /Pesty Károly 6-d. századbéli tizedes, az ellenségtől egy ágyut hatod magával elvevén, a bele fogott lovakkal nyargalt a harc mögé./

Épségem utolsó napján is győztünk!

23 éves koromban seb! Későbbi szenvedéseim forrása, és örökös fájdalom!!

Az nap - t.i. 7-én délután, kocsikon útnak indítottunk,- én öntudatlan állapotban érkeztem Becskerekre, hol seb kötés és evésre pár órai nyugalomunk volt; 8-án ismét kocsin, Török Becséhez érven gőzhajóra ültünk, s Május 10-én hajónk Szeged kikötőjébe jutott. A várbeli kórházba menvén, Petrovics Főhadnagy korodai parancsnok egy - éppen akkor fölgögyült - honvéd helyére fektetett.

Fő Orvosunk: Bráda N., Alorvosaink: Boskovics N, és Micheller József. Agyszomszédim: Szkála Zsigmond 30-d. Zászlóalji őrmester, ott +, Szalontai Ferencz szentesi, Veres Zsigmond Nádor huszár Felvinczi fi voltak.

Kórházi napjaim mindegyike fájdalmasabb vala elődénél. Hála a gondviselés vezérletének, hogy a helybeli Uri nőkből alakult felügyelő társulatban, véd angyalokat mutatott számunkra, kik nemes szíveik sugallatát követvén, napenkénti látogatásaik s nyájjasságuk által, fájdalmainkat - mintegy - megszantani törekedtek. Könyveknek kölcsönzése, hírlap hordatás, dohány és szivar ajándékaik által pedig nyugalmasabb óráinkat kellemesbökké tenni igyekvének.

Kordáné, Dániné, Schöpferné asszonyok, Pollák Teréz kisasszony - akkor még hajadon - mind oly nevek, melyeket 19 hosszú év sem volt képes velem elfeledtetni.

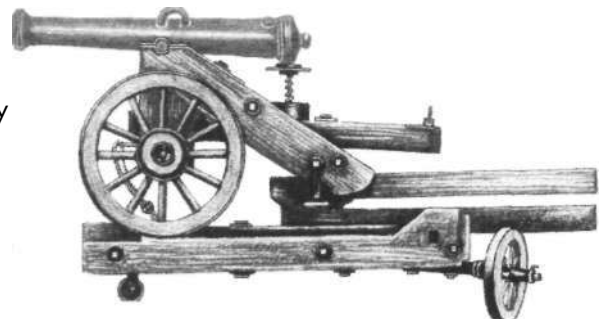
Sebesülteink szaporodtával a Piarista szerzet kolostora is kórházzá rendeztetvén, mi abba mentünk.

Július 28-án reggel 9 és 10 óra között eget s földet rázó intőztató dördülés... Ajtónk, ablakaink be és kidüledeztek... Új Szegeden a Zsótér ház légbe repült! Ekkor keltem először föl önerőmből! Ügyünk diadala felőli reményem csüggedni kezdett!

Július végén mi - sebesültek - Arad felé indítottunk, ott meg sem pihelve Lugosnak, hol több napig a földre dobott szalmán fekvénk, oly tömötten miszerint egymás mellett alig fértünk el. Mintegy 3 pengőforintnyi ezüst pénzemet is itt lopták el. Aztán Karánsebesre mentünk. Ah de napjaink - miként a halálra ítélt rabé - meg voltak számlálva. /A Karánsebesen töltött- mintegy - 14 nap után/ éjnek idején ellenség közeledtét kiabálják, s mi néhányan - az ismeretlen földön azonnal útnak indulónk, minden cél nélkül; reggel azonban utánunk Futár jívén Karánsebesre vissza vezetett. Akkor, az az előtt csupán névleg ismert Tek. Ordódy Pál Ur, jelenben Komárom Megye Alispánjával /későbbi Miniszterrel/ ott találkoztam. /A derék férfiú nevemet hallva, születésem helyét kérdezé, és miután azonosságom felől meggyőződött, nevét s azon körülményt emiitette, miszerint: magány tanítója egykor édes atyám volt, - kitől írva-olvasni tanult./ Ő is menekült.

Másnap reggel seregünk töredéke megérkeztevel² sátorfáinkat mi is újra fölszedtük, és a hadtesttől külön válvá mentünk ismét az ismeretlen tájnak... A Vaskapun át Erdély honba. Pestényben állapotodánk meg; színt és pajtát kényelmes szállásnak tekintettünk. Harmadnap az oroszoknak

51. Búshach Péter naplója szerint már korábban megütöttek a császári sorakatonasággal. Az uzdini csatában Perczel vereséget mért a Puffer ezredes vezette osztrák - szerb hadtestre.
52. A löporraktár robbant fel.
53. Haynau közeledő serege elől menekítették Dél felé a szegedi hadikórházat,
54. Ordódy Pál/1822-1885 1848-ban fogalmazó a kereskedelmi minisztériumban. 1868-ban Komárom megye alispánjává választják. 1880-1882 között közlekedést miniszter Tisza Kálmán kormányában.
55. Valószínűleg a temesvári csatában széthullott magyar sereg maradványairól van szó.

Hátszegen létüket hallván Szabó Főhadnagy - kórodai parancsnok⁵⁶ - számkra előfogatokat rendelt, s mi elindultunk. A helységtől nem nagy távra az Orosz Őrjárat ötlött szemünkbe. Kocsinkra rögtön fehér kendő tüzetet. A rettegvé várt perc eljött... a 10-14 egyénből álló lovas Orosz csapat megérkezett! Fő hadnagyunkat tizedesük üdvözlőlvén, Hátszegre utasított bennünket; fegyvereinket nem fogadta el, hanem útmutatóul két lovaszt rendelt mellénk. Egy Máramarosi-Orosz⁵⁷ honvéd társunk volt a tolmács.

Hátszegre érve - fegyvereink ismét nálunk hagytak - az Oroszok elszállásolásnak, Orvosai ápoltak, másnal reggel a koszon kívül 1 ft 30 krajcár zsoldot kaptunk, csengő ezüst pénzben.

Tisztjeink itt még kardosan jártak.

Harmadnap - mi sebesültek - kocsin, egy század Orosz gyalogság fedezete alatt Szászváros, Szászsebes és Szerdahelyen át Szebenbe menesztettünk. Útközben fogakozást miben sem szenvedtünk, még dohányt is kaptunk, Orvos is jött velünk, magával hozván táborigyógyszertárát.

Nagy Szeben volt tehát utunk vég célja, hová tán August. 22-e estvéjére értünk az Orosz táborba, hol a vacsora és fekhely készen várt. Másnap a városban levő kaszárnya elé állítatánk, az Osztrákoknak át adatás végett. Ott a kisajton - zsebeink */borjunk/* kimozása után - egyenként az udvarba bocsátatánk. Az ajton belől egy osztrák tizedes állt, ki füstölgő tajtpipámat számból kikapván, tán máig is viszi! Fegyvereink itt vétettek el.

Tisztjeink a szobákba, mi az udvaron valónk zárva.

Sebeinkre - a naponkénti kórházbai híváson kívül - semmi gond, egymásnak valánk ápolói. 1/4 katonakenyért és egy adag főtt étel részletet kaptunk naponként. Tápszereink pótlására, a mellék ajton föllelhető Szatócs boltban, a Hátszegen osztott másfél ezüst forintnak még csak most vehettük hasznát. Végre, néhány napos udvari börtön után, August. 31-én délután fedezet alatt mentünk az Apácák Zárdája udvarára!

September 1-én Stein Lajos bécsi légionistával a zárda egyik szobájában besorozás alá elsőkül állítatánk: „untauglich” hangzék az orvos ajkáról. Ekkor egy - kártya forma - jeggyel a városba bocsátatánk, - Steinnal a Kaszárnyába sieténk, hol jegyeink előmutatása után szabadon barangolhattunk. A sok hozzánk intézett kérdésre, midőn utunk céljául Pestet említém, egy szőke szakállú fogoly Honvéd tiszt, ott lakó nejének azonnal írt, „Uramovszky-Lendniczki Roza” címmel, kérve annak kézbesítését.

Délre a zárdába vissza menvén, vártuk az ebédet - hasztalanul, - busongva üldögéltünk a folyosón, midőn a Kegyesnők egyike, németül megszólít: „Warum sind Sie so traurig?” Melyre Stein szintugy felelve mondá, hogy még ma nem ettünk. A Kegyes Nő maga után int, s az étterembe vezet, hol néhány percz alatt asztal terítettvén, minket mellé ültettek, midőn kezem sebeit megtudták, a tányérra elem tett húst a Kegyes nők maguk metélték fel. A körülményeink felől értesülvén a hölgyek egyike elfordult!-tán hogy szép szemekben a ragyogó könny cseppet meg ne lássuk? E rövid szünet alatt a másik társnő egy réz tányér, bádog szelencze, csomó tépés és sérköteggel kezében bejövén, utamra nekem ajándékozta. S e készület el tartott 3 heti utamon át. Legyen a jóltevő Nőknek Öntudatuk a legszebb jutalom!

Végre délután 4 óraker, számszerint 8-an a Város házához kísértettünk, hol borjunk tartalmával, és köpenyünk elvételét. Ekkor „Geleitschein”-t azon utasítással adtak, miszerint: az éjt Szebenben töltenünk nem szabad! */Lehet, hogy a hatalom polcán levők az ügyet másként rendezték, azonban a kis Zsarnokok eként hajtották rajtunk végre./*

Tehát valahára ismét szabad lettem! Este volt, s üldözött vadként tova kelle mennünk!! Ugyan azon hazát lakó testvéreink újtek ki házaik közül! Szemeink kárörvendő arcokat láttak, s gúny kacaj hangzott füleinkbe mindenütt!...El...el e helyről... Ki a szabadba! Bem tábora helyén hálunk.

September 2-án friss légből álló reggelink után, estvére Szerdahelyre értünk, hol egy Orosz tizedes szállás, vacsora, s másnap reggelivel is ellátott bennünket. */Legényeit a csűrbe parancsolván, minket azok helyére fektetett. Következő nap ... további utunkra fél kenyeret s egy darab szalonnát adott./* 3-án

56. kórházparancsnok

57. Valószínű, ruszin származású.

58. A honvédség hátibőröndje, amelyben legfontosabb holmijait tartotta, pl. fehérneműt, fegyver tisztító felszerelést, stb. Szőrmés borjúbőrből készült, innen származik az elnevezése.

59. alkalmatlan

60. Miért olyan szomorúak?

61. kíséreléssel

Szászsebesen, a fogadás szívességéből ebédeltünk, sebeim nagy fájdalmát enyhítendő, a katonai kórházba is be tértem, és az emberséges Fő Orvos karomat, /a 3 havi deszkakötéstől szabadító meg/, valami - akkor készült - bar-na lébe megmosván, bekötötte, s eként az elromlástól karomat biztosította; még az érdemlett köszönetet sem fogadta el. Derék fogadásunk 4 fpg uti költséggel bocsáta el. Az nap Marosportusig mentünk. /Hol héber házi gazdánk a padláson levő szénát jelelte ki fekhelyünkkel. Következő napon reggelit ingyen adott./ Sept. 4-én Gyula Fejérváron át estve Tövisre a református lelkész úrhoz érkezünk, ki szívesen fogadott. 5-én az akkor még alig 30 lakost számláló Nagy Enyed s az egészen elhagyatott Felvinczen át Tordára értünk, hol a városiak önként külön szállással láttak el. 6-án Kolozsvárra jutánk, nyugnapot töltendők. Szabó Zsigmond Uram vendég szerető házánál mindennel ellátatánk. Másnap a város szemlélésére indulék, - s ime kellemes női hang szólít utam czélját tudakozva, szobájába hív, s két pár uj fehér ruhát /s egy lázsiás tollat/ ajándékozott. Nevét e hölgynek sem tudhatám meg. Szászsebestől fogva étek, dohány vagy szállásért sehol sem fogadtak el tőlünk pénzt, sőt Kolozsvárott a boltok vagy Kávéházakban ingyért adtak mindent, s az étterembeni Pinczér még 3 pft-t s néhány krajcárt is adott. A máramarosi fiu itt vált el tőlünk.

September 8-án Bánfy Hunyadon át Feketetön egy emberséges Románál háltunk, ki vacsora és reggelivel is ellátott; sept. 9-én a Királyhágón keresztül Báródon állapodánk meg. /E helyen az erszényt már elő kellett vennünk./ 10-én Nagy Váradra értünk, hol a Szebenben kapott „Geleitschein”ünk polgári utlevéllel cseréltetett fel. Posztóczky honvédtársunk innen Gyöngyösre indult szekéren. 12-én estvén Debreczenbe jutánk - /már csupán kettecskén/ - hol a szállóbeli lakosok egyike adott szállást. Ut levelünk végett szinte nyugnapot kelle töltenünk. /Az az időbeli királyi biztosi pecsét Ór Abdaj Sándor kényszer nyugnapot rendelt részünkre, mert ismételten - ezen utazásunk ideje alatt immár Zedszer - sorozó bizottság elé állítatott./ Ifjú Király Mihály Nagykereskedőről kell elismeréssel nyilatkoznom. 14-én ismét útra kelvén, estve a Hortobágyi Karámok egyikéhez hivatunk be, s „Gazd'Uram” magyaros vendégszeretettel fogadott. 16-án estvére Kápolnára értünk - itt szalma kazal alatti éjjeli szállásunkért 20 krajcárt előre kelle fizetnünk. Sept. 17 és 18-án Gyöngyösön éldegeltünk. /Posztóczky társunk szüleinél egy napot pihentünk./ 19-én Hatvan, 20-án utunk végpontja: Pestre érkezünk. Steintől itt váltam el. /Stein Lajos útítársam és barátom útlevelet nyerve, innen Bécsbe, haza utazott./

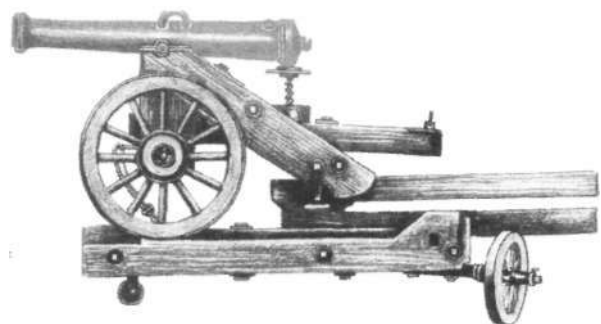
Pesten azonnal testvéremhez mentem - ki akkor a Nemzeti Színház tagja volt, Sept. 21-én az átelleni Gyermekek Kórházi Orvos, Tekintetes Bókay Bock János ur vőn ápolása alá. Haza érkezve a Térparancsnoksághoz hivatatom, s „nolle velle” mennem kellett. A százados, nevem s szállásomat velem feljegyezte 3 napi szabadságot adott. 24-én reggel ismét jelentkezve, a Térparancsnok ülés és szivarral kínált. Pár óra mulva ismét - 3 hét olta nyolczadszor-sorozás alá kerültem. Délben mindnyájunknak elegendő főtt étel, hus és kenyér osztatott. /Vagy 300-an voltunk ott, mindannyian honvédek./ Estve felé mi „untauglich”ok Budára indítatánk, és ott „Geleitschein” s fejenként két pengőforintnyi költséggel ellátatva végképp elbocsátatunk.

September 22-től kezdve 14 napon át a „Rudas „ azontul pedig Oktober végéig a „Sáros” fürdőt orvosi rendeletből használtam. Antal testvéremnek a fürdőkbeli járásom sokba került!

Oktober 18-án Falragasztott Felhívás tudatta velünk Honvédekkel, miszerint: a Fővárosokat 3 nap alatt el kellen hagynunk. Ekkor Tekintetes Bock orvos ur részemre Bizonyítványt írt, minél fogva „Tartózkodási Jegy”et nyertem.

Az ember barát, a hú orvos Tekintetes Bókay János ur azon évi Sept. 21-től Novemb. 10-ig körülem végzett fardozásáért, még az érdemlett köszönetet sem fogadta el tőlem.

És Honvédkori emlékeim? Egy Szent Tamáson nyert szerb tölténytáska, viselt kardbojtom, a karomba lőtt golyó, seb helyeim... és ...és ...koronkénti iszonyú fájdalmaim!!!

62. A két városi korábban a román felkelők pusztították el.
63. Ezüstből vert, az általánosan használtnál nagyobb értékű tollér.
64. Bókai Bock János /1822 - 1884/
Orvos, szemész professzor, egyetemi tanát. 1846-tól a pesti Stefánia gyermekórház segédorvosa, 1852-től igazgató főorvosa.

Megyeri Anna

FOTOGRÁFIÁK 1848-1849 ZALAI SZEREPLŐIRŐL

A 150 évvel ezelőtti forradalom és szabadságharc eseményeire, résztvevőire emlékezünk. Lapozgatjuk az illusztrációkkal, festményekkel, metszetekkel, fotográfiákkal teli könyveket. A múlt század végén megjelent kötetekben a fotográfiákból van kevesebb, hiszen nem minden szereplőről készült, készülhetett fénykép.

Jó látni azok arcát, akiről olvasunk. Örülünk, ha több portré szembesít bennünket a történelem szereplőivel. Az 1898-ban kiadott díszes, többek között Jókai Mór által szerkesztett albumban Görgei Artur portróját kerestük. Az első egy dagerrotípia után készült nyomat. Fiatal, jóképű férfi mellképe, majd ahogy lapozunk előre, a metszeten, nyomatonon más-más alakot ölt. Időskori arcát már jól ismerhetjük, több fotóról is, hiszen nagyon sokáig élt, 1916-ban 98 évesen hunyt el.

Aki a szabadságharc idején, vagy utána hamarosan meghalt, arról csak ritkán készült fényképfelvétel, s ez csak a legritkább esetben maradt fenn. (Az 1849 októberében 59 évesen vértanú halált szenvedett Csány Lászlóról nincs fénykép, de nem maradt fenn fotó az 1864-ben Gelsén eltemetett Csertán Sándor zalai kormánybiztosról sem.)

Pedig Magyarországon fényképet már 1840-ben készítettek, alig egy évvel később, mint ahogy feltalálja, Daguerre hazájában, Franciaországban ismertté vált a nagy szenzációt keltő találmány.

Hazánkban a korai dagerrotípiákat, már valóban jó portrékat Marastoní Jakab (1804-1860), a velencei származású hírneves arcképfestő készítette. 1841-ben készült egyetlen biztosan ismert felvétele a Kossuth Lajost sógorával, Ruttkay Józseffel és Both Pállal ábrázoló dagerrotípia.

Valójában csak 1860 után kezdett általánossá válni, hogy a polgári családok szobáit a drága festmények mellett, néha helyette, keretbe foglalt fényképek díszítették, albumok teltek meg a családtagok vizitkártya méretű fotóival. Pest-Budán 1859-ben 18, 1860-ban már 24 „fényíró” működött. A kisebb városokban természetesen később telepedtek le a fényképészek, az egyszerű, falusi emberek mindennapjaihoz még a huszadik század elején sem tartozott hozzá a fénykép.

Vajon az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc Zala megyei résztvevői megörökítették-e magukat fényképpel, s ha igen, kik ők? Továbbiakban erre keressünk választ.

1938-ban egy idős hölgy, Kerkápoly Magda lila tintával írt kísérőlevéllel „Tekintetes Zalavármegye Levéltárának” elküldte édesapja hagyatékának néhány megőrzött darabját „az új nemzedék részére, hogy ismerhesse halhatatlan hős Honvédjait.”

Az iratok és egy könyvecske mellett egy régi, sárgult fotográfia is szerepel a hagyatékban, mely az ajándékozó édesapját Kerkápoly Mórt ábrázolja, asztal mellett ülve, öt barátjával, akik közül négyen az aradi várbörtönben raboskodott.

A fotó hátoldalán az idős hölgy kézírásával az alábbi nevek olvashatók: Lukács - Babos, Kerkápoly Mór, Kalocsa Béla, Hollón Ernő, Máriássy.

Az iratok között van édesapja számára a Koburg huszárezrednél 1848. július 24-én kiállított szabadság-levél, a halálos ítéletét 10 évi várfogságra módosító irat korabeli másolata 1850-ből, az 1852. augusztus 2-án kelt, a nagyváradi rendőr-igazgatóság által kiállított elbocsátó útiokmány az aradi várbörtönből, ahonnan egyenesen a Zala megyei Söjtörrre utazhatott.

Mindehhez az idős hölgy egy életrajzot is mellékelte. Idézzünk belőle:

„Kerkápoly Mór. 1848-49-i Szabadságharc Honvédhuszár Örnagy életéről.

Született Zalamegye Kővágóórsön 1822.dec. Fia volt Kerkápoly Istvánnak, ki hosszú időn át Zalavármegye alispánja és követe volt. Legidősebbik fiát, Mórictot katonai pályára neveltette, kit a Vármegye nemes királyi testőrnek választott meg...Gárdista éveit jelesen mint kiváló lovas végezte.”

1845-ben a 8. Koburg huszárezred főhadnagya lesz. 1848-ban áthelyezését kérte az újonnan szerveződő honvédalakulatokhoz. Június 13-án nevezték ki Pécsét alakuló 8. honvédszázalóhoz.

Júliustól részt vett a délvidéki szerb felkelők, novembertől pedig a császári csapatok elleni bácskai harcokban, közben októberben századossá léptették elő. 1849. májusában kérésére a 7. huszárezred Tolna-Baranya megyei önkéntes osztályához helyezték át századparancsnoknak.

Jegyzetek

- 1 Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története képekben Szerk.: Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor, Bp., 1898.
- 2 Szilágyi Gábor: A magyar fotográfia története, Bp. 1996, 17.p.
- 3 Zala Megyei Levéltár, Letételek gyűjteménye, 3783.
- 4 Valójában 1821-ben született.
- 5 A levelet az eredeti helyesírással közöljük.

Huszárszázada révén különösen kitüntette magát a fényes győzelemmel záruló július 14-i hegyesi ütközetben. Kiérdemelt őrnagyi kinevezését már csak Bemtől vehette át az utolsó napok egyikén, augusztus 14-én.

Aradon 1850. febr. 27-én kelt ítélete golyó általi halál volt, melyet 10 évi várfogságra enyhítettek. 1852-ben kegyelmet kapott.

Magda lánya így emlékszik levelében további sorsáról: „Mikor kiszabadult, a porkolábtól emlékül billincseről egy láncszemet kapott, mit aranyba foglaltatott...Vagyonát rabtartás címén elkobozták. Szülői nem éltek, egyedül állt. Vagyon, állás nélkül. Zalavármegye volt az elsők között, hogy e hős honvédnek sorsán segített, megyéje honvédeit hivatalba helyezte. Így Édesapám ...Nemesapátiiban lett szolgabíró... a ...híres szép Sümeghy Máriát vette nőül, Sümeghy Ferencz sőtöri hegybírtokos testvér hugát. A békülés idején a király felhívást bocsátott ki e fogoly honvéd tiszteknek, hogy a Honvédséghez vissza térhetnek régi tisztii rangjukban. De Kerkápoly Móriczot jó barátai hasztalan hívták magukkal. Ő rendületlen maradt nem csábította a férges állás. Hollón, Máriássy - Klapka György - írtak és jöttek érte hogy magukkal vigyék gárdista társai. De ő nem tudta feledni a multat. ...Szenttamás pusztát vették meg. Tapolca és vidéke képviselőnek választotta meg... Míg élt, szeretet vette körül és tisztelet, boldog családi életében visszavonulva. Meghalt 1888. március 25-én. A Búcsúszentlászlói temető családi sírboltjában lett eltemetve.”

Ebből a temetőkápolnából került a Göcseji Múzeumba egy nagyméretű (49,5 x 37,8 cm) fotóportréja, mely 1880 körül készülhetett felesége arcmásával együtt, s került keretbe foglalva a sírbolt falára.

Kerkápoly Mór két másik fényképe is ismert az említett fotókon kívül. A Sümeghyekkel rokonságában lévő egerszegi család örzi. Mindkettő vizitkártya méretű. Portréja képviselőisége idején, 1870 körül készülhetett az egyik legnevesebb fővárosi fényképész, Borsos József (1821-1883) műtermében. Az egykori sikeres biedermeier festő 1861-től fotóműtermet tartott fenn a Nemzeti Múzeum melletti un. régi fűvészkertben társával, Doctor Alberttel, ahol sok neves személyiségről készített portrét, köztük Liszt Ferencről, gr. Apponyi Albertől. 1865-1868 között 360 országgyűlési képviselő arcképét tartalmazó díszes albumot állított össze. Ezért a munkájáért megkapta az udvari fényképész nevet. 1869-ben önállósította magát, a Deák utca négy szám alá helyezte át műtermét. Itt készült a sikerült portré.

A másik családi képen feleségével és Magda nevű kisleányával látható. Tömöry Ferenc szombathelyi fényképész készítette, aki 1870-80 táján Zalaegerszegen is fényképezett. Az egykor karcsú huszártiszt már idősödik, látványa nem mindenben felel meg a bajtárs, Galsai Kovách Ernő emlékiratában leírtaknak: „36 éves, magas, keménytartású huszártiszt volt. Derekat szíjjal mindég keményen összeszorította, azért is a vékony dereka végett a széles megtermeit vállakhoz nézve Bölcs Sándor bajtársunk Dunántúli kiejtéssel - mind ketten Zalaiak lévén „Hangyáinak” (hangya) elnevezte, s ami rajta is maradt.

Jellemző kinézése volt: egyenes magas tartás, benyomott tetejű puha kalap félre csapva kisebb növésű bajusza kipederve, s rövid hasú pipa a szájában. Sorsát könnyen és jó humorban tűrte, szerette a férfiak közt szokásos trágárabb tréfákat és énekeket.”

A képek szereplői

1. Kerkápoly Mór baráti társasága, Zala Megyei Levéltár
2. Kerkápoly Mór portréja, magántulajdon
3. Kováts Vendel és felesége, Rákóczy Julianna, magántulajdon
4. Galsai Kovách Ernő, magántulajdon
5. Sebessy Kálmán, Balatoni Múzeum, leltári száma.: S.59.40.2.
6. Skublics István, Zala Megyei Levéltár
7. Skublics Gyula, Göcseji Múzeum, ltsz.:S3.30.1.
8. Eperjesy Sándor, Thury György Múzeum
9. Keszthelyen és a környékbeli falvakban lakó egykori honvédek 1898. március 15 én. Balatoni Múzeum, ltsz.: 16.8/4
10. Királyi Pál
11. Szabó Sámuel
12. Nedeczky Lajos István
13. Hartelendy Kálmán
14. Csillagh László

6. Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei, In: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849 (Zalai Gyűjtemény 33.), Zalaegerszeg 1992. 5-52.p. 1/18 p.(Tovább: Bonn ZGy 33)
7. 1869-ben lett országgyűlési képviselő, 1868-ban a Zala Megyei Honvéd Segélyegylet elnöke lett. Bona ZGy 33. 18.p.
8. Farkas Zsuzsanna: Borsos József második élete, In: Fotóművészet 96/5.6. 77-82.
9. Galsai Kovách Ernő kézirat: Az aradi magyar 1848-1849. politikai foglyok személyes jellemzése 1849-1856. évekből. Országos Széchényi Könyvtár Fol Hung. 1419. IV.kötet.

*

Kerkápoly Mór ily alaposan megismerve térjünk vissza a csoportképen látható barátokhoz. Balkéz felől, Kerkápoly mellett ül jobbról a harmadikként *Máriássy János* (1822-1905) honvédezredes. Szepes megyei középirtokos nemesi családból származik, apja megyei alispán. Bölcsészakadémiát végez, 1840-től hadfi, majd 1842-1847 között testőr. Ekkortól ismeri Kerkápolyt. Komoly szerepe van a háborúban, az aradi ostromsereg parancsnoka, 1849-től dandárnok, februártól hadosztályparancsnok, Budavár bevételénél 3. osztályú katonai érdemjelet kap. Világosnál teszi le a fegyvert. Aradon 18 évi várfogságra ítélik, 1856-ban kegyelmet kap. 1869-től honvéd ezredes, majd tábornok és altábornagy. 1888-ban bárói címet kap.

Valószínűnek tartjuk, hogy *Máriássy* mellett jobbról a második férfi a Szombathelyen született *Hollón Ernő* (1824-1900) ezredes. A bécsi hadmérnöki akadémián végez, 1847-től hadmérnökkari főhadnagy Lwóban. 1848-ban őrnagyi kinevezéssel Pétervárad erődítési igazgatója, végül ezredes. A várőrséggel teszi le a fegyvert szeptember 7-én. Az 1850-es években mérnök, 1867-től közlekedésügyi, 1870-től honvédelmi államtitkár. Altábornagy mikor 1886-ban nyugdíjazták.

Kalotsa Balázs (1822-1892) nagykőrösi nemes és középirtokos édesapa gyermeke. Gimnáziumot végez, hadfi, 1848. október elsejétől főhadnagy a 8. huszárezredben. Októberben ezrede tartalék századával csatlakozik a honvédsereghez. 1849 januárjában főszázados, ezrede egyik századának parancsnoka az I. hadtestben a világosi fegyverletételig. Aradon halálra, majd tíz évi várfogságra ítélik. 1852-ben, Kerkápolyval egy időben kegyelmet kap. Haláláig nagykőrösi birtokán gazdálkodik. A kiegyezés után országgyűlési képviselő, a honvédegylet tagja.

Lukács Károly (1818-?) nemesi származású, édesapja birtokos Vas megyében. Sopronban, a 48. gyalogezred nevelőintézetében végez. 1848. június 2-án már főhadnagy a 8. Koburg huszárezrednél Galíciában. 1848. nov. 2-a után ezrede nagy részének hazaszökése után hatvannégy lefegyverzett emberével Magyarországra küldik. Katonáival beáll a honvédseregben újjászerveződő ezredébe. A világosi fegyverletételkor az I. hadtestben szolgált. Aradon őt is halálra ítélet, majd várfogság, végül 1852-ben kegyelem várja. Az 1850-es években mérnöksegéd a Veszprém megyei Oroszin. A kiegyezés idején a Vas megyei honvédegylet tagja, felesége andráshidai birtokain gazdálkodik.

A következő barát *Babos Pál* 1824-ben született Kozmadombján. Apja salomváron birtokos, Zala megye táblabírája. Tanulmányait a belovári katonaiskolán végzi. 1845-ben felveszik a magyar nemesi testőrséghez, innen a szabadságharc hírére hazatér. 1848. szeptember 27-től főhadnagy az alakuló 19. honvédszászlóaljnál. Az 1849. január 4-i kassai csatában fogságba esik. A hadbíróóság megfosztja cs. kir. hadnagyi rangjától 1850-ben, de szabadon engedik. Az 1850-es években novellái, irodalmi fordításai jelennek meg különböző lapokban. Fiatalon hal meg Salomváron, 1861-ben.

Sajnos egyéb jelenleg fellelhető ábrázolás hiányában az utóbbi három férfiről nem tudjuk, melyikük hol ül a csoportképen. De az bizonyosnak tűnik, hogy a felvétel 1856 és 1861 között készült, mert *Máriássy* csak 1856-ban engedték ki Aradról, *Babos Pál* pedig 1861. augusztus 31-én elhunyt.

*

Szintén 1860 körül készülhetett a sópapírra készült színezett felvétel *Sebessy Kálmánról*. A fotó melléklete egy vastag kartonpapír darab, az alábbi kézzel írott feljegyzéssel: "Sebessy Kálmán csornai premontrei kanonok. Az 1848-49-iki szabadságharc idején tanúsított hazafias viselkedése miatt az osztrák kamarilla jóvoltából az „Uj - épületben”, Kufsteinben és Olmützben fogságot szenvedett." Sebessy Kálmán a forradalmi események egyik legérdekesebb sorsú alakja, Laky Demeter rendtársával és

10. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49, Bp. 1987, 232. p.

11. Bona Gábor, Kossuth Lajos kapitányai, Bp. 1988, 298. p. Valószínű Kerkápoly Magda tévedett, mikor Bélát írt Balázs helyett.

12. Bona: Kossuth Lajos kapitányai, 380. p.

13. Bona Zgy 33, 31. p.

barátjával együtt." 1815-ben született Győrben, ott tanult később bölcséletet, filozófiát és teológiát. A keszthelyi premontrai gimnázium paptanára lett, ahol előbb a második, majd a harmadik nyelvészeti osztályt tanította.

1848-ban Keszthelyen a nemzetőrség szervezését a Georgikon hallgatói kezdték meg. Április 11-én

számuk már meghaladta a háromszázat. Később a gazdászok egy másik egységet is alakítottak „Zala megyei önkéntes csapat” elnevezéssel. A várost és a grófi uradalmat kellett volna őrizniük. Gróf Festetics Tasziló anyagilag támogatta, fegyverrel szerelte föl őket. Az önkéntes csapat létszáma április végére a gimnázium növendékeivel és a vidékbeliekkel 200 főre szaporodott. A szervezésben bizonyára részt vett Sebesy Kálmán is Laky Demeterrel, de nem csupán a gimnazisták megnyerésével, hanem a környező falvak lakóinak fellázításával. Májusban megkezdődött a „rendes nemzetőr” sereg, a későbbi honvédség toborzása. A május 16-i felhívásra 24 gazdasági gyakornok jelentkezett, példájuk nyomán több mesterlegény, és a gimnázium 5-6. osztályosai közül is többen beléptek a későbbi 7. zászlóaljba. Honvédek állt a gimnázium két tanára is.

Zala megye már június végén mozgósította nemzetőreit. Sebesy Kálmán augusztus 10. és szeptember 14. között századosként szolgál a Nagykanizsán állomásozó, határőrizetre mozgósított nemzetőr csapatban. Csány László a horvát bán csapatainak megindulásakor a nemzetőr csapatot elbocsátotta, de később gyülekezve akcióikkal megzavarták a horvát csapatok utánpótlását. A két paptanár novembertől májusig ismét tanít a gimnáziumban. Sebessyt közben megvádolják azzal, hogy a környékbeli falvak népének foglalásai az ő „*communismus*” lázító beszédeinek folyamányai, ám a keszthelyi városbíró vezetésével lefolytatott vizsgálat fölmentette a vád alól.

Cserfán Sándor kormánybiztos felkérésére mindkét pap májustól szónokolt a népgyűléseken, ahol magyarázataikkal segítették a népfelkelés előkészítését, majd a szervezésben is részt vettek. A július 1 5-i megyegyűlés -a „Nagykanizsa és Zalaegerszegi mezővárosokba bérhant Ellenség ellen” - népfelkelésre szólította fel a szántói járás községeinek lakóit. A *Szabarnál összegyűlt, nemzetőrökkel egyesített felkelő* csapatot 3000 főre becsülték, de bevetésére nem került sor. A népfelkelés július 17-én feloszlott.

Ávilágosi fegyverletétel híre már Keszthelyen érte Sebesyt, társával együtt a Aszólhegyekben bujdosott, majd a rezi plébánosnál találtak menedéket. Itt elfogták őket, a plébánost és Kulcsár Fábiant rendtársukat szabadon engedték. A pesti Újépületben tartották fogva őket, október 13-án perbe idézték mindkettőt. Az ítélet 8 évi vasban tölthető várfogság. Ebből két és fél évet az olmützi kazamatában, másfelet a csehországi Josefstadtban töltöttek. 1953-ban császári amnesztiával szabadultak, de a premontrai csornai székházába kellett menniük, azt csak a megyefőnök engedélyével hagyhatták volna el, a tanítást is megtiltották számukra. Sebesy jószágkormányzó a rend birtokain, a hatvanas évek közepétől ismét taníthat, a szombathelyi főgimnázium tanára. 1881-ben Csornán halt meg.

✱

ASzigethy család fotóalbumában maradt fenn, talán teljesen véletlenül, két régi fotó a család rokonairól. Egyikük egészalakos, kettős portré: *Kováts Vendel* és feleségét Rákóczy Juliannát ábrázolja. A már ismert Tömöry Ferenc szombathelyi fényképész felvétele, vizitkártya méretű nagytáblában.

A másik portré fiúkat, *Kovách Ernőt* ábrázolja, akinek visszaemlékezéséből ismerjük a szülők vázlatos életútját.

Kováts Vendel 1796. május 14-én született Szabaron. 6 gimnáziumi osztályt végzett, majd 1813-ban huszár önkéntes a 9. számú Friemont huszárezrednél. Itáliában szolgált, részt vesz a napóleoni háborúban. 1816 januárjában hazabocsátották.

Egy évet írnokoskodik a megye szolgálatában, majd 1817-ben kinevezik a szántói járásban a pandúrok hadnagyává. 1820 december 18-tól katonai biztos szintén a szántói járásban, intézi a katonaság élelmezése, elszállásolása körüli teendőket. Türién

14. Czigány László: Laki Demeter és Sebesy Kálmán a szabadságharcban., In: Zalai történeti tanulmányok (Zalai Gyűjtemény 35.) Zalaegerszeg 1994. 203-214. p.

15. Tömöry Ferenc szombathelyi fényképész a zalai megyeszékhelyen is tartott lenn műtermet, így a felvétel Zalaegerszegen is készülhetett.

16. Galsai Kovách Ernő: Naplóm, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 1419. I. kötet.

kap szolgálati lakást a megyei épületében. Itt házasodik meg, 1825. januárjában feleségül veszi Rákóczy Juliannát. A 19 éves hajadon a Győr melletti Kismegyeren született. Édesapja később Türiére költözött, ahol rendház uradalmában tisztartóként alkalmazták.

1840. őszétől Zalamegye várnagya, azaz „börtönigazgató”. Zalaegerszegre költözik, a megyeháza mögötti szolgálati lakásba.

Jellacic betörésének hírére önkéntes vadászcsapat szervezését kezdi meg, s erre kér engedélyt a megyei Állandó Bizottmánytól. „Felajánlotta, hogy minden szükségeset tulajdonukból fődöznek, csak azt kérte, hogy a háború lezajlása után a megye fogadja vissza szolgálatába.” Az 1848. szeptember 20-i bizottmányi ülésen örömmel fogadták tervét, a megye és a haza nevében köszöntet mondtak neki.

Leveléből kitérnik, hogy pár nap múlva úgy érzi, többen akadályozták szervező munkáját, annak ellenére, hogy az általa szerkesztett, ma a Zala Megyei Levéltárban őrzött alapszabályokat többen helyesléssel fogadták, és lelkesen csatlakoztak hozzá. Idézzünk most az alapszabályból egy rövid részletet: „A szabad vadászok önként, szabad akaratból vállalkoznak dupla csős puskákkal, pisztolyokkal, vadászkesékekkel fel-fegyverkezve, önmaguk ruháiban, a mennyire lehet, vadászosan öltözködve, kik a Haza e veszélyes állásában mennél többen alakulva, eskü és fegyelem mellett mennek az ellenséghez közel, a hol felvigyáznak, őrködnek, hogy az ellenség a mellékfalukat ne rabolja, marháikat el ne hajtsa, vagyonitói meg ne fossza. ... zendülők, rablók, zsványok elfogattassanak; egyszóval a Hon és minden polgárok biztosítására alakulnak.”

A fellelkesült várnagy Egerszegről 19-ed magával elindult toborzó útjára, ám kisded csapata 40 főnél nagyobb létszámra nem emelkedett, bár bízott benne, hogy tervezett feladatát ennyi emberrel is meg tudja valósítani.

A háború után a megye szolgálatában marad. Néhány sikertelen vállalkozásba kezd, 1859-ben visszaemlékezést készít Zalai Titkok címmel, melyben a magyar és ezen belül a zalai középosztály romlásának okait elemzi. "

A fiú, *Calsai Kovách Ernő* vizitkártya méretű portréja Stern Miksa fényképész Árencyenteplitzi műtermében készült. Hátdoldalán kézzel, tintával írott felirat: „Kovács Ernő Illaván 1878. Július”

A szabadságharc alatt szép katonai pályát befutó fiatalember 1825-ben, Türién született. Pápán, Keszthelyen járt gimnáziumba, majd a belovári katonaiskola hallgatója, ezt követően hadfi az 5. füzérezredben. 1845-ben felvették a magyar nemesi testőrséghez, ez cs. kir. hadnagyi rangot jelentett számára. A testőrök a haza hívó szavára szinte valamennyien megjöttek Bécsből. Itthon főhadnagyként beléptek a honvédhadseregbe. Kovách Ernőt szeptember 27-én a Hódmezővásárhelyen szerveződő 30. honvédszázalóaljhoz nevezik ki, mely 1849 januárjáig a császáriak kezén lévő aradi vár ostrománál szolgált, majd Szeged védelmére vezényelték őket. Közben századosi rangot kapott. Részt vett Perczel bácskai hadjáratában, a Jellacic elleni délvidéki ütközetekben. Július 5-től őrnagyi rangot kap, ám az egyébként győztes július 14-i hegyesi ütközetben a császáriak fogságába esik.

1850. februárjában Aradon előbb kötél általi halálra, majd 1 ó év várfogságra ítélték. Csak 1856 decemberében kap kegyelmet. Kiszabadulása után a váci püspöki uradalom mérnöke, majd állami fogházigazgató Lipótváron, Illaván, illetve Váccon. Ott hal meg 1915-ben. Az 1848-49-es eseményeket megörökítő, hatkötetes kéziratos visszaemlékezését az Országos Széchényi Könyvtár őrzi”

*

1898-ban az egész országban nagy lelkesedéssel készültek a szabadságharc 50. évfordulójának megünneplésére. Ennek zalai

FOTOGRÁFIÁK '48-BÓL

17. Novák Mihály: Zalavármegye sz 1848-49. évi szabadságharcban, Zalaegerszeg, 1908, 391.p. 101.p.

18. Novák: 352.p.

19. Foki Ibolya: Az 1883-as zsidóellenes zavargások Zala megyében. In: Zalai Gyűjtemény 25. Zalaegerszeg 1986. 217-241.p., 224.p

20. Bona /Gy 33. 19.p.

emléke, ritka értéke a Balatoni Múzeum fotótárában őrzött, szabadban készült csoportkép, mely felirata szerint a „Keszthely és vidékén tartózkodó 48-as honvédeink félszázados ünnepélyük emlékére” készült.

A helyi újság beszámol az 50. évforduló megünneplésének előkészületeiről. Ismereti a még élő honvédek névsorát, „akik a legbensőbb hazafiúi érzélemmel ünneplhetnek, mert nemcsak a történelem lapjairól ismerhetik március 15. fontosságát, hanem ők tették azt a napot örökké elfelejthetlenné”. Egy későbbi tudósítás szerint „a március 15-én végbement hazafias ünnepségek legmegkapóbb mozzanata az agg honvédek felvonulása volt. Mikor, a tisztikarral az élen, öreges léptekkel haladt a 44 főből álló, meggyzínű magas tollal s nemzeti kokárdával ékesített csapat, sok szemből kicsordultak a meghatottság igazgyöngyei.” A városi ünnepség után a honvédek lefényképeztették magukat, a Fő utcán, a mai posta épület helyén álló egykori kórház épülete előtt.

Az eseményekről beszámoló tárcsa írója fájlatja, hogy a város vezetősége nem tördött az ünneplő öregekkel, az esti, számukra rendezett ebéden is csak mintegy 10, igaz nagyon lelkes iparos és hölgy jelent meg, és a város bírása, tisztos atyja társaságában.

Trsztjányszky Károly, a keszthelyi honvédegylet elnökének akkori nyilvántartása teszi lehetővé számunkra is az egykori honvédek név szerinti felidézését, e helyütt csak a keszthelyiekét: Trsztjányszky Károly főhadnagy, Tresztjányszky Lajos ny. hadnagy, Szilágyi Lajos hadnagy, Prácsinger Lajos ny. főhadnagy, Steffanics Ferencz hadnagy, Lupersbeck Sándor, Lakics Péter, Töreki Sándor, Böröczi József őrmesterek, Lipschitz Ignác, Lipschitz Sándor ny. őrmesterek, Izmai Nándor tűzmester, Kovács Lajos ny. tizedes, Polc József, Ruha József, Bódi József, Tobak János ny. közvitéztek, Klein Lipót őrmester, Mittelstiller József, Vasvári József, Szép Antal, Orovecz N. tizedesek, Persovics György, Ribics Gáspár, Jónás József, Bódör Ferencz, Óssi Ferencz, Scheffer József, Pápai Ferencz, Laky Antal, Tür Ferencz.

Afotón bizonyára az első sorban ül, talán zsinóros mentét visel a sümegi születésű Trsztjányszky Károly nyugalmazott számtiszt, az egylet elnöke. Ekkor már 73 éves. 1893-ban telepszik le Keszthelyen, volt honvédekből megalakítja a Veteránok körét. Büszke rá, hogy Vécsey tábornok 1849 június 30-án nevezte ki főhadnaggyá az V hadtestnél alakuló utász osztálynál. Arad mellett kórházparancsnok volt, ott esett osztrák fogságba.¹¹

Valószínű mellette ül a szintén 73 éves nyugalmazott ügyvéd, Trsztjányszky Lajos, aki a 7. honvéddzászlóalj hadnagya volt, Lipótvár feladásakor fogságba esett, Könnigraetben őrizték, ahonnan 1849. októberében szabadult.

Biztosan felismerhetjük a közvitéztek között Persovics György halászt, akit dédunokája azonosított 1992-ben, jobbról a nyolcadikként, középtájon áll a második sorban.

Nem tudjuk, melyikük lehet Laky Antal csizmadia, akinek emléke tovább él a keszthelyi premontrei gimnázium tanárainak irathagyatékában fennmaradt, a Zala Megyei Levéltárban őrzött rövidke kéziratoss visszaemlékezésének köszönhetően is. A Keszthelyen megalakult 7. honvéddzászlóalj egyik közkatonája volt, s szükségét érezte annak, hogy megörökítse élményeit.

Átírás nélkül közlünk ebből egy rövidke részletet: „Perczel tábora Posontól [Pozsony] le fele húzódott Vindisgrétz [Windischgrätz] előtt egészen Mórig. Mómál megütöközött Vindisgrétzel, nem várta be a segítséget, ki ha nem ő és Perczeit meg verték. Mi pedig Simonitsot [Simunich] fordítottuk meg és vertük vissza a kárpátoznak, Nádosdnál [Nádasd], a hidakat fel szette előlünk hogy könnyebben retirálhasson, de azért mindig a nyomába voltunk, Nádos tűzben volt, azt nem tudom mellik fél gyutotta fel csak hogy lángok közt vertük ki az ellenséget, Gion [Guyon] úgy nézett ki

21. Keszthelyi Hírlap 1898. március. 13. 6.p.

22. Keszthelyi Hírlap 1898, március 20. 1 2.p.

23. Sági Károly: Helven éves a keszthelyi Balatoni Múzeum. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8. 1969. 1 1-35.p., 14.p.

24. Bona ZGY 33. 41.p., Nekrológ, Balatonvidék, 1901. szept.22.

mind az üszög, a lángok közt és csak bisztatott előre fiúk csak löjjetek, mi után ki vertük az ellenséget a falu végén az utolsó ház előtt volt két oszrák halott egy sorba kiterítve, jobbról egy huszár ló dögölve, a két halottnak a vére lefolyt a szekér útra, és nekünk azon kellett kereesztül gázonunk, s milly hatása volt reánk a sok vér, dühössek lettünk mind a tigris, nem eresztünk fáradságot, csak rajta az ellenségre nem sok idő tellett bele keresztül vertük őket a Kárpátokon.”

*

Egy idős családtag őrizte meg besenyői és velikei *Skublics Gyula* Grazban készült vizitkártya méretű fotóportréját. Börzöncén született 1831-ben, apja Skublics Alajos földbirtokos. 1848. augusztus 1-jétől hadapród a cs.kir. 5. huszárezred a magyar hadügyminisztérium alárendeltségébe került tartalék századnál. December 16-tól hadnagy, majd 1849. február 16-tól főhadnagy a 12. Nádor huszárezredben. A szabadságharc végén századával elmenekül, de a menekülők nagyobb részével 1849 októberében visszatér Viddinből. A háború után hivatalt vállal, Zala megye főispánja 1864-1865-ben. 1906-ban hal meg Badacsonyan.”

*

S*kublics István* honvéd őrnagy nagyméretű fotója néhány más hasonló családi kép mellett a Skublics család levéltárával került a Somogy Megyei Levéltárba. Mivel a legtöbb családi irat Zala megyére vonatkozik, átadták a Zala Megyei Levéltárnak.

A kisbirtokos, nemesi származású Skublics István 1826-ban született a Nyitra megyei Veszélén. 1844 és 1848 februárja között a 61. gyalogezredben szolgált. 1848. június 9-től hadnagy az 5. honvédszászlóaljnál, szeptemberben már százados. 1849 április elején megsebesül, majd ülnök a szabadkai rögtönítélő törvényszéknél. Augusztus 2-től őrnagy.

A bukás után a véstörvényszék 10 évi várfogságra ítéli, 1952-ben kap kegyelmet. Besenyői birtokán gazdálkodik, 1867/68-ban és 1890-ben a Zala megyei honvédegyelet és törvényhatóság tagja.”

*

E*perjesy Sándor*, a Nagykanizsán élő jeles közeleti személyiség portréját Décsy Ede fényképész készítette 1880 körül.” Décsy Ede 1870 és 1880 között Budapesten, majd 1874 és 1895 között Szentesen és Nagykanizsán, 1900 körül egy Istvánffy névű fényképpésszel társulva Keszthelyen tartott fenn műtermet. ””

Eperjesy Sándor 1831. febr.2-án született a Tolna megyei Tabódon. Középiskolai és jogi tanulmányait Pécsen végezte.

A szabadságharc idején hadnagyi rangban szolgált a 3. tolnai nemzetőr zászlóaljból alkuit 41. honvédszászlóaljban, résztvesz a délvidéki csatákban. A világoosi fegyverletétel után besorozták a császári hadseregbe, két évig közlegény Tirolban. Hazatérése után több helyütt hivatalnokoskodott, majd 1865-ben Nagykanizsán telepedett le, elnyerve a városi jegyzői állást. 1867-től ügyvédként dolgozik, aktív szerepet játszva Zala vármegye s Nagykanizsa város gazdasági és közigazgatási életében. 1870-ben megalapítja a Délzalai Takarékpénztárat, melynek 1906-ban bekövetkezett haláláig elnöke maradt. Alelnöke volt a kanizsai kereskedelmi és iparbanknak és a nagykanizsai sörgyárnak. Tagja volt a megyei törvényhatósági bizottságnak és a városi képviselőtestületnek.”

*

Ismernék még öt neves zalai férfiú portréját, akik országgyűlési képviselőként kerültek a fényképész lencséje elé, s képmásuk a Nemzeti Múzeum fotótárában őrzött képviselői albumokban maradt fenn.”

Királyi Pál és *Szabó Sámuel* az 1861-es un. Deák albumban szerepel, melyet az 1861-ben felosztatott országgyűlés képviselő- és felsőházának tagjai állították össze Deák Ferenc számára „tiszteletök jeléül.” A felvételeket Simonyi Antal fővárosi fényképész készítette elegáns belvárosi műtermében. Az album másik példánya az országgyűlés emlékét őrzi. A következő évek folyamán szinte mindegyik országgyűlés elkészítette a maga albumát, néhányat név szerint Deák számára. *Nedeczky István* és *Hertelendy Kálmán* portréja az 1870-ben készült Deák albumban, míg *Csillagh László* portréja az 1875-ben készült Deák albumban található, Ellinger Ede fényképész munkája.

Ismerkedjünk meg közelebbről a képviselőkkel:

*Királyi Pál** 1821-ben Szeptetneken született. Gimnáziumba Kanizsán jár, majd Pesten jogot végez. Jurátusként részt vett az 1843/44-es országgyűlésen. 1844-től - már mint ügyvéd - munkatársa Széchenyi lapjának, a Jelenkornak. 1848 szeptemberében a Dél-Dunántúlon népfelkelést szervez Jellacic ellen. A tavaszi hadjárat győztes csatáiban a Damjanich-hadtest kötelékében harcol, őrnagy, majd kinevezik a 65. honvéd-

25. Molnár András: 'Csnk úgy önként álltam a zászlóm alá. Laky Antal keszthelyi csizmadialegény visszaemlékezése a 7. honvéd zászlóalj harcaira., In: Hadtörténelmi Közlemények 1991. 3. 149-157.
26. Bona ZGy 33. 40.p.
27. Bona Gábor: Táborkok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49, 294.p.
28. A fotó Thury György Múzeumban őrzött 1880-ban készült fotóalbumban található, mely a Délzalai Takarékpénztár Igazgatóságának tagjait örökíti meg. fisz : 87,36.
29. Szakács Margit: Magyarországi fényképészek 1840-1920 - A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1983. Bp. 1984. 5. 96. p., 23., ill. 45.p.
30. Nekrológ, Zala, 1906, jún. 1.
31. Szakács Margit: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum fényképalbumainak katalógusa.(1861-1945), In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1984, Bp. 1985. 5-94.p.
* Királyi Pálról e lapszámban olvasható Márfi Ibolya dolgozata. (A szerk.)

zászlóalj parancsnokává. A Hadügyminisztériumba kerül, a katonai osztály főnökhelyettese a világosi fegyverletételig. 1850-ben a császáriak büntetésül közlegénynek sorozzák be, 1857-ben tér csak haza. 1858-tól 1860-ig szerkeszti a Pesti Naplót. 1861-ben Pest város főjegyzőjévé, majd Zala megye letenyei kerületének országgyűlési képviselőjévé választották. 1865-től 1892-ben bekövetkezett haláláig tagja volt valamennyi országgyűlésnek.*

Szabó Sámuel 1813-ban született Bődögén. Apja Szabó András tanító. Jogi tanulmányokat folytat. A forradalom kitörésekor ügyvéd és Zala megye táblabírája. Deák Ferenc kedves, jó barátja. 1848. április 2-án a zalaegerszegi nemzetőrök főhadnagyává választják. Később a kapornaki nemzetőrség századosa, a megye önkéntes nemzetőreivel részt vesz a Jellacic elleni hadjáratokban. Novembertől százados a megyében alakuló 47. zászlóaljnál. A szabadságharcot a világosi fegyverletételig a drávai hadtestnél, majd a Központi Mozgó Seregben, illetve az I. hadtestben küzdi végig. A kiegyezés után miniszteri tanácsos, majd kúriai bíró, egy ideig a zalaegerszegi kerület országgyűlési képviselője. A Zala megyei honvédegylet tagja. Elhunyt 1890-ben Zalaegerszegen. 1848-as visszaemlékezését az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Nedeczei Nedeczky Lajos István (1832-1908) édesapja Nedeczky Lajos középbirtoke. Gimnáziumi tanulmányait Pécsen és Győrben végzi.

1848 nyarán a zalaegerszegi nemzetőrökkel a drávai őrvonalon teljesít szolgálatot. 1849. február 1-től már főhadnagy a 13. honvédszászlóaljnál a feldunai hadtestben. Később a nagykarolyi újonctelep beosztott tisztje. Május elsején áthelyezik a 7. huszárezredbe. A világosi fegyverletételkor Komáromba menekül, ahol Klapka alszázadosa nevezi ki a 6. Württemberg huszárezredhez

A vár feladásakor egy évre besorozzák. 1863-64-ben Almásy Pállal és Beniczky Lajossal a híres függetlenségi szervezkedés vezetője. 1864-ben letartóztatják és kötél általi halálra, majd húsz évi várfogságra ítélik. 1867-ben kegyelmet kap. 1869 és 1878 között országgyűlési képviselő. Majd 1906-ig az Országos Honvédegylet irodafőnöke.

Hertelendi és vindornyalaki *Hertelendy Kálmán* 1820-ban született Lesencetomajon, ugyanott hal meg 1875-ben. Apja Hertelendy Kálmán, Zala megye alispánja, középbirtoke. Jogi tanulmányokat folytat, Zala megye táblabírája lesz.

1848 nyaratól a Zala megyei nemzetőrség, majd november 10-től a 47. honvédszászlóalj századosa. Buda várának bevételekor állítólag az ő lövése sebzi meg halálosan Hentzi osztrák várparancsnokot. Világosnál teszi le a fegyvert az I. hadtestnél.

Később gazdálkodik, tagja a Zab megyei honvédegyletnek. Zalaszentgrót országgyűlési képviselője, majd 1872-1873-ban Zala megye főispánja."

Csillagh László 1824-ben született Bekeházán. Apja Csillagh Lajos, Zala vármegye másod, majd 1848. május 9-től első alispánja volt. Az ifjabb Csillagh jogot végzett, s a szabadelvű zalai ifjúság köréhez tartozik. 1848. március 21-én az elsők között lép be a zalaegerszegi nemzetőrségbe. Áprilisban hadnagyi rangot kap, majd szeptemberben a megyei önkéntes nemzetőrszászlóalj, novemberben pedig az abból szervezett 47. honvédszászlóalj századosa, velük harcol a világosi fegyverletételig. 1850-ben közlegényként besorozzák a császári hadseregbe, de egy év múltán válságdíj fejében elengedik.

1861-ben az egerszegi járás fősolgabírójává, 1865-ben másodalipánná, majd 1867-ben első alispánná választják. 1872-ben a zalaegerszegi kerület országgyűlési képviselője, majd 1875-ben kinevezik a legfelsőbb ítélőszék bírójává.

1876 decemberében halt meg, a bekeházi családi temetőben helyezték örök nyugalomra.*

*

Munkánk során megkíséreltük összegyűjteni mindazokat a fényképeket, melyeket közgyűjteményekben, családi fotótárakban őriznek a forradalom és szabadságharc zalai résztvevőiről. Tucatnál alig több fénykép gyűlt össze, néhány ismert fevételt most nem tudtuk bemutatni. Különösen értékes számunkra a készthelyi csoportkép, melyen egyszerre 44 hadastyán szerepel, többségük közvitéztként szolgált. A portrék, valamint az aradi jóbarátok csoportképének valamennyi szereplője tiszt, magasabb, alacsonyabb rangban, s fénykép is azért maradhatott fenn róluk, akár idősebb korukból, mert lehetőségük, módjuk volt fényképész kamerája elé állni.

Válogatásunk azt bizonyítja, hogy a szabadságharc nagyon kevés résztvevőjéről maradt ránk eredeti fénykép. Talán lappanghat még néhány belőlük családi fotótárakban, esetleg közgyűjteményekben, azonosítatlanul. Csak reménykedhetünk abban, hogy az évforduló kapcsán újabb ábrázolásokra bukkanunk.

32. Zalai Életrajzi Kislexikon, Zalaegerszeg, 1997, 119-120.p.

33. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai, 564.p.

34. Bona: Kossuth Lajos kapitányai, 436-437.p.

35. Bona: Kossuth Lajos kapitányai, 260-261.p.

36. Bona: Kossuth Lajos kapitányai, 153-154.p., Zala Életrajzi Kislexikon, 47-48.p.

Hermann Róbert

PERCZEL MÓR MURAKÖZI HADJÁRATA

(Hadijelentések 1848. október 11 - november 9-10.)

1848 október elején, Nagykanizsa felszabadítása határszélét két cs. kir. csoportosítás fenyegette. Pontosabban, egyikük, a Stájerországban szervezés alatt álló tartalék hadtest ekkor még alig volt abban a helyzetben, hogy bárkit is fenyegetsen. A 72. életévét taposó Laval Nugent von Westenrath tábornagy parancsnoksága alatt álló hadtest ekkor gyakorlatilag egy erős, kb. 2500 főnyi dandárból, illetve általában sorjalogezredek negyedik zászlóaljai alkotta stájerországi helyőrségi csapatokból állott. Tüzérségének összetételéről és számáról nincsenek adataink. E csapatok összlétszáma aligha haladta meg az 5000 főt, s a stájerországi nyugtalanságok, különösen a grazi forradalmi mozgalmak miatt nem léphetett fel támadóan a magyar határszélén.

A horvátországi, a Mura és a Dráva vonalán álló horvát határvédelmi és cs. kir. csapatok létszáma ennél sokkal jelentősebb volt. A stájerországi dandártól „kölcsonkapott” egységekkel együtt 14-15.000 főt számlálhatott, s legalább 24 löveggel rendelkezett. Jelentős hátrányt jelentett viszont, hogy a hadtest tömegeit népfelkelő és tartalékszázaljak alkották, amelyek igen gyengén voltak ellátva kézi lőfegyverekkel.

A Zala megyei önkéntesek négy százada felszerelés végett Zalaegerszegre vonult, a huszárok szintén a város környékén táboroztak. A Somogy megyei nemzetőrség a Zala megyei népfelkelés egy részével Légrádtól Letenyéig tartotta szemmel a Mura vonalát, s október 7-én reggel 9 óra tájban sikertelenül próbálta meg visszafoglalni a kakonyai, légrádi és letenyei hidakat a horvátoktól. A támadás során mind a Somogy, mind a Zala megyei századok (egy kivételével) inkább a hátrálás, mind az előnyomulás során árultak el buzgóságot. Egy huszár elesett. A horvátok átkeltek a Murán, feldúlták a letenyei kastélyt, s az egész vidéket felgyújtással fenyegették. Palocsay őrnagy október 8-án kérte Zala megye bizottmányát, hogy állítsa ki mielőbb a nemzetőrséget mert csak így hárítható el az újabb horvát betérés. Palocsay olyannyira nem bízott saját erőiben, hogy még Kiskanizsát is körülsáncoltatta, hogy a letenyei hídfőből esetleg kitörő ellenséget visszaverhesse. Így aztán őt is kellemesen lepte meg a hír, hogy az ellenség másnap felszedette a letenyei hidat, s visszahúzódott a Muraközbe. Aggodalomra adtak okot viszont az olyan hírek, mint pld. az, hogy Nugent 4000 fővel Domborúnál átkelt a Dráván, s a Muraköz felől készül Kanizsa ellen támadni. (Horváth Vilmos kormánybiztos összesen 5000 főre becsülte a Muraközben állomásozó erőket). Aggodalomra adott okot az is, hogy az I. (János) dragonyos ezred a Dráva túlsópartján megindult Varasd felé, s attól lehetett tartani, hogy Nugent az így nyert erősítéseket használja fel az újabb támadásra.

A másik oldalon hasonlóan nagy volt az aggodalom Dahlen altábornagy, zágrábi főhadparancsnok október 9-én azt a hírt kapta, hogy a magyarok két ponton átlépték a Drávát, ezért ide sietett, ám a hír tévesnek bizonyult. Egyelőre tehát mindkét fél azzal töltötte idejét, hogy megerősítse saját védelmi vonalát, s azon törte a fejét, honnan vonhatja magához újabb erőket. E tekintetben a magyaroknak volt nagyobb szerencsésük. Október közepén megjelent Zala megyében Perczel Mór ezredes hadosztálya.

Perczel serege az október 7-i ozorai diadal után néhány napig pihent, majd Veszprém felé indult Veszprémbe érve azonban Perczel úgy döntött, hogy csapataival mégsem csatlakozik a főszerephez, hanem Nagykanizsára vonul. Elhatározását azal indokolta, hogy a kapott hírek szerint bármelyik pillanatban várható a Nagykanizsáról kiűzött Nugent ezredes újabb támadá-

sa. Perczel ekkor még úgy tudta, hogy Jellacic Todorovi vezérőrnagy vezette mellékoszlopa is Vas és Zala megyéken keresztül próbál hazatérni Horvátországba, s ezt is meg akarta akadályozni. Perczel összpontosította csapatait, majd megindult a Muraköz felszabadítására.

Október 17-én kb. 5000 főnyi serege Letenyénél és Kottorinál két oszlopban átlépte a Murát, s elűzte a folyót védő horvát és cs. kir. katonaságot. Több mint 800 foglyot ejtett, s 18-ára megszállta a Muraköz egész területét. A horvátok Légrádra és Varasára vonultak vissza. A varasdi hidat egy darabon felszedték, s a híddal szemközt besáncolva táboroztak. Perczelnek nem voltak a folyóátkeléshez szükséges eszközei. Perczel támadása így is nagy pánikot okozott. Dahlen altábornagy azt jelentette, hogy Letenyénél 10-12.000 magyar felkelő nyomult be a Muraközbe, egy másik hadoszlop pedig Kottorinál lépte át a Murát.

Perczel helyzete meglehetősen veszélyes volt. A horvátok bármikor átlépheték a Drávát, s kétéves volt a stájerországi cs. kir. csapatok magatartása is. Ezért is örült meg, amikor levelet kapott Bürüs vezérőrnagytól, a stájerországi cs. kir. hadtest elővédjének parancsnokától. Burits közölte, hogy szeretne minél előbb találkozni Perczellel. Perczel küldötte azzal tért vissza, hogy Burits és Nugent kéri, a Magyarország és Stájerország közötti közlekedés helyreállítását, s a magyar és stájer seregek közötti fegyvernugvást. Október 30-ára az alkudozások megszakadtak. A stájerországi cs. kir. parancsnokok ugyanis a horvátokat is be akarták vonni a tárgyalásokba, ezek azonban erre nem voltak hajlandók.

A beérkező hírszerzői jelentések azt mutatták, hogy Burits a tárgyalásokat csapatai erősítésére használta fel. Perczel arra a meggyőződésre jutott, hogy a varasdi és légrádi horvát, és a stájerországi cs. kir. hadsereg november 9-én összpontosított támadásra készül a Muraköz elfoglalására. Perczel összehívta a haditanácsot, amely elfogadta a vezérkari fonok, Gaál Miklós alezredes és Perczel előterjesztését: Meg kell előzni az ellenséges támadást, s legalább az egyik szembenálló sereget vissza kell nyomni. A támadást az is indokolta, hogy Perczel csak november közepéig számíthatott a veszprémi a somogyi nemzetőrök táborban maradására. Így november 8-án kezdhettek utójára viszonylag nagy erővel támadásba úgy, hogy arra serege legjavát mozgósíthatta. A támadást Varasd ellen a folyóátkelés nehezítette, adódott tehát a stájerországi irány, ahol ilyen akadály nem állta a magyar sereg útját. Perczel aggodalma indokolt volt; Nugent és Dahlen már október 27-én megegyeztek abban, hogy bármelyiküket is éri támadás, a másik a magyarok hátába kerülve támadni fog.

Perczel az akcióra négy zászlóalj, 12 löveget, és három század huszárt mozgósított. A Radezky-huszárok szakaszát a varasdi híd felé küldte, s az ott lévő három löveggel lövette az ellenség túlsóparti állásait. Perczel 8-án hajnalban Friedau felé indította csapatait. Elővédje reggel 6 órakor Polsteraunál megrohanta és részben elfogta, részben elkergette a cs. kir. előőrséget. A cs. kir. elővéd Friedau előtt még két ízben próbálta útját állni Perczel seregének, de a magyar tüzérség elűzte őket. Az erdőben megbúvó vadászokat a Zrínyi-szabadcsapat csatárlánca szorította vissza. A friedaui cs. kir. helyőrséget 12 század gyalogság, négy század dragonyos és egy hatfontos üteg képezte.

A város előtt Perczel szétbontakoztatta csapatait. A jobb-alszárnnyon a Hunyadi-csapat, középen a szabolcsiak, a balszárnnyon a Zrínyi-csapat nyomult előre. A zalaiak tartalékban

maradtak. Perczel személyesen jelölte ki a tüzérség tüzelőállását. Négy lövege lőni kezdte az ellenséges tüzérséget; a másik 8 ágyút a hely szűke miatt nem lehetett felállítani. A Zrínyiek egy százada szuronyt szegezve rohanta meg s kényszerítette visszavonulásra az ellenséges tüzérséget. A gyalogság bevette a várost. A rohamban különösen a szabolcsiak és a Zrínyiek tüntették ki magukat. A szabolcsiak ostrommal bevették egy házat, s lefegyverezték a bent lévőket. Ekkor a Zrínyiek egy százada szintén megrohanta a házat, s olyan erősen tüzelt, hogy a városba benyomuló huszárak is megálltak. Így az ellenség két lövege is időt nyert a menekülésre. A cs. kir. csapatok a városból nyugatra húzódo magaslatokon fedett tüzelőállásból hat löveggel lőtték a magyar tüzérség említett négy lövegét. Félórás ágyúpárbaj után a cs. kir. tüzérség két löveg kerekeit széltölte. Most a

Perczel Mór

két tarack egyedül maradt, de így is képes volt megfelelni az ellenséges tüzérségnek. A tüzelés 11 óráig folyt, s ekkor Perczel elrendelte a visszavonulást. Az ellenség Cross-Sonntagra vonult vissza, s nem üldözte Perczelt.

Másnap Perczel arról értesült, hogy Jellácié határőrszázlójai és négy 12 fontos löveg érkeztek Grazba, Csáktornya ostromára. Haditanácsot tartott, amely úgy döntött, hogy múlva feladja a Muraközt. Perczel abban reménykedett, hogy e visszavonulást, nyugodtan hajthatja végre. Serege november 11-én hagyta el az áradás által „csaknem Balatonná” vált Muraközt. Ez az utolsó pillanatban történt, mert a Mura vize az átkelés után pár órával elvitte a letenyei hidat.

Az elkövetkező hónapot Perczel serege rendezésével s gyarapításával töltötte. Vas, Zala és Somogy megyék újoncaiból újabb zászlóaljkat szervezett. Csapatjai többször is átlépték a Murát, s minden alkalommal sikerült meglepnie a szemben álló erők parancsnokait. November végén lövette a légrádi horvát állásokat, mire nemcsak a horvát, hanem a stájer hadsereg jelentős része is e veszélyeztetett pontra sietett. December közepén arra készült, hogy ismét megszállja a Muraközt, ám a cs. kir. fő-sereg bekövetkezett támadása megakadályozta ebben.

Az itt közölt jelentések Perczel muraközi hadműveletének részleteibe engednek betekintést. Az iratokat a jelenlegi helyesírási és központozási szabályokhoz közelítve, de az eredeti nyelvhasználati sajátosságok megőrzésével közöljük. Általában elhagytuk a megszólítást, a dátumot és az aláírást, hacsak valamilyen szempont nem indokolta ezek megtartását. A szövegben előforduló neveket a jegyzetekben magyaráztuk meg.

Veszprém, 1848. október 11. Perczel jelentése Csány László kormánybiztosnak

Alulírott hivatalosan jelenti, hogy seregeivel ma délután 2 óra körül Veszprémbe ért. A Zrínyi zászlóaljból 1 század Pestre, a Hunyadiakból 1 század a Drávához lévén foglyok kíséretében rendelve, egyébként is az erős menetek, elmaradás, betegség és szö-

kés által nem csekély fogyatkozást szenvedve, e sereg számít itt helyben jelenleg 1300 Hunyadi, 800 Zrínyi, 600 szabolcsi gyalogságot, 12 ágyút, vagyis három fél hatfontos üteget, 13 töltecsszekérrel, és 160 lovasból álló két század huszárt.

Gáspár Miklós-huszárezredbeli kapitány és eme két század parancsnoka a Honvédi Bizottmány által őrnagynak és a kanizsai haderő parancsnokának nevezetvéen, ma reggel távoza tőlünk.

Előhaladásom Pápanak leend, és úgy Sopron felé, mégis iparkodva, hogy a fő-sereg balszárnyával összeköttetésbe léphessenek, egyébként ha Jellacic táborával már a Fertőt megkerülve visszafelé haladna, úgy őt az ő jobbszárnyában fogom nyugtalanítani, míg seregeim a fő haddal nem egyesülhetnek.

12-én itt szünnapot kell tartanom. Mert csak a pár hét előtt összeállított gyalogság nagy része csak 1 pár fehérruhát bírván, ott mosnia, a lovasságnak pedig patkolnia kell.

14-én Pápan, 16-án Soprony körül leendek, hacsak addig más utasítás nem jövend hozzám.

Hogy egyenest nem megyek Mosonyra, ez annak tulajdonítandó, mert számításom szerint a főhadat így lehetetlen lenne utolérni, és az erő hasztalan pazéroltatnék [sic!]. Egyébiránt is Kanizsáról vett tudósítások szerint Nugent betörése és méginkább annak Jellaciccsali csatlakozása gátlására e sereg csak ez irányban, mint kijelölém, teendhet valamit.

Kanizsára a Csepel szigetéről már 4 ágyú is rendelteték. Mit is a fentiekben fellyül még Csány biztos úrnak pótlólag tudomására adok. A fentiekéről Móga tábornok urat¹ is értesítém.

Eredeti tisztázat, az **utolsó** bekezdés sk. MOL Csány-ir. IBA No. 80. „érkezett október **13-án Parndorf** 1848.”

Tapolca, 1848. október 13.

Perczel jelentése Csány László kormánybiztosnak

Csány László kir. biztos úrnak!

A somogyi, zalai kormánybiztosoktól, Hunkártól² Kanizsából vett sürgető felhívások és a kormány elnökének ma hajnalban vett díszpozíciója nyomán is kötelesek érzem seregemet Kanizsa védelmére és a fellyülről levonuló csoportnak Nugentel [sic!] csatlakozása meggátlására fordítani. - Itt úgy látszik, nagyobbodik a veszély és sietni kell hátrítására. A nemzetörség szétszólva, megfutamodva.

Én tehát lovassággommal és ágyúimmal ma estvére ide, Tapolcára értem - gyalogságom gőzösn s kocsin érkezik holnap délre Keszthelyig; és ezek is. A körülmények szerint Keszthely s Kanizsa közt pontosítom öszve az erőket. És aztán teszek, amit kell s lehet Isten segítségével.

Erről értesítse Ön Móga tábornok urat is.

Eredeti sk. tisztázat. MOL Csány-ir. IBA No. 100. „érkezett október 15-én 848.”

1. Perczel ténykedésére ld. Hermann Róbert: Perczel Mór első honnemtő hadjárata. Zalai Gyűjtemény 36/11. Zalaegerszeg, 1995

2. A főleg bécsi önkéntesekből szervezett Zrínyi-szabadcsapatból. Ebből a/a alakulatból jött létre később a 35. honvédszázalaj

3. A Hunyadi-szabadcsapat nagyjából fővárosi önkéntesekből alakult gyalogságából. Ebből az alakulatból jött létre később az 50. honvédszázalaj.

4. Az 1848 augusztusában szervezett, Szabolcs megyei önkéntes mozgó nemzetörség. Ebből alakult meg később a 48. honvédszázalaj.

5. Ebben az időben az ágyúk űrméretét nem milliméterben, hanem az általuk kilőtt ágyúgolyók súlya szerint adták meg. A mezei (azaz mozgó) tüzérség három, hat-hét és tizenkétfontos lövegekből állt. Egy font kb. fél kilogrammnak felelt meg.

6. A huszárak a 9. (Miklós) huszárezredhez tartoztak.

7. Gáspár Andor, András vagy Endre (1804-1884), cs. kir. huszárszázados, legmagasabb rangja honvéd vezérőrnagy, a VII. hadtest parancsnoka. Várfogságot szenved.

8. Nugent von Westenrath, Albert, gróf (1816-1896), Nugent von Westmeath, Laval tábornaszemegy fia, szlavóniai báni biztos, ezredes.

9. 1848 szeptember végén Albert Nugent volt a kanizsai horvát helyőrség parancsnoka. Október 3-án a város lakossága és a Vidos József vezette nyugat dunántúli nemzetőri erők felszabadították Kanizsát, s Nugent csapatait a Dráván, illetve a Murán túlra üzték.

10. Csány László (1790-1849), reformpolitikus, 1848. jún-tól a dél-dunántúli megyék királyi, majd a dunántúli magyar hadsereg kormánybiztos, 1849. januártól erdélyi országos biztos, májustól a Szemere-kormány közlekedés- és közmunkaügyi minisztere. 1849. okt. 10-én Pesten kivégzik.

11. Móga János (1785-1861), cs. kir. altábornagy, 1848 szept. 21. okt. 31. között a dunántúli magyar erők parancsnoka, nov. elején nyugalmazták. A cs. kir. hadbíróság 5 év várfogságra ítéli.

12. Somogy megye kormánybiztos ekkor Sárközy József, Zala megyéé Horváth Vilmos volt. Hunkár Antal (1783-1862), reformpolitikus, 1848-49-ben Veszprém megye főispánja és kormánybiztos, 1849 telén szegedi néplékelési kormánybiztos, 1849-ben a kegyelmi szék bírája. Várfogságot szenved. 1861-ben ismét képviselő

Keszthely, 1848. október 14.

Perczel jelentése Csány László kormánybiztosnak

Kis sereggel ide megérkezvén, holnap nem késendek az ellenség Muraközbeni felkeresésére és átáljában az ország határainak biztosítására elindulni, idejöttöm a somogyi, zalai kormánybiztosoknak és lakosságnak sürgetése következtében történvén, némely aggasztó tudósítások által méginkább szükségessé vált.

Nugent magát Muraközben erősíti, seregei naponként szaporodnak. - Pettauból számos osztrák csapatok irányozzák menetüket Horvátországba. Nugentnél van Wimpffen olasz zászlóalj; csatlakozásra indult hozzá Piret, Prohaska és Kinsky zászlóalj és 800 főre menő zöldhajtókás német lovas."

Én, hacsak még ma éjjel más tudósítást nem nyerendek, Kanizsának tartandok, és onnét irányzom hadi mozgalmaim; ott pontosítom össze a szerte lévő erőket. - Ha Isten segít, Nugentet Muraközből kiszorítom.

Hírlik, hogy Holcsek [sic!] generál' huzárjai a Jellacic táborából visszautasított sereget megtámadták és szétverték. Bizonyost még nem tudok. Mindenesetre szükséges lészen az alatta álló hadsereget is a vélem való közös működésre utasítani.

Épp e percben nyerém Kossuth elnök úrnak levelét, melyben a bécsi nem kedvező állapotokról ír.

Levele kezdetén ismételve a Jellacictól elszakadt seregek elleni operációt követeli; utóiratában pedig figyelmeztet a főtábor állapotára.

Miután azonban repülni lehetetlen; tétovázni sem tanácsos; én bár érezve, mennyire kellene a főtáborban is seregecském jelenléte; de e vidéket sem szabad lévén vésznek s új betörésnek martaléku engedni; és a baj elől orvoslás nélkül eltávoznom; folytatom itteni hadjárásom, míg Nugentet Muraközből ki nem szoríthatjuk [sic!] és a betolakodó csoport semmivé nem tétethetik.

Eredeti tisztázat, az utolsó három bekezdés sk. MOL Csány-ír. IBA No. 209. „érkezett Ausztriába stixneusidleri főhadiszállásra okt. 21-én 848."

Hadasán, 1848. október 18. reggel 5 órakor

Perczel Mór vezérőrnagy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmánynak

Tegnap, azaz október 17-kén mind Letenyénél, mind Kottorinál sikerülvén az ellenséget megszalasztani, és e két rétt elfoglalva mind a két hadosztályt átszállítani, még aznap délután mind a két hadosztály nagyszerű eredményekhez juta.

Jelezen az 1. hadosztályból az átszállított Hunyadi és zalaegerszegi népségből Trangus őrnagy úr vezérlete alatt mintegy 3 század sietve üzőbe vevén a szaladó ellenség egy részét, azt utoléré, megtámadó és 700 fogollyá tett.

Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, rendes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind még aznap este útnak indítottak Kanizsára; és onnét Veszprémbe.

A Gáspár őrnagy úr parancsa alá adott második hadosztály a már bejelentett átkelésen és 1 álgú elfoglaláson túl hasonló víté és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

- Ezek a csapatok többnyire nem a Muraközben voltak, hanem a lóval Nugent táborzernagy vezette stájerországi cs. kir. hadtesthez tartoztak. Az alakulatok a következők voltak: a 13. (Wimpffen) gyalogezred 1. és 2. osztálya; a 27. (Piret) gyalogezred 11. és 12. osztálya; a 7. (Prohaska) gyalogezred 12. osztálya; a 4/. (Kinsky) gyalogezred tartalék zászlóaljának 2 százada. A zöldhajtókás lovasok az I. (János főherceg) dragonyosrezd katonái voltak.
- Holsche, Franz (1777-1864?), cs. kir. vezérőrnagy, akkor a lel dunai hadtest hadosztályparancsnoka, 1848. okt. 25-én nyugalmazták. A cs. kir. hadbírósg rangfokozására ítélt, 1862-ben rehabilitálják.
- A levelet nem ismerjük. Kossuth valószínűleg arról írt benne, hogy a Bécsben ülésező osztrák Reichsting, annak bizottmánya, illetve a városi tanács sem hajlandó segítségül hívni a Lajta mentén álló magyar hadsereget
- hadművelet
- Jellacic ugyanis még október 8-án Mosonból Kuzman lodorovia vezérőrnagy parancsnoksága alatt visszaküldte Horvátországba népfelkelő zászlóaljit, mintegy 14.000 főt.
- lével
- helyesen: Trangoss István (1794-1863), volt cs. kir. főhadnagy, majd őrmester, lefokozták. 1848 őszén a Hunyadi-szabadcsapat, majd az ebből alakuló 50. honvédszászlóalj parancsnoka. Legmagasabb rangja honvéti alezredes.
- Ez a hír téves volt. Bornemissza ezredes (nem százados) még a magyar csapatok megérkezése előtt elmenekült,
- Jónossy Sándor (1820-1898), volt cs. kir. tüzér altiszt, legmagasabb rangja honvéd százados, ütegparancsnok.
- előnyomultak
- horvát
- Szekulits (Sekulits) István (1810-1885), kilépett cs. kir. főhadnagy, legmagasabb rangja honvéd ezredes, hadosztályparancsnok. Várfogságot szenved
- Zichy László (1799-1868), nemzetőr őrnagy, Somogy megye egyik nemzetőrszászlóaljának parancsnoka. 1849 januárjától szolgálaton kívül van.

Épp ma hajnalban vett jelentés szerint ő Dombomnál az 1900 főből álló ottani illír sereget megtámadván, megverte; az ellenség sok halottat vesztett. 3 tisztje és 100 ember elfogatott; Bornemissza kapitányuk és vezérük is agyonlövetett." Mi ott két holtat és néhány sebest számítunk, egy ló elesett, 1 megsebesült.

És így mindössze e két hadi csatában 4 halottat, s körülbelöl 5 nehéz és 12 könnyű sebest számítunk.

A sereg mindenütt átáljában derekasan viselte magát, különös érdemet szerének a Jánosy főhadnagy" parancsa alatt álló honvéd tüzérség, s mint már emlétém, Köszörüs tizedes. E bátor vitézek mit sem törődve hogy köztük több elhullott, rettentlenül [sic!] tüzeltek és avanciroztak", parancsaim pontosan teljesítve előre és üzék el golyóikkal a Murán túli nagyszámú ellenséget.

Továbbá Trangoss őrnagy a Hunyadi két századdal és a zalaegerszegiek egy századával, a hétszáz illír" elfogásával gyors üzések által.

Mint Gáspár őrnagy úr jelenté, kit hadilag dicsérnem - rendeleteim pontos végrehajtása és átáljában ildomos és vitéz viselete miatt - szinte felesleges, a második hadosztálynál különösen derekasan viselte magát a Zrínyi öt század, mely öt század Szekulits kapitány és általam helyettesített őrnagya vezérlete alatt áll. Egyszersmind Gáspár őrnagy úr szinte különösen megdicséri jelentésében nevezett Szekulitsot célszerű intézkedéseirért.

Ha Istennek hálával tartozok, hogy vezérletemet ily nevezetes eredményekkel jutalmazza, úgy kötelességem a nemzetet figyelmeztetni azon nagy veszélyre, melyben hadi tekintetben az átáljában horvátsággal népesült Muraköznek az ellenség általi elfoglalásával és szenttamási mintára készületben lévő megerősítésével döntenek. Ez hadilag egy igen nevezetes hely; és ha idő engedtetik csak még 2-3 nap az ellenségnek, sokezer főnyi sereg sem foglandja vissza.

E vidéket Jellacic ellen az akkor itt lévőnél sokkal kisebb erővel is pár hétre célszerű intézkedés mellett meg lehetett volna védeni.

Perczel Móric

Táborom számára szükséges legalább is 20.000 pengő forint; továbbá nemcsak gyalogsági, de 12 hafontos álgúra is bő töltés. Sietve küldetését kérem.

Ma Csáktornyára indulok; ez igen meg van erősítve.

A veszprémi nemzetőrséget Mura melletti Szerdahelyre, a somogyit Zichy László" alatt már Babocsa alatt a Drávához rendeltem.

Eredeti tisztázat. MOL OHB 1848:1570. „jött okt. 19. 848. - országgyűlés".

Csáktornya, 1848. október 18. délután 1 óra
Perczel Mór vezérőrnagy jelentése Kossuth Lajosnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének

Kossuth Lajosnak, a nemzeti kormány elnökének!

Az ellenség mindössze 300 embert vesztett, értem annyi halottat számít; és e percig 1000 túl haladja a két hadosztályom által elfogottak száma.

Csáktornyán át nagy zavarban, védelemkísérlet nélkül futamiának át Varasáig.

A császári lovasság János dragonyosok" voltak, mintegy 150; a rendes gyalogság Piret"; a többi részént határőrí, részént horvát önkénytesek, de mind majdnem jó fegyverrel ellátva.

Nagyobb mennyiségű liszt, kenyér is jutott birtokunkba és mindennemű szerek.

Sok munka, baj és fáradtság [sic!] közt - melyet seregeink újoncsága is okoz - alig lévén alkalmam eddig pontos jelentéseket tenni, szükséges még megemlítenem újra Gáspár őrnagy urat, ki seregem második részének vezérletét hasonló diadalmasan kezelte; és már Perlakon lévén délelőtt, jelentése szerént 3 órára itt újra csatlakozik velem.

Továbbá Nedeczky Miklós-huszárezredbeli volt főhadnagy és általam helyettesített százados kapitány", ki hadosztályom rendezésében és a népség bátorításában mindég fő részt vett.

És Trangoss őrnagy mellett még, újra a Zrínyi zászlóalj, s annak parancsnokát, Szekulits Istvánt, és pedig ezt Gáspár őrnagy jelentése nyomán.

A Miklós és Sándor huszárezredbeliek" vitéségéről és buzgóságáról mindég csak dicsőítőt kell jelentenem.

Az ellenség most Varasánál áll összevonulva. Muraköz imégy 24 óra alatt megtisztított; és eleje vétetett az itteni horvát lakosság érzelmei megmérgezésének; mit már megkezdének, habár csekély sikerrel is.

Én a néphez hűségéért egy köszönő iratot bocsájtok, és mindent a régi visszahelyezett tisztviselők és rend alá utasítok. E részben Glavina nemzetgyűlési képviselőjük" nékem közremunkálással lévén.

Biztos tudósítás szerint Olaszhonból tegnap estvére érkező szekereken Varasdra 1 bataillon" határőrí; sőt, azt is jelentik e percben, hogy 1 bataillon magyar gyalogság is jött volna oda. A hídnál sáncokat készítették, és most már 1 1 álgúyuk van ott. Munióciójuk bőven.

A császári katonaság is mind Varasdra szöke. A csáktornyai nép nagy lelkesedéssel fogada.

Sok a nehézség az élelmezés miatt; miután semmi előkészületet nem engedte a rögtönzés és rohanó előhaladás.

Vidos József korm[ány]biztosnak" épp most vett értesítése következtében Karger", Zichy Manó" és más, e vidéken fekvő hadakat, hacsak másfelé nincs fontos hivatásuk, Lendva felé előtörtetésre, és Szerdahely és Strido közti helyezésre szólítám. Ígyvélem közelébb érintkezésbe tétel, és a lefelé tóduló Jellaciféle csoport elzárhatása végett."

Itt még minden diadalaink mellett sok a tennivaló; erőt kell gyűjteni; rögtön tenni. Varasáról, hacsak lehet, az ellenséget elűzve a drávi híd hatalmunkba keríteni.

Csáktornyát pedig és az itteni védelemre igen alkalmas várkastélyt még sáncokkal nyílt helyein megerősíteni, és néhány álgúyával és őrséggel megrakni. Hogy ez képezze a muraközi fővédhelyet. És jövődre is mint fegyver-, mint élelem lerakó helyül szolgáljon.

Ezért tehát szükséges ide valami 4 darab 1 8 fontos álgúy; 2 tíz- és 2 harmincfontos mozsarat (mörser) a szükséges bombákkal leszállítani.

Továbbá 6 fontos álgúyim számára bőven töltést; úgy a gyalogság számára is.

Nem kevésbé 8 3 fontos álgúy, illető töltéssel. Végre a már kívánt hadtartásra szükséges 20.000 pengőn túl, a csáktornyai pozíció és vár erősítésére még legalább is 10.000 pengőt.

Nemkülönben utasítást az esetre, ha Isten kegyelme még továbbá is dicsőítené diadalal hadaimat átkeljek-é és mennyire Horvátországba?

Eredeti sk. tisztázat. MOL OHB 1848:1493. „érk. okt. 22. 848."

Csáktornya, 1848. október 2/.

Perczel Mór vezérőrnagy jelentése Kossuth Lajoshoz, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökéhez

Kossuth Lajosnak, a nemzeti kormány elnökének! Csáktornyáról már másnap ideérkeztem után a közel fekvő Drávaig nyomultam, hadseregem táborba szállítandó; mire itt a tájnak bokrokkal s sövényekkel átmetszetése miatt úgy mint a lovasság használatára is csekély alkalom; sőt kimondhatatlanul fárasztó éberség kívántatik. 19-kén, 20-kán az ellenségnek a Drávánál minden építményeiről és védelmi készülteiről tudomást szerezve, seregem rendesen és illő intézkedések mellett táborozva; előőrségeim majd egész a Drávaig és a hídfőig előtoltva, azt egy kedvező természeti védehly engedvén; mégis, miután futárok által értesülék 20-kán estve, hogy a Jellacitól elszakad 12.000-nyi Teodorovich" vezérlette sereg - minden hamis hírek és tudósítások dacára szétszóratása iránt - Varasának tart, sőt, Nugent" és Benko generál" elfogott s birtokomban lévő eredeti levelei, számos érdekes katonai korrespondanciák" tudaták velem, miként már jelenleg Varasdon nem csekély, az én erőmet kétszer túlhaladó rendes császári katonaság gyűlt össze; továbbá, hogy azon magyar seregek, melyek Teodorovich serege üldözésére küldeték, ahelyt, hogy felhívásom és a hadi fogalmak szerint is hasonlólag velem csatlakozott volna, Bécs alá rendelteték; szükségesnek tartám csáktornyai pozícióm sietős erősítésére fordítani figyelmemet. És most egészen erre fordítom munkásságom; és már ma erősen folyik a munka.

A muraközi nép csekélyebb része csendes és indifferens, a nagyobb rész derék, lelkes nép, mely mindenütt segít. Drávát Stridónál, úgy Perlaknál nemzetőrökkel ellátó; szolgál és elleneinket fogyasztta. Így hát egy kis támaszom.

De állásom igen kényes, és könnyen meglehet, hogy igen heroikus védelemre lesz szükség azt megtarthatni.

Már most arról, mire táboromnak, melyet önkényes csapatok állításával is szaporítottok, szüksége van.

Csáktornya erősítése, és letenyei híd sietős előállítására 10.000 forint pengőt; a sereg egy *hónapi* fizetése, tábori soknemű költségek legalább is 20.000 pengőt igényelnek.

Továbbá kellene sietve még egy pár nagy /8 fontos álgúy, egy pár 10, egy pár 30 fontos mozsár; szükséges bom[b]ákkal. Legalább is 4 darab 12 fontos; 4 háromfontos álgúy. Nagy és kis töltések. Egypár ingenieur tiszt."

Végre 5000 pár bakancs, 2000 köpeny, 1000 szűr, 500 csizma huszárok, 500 lovagnadrág ugyanazok számára. Néhány signal rakéta"; Leuchtkugeln." Gyűjtő kanóc etc.

26. Az 1. (János főherceg) dragonyosrezrednek fél százada volt ott a Muraközben, de tűzbe nem kerültek.

27. A 27. (Piret) gyalogezred 3. zászlóaljának két százada vett részt a letenyei hídfő védelmében.

28. Nedeczky József (1806-1883), cs. kir. főhadnagy a 9. (Miklós) huszárezredben, 1848 okt. 19-től al, 1849 februárjától főszázados ezredeében. Várfigyságot szenved.

29. A 9. (Miklós) huszárezred két századán kívül a 4. (Sándor) huszárezred egy, Grazból hazaszökött százada is szolgált Perczel seregében.

30. Glavina Lajos (1805/6-1885), ügyvéd, jószágigazgató, 1848-49-ben a muraközi kerület képviselője.

31 zászlóalj

32. Vidos József (1802-1849), Vas vármegye követe az 1847-48. évi rendi országgyűlésen, a megye alispánja, a vasi mozgósított nemzetőri ezred, majd a Kanizsa felszabadítására összpontosított dél dél és nyugat-dunántúli magyar erők parancsnoka, októbertől Vas megye kormánybiztos.

33. Karger, Ferdinand (1803-?), cs. kir. őrnagy a 4. (Sándor) huszárezredben, legmagasabb rangja honvéd ezredes, dandárparancsnok, 1849. máj. l-jén nyugalmazták.

34. Zichy Ferraris Manó (1808-1877), kilépett cs. kir. huszároronagy, Moson megye nemzetőri őrnagy, majd a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 2. zászlóaljának parancsnoka. 1848. dec. közepétől honvéd őrnagy, 1849. jan. 19-én kilép.

35. Karger és Zichy-Ferraris Manó vezették azt a dandárt, amelyet Moga János altábornagy a Jellac által Horvátországba visszaküldött népfelkelőzászlóaljok üldözésére küldött

36. helyesen: Todoroviae, Kuzman, lovag (1787-1858), cs. kir. vezérőrnagy, majd altábornagy, Jellac dandárparancsnoka, majd a Horvátországba visszaküldött népfelkelő csapatok parancsnoka, 1849 ben a délvidéki osztrák-serb hadtest parancsnoka.

37. Nugent von Westenrath, Laval, gróf (1777-1862), cs. kir. tábornagy, belső-ausztriai főhad parancsnok, 1848 tavaszán és nyarán a cs. kir. II. tartalékhadtest parancsnoka, szeptembertől a stájerországi cs. kir. hadtest, decembertől az ebből alakuló stájer-horvát hadtest parancsnoka, 1849 tavaszától a Stájerországban szerveződő cs. kir. II. tartalékhadtest parancsnoka.

38 Benko vezérőrnagy volt a varasdi városparancsnok, s egyben ő irányította a Muraköz védelmét is.

39. levelezések40. mérnökári tiszt

41. jelzőrakéta

42. világitógolyó

Különöse valami 6000 pár fehérruha, mert ennek hiánya még nagy bajt okozhat. Ispotát⁴³ már állíték. Ennek is költségei tetemesek leendnek. Mert az eső, hideg rossz ruházat; sok menet seregem közül sok beteget tőn.

Mindezeknek lehető fegsietősb részint elküldéséért, részint elkészíttetéséért kéri Elnök Urat

Perczel Móric

[A borítékon:]

Glavina urat, mint a muraközkie képviselőjét a nemzetgyűlésen, célszerűnek, sőt szükségesnek tartám az itteni derék népség jó szelleme gyarapítására alkalmazni. És máris a legszebb eredményekkel dicsekedhetek ezen polgár s képviselő segítségével által.

Perczel

Eredeti sk. tisztázat. MOL OHB 1848:1754.

Csáktornya, 1848. október 24. Perczel jelentése az OHB-nak

Csáktornya erősítése az ellenség nyugtalanító mozgalmi ellenére is folyamatosan halad előre; és máris is [sic!] némű [sic!] támaszul szolgál a sokkal nagyobb számmal ellenemben álló ellenség megrohanása ellen. A letenyei hid és ré⁴⁴ erősítésére is már ma megkezdetni rendeltetett a munkálat, hogy így az őszveköttetés Murán túllal biztosítva legyen.

Seregem öszves száma 260 huszár és 4000, félig-meddig gyakorlott szabadcsapatos gyalogságból állva, a kottori réné⁴⁵ 1200 somogyi; és épp ma ide érkezett 1400 veszprémi fegyvertelen, csupán pikás és kaszás nemzetőröktől támogatva: alig merhetem mindaddig merészebb hadjáratra vezérteni, míg a kijelölt erősítések bevégezve nincsenek.

A hadsereg kivétel nélkül, noha a folytonos esőzés, hosszú menetek, folytonos előőrségi szolgálat, hiányos öltöny és minduntalani fegyverbe álltatás miatt kimondhatlan sokat szenved, mégis szinte ég újra mérközni a háromannyi ellenséggel.

Éppen tegnap az ellenségnek a drávai varasdi hídfőnél az ellenségnek [sic!] némely átkelési mozgalmi fegyverbe sietést igényeivén, számosan még mezítláb is futottak az állomáson soraiukat elfoglalni, miután bakancsaik foltozás alatt valának. És csak ily lelkesülés s bátorság az, mi ez egyébként fedetlen és sok mértföldnyire támaszt nélkülöző hadnak itteni megállapodását megengedi.

A fegyelem és rend naponként nő; a sereg mindinkább érzi melőszagos állását, melyet vitészsége és szerencséje véle elfoglaltatott.

A muraközi nép fölött a legnagyobb pietással tartozok megemlékezni. Ok az ellenség csábja⁴⁶it hidegen visszautasítva, védtelen állapotukban és nem is sejtve magyar had közeledését, hűn maradtak a nemzethez s alkotmányhoz. Az adót még ittkon is viték Zalaegerszegre az ellenség itteni tartózkodása alatt. Ide érkezésünket örömmel fogadá. A futó ellenségből számosat elfoga és kivége. A Drávnál Perlak és Stridó táján egyaránt öröket állíta. Egy cirkularéban⁴⁷ nem késtem e hűségét megköszönni.

Az adminisztráció jelenleg már egészen a régi lábón áll; a tisztviselők visszafoglalák állomásaikat. Sellyey fősz[olga]bíró⁴⁸ három heti fogság után szabadon bocsájtatva, erélyesen működik az őt szerető nép közt seregeink gyámolítására.

A nép hangulata tisztán tartása és buzdítása, úgy sok más szolgálatokra nézve meg kell dicsérőleg Gasparich Kilit lel-

készít⁴⁹ említeni; ki itteni testvérei és rokonai és jeles előadása segítségével ügyünket hatalmasan előmozdító.

Meg kell még továbbá említenem *Benedik Márton molnári lakost*, ki a kottori réven történt átkelési erőtetésnél [sic!] átúszva a Murát, a dereglyét áthozá a mieink számára az ellenség tüzele alátt.

Mind Gasparich, mind Bedenik különös jutalomra érdemesek. Az első tábori lelkészi állomást óhajtván, a jutalom ebből állhatna.

Szükséges még két mártírját ügyünknek figyelmőkbe ajánlani. Katanecz János kottori káplánt, kit az ellenség kitett, és helyébe egy dühös illírt, Minaricsot nevezé. E Katanecz Kottoriba plébánosnak ajánltatik. Laposy János Horvátországban szentbe-recki káplán⁵⁰, onné⁵¹ elűzetett; kéri, hogy a Zrínyiekhez, vagyis a 35. honvéd zászlóaljhoz tábori papnak neveztessek.

Meg kell még említenem gróf Festetich Ernesztet⁵², ki táborozásom alatt mint gyalog vadász mindig előjár⁵³ [sic!] és buzgó részt vett. És miután ő 9 éven át részint mint huszártiszt, részint mint dragonyos főhadnagy szolgált, és jelenleg a magyar lovas-sághoz soroztatásért buzog, őt a Honvédi Bizottm[ány] oda bizton kinevezhetné.

Ide zárom még a *Patay István őrnagy*⁵⁴ alatt álló szabolcsi önkénytes csapatnak folyamodását a honvédszászlóalj közésorozatás végett. Felesleg ezt ajánlani, miután a magyar táborozás iegdicsebb aktsaiban, Roth⁵⁵ lefegyverzésében és Muraköz visszafoglalásában a huszárság, tüzérek, a Zrínyi és Hunyadi csapatok után nyomban e szabolcsi csapat volt egyik fő tyezős.

Továbbá ide mellékelem a zalaegerszegi önkénytes csapat folyamodását szinte e célzattal. Ok a muraközi elfoglalásban és az itt történt csatázásokban a többiekhez magukat érdemeseknek mutatván, bésozoztatásuk elfogadandó. Mégis Gyika őrnagy urat⁵⁶ meghagyva zalai nemzetőri parancsnoknak, mint volt, tanácsos lenne ide a tevékeny bátor s jeles hazafi *Csúzy Pál*⁵⁷ őrnagynak nevezni.

A már múltkori leveleimben szorgalmazottakon kívül szükség még seregcsekém számára legalábbis 1000 nadrágot lekülden.

Tudósításom végre azzal zárom, miként éppen tegnap este későn nyerém a steyer hadak parancsnokának, Burits generálnak⁵⁸ levelét, melyben bizonyos lojalis kifejezések mellett szóbeli értekezésre hív fel. Én Ernst huszárkaptány urat⁵⁹ küldém el a kitűzött helyre, nyilatkozatai elfogadása és egy magyar földöni értekezési hely meghatározás végett.

Köszönettel fogadám az általam ajánlottak közül már eddig többeknek történt kineveztetését s illetőleg megerősítését.

Azonban még az igen derék Nedetzkynek, kit százados kapitánnyá és Ernstnek, kit másodkapitánnyá kelle helyettesítenem, kineveztetését nem olvasóm. Úgy Meszénának⁶⁰ sem, ki hadjáratomban fontos szolgálatokat tőn, és most is az itteni erősítésen derekasan működik.

Igen lekötelezne a bizottmány, ha a kinevezéseket és átalljában mindazokat, melyeket mint külön had főparancsnoka hadi szabály szerint is nevezetesb eredményű hadi operációk után tenni célszerűnek látandok, sietve megerősíteni sziveskedne.

Eredeti sk. tisztázat. MOL OHB 1848:1801. „Érk[ezett] októb. 20-n 1848”

43. kórházai (ispatály)

44. rév

45. körlevélben

46. Sellyey László

47. Gasparich Kilit (Márk) (1810-1853), ferences szerzetes, lábón lelkész, a Mack-összeesküvésben való részvételéért elfogják, halálra ítélik és kivégzik.

48. helyesen: Láposy Géza (Márton) (1822-1881), római katolikus lelkész, a 35. honvédszászlóalj tábori lelkésze, 1849-ben főhadnagy, majd százados ugyanitt.

49. Festetich Ernő (1800-1851), kilépett cs. kir. főhadnagy, honvéd őrnagy. Várfoogságban hal meg.

50. Patay István (1808-1878), kilépett cs. kir. hadnagy, 1848 őszén a szabolcsi önkénytes mozgó nemzetőrszászlóalj, majd az ebeből alakuló 48. honvédszászlóalj parancsnoka, legmagasabb rangja honvéd ezredes, hadosztályparancsnok.

51. Roth, Kaart von (1784-1864), cs. kir. vezérőrnagy, Jellacic Szlavóniából betőri tartalék hadtestének parancsnoka, 1848. okt. 7-én Ozoránál fogságba esik.

52. Az 1848 szeptemberében szervezett Zala megyei önkénytes nemzetőrszászlóaljból alakult meg a 47. honvédszászlóalj.

53. Gyika (Ghical) Jenő (1817-?), kilépett cs. kir. hadnagy, nemzetőr, majd honvéd őrnagy, a 47. honvédszászlóalj parancsnoka. Várfoogságot szenved.

54. Csúzy Pál (?-1849), országgyűlési követ, nemzetőr, majd honvédszászados, később őrnagy, a 61. honvédszászlóalj parancsnoka. Besorozták.

55. Burits de Pournay, Johann, báró (1792-1858), cs. kir. vezérőrnagy, dandárparancsnok, 1849-ben altábornagy, hadosztályparancsnok.

56. Ernst, Georg (1820-?), cs. kir. főhadnagy, 1848. nov. 10-től honvéd százados. Nov. végén szabadsággal eltávozik. 1849 után cs. kir. százados

57. Meszéná Ferenc (1819-1902), báró, cs. kir. főhadnagy, 1848 júniusban százados, szeptember végétől Görgei, október elejétől Perczel mellett vezérkari tiszt, okt. 19-től őrnagy, december-től táborkari (önök), 1849 márc. 13-tól alezredes, jún. 20-ig a II. hadtest táborkari főnöke. Várfoogságot szenved.

Csáktornya, 1848. október 27.
Perczel Mór vezérőrnagy jelentései az Országos
Honvédelmi Bizottmányak

a.)

Két sereg áll jelenleg ellenemben. Egyik Varasdánál, védve a Dráva által és a varasdi híd erősítvényeiben, Dahlen⁵⁸ és Benko generalok vezérlete alatt. Mintegy 18 álgúval; melyből 12 a hídfőnél, és fél rakéta batteriával. János dragonyosok, otocsáci határőrök Olaszhonból⁵⁹; a Jellacictól elszakadt 12 ezer ember; és a muraközi szigetből átszöktetett egyéb határőrökből és in-szurgensekből.⁶⁰

A másik előőrsei Friedautól Polsterauig állnak, a főszereg 4-5000 ember rendes katonaság, 24 álgúval Pettaunál. Parancsnok az öreg Nugent; nagy cinkos; és a becsületesnek magát mutató Burits general; ki kész a jóra.

Énnékem ez erő ellenében, melynek nagy része kivéve a Teodorovich⁶¹ seregét már a szigetben ellenem áll, most 300 lovasom, 16 álgú, melyből kettőnek még nincs elfogatja és 3500 önkénytesem; és 1000 nemzetőröm. A somogyi nemzetőrök egy részével a kottori rét, más részével Babocsát őriztetem és fedeztetem; a kanizsai 2 századdal pedig a letenyei hidat.

Hadaim fejtelenységével nem csekély bajunk; és főleg itt, ellenség előtt. A Hunyadi tiszték közül alig egy-kettő haszonvehető. A sok szolgálat, éj-nappali nyugtalanság, rossz ruházat; esőzés; és itt a lapályban ködös nedvesség sok beteget hoz. Ispótát kelle állítanom; szerelnem, ez is jó munka.

A letenyei szükségelt, rögtönzött hidat a kiáradt Mura elvitte; állandó híd készítése csak hetek múlva remélhető. Most nagy ügy-bajjal biztosítom itt a közlekedést.

És mégis, mindez ellenére - bámulatos, de úgy van, az ellenség kényszerült lépéseket tenni pacifikációkra. Előörim naponként öszveakadnak a dragonyosokkal; tegnap hármát gyalogaim közül ezek el is fogtak; de a vitéz huszárok által most is, úgy mint mindég, megszalasztottak; és a foglyok megmentettek.

Az ellenségnek úgy látszik, baja, a lakosság egy részének elégületlensége a közlekedés elzárása miatt és az igen drágait élelmezés. Én természetesen Csáktornya megszállása olta fő teendőnek tartám írással, küldöttekkel, nyomtatott felhívásokkal is e részben, de mindég igazságot mondva célzataink előmozdítására, [sic!]

Másik baja az osztrák generáloknak saját lakosságuk egy részében való diffidencia. Jelesen az olaszokban. Mindemellett még kitörés ellenük nem történt.

Azonban ilyesekkel magunkat ámíttatni nem szabad. És ezért bé kell vallani, hogy aminő fontos és szükségelt, oly veszélyes iteni állásom; melyet megtartani utolsó erőfeszítésig Isten akara szerint elhatározásom.

Csáktornya erősítése, mint ily rövid idő alatt folytonos riadók mellett lehet és kevés szerekkel történhetik, halad. Ez némű támaszt nyújt.

Ily körülmények közt, miután mint már a megküldött levél másolatából látható, Burits general ajánlotta kiegyenlítés iránti alkudozásokba bémenni mint [sic!] hasznosnak, mint [sic!] ildomosnak kelle felismernem.

Azonban még ma is, hol már öszvejövetel is volt határozva, csak ismét 24 órai fegyverszünet kéretvén, és holnapra halasztás; mit én csak szenvedőleg engedék, azaz magam lekötése nélkül, még most bizonyost nem írhatok.

Ez alkudozások csak a Steyer- és Magyarhon lakosai közt közlekedésre vonul [sic!] eddig, és a steyer császári sereg ellenében való állásra; és csak a steyer két general tegnap nyilvánított

kívánságában fejeztetett ki, hogy ez a horvát seregekre is terjesztessék ki.

E részbeni intézkedéseim mind törzstisztjeim meghallgatása következtében és a legnagyobb egyetértésben történnek. Mely egyetértésnek úgy mint hadaim hozzám való ragaszkodásának köszönöm itteni sikereimet, és azon bizalmat, melyből ez állás védelmezését meg tudom ígérni.

A nép jó kedélyének fenntartására minden káraik sietős megtérítését, úgy Steyerben és Horváthonban jó hangulat ébresztésére megkívántató ügynökök jó díjazását fő kötelességemnek tartom. Úgy mint ezekről Önöket értesíteni is.

Isten Önökkel

Perczel Móric

Levelém átvívője egy illír zászlót visz fel; melyet a letenyei és kottori ütközet napján a szaladó ellenség Perlakon kényszerült elhagyni és egy cigány által megtaláltatott. Evvel a nemzetgyűlésnek kívánok kedveskedni, mint seregem diadalának új jelével.

Eredeti sk. fisztaát. MOL OHB 1848:2044. „Érk[ezett] nov. 1. 848.”

b.)

Két rendbeli futár által leküldött 30.000 p[engő]f[orin]t öszvegek a sereg pénztárának átadattak - a mozsarak leküldése iránt kért felvilágosítás igen egyszerű, abból áll - hogy e mozsarak a varasdi híd körüli erősítvények és a rakétaüteggel bíró, Dráván túl álló ellenséges tábor biztos megrongálására fogna[k] használtatni, hahogy akár Önök utasítása, akár az ellenség mozgalmak ezt szükségessé tennék.

Az általam utóbbi iratomban sürgetőt [sic!] ruhaneműek, mellett még a Zrínyi nevű, és csupán a kiállítás rövid négy nap alatt sietve öszvefércelt köpenyvel felruházott csapat számára - Grünhut Leopold kereskedőnél és Szabónál szerződés mellett készítettett ezer darab atillának átvételét, kifizetését - és sietős leküldését kérem elrendeltetni.

c.)

Miután a Zrínyi csapat alakításakor gróf Baththyány Lajos miniszterelnök úrral történt egyezkedésem szerint azon oknál fogva, hogy e csapatnál nagy számú bécsi önkéntesek soroztatván bé - minden százdhoz a rendszeres tisztéken kívül egy hadnagynak kinevezése engedtetett meg; - a hírlapokban hivatalosan közölt tiszt kinevezésekből tapasztalám pedig, hogy többen az előterjesztettek közül kihagyattak, ezeknek pótló kinevezetéseket elrendeltetni kérem - miután már mind [sic!] tiszték az eredménydús táborozásban erre érdemeiket is szereztek - az illetők folyamodását ide mellékelem.

Többynire egy kis tévedés is történt - Pongrácz Béla⁶² nevezetett, és ajánlatott a Zrínyi csapatban általam hadnagynak, és mint ilyen hűn szolgál is; - és tegnap egy ugyanoly nevű érkezik le a táborba a kinevezéssel; - természetesen az általam ajánlotté itt az elsőség, és az utóbb érkezetről, ha fent nem - majd itt helyben, talán a Hunyadi-csapatnál - hol nagy szűke a jó tiszteknek, találandok alkalmazást.

Végre Halász Józsefet⁶³, ki Tolna megyében mint számvevő - az utóbbi időkbén mint nemzetőri kapitány az aldunai tábornál híven teljesítette kötelességét - s egyébként is, mint sok éveken át hű bajnoka a szabadságnak, a Zrínyi csapathoz mind [sic!] számadó tiszt kapitányi rang- s fizetéssel neveztetett ki általam - s mind [sic!] számadó nemcsak a Zrínyi, hanem az egész, parancsnokságom alatt álló hadsereg pénzeiről pontos számadást

58. Dahlen von Orlaburg, Franz, báró, cs. kir. altábornagy, Jellacic távollétében a zágrábi főhadparancsnokság helyettes vezetője

59. A cs. kir. 2 (otocsáci) határőrezred 2. zászlóalj.

60. népfelkelőkből

61. Tortoraviae

62. Pongrácz Béla (1815-1874), nemzetőr, majd honvéd hadnagy, 1849. januárjától főhadnagy, majd százados a 35. honvédszászlóaljban, később a 61. honvédszászlóaljban.

63. Halász József (1805-1882), a Zrínyi csapat számvevője, hadnagyi, főhadnagyi, majd századosi rangban. A szabadságharc végén őrnagy, Perczel mindenkorai főszámvevője. Emigrál.

vezet - a hírlapokban közlött kinevezetése mint főhadnagy jó elő - ezt is kérem hová hamarabb kiigazítani.

Zala megyétől vett értesítés szerint Zala megye egy második önkényes csapatot is kíván sietve kiállítani, mire annál is inkább nagy szükség, mert a nemzetőrök csak rövid ideig maradnak - a soproni vadászok és önkénytesek pedig vissza sem tartóztathatnak."

És így előbbi levelemben történt e részbeni előterjesztésem változtatásával a honvédi zászlóaljok közé magát soroztatni kívánó első zalai önkényes csapat őrnagyává Gyika urat kérem kineveztetni, ki amúgy is megyei nemzetőri őrnagy - és erre magát késznek nyilvánítja.

Eredeti tisztázatok. Mindkettő a második beadványban említett Halász József kézírása. MOL ONöHt 7103. (Eredetileg iktatva OHB 1848:2043. szám alatt).

Csáktornya, 1848. október 30.

Perczel Mór vezérőrnagy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányoknak

igen nagy köszönettel vettem mai nap azon méltánylatteljes iratot, mellyel szerencsétlenül szíveskedének.

Az ellenség ereje növekszik, míg a miénk néhány segélycsapatok hazatérte miatt egy kissé fogyott. Tegnap érkezvén meg mégis a Zrínyi zászlóaljból 3 század, ez az elemeket pótolja.

Mindemellett igen szükséges volna, különösen ha további előhaladás kívántatnék, legalább is 4-5 ezer gyalogság és 600-800 lovasnak vagyis huszárnak ide rendeltetése. Sőt, még sikeres védelem is igényelne 2 ezer gyalog és vagy 300 lovas segítséget.

A Dráva mentében most muraközi nemzetőrök használatnak, kik közül már kettő a túlról áttörő illírektől agyonlötvetett,

A gatyás nemzetőrök már a táborozást alig állják ki a hideg és ködös idők miatt.

A Burits general kezdette és általam körülményeink miatt elfogadta alkudozások fegyverszünet miatt nem vezettek eredményhez. És így szakadatlan harci nyugtalanságban élünk. De azért állásunk erősítése, és a fegyvergyakorlat, amire eddig idő sem volt, derekasan folytatatik.

Katonai segély küldése iránt eddig - állapotunk kimutatásán túl - azért sem tudék szorgalmazást írni, miután ismerém e Hon költségeit, és azon sok oldalról fenyegető támadásokat, melyek ellen kellek a nemzet hadierejét fordítani.

Isten Önökkel

Perczel Móric

Gróf Forgách Antalnak" - ki mint ügyes lovas, táborozásaim alatt nálam úgy mint gallopin jó szolgálatokat tőn - folyamodását ajánlatommal ide zárva tekintetbe vétel miatt átküldöm.

Eredeti sk. tisztázat. MOL OHB 1848:2044. „érk(ezett) novemb[er] 1. elintéztetett f(olyó) é[ve]i] 2044. sz[ám] a[latt]".

Csáktornya, 1848. november 3.

Perczel Mór vezérőrnagy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányoknak

Hadseregem álláspontja és körülményei az előbbiek. Az ellenség Varasdon fekvő tábora álgúzásban, lövöldözésben és újjonatásban gyönyörködik, részint a mi seregünk ijesztgetése és maguk bátorságának régi Moslem" hadvezetés szerénti öregbítésére, részint némely hozzájuk fellyűről érkezett, de úgy létszik,

hamis hírek feletti ünneplés fejében; míg Friedaunál lévő másik tábor a steyer határszéleken állomásai változásában gyakorolja magát, anélkül mégis, hogy minket erős állásunkból kicsalhatott volna; melyet csak felsőbb utasítás nyomán, vagy a bécsi dolgok kedvező kiütése után, vagy legfőbb veszélyben, és ezt is csak kemény védelem mellett fognék elhagyni.

Fellyűről kósza híreknél egyéb nem jó tudomásomra. Ezek azonban amint még tegnapelőtt nyugtalanítók, úgy már tegnap óta kedvezők.

Steyeron át szívárog azon hír, hogy többszáz huszár Olaszhonból magát Radetzky" egyéb seregein átvágva - oda közeleg."

Igen sajnosan vevém Hadügyminiszter úr" tudósítását, miszerént az akár pozícióm biztos védelmére, akár az ellenség erősb állomása ostromára megkívántatott nagyobb lövegeket elő nem állíthatja.

A vezérletem alatt álló hadsereg állomási kimutatását ezen ide mellékelve, ./- alatt átküldöm, azon megjegyzéssel, hogy a veszprémi nemzetőrség még vagy 6 napon, a somogyi pedig 8-10 napon túl nem fog itt tartóztathatni.

A megérkezett 3 Zrínyi század alig pótolja az eltávozott, 600 főre menő jó fegyveres sopronyi vadászokat, sopronyi önkényteseket és Kisfaludy-féle önkényteseket."

Az idő naponként nedvesb lesz; - a sziget fekvése miatt vize nyős és ködös lévén, a táborozás már jelenleg is igen terhes, annál inkább rosszul s csak félig ruházott seregeink nagyobb részének.

Azért is ismételve kérem, méltóztassanak e sereg számára rendkívülieg is az általam már minap sürgetett köpeny, nadrág, atilla, bakancs és szűrmennyiségeket s pedig sietve átküldeni.

Az e tábor számára október 3-tól fogva, midőn parancsnokká nevezteték - Martonvásárott öszvesen átalvett 61, mondd hatvanegyezer pengő forintokból - miután a zászlóalj, a lovaság és tüzérség parancsnokai általam folyó hó 15-ig, a nemzetőrségek is 10-ig elláttattak volna, még a pénztárban vagyon 30, mondd harmincezer forint ezüstben. És így ezen holnapra, sőt, ha a nemzetőrökre nem léssen szükség, a jövő egyharmadára is vagyon gondoskodva.

A tűzifa, kenyér és hússali ellátatás iránt az e tekintetben ügyes Cserfán kormánybiztos úr segítségével Somogy és Zala megyék útján történik a gondoskodás.

A seregben kevesbedik a kicsapongás és nő a fegyvergyakorlat. Már alig várja a támadásra indítást.

Végre nem mulaszthatom el tábornokká kineveztetésem nyomán nyilvánítani, miként ezért Önöknek és a hazának köszönetemet a Dráván túl vagy bárhol is csak tettekkel fogom bemutatni, ha az idő, körülmények engedik, és Önök parancsolandják.

Eredeti tisztázat. MOL OHB 1848:2291. „Érk[ezett] nov. 5. 848."

Csáktornya, 1848. november 9-10.

Perczel Mór vezérőrnagy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányoknak

Mindamellett, hogy a Stayerben fekvő szomszéd városok lakóit biztosítani szükségesnek látám, a Burits general ajánlotta békealkudozások idején arról: hogy hacsak az ellenség nem kényszerít, a magyar had nem lépend át a határokon, és hogy én oka nem leszek, ha a megkezdett alkudozás sikerhez nem vezetend; - mégis, miután Burits generál két ízben megszegve írásbeli ajánlatát, először a kitűzött napon Nedelicen, utóbb a határszélen megjelenni elmulasztotta volna, és az időt csalárdul

64. Az értesülés tévedésen alapult, mindenesetre ez a félreértés lett az elindítója az 56., zalai újoncokból szervezett honvédszászlóalj megalakításának.

65. Valószínűleg az 1818-ban született és 1899-ben elhunyt Forgách Antalról van szó.

66. moszlim, azaz mohamedán

67. Radetzky von Radetz, Josef, gróf (1766-1858), cs. kir. tábornagy, az itáliai cs. kir. hadsereg főparancsnoka.

68. A hír téves volt

69. Mészáros Lázár

70. Ez utóbbiak a tapolcai járási mozgósított nemzetőrséghez tartoztak, s 1848 október közepén tértek vissza Zala megyébe. Parancsnokuk Kisfaludy Móric (1814-1893), volt nemesi testőr, ki lépett cs. kir. főhadnagy, nemzetőr százados, majd honvéd őrnagy, végül alezredes. Várfogságot szenved.

seregeik szaporítására húzató el; - továbbá miután az „Agrami újság” dühös fenyegetődzésekkel többszörösen tudatá a világgal, hogy vitéz seregemen véres bosszút állandanak, sőt a 1 24-k számban már Muraköz visszafoglalását és Horvátországba csatoltatását is merészle istentelen elbizottsággal hirdetni; ezentúl pedig Windisch-Gratz” proklamációiból, melyekben a magyart gonosz káromlással pártütőnek szidalmazza, és Todorovic tábornokos november 6-kán Palocsay őrnagyhoz” intézett hangos tartalmú leveléből és sok más beadott jelentésekből merített azon bizonyosság, hogy a Varasdon és Légrádon fekvő két horvát, és a friedauvi császári sereg támadásomra és kiirtásomra készül, és ennek napja mára, azaz f. h. 9-ére legyen kitűzve: tanácsosnak tartám azt, az egybenhívott törzstiszteknek közakaratilag nyilvánított helybenhagyó véleménye szerint is megelőzni, és az ellenséges három sereg közül legalább az egyiknek visszanyomását megkísérteni.

A csáktornyai pozíció biztosítására szükséges intézetek megtéve, és a Varasdon fekvő ellenség figyelmen kívül hagyására a Radetzky-huszárokat” a drávai hídhoz egész szemlátásra előre rendelve, éjfél után 1 óraker megindulék hadseregem fő részével és 12 ágyúval Steyerbe; mintegy 6 óraker Polstrau mögött előcsapataim a császári sereg előőrségével mérkőzve, azokat részint leölék, részint elfogák és visszakergették.

A Burits parancsa alatt Friedaubaan fekvő ellenségi tábor, 4 század Piret, 6 század Wimpffen, 6 század Ferdinand Este, 2 század dragonyos katonaságból és 4 század vadászból s 6 hat fontos ágyúból állá”, köztük két haubit.” Az előőri csatázások után a bércek közt szűk utakon előhaladó seregemnek két fontos és erős pozícióban iparkodának ellentállani; de kemény ágyúzás és gyalogságom bátor lövöldözése mellett mind a kétből diadalmasan kiszorítottának. - Míg végre Friedau előtt ismét védelmet kísértve, vitéz seregem által ismét elverettek. - Friedau szuronyt szegezve megtámadtatott, és az ellenség folytonosan házakbéli lövöldözése dacára elfoglaltatott. - Az ellenség nagy része zavartan eredt futásnak, és Friedaun túl csak a tüzérség, vadászok és lovasság állt még egypár percig, de innét is elágyúztattak.

Tartott a folytonos ütközés reggel 6-tól 11-ig; - mi vesztünk egy halottat, három nehéz és 11 könnyű sebesültet. Az ellenség halottai, miután erődőségben és hegység közt történt az ütközés, meg nem számíthatattak, de biztosan 50-60-ra tételhetnek, többeket elejtve találtunk az úton és vidéken; a foglyok száma 47, kik közül azonban az olaszok mind és a vadászok egy része tisztént mint önkéntesek magyar szolgálatba állottak. A foglyok közül egy rész sebes lévén, kórházba tetetett, 21 pedig Pestre szállítatik.

Az ellenség tüzérsége igen jelesen, a vadászok vitézül viseltek magukat. - A többi gyalogság azonban mindenütt hamar megszalasztatott.

Dicsőretekell kell ismét megemlítenem Gáspár őrnagy urat, mint elődandárom parancsnokát, és Gaál alezredes tábornoki tisztet”, ki e hadvezetésben ügyes tapintatával istápoló rendelkezéseimet.

Vitéz huszárainknak igen nehezen esék, hogy harci vágyukat e bércek és erdős vidéken, hol még a faluk és városok is hegyvölgyből állanak, csak kevés részben elégítheték ki, annál inkább, mert szinte védtelen állapotban az ellenség nagyobb és kisebb tüzelésének nemegyszer ők is ki valónak téve. Az előcsapatban Vasvári huszár őrmester” az ellenség lovasságával megütözve, azok egy részét levagták és többeket elfogtak. - Vasvárin kívül még Umheiser őrmester” dicsőretekell említendő.

A tüzérség ismét nagy bátorsággal teljesíté kötelességét, két ágyú kerekei sértettek meg, és egy ló kapott lövést.

Seregem általánosan ismét hazafi lelkiütellet és vitézséggel viselé magát; - így a Hunyadiak a jobbszárnyon az ellenség oldalba kerítésére küldetve gyorsan teljesíték Trangoss őrnagy alatt hivatásukat; - a szabolcsiak bátor és mindig előszáguldozó őrnagyuk - Patay István alatt - ki egy duplapuskát vett kezeibe, a jobbközépen bátran rontottak be Friedauba, és a Zrínyiekkel verék ki az ellenséget. - A mai nap dicsősége azonban a Szekulits őrnagy parancsa alatt álló és általa hősiiesen vezetett Zrínyi zászlóaljé. - Az elődandár balszárnyát ők képezék; - hegyen völgyön üldözve az ellenséget; - főleg az ő rettenthetetlen előtörtetésöknek köszönhető annak kétszeri megfuttatása. - És különös dicsőretekell kell említenem, miképp Friedau előtt a magas hegységen álló ellenségi ágyúknak, kartácszüzelés közepette, szuronyt szegezve rohanónak fel, és kényszeríték visszavonulásra. - Előlegesen megemlítenődök Bangya” és Kovács kapitányok”, az 1-ső és 2-k századdal, kik mint minap Veszely kapitány” a 6-kkal különös vitézséget és ügyességet tanúsítának a megrohanásban, - Parragh őrnagy segéd”, Tompa és Mosmüller hadnagyok. Igen jelesen viselé magát még Frankner őrmester és Molnár tizedes az ütközetben, és Kreichel tizedes egy sérvet szenvedett ágyú felsegítésénél. - Ezenkívül még a Hunyadiak közül Schulek Jenő hadnagy”, ki nálam mint már Letenyénél is, segédtszti szolgálatot tón, gyors és vitéz szolgálatával jeles érdemeket szerze magának.

Az ellenség Gross-Sonntagra vonult vissza. - Míg én azért is, mert tervem nem volt egyéb, mint az ellenségnek határaitól visszaűzése, seregemnek egy új hadnemébeni gyakorlása és harchevének kielégítése; de főleg azért, mert habár diadalom kísértetbe hozza is további operációk iránt, mégis az egész nap tartó esőzés, a tájismeret hiánya, és a beljebb fekvő horvát lakosságnak felizgatás következtében már ismert ellenszenvéi miatt örülve annak, hogy kis seregem egy részének hősiessége és főleg Isten kegyelme ennyi eredményre vezetete: tanácsosnak tartóm kiűzött tervem szerint is még aznap csáktornyai pozícióba való visszalépést. - Mi is rövid pihenés után déltájban a legnagyobb renddel megkezdetve, úgy mint egy diadalmas sereghez illik, ment végbe; anélkül, hogy a megvert s szalasztott ellenség zavarában merészelt volna hátulról támadni.

Friedau elfoglalásakor, miután az ellenség a házakból tüzelé berohanó vitézeinkre, néhány házba kényszerültek erőszakosan betörni, s itt az ellenséget megsemmisíteni. És mindez

71. A zágrábi német nyelvű félhivatalos lap, az Agramer Zeitung.

72. Windisch-Gratz, Alfred zu, herceg (1787-1862), cs. kir. tábornagy, csehországi főhadparancsnok, 1848 októberétől 1849 áprilisáig az itáliai kivételével minden osztrák haderő parancsnoka.

73. Palocsay József (1793-8), kilépett cs. kir. százados, 1 848 nyarától Somogy megye egy nemzetőr őrnagy, 1849 januárjától szolgálaton kívül

74. Az 5. (Radetzky) huszárezred ekkor Itáliában szolgált; az itt említett szakasz a Magyarországon lévő tartalékszázadától került Perczel hadtestéhez

75. A 13. (Wimpffen) gyalogezrednek csupán az 5-6. százada, a 26. (Ferdinand d'Este) gyalogezrednek a 2. zászlóalja (6 század), a 27. (Piret) gyalogezredből a 4. zászlóalj 5. százada, a 9. vadászzászlóaljn pedig két gyenge százada (1 97 ló) volt ott Friedaunál. A Perczel által számolt 20 helyett mindössze 1 2 század képezte a gyalogságot; ebből is a 27. gyalogezred és a 9. vadászzászlóalj négy százada meglehetősen alacsony harcértékkel rendelkezett. A lovasságot az 1. (János főherceg) dragonyosezred őrnagyai és ezredesi osztálya, a tüzérségei egy hatontos üteg képviselle

76. Tarack, azaz magas csőállású lövést lehetővé levő, héftonos löveg

77. Gaál Miklós (1799-1854), cs. kir. alezredes, 1848 októberétől Perczel vezérkari főnöke, decembertől ezredes, 1 849 január 1-től honvéd vezérőrnagy, február közepéig az aradi ostromreg parancsnok, majd a honvéd mérnökár főparancsnoka. Várfogságban hal meg.

78. Vasvári Pál, a 9. (Miklós) huszárezred őrmestere

79. Umheiser (1849 ben Körhazy) András (1813 -8), cs. kir. őrmester a 9. (Miklós) huszárezredben, dec. 11-től a 60. honvédzászlóalj hadnagya, 1849. áprilisától főhadnagy, júniustól al., majd főszázados a 13. (Hunyadi) huszárezredben. Besorozták.

80. Bangya János (181 7-1868), kilépett nemesi testőr, újságíró, honvéd őrnagy, zászlóalj, majd dandárparancsnok, alezredes, majd ezredes, a komáromi katonai rendőrség parancsnoka. Az emigrációban az osztrák titkosrendőrség ügynöke, 1854-től török ezredes, később Konstantinápoly rendőrfőnöke.

81. Kovács Ágoston (Ferenc), 1 848 szeptemberétől a Zrínyi csapat főhadnagya, oki 19-től százados. December végén elbocsátják, 1 849 tavaszán Szatmárnémeti téparancsnoka.

82. Wessely Ede (1821 -8), kilépett cs. kir. hadapród, 1 848 szeptemberétől a Zrínyi csapat főhadnagya, ok. 13-tól százados. 1848. dec. 30-án Mórnl fogságba esik, várfogságot szenved.

83. Parragh Gábor (1822-1885), 1848 szeptemberétől a Zrínyi csapat hadnagya, dec. 11-től főhadnagy, 1849. febr. 13-tól százados az ebből alakuló 35. honvédzászlóaljnban, később a II. hadtest hadosztályi segédtsztiéje. Klapka 1849. szept. 30-án őrnaggyá lépteti elő.

84. Schulek Jenő (1 81 6-1849), mérnök, 1848 szeptemberétől hadnagy a Hunyadi csapatban, nov. 1 7-től főhadnagy az ebből alakuló 50. honvéd zászlóaljnban, 1 849. februárjától százados, majd Perczel tábornok segédtsztiéje. Hősi halált hal a Pétervárad és Kamenic között vívott ütközetben.

ellenére bámultam szelídségén seregemnek, mely igen keveseket kivéve, az imígy, ostrommal elfoglalt házakban [- mint ahhoz hadi szokás szerint lehetének -]⁸⁵, nem követénk el rablást. - A lakosságot pedig, melynek nehányaira nagy a gyanú, hogy a lövöldözésben részt vettek, senki bánatossal nem illeté; míg a császári sereg annyira vetemült, hogy saját kedvenc és hű népét sem kímélve, 70 gránátnál és golyónál többet vetett s lőtt a városba. - Pro superabundanti⁸⁶ mégis Csáktornyáról egy foglyot hazabocsájtván, tudósítom a friedaui előjárásomat; hogy ha mi kevés kér történt volna seregem által, ez rögtön megtérítetik. - Visszatérő seregim a falukon és Polstrauban különösen a lakosok által az ajtókon és kapukon kinyújtott és előhozott borral és kenyérral megvendégeltettek. - Magában Friedauban az ottani élelmezési biztos Gaál alezredes úrnak a sereg ellátása iránti készségét nyilvánította; de ez azon nyilatkozattal, hogy a magyar had nem a steyerrek, hanem csak a zsarnokság ocsmány eszközei - a császári katonaság ellen jöve, köszönetmondás mellett el nem fogadtatott.

Előnyeink voltak: a nem várt megrohanás, és az, hogy az olaszok egy része, úgy látszik, nem akart ütközni, hanem visszavonult; - az ellenség: az igen jó pozíció, tájismeret, császári tüzérek gyakorlottsága és vadászaik. - Az egész vidék e dicsőséges hadjárásra felelevenült és kiemeltetett azon lelki szorongatásból, melybe az ellenség három oldalról készületei és szerte-szórt fenyegetései által ejtették. - Mindenütt öröm, bátorság és további harci készület foglaló el a népséget, melyet az ellenség pusztítással kezdte ijeszteni.

Szükséges azonban megjegyezni, hogy az ellenség Dombornál erősen készült hídépítésre, és hogy Jellacic Bécs ostrománál dühöngő hadai egy részét, mint jelenték, 10.000 embert visszaindított, és ezek minden nap váratnak az ellentáborba.⁸⁷ - Továbbá Varasdon és Steyerban is Bécs bevétele után és a császári seregek ottani diadala után a jóléti polgárság szinte kétségbeesetten lemondta jövődjéről és kényszerült magát megadni az üldöző ármánynak.

Következőleg 4500 főre terjedő hadseregem nemsokára 25-30.000 nagyrészt rendes katonaság támadásának nagyon kitéve, és vagy dicsősége halált kell szenvednie, vagy elfogatni; mert minden szerencse mellett alig számíthatni akkor diadalra, hacsak 4-5000 főnyi jó gyalogság, legalább még két század lovasság és egy egész üteg ó U.⁸⁸ és fél üteg 12 U-tos álgú nem küldetik segítségül, hogy így hadammal kétfelé is működhessek, melyet csekélysege miatt nem merhetek felosztani. Tegnap is, hacsak párezer embert hagyhatok hátra, és még 8 álgút a varasdi erő ellenében, úgy bátran folytathatom diadalmas előhaladásom, és a steyer tábor végképp meg van semmisítve, és az álgúk elfogva. Ezeknél fogva, nehogy e derék sereg határozó ok és országos életérdek nélkül csupa dicsőségvágyból feláldoztassák és az e részben felelős parancsnokság, mely három hosszú hetet legnagyobb aggodalmak közt húza ki, a seregnek roppant szenvedései közepette, e nyílt és az ellenség minden támadásainak kitett pozícióban, hova csak a Jellaciotól elszakadt horvát erő üldözésével megbízott seregekkel csatlakozás reményében és különösen az ország akkori kedvező körülményei közt merhete megtartási szándoklással lépni, miután sem a védelemre az ellenség 12 f(on)tos álgú ellenében megkívántató és kikért 12 f(on)tos és 18 f(on)tos álgúk el nem küldettek, valamint segéderőt sok

mértföldekre sem találhatok; továbbá az egymást váltó fagy és esőzés a sereg biztosítására elkerülhetlen szükséges nagy előrségi szolgálatot már-már kiálthatlanná teszi, a zalai önkéntesek nadrág nélkül gatyában, a Zrínyiek belruha nélkül, a szabolcsiak köpeny nélkül, mindnyájan pedig fehérruha és különösen felerészben valósággal mezítábl és bakancs nélkül legnagyobb szenvedésnek vannak kitéve; - a betegek száma így aggodalmasan nő: kötelességemnek érzem hovahamarébb és még e napokban seregeimet beszállásolhatás végett oda vezetni, hol az természetes védelmet nyerve kevesebb szolgálatra kényszerül.

Ezen új pozíció pedig a Mura folyó megett Letenye, Lendva és Molnári leend. - Honnét az ellenség az esetben, ha Muraközt meg merné szállani, épp oly nehéz állásba jövend, mint mi valónk, azon különbséggel mégis, hogy minden percben seregimnek megrohanásától az általam bír és védendő letenyei hidon át, nemcsak rettegnie kell, de azt bizton el is várhatja.

Úgy hiszem habár az igen fontos Muraköz birtoka ezáltal kockázatit is, miután annak megtarthatására ennyi erő ellenében semmi kilátás, fővezéri kötelességemnek teszek eleget: ha a szükségnek engedve, a haza szorongatott állapotában e sereg biztosításáról gondoskodik.

Perczel Móric

November 10-kén este. Némely közbenjött körülmények elkésetvén e levél elküldetését, noha seregem még mindég erősen áll Csáktornyán és az ellenség nem merészle előbbre nyomulni, miután Gyika őrnagy úrtól vett, sőt az Agrami újságban is már kikürtölt tudomás szerint csakugyan Gratzbe⁸⁹ érkezének a várt határőr bataillonok; sőt 4 darab 12 fontos álgú tisztán Csáktornya, e kétfelül nyílt, mindenütt rokkant és a folytonos esőzésben csak silányul készíthetett föld-sáncoktól védett erősség ostromára, egyébként a nagy esőzés és vizenyösség az erdőekben és mezőségen való előrségi szolgálatban elnyomorítja a népséget, azokban már egyedül a személyünk iránti némű bizalom tartván fel a türelmet, az általam tartott haditanács közakarattal elhatározá holnaputánra a seregeknek Murán túli elszállásoltatását. Alig hiszem, hogy az ellenség levertségében még e két nap meg merészljen támadni; és azért használni akarom az időt, hogy nyugton és renddel vihessem e változást végbe, minek véghezvitelére a letenyei általam előállított szükségleti hidnak a növekedő Mura árjai általi elrongáltathatása szinte sürgetőleg kényszerít.

Perczel Móric

Eredeti tisztázatot, a november 10-i utóirat sk. MOL OHB 1848:2885.

Rövidítések jegyzéke

Csány-ir. MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai.
 IBA MOL Csány-ir. Iktatott beadványok
 MOL Magyar Országos Levéltár (Budapest)
 OHB MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai
 ONÖH MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Általános iratok

85. Ezt a részt Perczel törölte a szövegből.

86. fölöslegességből

87. Jellacic él; négy zászlóalj és egy utászosztogat, összesen 4705 fől indított haza Horvátországba november 4-én.

88. fontos

89. Grazba

3770.
79.

Ágazati ügyi miniszter

Jala vármegye közönvének.

Örvényes hegyvidék lakosainak ide csatolt folyamodása, melyben magokat az iránt, hogy a szőlőiktől megadott hegyvidék mellől, a tized jövőre el-fog-e maradni " felvilágosítani kérik, e megye közönvé-
givel a vizett közöltetik: miszerint folyamodókat értesítette, hogy a papi tized a legközelebbi országgyűlésen alkotott törvények által a szőlőkre néze is megszüntetettvén a hegyvidék, melyet a tihanyi Apátiságnak, mint volt földesúrnak, nak szolgáltatnak, az eddigi törvények által eltörölve nincs, s azért a törvényhozás további rendelkezéseiig megsemszüntethetik).

Kelt Budapestten Julius 18. napján.

Ágazati ügyi miniszter:
Deák Ferenc

A. minisztereknek

Isola vármegye közönségének.

Büvári Herceg Vilmos úrnak búrgeri barátságában s civiltizációjában, miszerint a' karamat jelen véres perczében annál hasznosabb szolgálata sokas lehetne és e meggében kérem bízattal megkérve ki s felhatalmaztam, hogy mind a' nép felkelés mind a' honvéd se-
reg napváltása katonáiból átvandós sátoros és városi seregben
hadászati rendeltetéseinek minél gyorsabb sorsinél felkereső segélyes
szolgálatát végezt mind az országokhoz, mint a' közönségnek. Kérem,
már e' céljainak valószínű, és miután az ellenségnek egy napra
szó van, a' mástól megzavaró karamat, pedig barátság, bízott és se-
gít vármegye felé indul, azon ellenkezéssel ezen rendeltetés vége-
zésével rogtán minden kéjlen gánczát hátrahagyva, az ellenség
juthatásában akadályozza s a' lehetőségekkel ellenszolgálatát
vége az: hogy az emberek ellenség a' magyarázatában igyek-
sen segítse s táplálékra sem találhatván ellenszolgálatát a'
hadakozás végezt.

Mint is e' ügynek minőségem: hogy az karamat
nyí bízattal keltszem s minden rendeltetésnek gondosan meg-
előzve a' közönség közelebbi megismerését ismerte.

Pest, szeptember 18 1848

Szászok Kalamegyei Dicsőmarty

Moss jövök Muraközbe, s jónomán kell jelenszenem, miként az
az illir csorda ismét Muraközbe nyomult; vége a kezdésnek
nyugyan binni a négyt ezen birtokgál, de ez ámitás, mest
kímordál Gálcsimján, a mie ebből Kapvár, Petricsvör,
Kovácsok Sajvaba élebe lépése, ki: Muraközöt is el...
"kaját vinni a főfi evét 19-40dikéig. Dorrafi's ha...
nyagság költök, Muraköz kerületben, Muraköz ki:
"szlette, Muraközfej' laka, hogy nem a kassák, mi nem
kavak a kenség, kaza védelmére, ki vörz' meg
az ellenfél, garváginal támogatása! A jó néj
kelvan ezrei vinni fogat, de nem fejtökene, mert
a vasfati köztelad, nyjva s ott kásonnal a
nonda kamanika diktatorai az ágyuk, miként annyira
fét a néj! - A vasfati polgárvég leggarabbul virek magis
Muraközök irányában - nem az egész polgárvég - mert nagyobb
vörz kaja csatlakodás, hanem a polgárvég azon kívánság...
"ve, mely a svergelbeknek eladta magát... Törököndentik a
küzelé bizromány s örögön, hogy Muraköz jó néj ezen
borsfati helyrekből kibontakozzék. Csakélyvégem éberkedik a
Muraköz gergén, s legközelebb próbálandók valamik, kifem kapt
Jéke kéjesevvel - mine én az éjek legközelebbiken valamik
keszek. - Itz illir evő mely Muraközben nagyság 2000, én
nem kifem, hogy annyis legyen, mest legnagyobb eszjü'e
legney éjjel Jndat s Regede fete' ment, hitels, embek.
nem relatívja nyomán Vasafon tartakodo' evővel együtt k.
"kenez 2000. Ennyje jelenskerék, a hírele bizromány
karafinsága megteendő mindene, mi pülvég, végigémet, hogy
ki bizuljon Muraköz. Nyáulva magamat karafini kájlamba
vezgő a Szászok bizromány

Kagy Károlyi Dec. 30 1848.

aláírató, polgárja
Gaspárich Mihály

Büki Erzsébet

HADVEZÉREK ÉS TÜZÉREK

Beszélgetés Csikány Tamás hadtörténésszel

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc korában búvárkodók közül az utóbbi években több fiatal hadtörténész publikálta gyűjtőmunkáját, közreműködött kisebb-nagyobb tanulmánykötetek létrejöttében, s az évforduló tiszteletére már rendezik azokat a más, újszerű kutatásait, melyek a rendezvények mellett ünnepivé tehetik a megemlékezéseket. Közöttük van Csikány Tamás őrnagy, a hadtudományok kandidátusa, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészettörténeti Tanszékének oktatója. Vele Jellacic altábornagyról beszélgettünk.

Lehet még újat mondani Jellacic tevékenységéről?

Tény, hogy nem ismeretlen történelmi személyiségről kérdez, de a magyar szabadságharc idején elért pozícióját talán objektívebb oldalról tudom elemezni. Az köztudott, hogy Jellacic katonai és politikai útját, történelmi szerepét a horvát és a magyar történelem merőben más álláspontból közelíti meg. Ő a horvát nép nagy történelmi alakja, nemzeti mozgalmuk jelképe, míg a magyar köztudatban úgy él, mint az 1848 tavaszán kivívott magyar függetlenség ellen katonai erővel elsőként fellépő császári-királyi tábornok. Ez a kettős megítélés is jól példázza, hogy egyes történelmi időszakokban milyen módon és milyen mélységben ütköznek egymással - Európának erre a térségére igen csak jellemzően - a nemzeti érdekek, a fejlődés vélt vagy valóságos útjai. Különösen igaz ez abban a helyzetben, amikor egy kívülálló, de a térség felett uralkodó hatalom, jelen esetben a bécsi császári udvar az „oszd meg és uralkodj!” ősi elve alapján igyekszik összekuszálni és a maga érdekében kihasználni a kialakult tisztázatlan, nehezen átlátható, kényszerű, vagy a szerves fejlődés útján bekövetkezett változásokat. Ígérgetések, hitszegések, engedmények és szigorítások, kitüntetések és kivégzések jellemzik azt a politikát, amellyel szinte pillanatokon belül szembeállították a horvát és magyar vezetőket és ezzel együtt a két népet.

Jellacic tábornagy ellentmondásos szerepe katonai pályafutása alatt többször is megfigyelhető. Látványos győzelmek és vereségek, nagyfokú önállóság, de a parancsok önkényes felülbírálása, kezdeményezőkézség és a legegyszerűbb feladatok hibás megoldása egyaránt jellemzik. Sokszor él, sőt visszaél azzal, hogy horvát bántként nem egyszerű hadtest parancsnokként keze-

lik, hanem politikailag is meghatározó jelentőségű méltóságként. Talán ez utóbbi tisztségének köszönhető, hogy megmaradt beosztásában, sőt egy hadsereg vezetésével is megbízták.

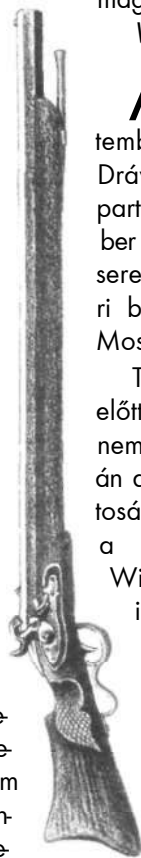
Mit tudunk Jellacic 1848 előtti pályafutásáról?

Katonai tanulmányait - mint annyian mások - a bécsújhelyi Theresianumban végezte. 1819-től tisztként különböző lovas és határőr ezredeknél - 1842-től mint ezredparancsnok - szolgált. 1848-ban már horvát-szlavón-dalmát bánt volt, s V. Ferdinánd altábornaggyá nevezte ki. Ebben a minőségében tagadta meg az engedelmességet a hivatalba lépő első független magyar kormánynak. Az udvar ellenlépéseit ekkor még korainak tartotta, így megfosztották méltóságaitól. Az itáliai hadszíntéren aratott osztrák győzelmek hatására 1848 szeptemberében fordult a kocka, az udvar politikája egyre magyarellenesebb lett, hiszen készen állt a cél: a birodalom egységét helyre kell állítani! Ehhez többek között - eszközként - Jellacicot kívánták felhasználni. Még szeptemberben visszakapta címeit és felhatalmazás nélkül kezdte gyűjteni határőr, nemzetőr és népfelkelő csapatait egy magyarországi bevonuláshoz.

Vannak-e újabb adatok?

Az 1848. szeptember 11-étől, 1849. július 14-éig tartó időszakot tekintettem át. Azzal a szeptemberi nappal kezdtem, amikor Légradnál átkelt a Dráván, és szinte akadálytalanul vonult a Balaton két partján Székesfehérvár felé. Mint köztudott, szeptember 29-én Pákozdnál egy sebtében felállított magyar seregtől vereséget szenvedett, így a tervezett budavári bevonulás elmaradt. Komárom felé vonult el, és Mosonmagyaróváron érte a bécsi forradalom híre.

Természetes, hogy a császárvárosba sietett, de előtte a gyenge harcértéket képviselő felkelőkből és nemzetőrökből álló csapatait hazaküldte. Október 3-án az uralkodó a bánt Magyarország teljhatalmú biztosává nevezte ki, s mindent megtett, hogy Jellacicot a nyílt leszámolás eszközeként használja. Míg Windisch-Gratz tábornagy a fősereggel Buda felé indult, Jellacic hadteste 1849 telén megverte a Muraközben felrendelt Perczel Mór tábornok vezette magyar hadtestet, majd a tavaszi hadjárat idején Windisch-Gratz és Jellacic többször is szembekerült egymással, mert eltérő elképzelésük volt a magyar hadsereg helyzetéről, céljairól, s főként arról, hogy mindezt a császári-királyi csapatok hogyan kezeljék. Az osztrák hadak fő-

parancsnoka, Welden tábornok - engedve Jellacic kérésének - az 1. hadtestet a Délvidékre utasította, ahol mintegy 40 000 fővel megalakult a déli hadsereg. A szerb felkelőkre támaszkodva a táborszer-naggyá kinevezett Jellacic itt sikeresen tevékenykedett; újra megverte Perczeit, egész Bácskát elfoglalta, amiért feltűzhetette a Mária Terézia rendet. 1849. július 14-én azonban jelentős vereséget szenvedett. Ezután visszavezette csapatait a Dunántúlra, és a szabadságharc történetében a továbbiakban már nem játszott szerepet.

Ha szigorúan a hadieseményeket nézzük, ezek a tények szinte mind ismertek...

Igaz, de én elsősorban csak a katona szempontjából vittem végig az eseménysort. Azt az embert állítottam ide, aki kevésbé volt politikus, pedig annak is tartották, akit az udvar, mint ízig-vérig „fekete-sárga ember”-t hol felmagasztalt, hol mellőzött, akinek - ha jól megnézzük - tulajdonképpen nem is igen voltak kiemelkedő katonai képességei, aki az udvar számára többször volt teher, mint győzelmi lobogó, s akinek a személyiségében klasszikusan egybemosódott a báni méltóság és a hadvezéri szerep. S nem biztos, hogy ezt ő így is akarta. A bécsi udvar iránti mérhetetlen hűsége egyáltalán nem gátolta meg abban, hogy önös módon nem egy hadparancsot félreértelmezzon.

*

Csikány Tamást igazán a szorosán vett tűzeri tevékenység érdekli. A Magyar Honvédség állományában eltöltött hét évnyi csapatszolgálat ideje alatt a gyakorló tűzértisztként össze tudta vetni múlt századi elődeinek tapasztalatait a mai modern haditechnikával. Ezért kérdeztük: a szabadságharcnak mennyire volt fontos eleme a lőszerutánpótlás?

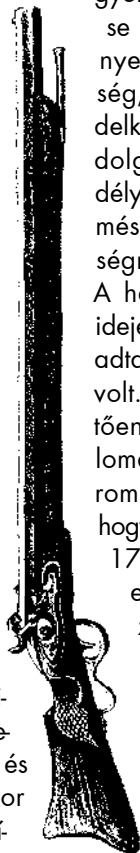
A hadművészet egyik kevésbé látványos, de meghatározó eleme az ellátás, az utánpótlás. 1849-ben pedig ez egyértelműen döntő tényezővé vált. A csapatok lőszerellátása a szabadságharc alatt a hadügy más területeihez hasonlóan - minden igyekezet ellenére sem működött zökkenőmentesen. Ne mondjak mást: míg a csapatoknál hiány volt, a közbeeső raktáraknál a készletek rendelkezésre álltak. Mivel alig lehetett meghatározni, mennyi lőszer fogyott, mennyit használtak az ostromoknál, a felhasználásra csak következtetni lehet. Ha például a tavaszi hadjárat minden csatájára és ütközetére az osztrák értékkel számolunk (egy löveg: 30-40 lövedék!), akkor a hadsereg tűzéri lőszer felhasználása a 20 000-t nem haladta meg. Kevés parancs született ebben a tárgyban, részletes szabályozás sem volt, a tűzérparancsnokok felkészültsége is sok kívánnivalót hagyott maga után. S ha ehhez hozzáteszem, hogy általában egyre nőtt a főhadiszállás és a hadsereg tábori raktára közötti távolság, akkor még inkább érthetőek a problémák. Lőszerszállí-

táshoz lakossági szekereket vettek igénybe, de a fogatok kiállítása sokáig tartott. Rossz utakon, mert hajón és vonaton ez akkor még kevésbé volt megoldható. Így aztán előfordult, hogy bizonytalanul, vagy egyáltalán nem - mint 1849 áprilisának végén - ért oda az igényelt muníció. A kevés tapasztalattal rendelkező hadsereg- és hadtestparancsnokság rábízta az utánpótlás megszervezését tűzparancsnokaira, akik viszont ehhez sem megfelelő állománnyal, sem információval nem rendelkeztek. Az idősebb parancsnokok - Dembinszky, Vetter, Bem - intézkedése in látszik, hogy jobban ismerték a tartalékokkal kapcsolatos tennivalókat, ők azonban más okból, nem sokáig vezették a főszerepet. Egyébként mindegyik hadseregnél nagy hiány volt szakképzett tűzértisztben, de tűzérparancsnokban is, így előfordult, hogy a helyzet rossz megítélése okozott lőszerhiányt, majd megfutamodást.

Őn a várharcokkal is foglalkozott.

1848-49 történetében a legjellemzőbbek azok a gyorsan végrehajtott hadjáratok, amelyek során csaták, ütközetek követték egymást, amelyekben szinte hetek alatt megyék, országrészek cseréltek gazdát.

Érthető, hogy még ma is ezek a hadiesemények állnak a kutatások homlokterében. A várak, erődök közül a 19. század derekán csak azok őrizték meg pozíciójukat, amelyek az ország védelme szempontjából kulcsfontosságúak maradtak, illetve amelyek képesek voltak a hadmozdulatokat biztosítani, támogatni. Én szívesen foglalkozom a várostromokkal, s már ezideig is végeztem kisebb-nagyobb összegzéseket. Például: az ostrom megkezdése csak akkor volt célszerű és kecsegtetett eredménnyel, ha a vár nagyságával arányos ostromtűzérés, meg az ostromlók háromszoros erőfölénye rendelkezésre állt. Temesvár ostromát részletesen feldolgoztam, érdekelt a Dél-Magyarországnak és Erdélynek is fontos vár szomorú sorsa. Mint tűzér, természetesen utánajártam a felhasznált lőszer mennyiségnek, és vizsgáltam a szakemberek számát is. A három és fél hónapig tartó körülzárás és ostrom ideje alatt a várból az osztrák védők 41 322 lövést adtak le, ebből több mint 16 ezer bomba és gránát volt. A magyaroké pontosan nem ismert, de feltehetően ezt a számot nem közelíti meg, hisz a lövegállományuk csak fele volt a védőkének. A magyar ostromsereg az V hadtest, amelyikről pontosan tudni, hogy az 59 főnyi tábornoki és tisztii beosztásból csak 17 fő volt tűzértiszt (egyben ütegparancsnok is), ezért nem is jutott belőlük minden üteghez. A tűzéri adatok igen fontosak, mert a számok mögött ott húzódnak az okok és okozatok, így ma már úgy ítéljük meg, hogy a Vécsey tábornok vezette hadtest aligha tehetett többet Temesvár elfoglalása érdekében. Bár a rendelkezésre álló erővel és eszközökkel többet is tett, mint ami elvárható volt.

„A múltat tiszteld a jelenben, s tartsd a jövőnek”

(Vörösmarty Mihály)

Bacsa Gábor

HADIKÓRHÁZ NAGYKANIZSÁN

1848-1849

Mielőtt a tárgykor részletesebb kifejtésére térnénk, szükséges rövid történelmi visszpillantást tenni a kórházak múltjára. A kórház - a Franklin kézi lexikon II. kötete (1912.) szerint - „... a betegek gondozására szolgáló intézmény.” (488. old.) A mai felfogás szerint - a kórház a járó betegként és otthonukban el nem látható betegek vizsgálatára, ápolására, gyógyítására szolgáló intézmény, de az orvosok, ápolók továbbképzését is szolgálja.

Kórházhoz hasonló intézmények - ideértve a „katonai kórházait” is - már az ókorban is működtek, részben éppen katonai (a római valetudináriumok) részben egyházi (görög aszkeleponok) jelleggel. Sőt - a Franklin lexikon szerint (ugyancsak 488. old.) - Ceylonban a buddhista királyok már Ke. a 3. sz.-ban is alapítottak kórházakat. **Magyarországon** az első kórházakat kolostorok mellett hozták létre (Pannonhalma 999, Pécsvárad, Esztergom 1000) A 12., 13. sz.-ban azonban már városok is építettek ilyen intézményeket (Pozsony és a bányavárosok).

A kórházügy világszerte csak a 19. sz. második felében indult fejlődésnek, az orvostudomány eredményeinek hatására. Magyarországon a múlt század közepén mintegy 90 kiskapacitású kórház működött. Számuk a 20. sz. elejére négyszeresére nőtt. Az első világháború idején épült a budapesti klinikák zöme, az István, a László és a János kórház.

A kanizsai magisztrátus az 1660. június 16-i ülésén már foglalkozott ilyen témával. Működése első évtizedeiben a járványok elhárításán kívül közegészségügyi feladat megoldása foglalkoztatta, mégpedig a magatehetetlenné vált, gondozó nélkül maradt városi polgárok létfenntartásának biztosítása.

1713. január 1-jén Gracics Jakab bíró - Kanizsa akkori földesura - kontraktust (szerződést, egyezményt) kötött a várossal a hospitáli ügyben. Az 1728. évi úrbéli szolgáltatás alól felmentett telkek között a postaház, a sóház, a praetor háza, a zsidók üzletháza, a katonai szállásépület, parochiális telek stb. mellett egy fundus xenodichii-t említ, meghatározatlan nagyságú appertinenciával. Helyét azonban nem tudjuk.

1743-ban a kanizsai uradalom összeírása, akkor (gr. Batthyány Lajos a földbirtokos) számba vették a város középületeit és említés történik a tanácsházról a hozzáépült ispitával. 1752-ben a város megengedi, hogy az ispita betegek hetenként kétszer könyöradományt gyűjthessenek, melyeket azonban be kellett szolgáltatni az ispitáatyának. 1766-ban gr. Somsich Antal jelentős alapítvánnyal segítette elő a tervezett új ispita felépítését, mely 1769-ben kezdte meg működését. A kórház gondviselése, jövedelmének számbavétele, működése városi feladat volt.

Az 1773. évi contractus ismét részletesen foglalkozott az ispita vagyonával, mely ekkor már állt az alsó templommal szemben (ma Ady Endre út, a Casinó helyén.) Ez a mai kórház ősenek is tekinthető.

A város másik két jelentős intézménye a katonai és az izraelita kórház volt, melyek sokkal későbbi eredetűek. (A 14 ágyas izraelita kórház pl. csak 1800-ban lett létrehozva.) Ezek közül csak a katonai kórházzal foglalkozom, mely nem tévesztendő' össze a címadó HADIKÓRHÁZZAL. Formálisnak tűnhet a katonai és hadikórház közötti különbség, ezért az utóbbira jellemzők közül említek néhányat. A hadikórházra jellemző pl. az ideiglenesség, a változó hely, más osztályokkal működik, mint az előbbi, más személyzet összetétele, az elhelyezésük alkalmi épületekben, esetleg sátorban történik stb. A kanizsai katonai kórházról nem sokat tudunk. Nyilván a városban állomásozó katonai egységek betegeinek ápolását szolgálta. Eddigi ismereteink szerint 1794-től

100 éven át a Somogyi Béla (ma ismét Király) u. 40. sz. alatti egykori katonai kvártélyház szolgált kórházként is. (A Dél-zalai Áruházzal szemben volt épületet azóta lebontották.) Háborús időkben azonban - pl. a napóleoni háborúk alatt - ez a kvártélyház szűknek bizonyult, ezért, 1816-ban magánházakban is helyeztek el katonákat. (Ez is előrevetíti a hadikórház szükségességét háború idejére, mivel a városi kórház még 1831-ben is mindössze 1 ó ágyas volt.) Már ekkor kérte a város, hogy a beteg hadfiakat a Kiskomáromba épített ispitába vigyék.. Ez azonban nem történt meg, bár a vármegye is elrendelte.

A szabadságharc idején a ferences kolostort is igénybe vették katonai kórház céljára. Bogyai kormánybiztos privát házaknál próbálta elhelyezni a betegeket, de nem kapott kvártélyt azzal az indoklással, hogy,... a betegek helye nem a városban, hanem kint a szabadban lehet a legcélszerűbb, ahol a betegek különbéle nyavalyájoknak kigőzölgései az egészséges emberek egészségét nem veszélyeztethetik s a betegek is friss levegőt szívhathatnak.../

Ez volt tehát Kanizsán a betegápoló intézmények számbavehető helyzete a szabadságharc idején. A következőkben tekintsük át vázlatosan, hogyan alakult e térség katonai helyzete, amelynek következtében a Kanizsán meglévő betegápoló intézmények várhatóan kevésnek bizonyultak volna, s amely szükségessé tette hadikórház építését.

Március 15-e után a meglévő reguláris csapatok mellett elkezdődött az önkéntes alakulatok szervezése is. Ezek közül csak néhányat említek, mint a Hunyadi-önkénteseket, melyet Szalai László, volt pénzügyminiszeri titkárból lett ezredes szervezett a Duna-Tisza közén, és a Zrínyi-zászlóalj, melyet Perczel Mór nemzetőr ezredes a fővárosban alakított. E két alakulat meglétését többek között azért is tartottam szükségesnek, mert nevük a kórházzal kapcsolatban is említésre kerül. A Hunyadi-önkéntesekből az 50. zászlóalj és a 13. Hunyadi-huszárezred alakult meg és a Zrínyi-csapatból lett a 35. honvédszászlóalj. Természetesen itt találjuk a somogyi, zalai, tolnai, vasi csapatokat, de találunk itt Szabolcs-belieket és Hajdúból valókat is:

Csányt 1848 június 2-án kinevezték a Dunántúl királyi biztosának és megbízást kapott a Dráva-vonal védelmének megszervezésére.

A drávai sereg szervezésével, és ellátásával kapcsolatos feladatok mellett stratégiai jellegű feladatokat is meg kellett oldania Csányinak. Június 8-án a hadügytől azt az utasítást kapta, hogy a fegyveres erőt ne szétszórva helyezze el az egész védelmi vonal mentén, hanem a megfelelő pontokon vonja össze az alakulatokat. Mészáros június 22-én már konkrét formában vázolta stratégiai elképzeléseit. Ezek szerint Bellye, Baranyavár, Mohács, Pécs, Marcali, Iharosberény, Nagykanizsa, Csáktornya a legfontosabb védelmi pontok. A továbbiakban arról rendelkezett, hogy a löfegyverrel ellátott, megfelelően begyakorolt nemzetőr csapatokat csatolják a sorkatonai alakulatokhoz, s a katonailag legértékesebb egységeket Nagykanizsán, Iharosberényben, Baranyaváron és Bellyén helyezték el.

A drávai sereg harcértékének biztosításához természetesen az is hozzátartozott, hogy élén szakmailag magasan képzett katonatiszt álljon. A kormány Csány elképzelését is figyelembe véve volt ezredtársát, Ottinger Ferenc vezérőrnagyot a budai dandárparancsnokot nevezte ki.

Az egyes megyékben tevékenykedő polgári biztosi szervezet mellett Csányi lépéseket tett az őt közvetlenül segítő s a „főhadiszálláson”, a nagykanizsai Zöldfa fogadóban működő hivatal létrehozása érdekében is.

A fegyveres harc sikeres megvívásának nagyon fontos feltétele a hadbiztosítás, amely nélkül nincs győzelem. Ez az a tevékenység, amellyel a katonák ellátását biztosítják, közsímet *nevén a hadtápszolgálat*. Ide tartozik többek között a fegyver, lőszer, ruházat, élelem, szállás és az egészségbiztosítás.

A katonák magas színvonalú ellátását azonban nem a frontvonalon kell kezdeni. Ahhoz, hogy a háborúban, csatákban, harcokban, szilárd állóképességgel rendelkező katonák vegyenek részt, annak előfeltételeit már békében, de legalább a frontvonalban mindenképpen biztosítani kell.

E területen nem volt rózsás a helyzet. Csorba János, Baranya megyei főmérnök tevékenységének ismertetése során szó volt a Drávánál szolgáló teljesítő alakulatok *elszállásolásának problémájáról*. Edvi Illés Pál nemzetőrlistát visszaemlékezésében arról is panaszkodott, hogy a „... szállások is rondák, úgy hogy a szállók inkább kint a gádorokban, vagy pajtákban háltak”.

A rossz élelmezés (az ehetetlen kenyér, illetve a szállítás elmaradása pl. Keszthelyről, vagy, hogy Baranyában egyes helyeken a húst a nemzetőröknek drágábban adták, mint a civileknek) és a rossz ivóvíz mellett a mocsaras környezet, valamint a szokatlan életmód is hozzájárult ahhoz, hogy a tábor egészségügyi helyzete rossz volt. Ezenkívül számolni kellett a *fegyveres akciók következtében várható sebesülésekkel is*. Így a kormánybiztosok számára elengedhetetlenné vált az egészségügyi ellátás mielőbbi és minél színvonalasabb megszervezése. Somogy megye például már a kezdet kezdetén igyekezett megoldani nemzetőrei megfelelő orvosi kezelését.

Az egészségügyi ellátásnak háborúban, a frontokon, lényegében két területe van: a tűzvonalban általában a *szanírték* (egészségügyi katona, sebesültvivő) valamint a csapa/orvosolt: által végzett elsősegélynyújtás és a *kórházi ellátás*.

Háború idején a kórházi ellátás nem oldható meg csak a békebeli egészségügyi intézményekkel. Kanizsán pl. mindent egybevetve 30-40 körül volt a kórházi ágyak száma. A városi kórházban 1848-ban 142, 1849-ben pedig 90 személyt ápoltak. (Kórház történet: Dr. Lázár 43. old.) Hozzávetőlegesen ez felelt meg a kapacitásuknak. A harc közben bekövetkező sebesülések és egyéb egészségkárosodás ellátására, gyógyítására ez nem elég, szükség van a kórházak számának növelésére, úgynevezett tábori kórházak, kötőzöhelyek, betegházak felállítására. Tudta ezt a szabadságharc hadvezetése is.

Valószínű, hogy a Nemzetőrségi Haditanács rendeletében foglaltaknak nem lehetett minden esetben maradéktalanul eleget tenni a drávai táborban sem, az azonban tény, hogy a *kormánybiztosok irányításával a szervező munka ezen a területen is lendületesen haladt előre*. Július 11-én Csány arra kérte fel Oszterhuber József Zala megyei helyettes alispánt, hogy a sorkatonaság számára létrehozott perlaki kórház (Perlak a Dráva jobb oldalán, ma Horvátországban van) „szükségeire megkívántóknak előlegezésére” az *állandó bizottmány a szükséges intézkedéseket tegye meg*. Ugyanaznap a belügyminiszternek is írt, akitől 120 beteg ellátására alkalmas kórház felszereléséhez kért segítséget. Július 15-én újra a belügyminisztert kereste meg azzal, hogy Baranya megyében a rendelkezésre álló kórházi kapacitás minden szempontból elégtelen. Közölte, hogy a szükséges épület megszerzése érdekében már intézkedett s kérte a minisztert, hogy gondoskodjék a mintegy 300 beteg kezelését lehetővé tevő felszerelés mielőbbi Mohácsra szállításáról.

Júliusban tehát Perlakon már szervezés alatt állt egy kórház létrehozása. A hadügyminiszter 1848. július 16-i keltezéssel küldött levelében arról értesítette Csányt, hogy az ismét kért *katonai kórházi felszerelést, az említett kórháznevet Fehérvárról Perlakra küldeni nem tudja*. A perlaki kórház felszerelésére szükséges ágynevelők és egyéb bútorok az illető közhatalosok által nem szolgáltatathatók ki, azokat a királyi biztos rendelkezésére álló készletből, vagy pénztára költségére kell kielégíteni.

Itt arról volt szó, hogy a fegyver és hadianyag, a katonai ruházat és felszerelés beszerzésének, illetve gyártásának megszervezésére már a Batthyány kormány megtette az első lépéseket. Erre számukra három lehetőség kínálkozott. Ebből az első az országban lévő katonai raktárak készletei, valamint a meglévő hadüzemek,

elsősorban a magánkézben lévő pesti fegyvergyár, az *óbudai katonai ruházati bizottmány*, és a löpormalmok, golyóöntők voltak.

Gondoskodni kellett a szükséges orvos-létszámról. Hadbírói, katonaoorvosi tanfolyamokat indítottak, ahol ügyvédekből hadbírók, *polgári orvosokból átképzett katonaoorvosok lettek*, akik sorra bevonultak különféle katonai alakulatokhoz.

Július 17-én Horváth Vilmos alispán elnökletével Lázár György őrnagy az 1. honvéd zászlóalj parancsnoka, Czindery Pál a zászlóalj főorvosa, Hirschberg Tamás a Vása gyalogezred orvosa, Albanich Flórián kanizsai főbíró és Ritter András, Batthyány hercegi uradalom tisztartója Nagykanizsán értekezletet tartott s *abban állapotott meg*, hogy a sorkatonai és honvédalakulatokkal mintegy 30.000-re *lehető fegyveres erő egészségügyi ellátására Csáktornyan, Perlakon, Nagykanizsán, Pécsen és Somogy megye valamely később kijelölendő helységében kórházakat kell létesíteni*.

Kijelölték az 500 főre tervezett nagykanizsai kórház működéséhez szükséges épületeket, meghatározták a kórházban alkalmazható orvosok és ápolószemélyzet létszámát, határozatot hoztak az élelmezés módjáról, a szükséges felszerelésről, a felügyeletéről és a gazdasági ügyintézés rendjéről, továbbá arról, hogy a gyógyszerellátás biztosítására egy erre vállalkozó gyógyszerésszel kell szerződést kötni.

Július 18-án Horváth Vilmos felkérte Batthyány Fülöp herceget a kórház céljára kijelölt uradalmi épületek átengedésére, majd július 20-án Hirschberg és Czindery a hadügyminisztert keresték fel. Javaslatauk némileg eltért a július 17-i határozattól.

Hirschberg Tamás és Czindery 1848. július 20-án előterjesztést tett a hadügyminisztériumba, mely a következő javaslatokat tartalmazta:

1. A BÁTINÁTÓL CSÁKTORNÝÁIG terjedő vonalon mintegy 2000 beteg ellátásához szükséges *ispotályokat és betegházakat* állítsanak fel.

2. „Fő frontokul” (fő arcvonal) Nagykanizsán, Pécsváron és Pécsen 500 főre *ispotályok*, Szigetváron, Marcalban (Marcali) és Perlakon 500 főre szolgáló *betegházakat* kerüljenek felállításra.

3. Javasolta, hogy a kórházi ágynevelők és főző eszközök vagy katonai raktárhelyekről legyenek kiadva, vagy a helyszínen szerezétek be.

4. Végül javasolta a szükséges orvosok kiválasztását. Mészáros hadügyminiszter arról értesítette a kormánybiztosot, hogy az 1. és 2. pont alatti javaslatok fogantatása nem az ő rendelkezésétől függ, hanem - amikor annak szükségessége beáll - a kormánybiztos intézkedésének (gondoskodásának) megtételét várja.

A hadügyminiszter e levelében arról is írt, hogy a szükséges *ágynevelők és főzőszereket* - mivel a kormánybiztos már korábban is szóba hozta -, július 20-tól Mohácsra *küldik*. (Innen a helyszínre szállításukról Csányt kellett gondoskodni.) Ezzel kapcsolatban a hadügyminiszter megjegyzi: „... ha a szükség úgy hozza magával még több ilyes zserék kívántatnak - és ottan kaphatók nem lennének - hogy intézkedhessek jelentést tenni szíveskedjék.”

Végül Lázár hadügyminiszter a javaslat 4. pontjára utalva közli levelében: „Mivel a rendelkezésül volt katonaoorvosok a Szegeged vidéken összevont tábornál már mind alkalmaztatnak, nem marad egyéb hátra: minthogy kormánybiztos úr a hiányt polgári orvosok alkalmazása által pótolja.” (Alíráás Mészáros L.)

Nem tudjuk pontosan, hogy a kanizsai hadikórház mikor kezdte el működését. 1848. július 20-án a hadügyminiszter a hadikórházak felállítását, elvileg, jóváhagyta. De jure ekkortól beszélhetünk hadikórházról Nagykanizsán is. De factó augusztus elejére, első felére tehető a tényleges működés megindulása. Ezt az is alátámasztani látszik, hogy a szükséges kórházi felszerelések, főzőedények augusztus 3-á körül érkeztek Mohácsra, ahonnan azok ideszállítására - lovas kocsi - három-négy napba kerülhetett.

Csak fiktív adataink vannak arra is, hogy *hol voltak a kórház épületei*. Nem tudjuk ugyanis, hogy melyek voltak azok az épületek, melyeket az uradalomnak *erre a célra át kellett adnia*, meddig állt fenn a kórház, stb. A város ez ügyben kompetens

személyei nem mondanak ellent annak a valószínűsítésnek, hogy a hadikórház a mai múzeum (Fő u. 5.), a Vasember - ház (Erzsébet tér 1.), vagy esetleg a régi KVÁRTÉLYHÁZ -, Bólyai János iskola (Erzsébet tér 9.) épületeiben lehettek. Ezek ugyanis a 18. sz-ban épültek, tehát a kérdéses időben már megvoltak, és uradalmi épületekként.

Az azonban tény, hogy a nagykanizsai hadikórház működött, amit hiteles levéltári források is bizonyítanak. Egyébként a kórház szükségességét a hadihelyzet alakulása is indokolta. Ismeretek a horvátországi mozgalmak, a határörvidék mozgolódása, Jellacic kiszámíthatatlan, de inkább fenyegető magatartása, s ez a harcok föllángolását sejtette. De voltak ezzel ellentétes jelek is.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök Bécsből visszatérve úgy foglalt állást, hogy politikai és diplomáciai helyzetünk olyan fokra jutott, miszerint remény van bonyolult viszonyaink rendbetételére. A hadügyminiszter 1848. augusztus 2-án kelt, Csányhoz írt levélben részletesebben írt a helyzetről. Ebből megtudható, hogy a horvát mozgalmak jelentékenyebb része, báró Jellacic-tyal együtt nem idegenkedik a kibéküléstől.

Ilyen fejlemények mellett felmerülhet a kérdés: Szükség volt-e a kórházak telepítésével tovább foglalkozni? Ugyanis ha sikerül a békés megegyezés, ha e térségben nem lesznek harcok, okafogyottá válnak a tábori kórházak ügyei. A végleges döntés augusztus 6-ától függött. Ezen a napon rendeletet vártak Frankfurtból a német szövetség hadügyminiszterétől a *németországi színek felvételére*. E színek elfogadása ill. elutasítása nagyrészt az osztrák seregtől függött. A helyzet az volt, hogy amennyiben az osztrák császárság felveszi a német színt, az önálló létéről való lemondását jelentette volna, és beolvadást a német birodalomba. Ez esetben pedig Jellacic *azonnal késznek mutatkozott becsületünkkel megférő egyezkedésre lépni*. Sőt hogy a függőben lévő kérdést részéről semmiképp ne akadályoztassa, kész volt azon fegyveres erőit, melyeket ellenünk a Drávánál kiállított, bizonyos távolságra visszavinni. Magyarországot is hasonló lépésre hívta fel. Ez védelmünk szempontjából azért is jónak ígérkezett mert ha az igazi kibékülés nem is valósult volna meg azonnal, az itt tartott - „parlagon heverő” - erők máshol való felhasználását tette volna lehetővé.

*

Nem élünk a katonai helyzet részleteivel foglalkozni. Annak a megemlézése azonban feltétlenül ide tartozik, hogy a békés megegyezés nem valósult meg. - Bár az Ausztriában állomásozó cs.kir. ezrednek a zászlóira feltűzik az egységes Németország színeit. - Jellacic támadott. Ismert, hogy 30-40 ezer főből álló, jól felfegyverzett seregével 1848. szeptember 11-én átkelt Ortilsnál a Dráván. (Rövid időre megszállta Kanizsát is.) Álláspontjának megváltoztatásában talán szerepet játszott az udvar vele szemben tanúsított magatartása is. Jellacicot - aki 1848-ban az 1. báni határőrezred parancsnoka volt, a kamarilla, eszközül választva, a bécsi udvar ellenforradalmi terveinek megvalósítására 1848. március 22-én a magyar országgyűlés megkérdése nélkül horvát bánná nevezte ki, s feladatául a magyar forradalom leveréséi jelölte meg.

Jellacic- nyíltan szembehelyezkedett a Batthyány-kormánnyal. A magyar kormány ismételt fellépésére azonban V Ferdinánd 1848. június 10-i manifesztumában megfosztotta tisztségétől, noha a bécsi kamarilla továbbra is összejátszott vele, sőt szeptember 4-én hivatalosan is visszahelyeztette báni méltóságába. Nyilván ez a döntés jelentősen befolyásolta elhatározásában.

A kormány 40.000 újonc kiállítását tervezte. A bevonult létszám szeptember vége és december közepe között elérte az 50.000-et. Ezt az tette lehetővé, hogy számos megyében a kivett létszámon felül is jelentkeztek, pl. Tolnában, Baranyában, Zalában, Somogyban, Szabolcsban és Biharban. A lovasság alapját a honvédhadsereghez csatlakozott kilenc huszárezred képezte, melyekhez újakat is felállítottak, mint a már említett 13. Hunyadi huszárezredet.

1848. december 2-án lemondott V. Ferdinánd s unokaöccse, a 18 éves Ferenc József került a trónra, aki nem kötöttek az áprilisi törvények, és a magyar alkotmányra tett eskü. Ez új helyzet elé állította a magyar forradalmat. A trónváltás okozta izgalmakat,

hamarosan még súlyosabb hírek tetőzték. Megkezdődött a császári csapatok általános támadása.

Az osztrák főszereg Windisch-Gratz vezetésével Bécs alatt csoportosult és Jellacic, Wbrana, valamint Serbelonni altábornagyok hadtestét foglalta magában. A várható támadással szemben Délnyugat-Dunántúl védelmének feladata Perczel tábornokra hárult, akinek főhadiszállása Csáktornyan volt. Hadteste 9.000 főt számlált, melyből a 4.000 fős Sekulits-féle hadosztály még nem volt felszerelve.

A téli harcok első fázisa 1848/49 fordulóján a magyar sereg visszavonulásának és vereségének időszaka volt. A december közepén megindult élethalálharc meg fokozottabban igényelte az egészségbiztosítási, a kórházokat, betegeket.

Perczel október 21-én jelentette, hogy tábori kórházalt állított fel, mert - mint írta - „az eső, hideg, rossz ruházat, sok menet seregem közül sok beteget tön” Az esős őszi időn kívül ehhez hozzájárult az is, hogy 10-20, sőt 30-40 katonát is beszállásoltak egy-egy házhoz, az előrsi szolgálatot tevők pedig nagyrészt a szabad ég alatt táboroztak. Perczel november 9-én is a betegek növekvő számára panaszkodott, többek között ezzel indokolta a Muraköz közlegő feladását. A fehéreműhiány a seregek elterjedésével fenyegetett. A szabolcsi zászlóalj orvosa a silány, semmi meleget nem tartó köpenyekkel indokolta a zászlóaljban szaporodó betegségek - köhögés, hideglelés, vérhas, csikarás - terjedését. Fokozta a nehézséget, hogy a honvédeket orvosi vizsgálat nélkül vették fel.” A csáktornyai kórházban október 1 0-tól november 12-ig összesen 259 honvédet és nemzetőrt és 3 stájer hadifoglyot kezeltek. Ebből mindössze kettő halt meg, és 140 fő hagyta el gyógyultan a kórházat.

Bár a július 17-i kanizsai értekezleten szó volt a nemi betegséget megelőzéséről, amikor is a betegségek terjedésének megakadályozása érdekében kimondták a legszigorúbb rendészeti intézkedések bevezetésének szükségességét és meghatározták egyes alakulatok tisztikarának ezzel kapcsolatos feladatait. a betegek között legnagyobb számban a bujasenyvesek és a váltólásban szenvedők voltak (57 ill. 42 fő). A bujasenyvénél a Hunyadi- és Zrínyi csapat esetében igen magas volt az arány, amit az magyaráz, hogy e két csapatot főleg Pestről és Bécsből toborozták. Lényegesen kisebb volt az arány a szabolcsiaknál és a zalaiknál. A Zala megyei főorvos egy későbbi jelentése szerint a megye négy járásában az újoncállításkor megvizsgált 2500 fő között egyetlen bujasenyvest sem találtak. A megye a tábor körül tartózkodó csöcselék nőszemélyeket okolta a kór terjedéséért s kötelező orvosi vizsgálat bevezetését javasolta az OHB-nek.

*

Perczel az O.H.B. (Országos Honvédelmi Bizottmány) intézkedésére 1848. december 16-án elhagyta Csáktornyát és Körmenten, valamint Pápán át 29-én Bakonysárra érkezett, ahol a feldunai hadtest balszárnyához kellett volna csatlakoznia.” A nagykanizsai hadikórház a helyén maradt. Perczel Mór azonban intézkedett a szállítható betegek elvitele és a kórház vezetésének további biztosítása érdekében.

Ezt megelőzően -december 10-én - a kanizsai katonai (had) kórházban több, mint 300 beteget ápoltak, s közöttük már kolera is pusztított. A koleras betegeteket két szobában különítették el, így sikerült megakadályozni a kór terjedését. Smalkovits Mihály megyei főorvos is kiszállt a helyszínre s megállapította, hogy a kolera főleg a hagymából (tifusz) lábadozókat támadta meg, s terjedését a zsúfoltság is elősegítette. Ezért - bár korábban Kanizsán a barátok zárdájában már 15 szobát átalakítottak kórházzá - Csertán Sándor kormánybiztos, a városbíróval és a téparancsnokkal intézkedett száz beteg elhelyezésére alkalmas újabb szobák nyitásáraól.

A betegek ellátását hat orvos intézte. Ezek között egy elfogott horvát ezredorvos és három alorvos volt. Csertán kormánybiztos felszólította a városi orvosokat, legyenek a katonarvosok segítségére a betegápolásban. Felhívására két orvos, Kremsin Mójzes és Rosenberg Zsigmond jelentkezett.

A kórház ideiglenes főorvosának, Kremsin Mójzes személyes és szülészmesternek 1849. január végén kelt, a hadügyminiszterhez írt jelentéséből idézünk:

„Tisztelt Hadügyminisztérium!

A Dráva vidéki sereg múlt 1848-diki December második felében e vidékről elvonulván a kanizsai hadi kórházban volt mintegy 300 beteg közül harmadfél száz innen elszállított 52 pedig mint kocsióra ülni nem képes itt hagyatott és ezeknek orvosi gondviselése Perczel Mór december 18-án kelt tábori parancsnál fogva Lechmájér kapitány, akkori kanizsai térparancsnok által rám bízott.”

A beteglétszámban állandó a változás. Azokat, akik annyira felgyógyultak, hogy kocsióra rakhatók voltak, Szekulits alezredes parancsára altisztek vezetésével Nagyvázsöny felé útba indították. Félő volt azonban, hogy a hátramaradottak ellenség kezére kerülnek, hiszen bejövetele már mindennap várható volt.

Gazdasági ellátás tekintetében Kanizsa város a kórháznak biztosította a működéshez szükséges feltételeket. A főorvos megállapítása szerint *Albanich Flórián kanizsai bíró atyai módon gondoskodott a betegekről.* A legnagyobb készséggel és szorgalommal előteremtette mindazt, ami a betegek élmezésére és orvoslására szükséges volt.”

Az adminisztratív személyzet ebben az időben már hiányos, kórházparancsnok nincs, helyettes sem. A főorvos az írónki és káplári szolgálatot Rösler Eduárd Zrínyi csapat 4. századbeli köztitűre bízta, akit ápolónak hagyta a kórházban, s ő hivatalát nagy ügyességgel és szorgalommal végezte.”

Az orvosi személyzetet az ideiglenes főorvoson kívül egy fő egészségítette ki. Sebörvosi segéd Hirschel Henrik borbély lett. Az ápolók - egy 1849 januári kimutatás szerint - húszan voltak: 5 fő Zrínyi csapatbeli közlegény, 3 fő somogyi zászlóaljbeli közlegény, 1 fő szakács közlegény, 1 fő Cres?-lovag ezredbeli közlegény és 10 fő fogoly.

A kórházban visszahagyott 52 fő beteg között a környéken harcolt szinte minden csapatbeli katona megtalálható. Így: Hunyadi csapatbeli 8, Zrínyi csapatbeli 7, 5 huszár, 7 szabolcsi, 10 somogyi, 5 zalai, 1 vasmezei és 10 illír. Összesen 4 káplár, a többi köztitű.

A betegségek fajtája szerint két nagy csoportról beszélték: belkórok (fouriók), ezen belül *lobok* (gyulladások) pl. toroklob, tüdőlob, és *lázak*, pl. gyomorláz, váltóláz, csúzláz, hagymáz (ez utóbbi tifusz). Külkórok. Ezen belül *lobok*. Ide sorolták a szemlobot, csuklólobot, fültömírgyget, orbáncot, és a lágymirigy lobot. *Idült betegségeknek említetjük a hurutot, csúzt, köszvényt, vízkórt, dugulást (székrekedés).* Ellentétben a csáktornyai kórházzal *Kanizsán nem volt az ápoltak között némi beteg.*

A visszamaradt betegek nagy része (40 fő) belkórban szenvedett. Ennek mintegy 25%-a torok, illetve tüdőgyulladással kezelt, 43% különböző lázas állapotban volt pl. gyomorláz, csúzláz, váltóláz. E lázbetegségeknek majdnem fele (9 fő) hagymázban szenvedett. Ezek közül 4 meghalt, 1 főt pedig elszállítottak.

Az idült betegek megoszlása: hurut 3, csúz 4, köszvény 2, vízkór 4, dugulás 1, egyéb 2 fő.

Az ún. *külkórokkal kezelték száma* 41 fő volt. Ebből lobok (gyulladásos beteg), 13 fő. (1 szemlob, 1 csuklólob, 1 fültömírgy, 8 fő orbánc és 2 fő lágymirigygel állt kezelés alatt.) A külkórok majdnem 3/4-e egyéb területhez tartozott. Így zúzódással volt a kórházban 1 fő, *nyílt sebbel 16 fő*, csonttöréssel 2 fő, tályoggal 2 fő, fekélyel 5 fő.

Mint fentebb utaltunk rá, december 20-án a kórházban 52 fő maradt. December 20-a és 31-e között ezekhez jött még 35 fő.” (Többek között Csáktornyáról is. Ez abból is adódik, hogy a Muraköz kiürítése után a betegeket és sebesülteket Nagykanizsán és Kiskomáromban (ma Komárom) lévő kórházakban ápolták. A kanizsai kórház igazgatójává Perczel Bujanovits Rudolfot (?) Kiskomáromba pedig Igaz György hadnagyot nevezte ki.)

Felgyógyult 3 fő (1 tüdőgyulladás-, 1 gyomorláz-, 1 csúzból) máshová szállítottak 24 főt, meghalt 7 fő (2 tüdőgyulladás, 4 tifusz és 1 sebei.) Ez összesen 34 fő. Az esztendő végi kórházi létszám tehát - figyelembe véve, hogy a bekerültek száma egy fővel több

mint a fogyatéék - 53 fő. Ebből a nagyobb számban előforduló betegségek a következők:

sebesült 13, orbánc 7, vízkór 4, tifusz 4, váltóláz 4, tüdőgyulladás 5 fő, összesen 37 fő.”

ADráva mellékén létrehozott kórházi szervezet egy része Jellacic támadása után is tovább működött. Szeptember 25-én a királyi biztos a nagykanizsai kórház céljára 700 pengőforintot utalványozott Zala megyének.

A drávai tábor visszavonulásával természetesen a kórházi hálózat is átalakult. Perczel seregének elvonulása után a kórház valószínű nem volt már kellően kihasználva, hisz a harcoktól messze esett. A hadszínterek közelében újabb hadikórházakat kellett szervezni. Szeptember 17-én Bathyhány Lajos arról értesítette Csányt, hogy a Veszprémben szervezendő kórház számlára különféle felszerelési tárgyakat küldetett a fővárosból, s szeptember második felében folyamatban volt egy katonai kórház felállítása Székesfehérváron is.”

Az 1848/49-es szabadságharc idejére tehát ma már tényként lehet elfogadni, hogy Kanizsán hadikórház működött, mely a városnak a forradalom harcaiban betöltött szerepét növelte.

Hivatkozások

1. Új Magyar Lexikon második kiadás 3. kötet G-J Akadémiai kiadó Budapest 1962 (továbbiakban UML) 503, old
2. Uo.
3. A NAGYKANIZSAI KORHÁZ TÖRTÉNETE, A Zala megyei Tanács II. sz Kórház - Rendelőintézetének Évkönyve 1974 (továbbiakban Kórházitörténet) Kerecsényi Edit dr: ADATOK NAGYKANIZSA EGÉSZSÉGÜGYÉNEK FEJLŐDÉSÉHEZ 1690-től 1885-ig (Nagykanizsai Kórház Évkönyve 1974) 12 old.
4. Uo. 13 old
5. Uo. 14 old.
6. Magyarország Hadtörténete 1. (Főszerkesztő Liptai Ervin, Zrínyi Katonai Kiadó 1985. 464. lap (Továbbiakban Magyarország Hadtörténete)
7. Szöcs Sebestyén: Csány László kormánybiztos tevékenysége 1848 áprilistól szeptember végéig (Zalai gyűjtemények 30, Zalaegerszeg 1990, továbbiakban Szöcs) 81. old.
8. Uo. 86., 90 old
9. Uo. 92. old
10. Uo. 93 old.
11. Uo.
12. MOL (Magyar Országos Levéltár) 1 790/1 848 (július 16.)
13. Magyarország Hadtörténete 472. old.
14. Uo. 470 old.
15. Szöcs 94 old.
16. MOL 2464/1848 (július 30)
17. Uo.
18. MOL 2136, 2262/1848 (július 26.)
- 18/a Szöcs: 94 old.
19. ML 1671 sz E/1848 (augusztus 2)
20. Ú.M.L. 503 old
21. Magyarország Hadtörténete 469. old.
22. Uo. 480-481. old.
23. Herman Róbert: Perczel Mór első hadjárata Zalai Gyűjtemény 36/II (Kiadja a Zala megyei Levéltár, a továbbiakban Herman) 87. old.
24. Uo.
25. Szöcs 94 old.
26. Herman 88 old.
27. Uo. 482-483 old.
28. Barbarics Lajos: Nagykanizsa város monográfiája 56. old. ???
29. HL (Hadtörténeti Levéltár) Az 1848-49-es iratok No. 32/1849 30. Uo.
31. Uo.
32. HL Az 1848-49-es iratok 1848/9
33. Uo.
34. Herman: 88 old.

Horváth László

A LETENYEI EZÜST PÉNZLELET

A lelet

1984 november 8-án Kovács Tibor Letenye déli végénél lévő, Baross Gábor utca 34. szám alatti házánál, pince ásásakor két tejesköcsögben rengeteg ezüstpénzt talált (1. kép). A leletek a bejelentés után a nagykanizsai Thúry György Múzeum numizmatikai gyűjteményébe kerültek. A találó és egyben a bejelentő Kovács Tibor a megyei tanácson vehette át a jutalmát.

A csupán 30-40 cm mélységben lévő pénzlelet 12,5 kg súlyú, összesen 1868 db különböző ezüst érmekeket tartalmaz. Szinte kivétel nélkül különböző verési idejű és verdehelyű 20 krajcárosokból tevődik össze, míg a nagyobb értéket képviselő tallérok száma 8, 2/3-os tallér 3 db, 1/2-es tallér pedig 1 db fordul elő a leletben. A legkorábbi verési idejű pénz Mária Terézia 1754-ből való 20 krajcáros (2. kép 1.), míg a legfiatalabb V Ferdinánd éremképevel 1848-ban vert és már magyar körfeliratú 20 krajcáros (2. kép 2.).

Az 1754-1848 közötti majdnem mindegyik évből van érme az együttesben, csupán az 1798-1800-as évekből, valamint az 1836-os évből nincs példány. Tehát a kincset elrejtő egykori tulajdonos, aki szinte szisztematikusan összegyűjtötte a különböző évek húszkrajcárosait, ahogy az előkerülés után közvetlenül, félig viccesen fogalmaztunk, mintha megszálított numizmata lett volna, vagy a mindenképpen közel lakó letenyei révész szép apránként a napi bevételt megdézsmálta volna. E feltételezésekhez termé. -

Jegyzetek

1. A lelet előkerülési helyeként, valószínűleg félreértés miatt, tévesen a közeli Csány László utcát jelelték meg legutóbb Kerecsényi, 54
2. Leltári szám 89 I. 1.-452 Az érmekeket Kőhegyi Mihály, a bajai múzeum igazgatója határozta meg 3 Huszár, 51

tesen nincs semmiféle bizonyíték, csupán jól hangzik. A magyarázat ennél sokkal egyszerűbb: ezek a pénzek mind forgalomban voltak az elrejtésükkor, egykori gazdájuk nem tartozott a szegények közé és földbe kerülésük biztosan az 1848-as eseményekkel hozható kapcsolatba.

Egy kis pénz- és gazdaságtörténet

Nagyon tanulságos az a diagram, amely azt ábrázolja, hogy melyik évből hány darab érme fordul elő a leletben (3. kép). Mint említettük, a legkorábbi pénzek verési ideje 1754 (ebből 8 db van), az azt követő évek hasonló átlagszámúak és az első ugrásszerű kiemelkedést az 1763-65 években (47, 36, 72 db) tapasztaljuk. Utána, néhány nagyobb darabszámú évet leszámítva, 1797-ig stagnál az évenkénti mennyiség. Az 1798-1800 közötti évek hiányoznak és az 1801-es is csak 1 db-bal képviselt. Ezután az 1800-as évek első évtizede produkálja a leletben a legnagyobb darabszámot (pl. 1804-ből 82, 1806-ból 106 db). Hasonló nagy ugrást mutatnak az 1830-32 évek (79, 41, 44 db), míg fokozatosan csökken a pénzek száma 1848-ig, amelyből csupán 6 db fordul elő.

A diagramot elemezve, röviden néhány dologra szeretnénk felhívni a figyelmet. Nem véletlen az, hogy 1754-ből vannak a legkorábbi pénzek. Ugyanis Mária Terézia 1753. szeptember 21-én kötötte meg a bajorokkal azt a pénzügyi egyezményt (konvenciót), amely kis megszakítással (1811-16 között, a napóleoni háborúk idején) egészen 1857-ig az érvényes pénzrendszer maradt. Ez az egyezmény 1754 elején lépett életbe és eszerint a konvenció pénzláb úgy alakult, hogy az ezüstpénzeknél, a kölni márkára (233,3533 g) átszámítva, egy kölni márka = 10 tallér = 20 Ft. Ez a 20 forintos pénzláb lett a konvenció rendszer alapja, melynek nominálisa a 20 krajcár, majd a 10 és az 5 kr. Ennek az értéknek megfelelően 1 Ft = 60 kr lett. A szabadságharcot megelőző évtizedben a tallér, féltallér (forint), 20, 10, 5 és 3 krajcár (garas) konvenció értékű ezüst pénzek kerültek kiverésre és forgalomba. Érdekességként megjegyezzük, hogy nagyon vigyáztak a pénzláb feddhetetlenségére: egy 1750. évi instrukció szigorúan utasítja a pénzverő tisztet, hogy a pénzláb csökkenését titokban tartsák, s ezt később is betartatták. Az ezen pénzláb szerint verendő pénzekre a körirat végén lévő évszám után egy ún. titkos jelet, egy burgundi Andráskeresztet vertek. Ezt a burgundi keresztet 1751-től 1804-ig, a tallértól a garasig bezárólag alkalmazták is az ezüstpénzekben (pl. a 2. kép 1. pénzen is látható ez).

4. Huszár, 52

5. Jeszenszky Géza, Lotharingiai Ferenc császár magyarországi pénzverése. Numizmatikai Közlöny 23-24 (1924-25), 10.

6. Huszár Lajos, Pénzverés Kőrömbányán 1748-1768 Numizmatikai Közlöny 56-57 (1957-58), 40

7. Unger Emil, Magyar éremhatározó II., Bp., 1976, 173, 177 - Sára János, A Habsburg uralkodók kora és pénzverése Magyarországon 1526-1918., Bp., 1991, 328

8. Huszár, 52-53

9. Ungár, 643.

10. Huszár, 53 - Ungár, 621

A konvenció ezüstpénzekén kívül ekkor természetesen forgalomban voltak az aranypénzek, a réz váltópénzek, valamint az ugyancsak konvenció értékű osztrák bankjegyek. A bankjegyek 1816. július 1. óta mind konvenció értékben kerültek kibocsátásra, tehát megvolt a fedezetük, s egészen 1848-ig egyenértékben forogtak az ezüstpénzekkel.

A diagram természetesen a verdéből kikerült pénzmenyiségre is utalhat. Így például az 1763-65 közötti nagyobb mennyiség azzal is magyarázható, hogy a korábbi évek kisebb mennyiségéhez képest a többszöröse került ki a verdéből a jelzett években. 1760-ban 35.755 db húszkrajcáros, 1761-ben 70.599, 1763-ban 3.222.823, 1764-ben pedig ezüst húszkrajcáros hagyta el a kőrömbányai pénzverdét.

Ugyanakkor azért az sem lehet véletlen, hogy a leletben éppen a napóleoni háborúk idejéből származik a legtöbb darabszám. A háborús viszonyok minden esetben az értékek, a tartósabb értéket jelentő fémpénzek tezaurálását vonta maga után, de természetesen itt nem arra gondolunk, hogy a leletben szereplő pénzek mennyisége több generáción át változatlan maradt volna. Mint említettük, ezek a pénzek mind forgalomban voltak.

Arra kérdésre, hogy miért hiányoznak néhány év pénzei a leletből, a válasz nagyon egyszerű: 1798-1800 között nem veretett 20 krajcárosokat az uralkodó, s 1836-ban is csak a gyulafehérvári verde bocsátott ki kevés számban ilyen értékű pénzeket.

A felelős magyar minisztérium megalakulásakor a monarchiában is már beállott a valuta- és hitelválság. Az érckészletek annyira leapadtak, hogy mindenki igyekezett szabadulni a bankjegyektől és azokat fémpénzre átváltani. A pénzváltás körüli nehézségek hatására pedig állandósult az értékkülönbség az ezüstpénz és a bankjegy között.

Kossuth első intézkedései az aprópénzhiány leküzdését célozták és többek között megtiltotta 1848. április 19-én a 100 Ft-on felüli összegnek az osztrák tartományokba való kivitelét, valamint intézkedett a fémpénzverés fokozására is. Az 1848. V. 11-i kamaragrófi rendelet szerint - a pénzügyminiszteri utasítás alapján - a kőrömi pénzverdében új matricákat és bélyegzőket kellett készíteni a pénzveréshez Mária képével és magyar körirattal. Ez a rendelet csak a nagyobb értékűekre (dukát, 20 és 10 kr) vonatkozott, míg az aprópénzt továbbra is a régi bélyeggel verték. Így például kénytelenek voltak 1816-os évszámmal és német körirattal rézkrajcárosokat veretni és forgalomba hozatni. A magyar nyelvű körirat az előlapon V.FERD.MAGY.OR.KIRÁLYA.ERD.FEJED., a hátlapon pedig SZ.MÁRIA.IST.ANNYA.MAGY.OR.VÉDŐJE 1848. lett. Az éremkép teljesen azonos maradt a kőrömi veretű, magyar típusú korábbi, hasonló értékű pénzfajokéval. Az ezüstpénzeknél maradt a mellkép, alatta a KB verdejeggyel, míg a hátlapon ugyancsak a Patrona Hungariae foglalt helyet lent 20, ill. 10 értékjelző számmal. Mint említettük, ez a pénz a legfiatalabb a leletben és ez alapján lehet azt mondani, hogy elrejtése az 1848-as eseményekkel állhat kapcsolatban. A kivet mennyiségről, melyek között még azért volt latin feliratú is, annyit lehet tudni, hogy a kőrömi pénzverő 1848 végéig 460.000 forint értékű ezüst húszast küldött a pesti pénzváltó hivatalnak."

Mindezek ellenére az aprópénzhiány nem csökkent, a kibocsátott Kossuth-bankó pedig nem tudták teljesen átvenni a pénzforgalom zavartalan biztosítójának szerepét. A fémpénz mindjobban eltűnt a forgalomból, s ez nagyarányú üzérkedésre is vezetett. A városi és a megyei alkalmazottak illetményeiket állandó késéssel és csak részletekben

kapták meg, mert nem volt váltópénz. A lakosság nem tudott élelmiszert vásárolni, sok helyen feldarabolták a pénzjegyeket és így használták aprópénz helyett. Az erdélyi hadi főparancsnokság panaszkodott, hogy a közlegények elszökösnek, mert nem kapnak zsoldot. A vöröstoronyi szorosban veszteglő csapatok kilenc napon át nem kaptak húst, mert nem volt aprópénzük. A példákat sorolhatnánk tovább."

A pénzjegyek hitele, értéke is egyre romlott. Az első hónapok 4-5 %-os értékcsökkenése lassan 20 %-ra emelkedett. Ez a tendencia fokozódott, így 1849 március végén például Pesten a Kossuth-bankok teljes névértékben forogtak még, addig április 6-án reggel az 5 forintos magyar pénzjegyekért 4 forint 30 krajcárt, délután már csak 3 forint 30 krajcárt adtak." A helyzetet még csak bonyolította a magyar és az osztrák bankjegyek közötti nem éppen felhőtlen viszony, fokozódott a drágaság és a körülményeket még az is súlyosbította, hogy az ország egy-egy részén gyakran változtak a megszálló csapatok."

A pénzlelet összetételét vizsgálva készítettünk egy másik diagramot is (4. kép). A lelet 53 %-a ausztriai (985 db), 38 %-a magyarországi (714 db) és 9 %-a (169 db) idegen veréből került ki. Az idegen eredetű pénzek legnagyobb része bajorországi (55 db), Brandenburg-Ansbach és Brandenburg-Beyreuth 30-30 db-bal képviselt, a szászburgi pénzek száma 12, de még a trieri érsekségből is került egy példány Letenyére. Összesen 15 különböző helyű, idegen érme fordul elő a leletben. Igazán nem tudjuk értékelni, jó összehasonlító anyag hiányában, azt, hogy a leletben szereplő 9% idegen pénz sok-e, vagy kevés, vagyis az idegen pénzek milyen tömegben forogtak akkoriban hazánkban. Az 18190 db-os érpatoki (Szabolcs-Szatmár m.) pénzlelet mind húszasból áll (az utolsó évszáma: 1835) és hasonló nagyságrendben fordulnak elő benne az idegen pénzek." A hasonló időben elrejtett galgamácsai (Pest m.) lelet csak 213 db-ot tartalmazott, így az összehasonlítás is sántítana."

A letenyei pénzlelet összesen 637 forintot tesz ki. Ahhoz, hogy érzékelhessük ennek az összegnek a nagyságát, szeretnénk néhány összehasonlító adatot felsorolni az akkori jövedelmi viszonyokról és arról, hogy mi mennyibe került a szabadságharc körüli időkben.

Egy hold közepes minőségű föld évi átlagos jövedelme 1 Ft volt", tehát a letenyei pénzlelet egy nagyjából 600 holdas birtok évi hozamának felelt volna meg. Az 1828. évi országos összeírás szerint a letenyei uradalom szántóföldjeinek évi átlagos haszna 657 pengőforint volt."

Egy 1849. évi városi rendelet szerint Kanizsán az építőiparban dolgozó legénynek napidíja 1 Ft 30 kr váltócédula, egy palléré pedig 2 Ft volt." Egy tanítónak kb. évi 300 Ft volt a fizetése 1820 körül." 1849 elején a gyalogsági és lovassági alhadnagyi fizetés évi 696 Ft-ot tett ki, míg egy vadászkatonára napi zsoldként 16 krajcárt és kenyert kapott." Egy 1848. október 21-én kiadott parancs szerint az újonnan kinevezett „főálgyusnak" 14 pengőforint napidíj járt."

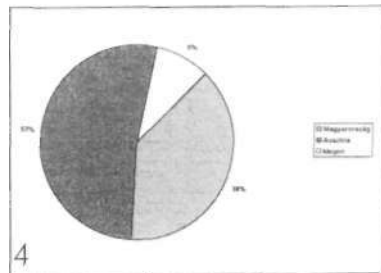
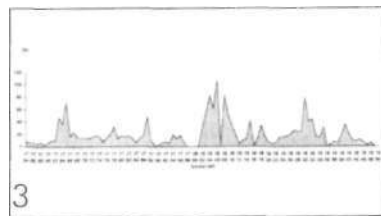
Az 1845. évi összeírás Letenye mezővárosban csupán 80 adózó családfőt említ és közülük 57 volt a teljes gazda, 12 házas, 7 pedig ház nélküli zsellér. Utóbbiak végén sorolják fel Verbánits (Verbovits?) Ferencet, aki évi 600 Ft-ért bérelte az uradalmat, s neki volt a legmagasabb adója is: 31 Ft 53 kr. A nagy kocsmát a pálinkafőzőkkel Klein Sámson 200 Ft-ért bérelte."

1832-ben az országgyűlés alkalmából egy szállodai utcai szoba ára napi 1 Ft, egy legdrágább színházjegy a földszinten 1843-ban 40 kr. volt." Kossuth Hírlapjának félévi előfizetési díja Pesten házhoz szállítva 8 pengőforint volt, Arany János Murány ostroma c. munkájának fűzött példánya borítékban 40 kr-ba került 1848-ban." Egy nemzetőri egyenruhát 15-20 ezüstforintért lehetett csináltatni Pesten." 1848. októberében 40 nemzetőr kiállítására 1040 Ft-ot fizetett ki Kanizsa, míg 1849. májusában a 60 újabb újonc felszerelése és kézipénzzel való ellátása 2300 Ft-ba került a városnak." 1848. augusztus 3-án 1 db tojásért 5 kr-t, 2 db uborkáért 18 kr-t, 1 messzely rossz lőréeért 10 kr-t kellett fizetni." 1831-ben 1 font (kb félkiló) fehér kenyér 6 kr, 1 font marhahús 13 kr volt." Egy 1849-es elszámolás szerint 6 szoba bebútorozása 1000 Ft-ba, 6 g széna 6 Ft-ba került." A Murán történő szállításkor Muraszerdahelytől Kotori kikötőig a kormányosnak 2 forintot, a hajtó legényeknek 1 forint 36 ezüstkrajcárt kellett fizetnie a kereskedőnek."

Letenye 1848-ban

Ahhoz, hogy a pénzlelet elrejtésének körülményeit jobban megismerhessük, az előzőkön túl, kicsit foglalkoznunk kell a mezőváros topográfiájával, vagyis azzal, hogy akkoriban milyen lehetett az a terület, ahová a pénzeket elrejtették, s

11. Ungár, 622. 643
12. Ungár, 647
13. Ungár, 659
14. Köhegyi Mihály, Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből Numizmatikai Közöny 68-69 (1969-70), 72 - Numizmatikai Közöny 62-63 (1963-64), 96
15. Numizmatikai Közöny 50-51 (1951-52), 72.
16. Kaposi Zoltán, Uradalom és jövedelmesség a 19. század elején Somogyban A Dunántúl településtörténete 8 (1990). Pécs (Szerk Nemes István), 173-174
17. Kerecsényi, 43.
18. Barbarits, 57
19. Barbarits, 268
20. Káplár, 99
21. Pordán, 228
22. Kerecsényi, 49-50
23. Káplár, 99
24. Kossuth Hírlapja, Pest 94 (1848 okt. 18.)
25. Kossuth Hírlapja, Pest 69 (1848 szept. 19.)
26. Barbarits, 56, 58
27. Káplár, 99
28. Káplár, 98-99
29. Barbarits, 61.
30. Bencze, 38

magával az 1848-as eseményekkel. Egy 1832-re keltezett leírás a következőképpen ismerteti Letenyét: „Letenye. - Mező-Város - M(éltóságos) Szapáry- született Gróf Csáky Juliánna Asszonyság birja fent tisztelt Férje után-Az Uradalom bir vér hatalommal is- az egész Uradalom, melly Letenye Mező Város-Bétz és Egyedutai helységekből áll, igen kellemetes szép és hasznos vidék közt fekszik, mellynek napkeleti részei magassak- déli pedig egészen a Mura vizéig lejtőssek, -Szép és hasznos erdeje- szőlő hegye tágas, és alkalmas jó borokat hoz-A mezeje legjobb minéműségű -réjtjei jók, ha a Mura vizes Esztendőben meg nem öntené, a legelső haszon vehető közé számlálthatatnánk.-Itt az Uradalom sok jó Spanyol fajú birkákat nevel úgy szinte Svátzer, és fehér gulát is-hasonlóképpen sörtvéseket is tenyésztet- a Jobbágyság pedig szép lovakat, és szarvas marhákat nevei- vetnek őszit és tavaszit- buzát-rozsot-árpát, zabot-kukorizát-hajdínát és reptét. -

Ezen M(ező) Várost ékesíti egy szépen épült Templom bádogos Toronnyal-igy az Uraság Kastélya Angol és hozzá való konyha kertel- több jó matériáiból épült Uradalmi épületek is, és egy emeletre szép Fára ház-ugy hasonlóké egy emeletre épült vendégfogadó is hozzá tartozandó istállókal-jó matériáiból épült Zsidó lakás-ugy nemkülömben Kováts-Bognár és Pék lakások.

Ezen M(ező) Város tűz emésztés által 1826-ik eszt(endő)ben csak nem egészen eltöröltetett -az olta rendes, és széles utsákra vagynak- a házhelyek felosztva, és így ezen szerentsétlen eset után a gyors lakások iparkodása és az Uradalmi Tiszttség vezérlése által ezen város csak hamar helyesbben, hogy sem az előtt volt, felépült. -

Ellenben héti vásárja nincsen- Országos pedig vagyon négy, mellyeken egyszersmind barom vásár ias ugyan egy alkalmatossággal, vagy is napon tartatik- az 1-ő Február 24-én- 2-k Julius 2-én- 3-k Augustus 20-kán és a 4-k 8-ber (október) 4-én.

Letenye M(ező) Város népességét a mi illeti, számlál 676 lelket - Bétz 282-öt Egyeduta pedig 576-ot öszvessen 1534 lelket-kik közül 1 Acat(h)olikus- 1 Helv(ét) és 5 Zsidó."

Az 1845. évi összeírásban a telkes jobbágyság közül 31 gazdának 1-1 pár ökre, a többinek általában 1 pár lova volt. Csaknem mindegyiknek volt fejőstehene és házanként 1 ,vagy 2 sertést írtak össze. Egész telkes gazda 6 volt a mezővárosban, átlagban 16 hold I. és II.osztályú szántót, s 4-4 I. és II. osztályú rétet műveltek. Az 52 féltelkes jobbágnak ennek a fele jutott, bár mindegyiküknek volt 3-5 kapás szőlőbirtoka. A 12 zsellér közül többen tartottak tehenet és sertést." Ezekből az adatokból világosan kiderül, hogy a pénzek elrejtését nem az előbb felsoroltak Között kell keresnünk.

A mezőváros életében nagyon fontos szerepet töltött be a közeli murai rév, hisz a Akorabeli elnevezés szerint a „Nagy Kanisától Letenye felé a Réven által Csáktornyáig menő Nagy Kereskedő és Katona Járó Út „ itt haladt keresztül és a rév volt az összekötő kapocs a távolabbi területekkel. Nem sokkal 1848, a pénzek elrejtése, után 9 évvel, készült el az ún. második katonai felmérés Letenyét is érintő része." Ez a térkép csaknem a szabadságharc idei állapotokat tükrözi nagyon pontosan (5 kép). A térkép a letenyei révtől egy fassorral szegélyezett postautat jelöl, mely egy éles kanyarral csatlakozik Letenye déli végéhez, a mai Baross Gábor utcához. Észak felé (a Baross G. utcában) ugyancsak egy éles kanyar után éri el a mai főutat, a Kossuth Lajos utcát. Tehát akkoriban a főút déli része nem a mainak megfelelően haladt, hanem a mai Baross G. u. volt maga a főút. A pénzeket ennek a főútnak a keleti oldalán, egy üres telken rejtették el, kb. 20 m-re a főút szélétől. Az út nyugati oldalán az utolsó letenyei kertes házakat ábrázolja a térkép, az üres telket északra és keletre is házak kertjei fogják közre, míg délről vizenyős rét határolja.

Jellacic csapatai 1848. szeptember 11-én hajnalban lépték át Varasánál a Drávát. A seregét egyes források 35.000 főre becsülték, míg más kimutatás szerint a bán 51.117 emberrel, 1902 lóval és 48 löveggel tört be a Muraközbe. A velük szemben álló sokkal kisebb létszámú és rendezetlen magyar hadtest nagy részét Letenyéről Kanizsára, előőrseit pedig a Mura mögé vonták vissza szeptember 10-én, majd a következő napokban (szept. 13-ig) az egész hadtestet Keszthelyre összpontosították." A bizonytalan hadvezetés, a kormányválság és a jórészt csekély katonai erő képviselő nemzetőrségre alapozott védelem miatt, Csány László hatalmas erőfeszítései ellenére nem sikerült megvédeni a Dráva-vonalat. Parancsnokai (Franz Ottinger, Melczer Andor, Teleki Ádám) politikailag megbízhatatlanok voltak. Teleki folytonos hátrálásával lehetővé tette, hogy az ellenség különösebb akadály nélkül haladhatott egészen Pákozdig."

Az események közelebbi, jobb megismeréséhez érdemes szó szerint idéznünk Dahlen osztrák főhadnagy naplójából, aki a bán főhadiszállásán szolgált ekkor: „Hodosan, főhadiszállás, szeptember 14.

31. Bencze, 142-143

32. Kerecsényi, 49.

33. Bencze, 69.

34. Az 1857-58 keltezésű színes térképet a Hadtörténelmi Intézet Térképtára őrzi

35. Hermann 2, 177-178 - Molnár, 71: Csány László szept 19-én Letenyéről írt Batthyánynak, hogy a 7-ik honvéd zászlóalj ma érkezik Kanizsára tartalékseregnek, mert még nincs felszerelve Szept 1 0-én este Csány László a zászlóalj és a századparancsnokokkal haditanácsot tartott Letenyén, ahol úgy döntöttek, hogy Jellacic támadásakor a magyar sereg az egész vonalon visszavonul

36. Bősze, 135

Nem minden nap olyan derűs, mint amilyent Szent Ilonán töltöttünk. Ettől a barátságos kastélytól és még barátságosabb tulajdonosától tegnap korán elváltunk. Csáktornyán a bán a Schmidt hadosztályt díszmenetben vonultatta el. Dél tájban értünk a Murához. A magyar dandárok, melyek már 11-én elhagyták Csáktornyát és Letenyéig egy menetben hátráltak, a másik parton hagytak egy huszárörst. Puksec mérnökkari hadnagy kapott megbízást, hogy a hídverés céljából szemlélje meg a partot. Ő érkezett elsőként a folyóhoz és elővigyázatlanul átkelt két határőrrel. Alig kötöttek ki, mikor néhány huszár rájuk tört és csúfot űzött velük, sőt az egyikük pisztolyával rájuk lőtt. Ekkor a huszártiszt sietett oda és felszólította Puksecet - ki időközben két emberével visszaszállt a csónakra -, hogy adják meg magukat. Erre ő szárazon azt válaszolta neki, hogy egy császári tiszt nem adhatja meg magát, majd pedig ellökte magukat a parttól, mire a csónakra több pisztolylövést adtak le, ám azok közül egyik sem talált. A bán Puksecot - a Muráról és a túlsó partján fekvő helységről - tréfából elnevezte „Murski, Letenye Hőse”-nek. Mindenesetre az a dicsősége is megmaradt, hogy az első lövés őrá irányult.

Miután a bán meghatározta a hídverés módját, visszalovagoltunk Hodosanba, egy meglehetősen nyomorúságos faluba, ahol a főhadiszállás tábort ütött. Amikor délután 3 óra tájban megérkeztünk, különös élvezettel szemléltem a terített asztalt, mert rendkívül éhes voltam.

Zeisberg tábornoknak tetszett, hogy engem küldtek el a tábor részére 20 akó bort rekvirálni. Ezt a feladatot némi fáradsággal este 6 óráig sikerült is teljesítenem. Alighogy visszatértem a főhadiszállásra, a Murához kísértem a bánt, aki a már készülő hidat vette szemügyre, majd - éppen időre - vissztértünk Hodosanba az estebédre, amelynek reményeim szerint farkasétvágyamat kellett csillapítania. Ám Zeisberg tábornok nyomban egy paranccsal tisztelt meg: menjek Goricsanba még 30 akó bort rekvirálni. Egy őrvezetővel, 3 közlegénnyel és egy porció kenyérral felültem, jobban mondva, álltam egy szekérré, s elindultunk. Rémületes volt az éjszaka Goricsanban a plébános és a vendég-lősök számóra, a bort személyesen vittem a szomjazó táborba és csak hajnali 3 órakor tértem vissza a főhadiszállásra. Találomra bementem egy szobába, ahol egy tiszt, egy pár öregasszony és néhány gyerek aludt, találtam egy karosszékét és egy gyerekvizelet-től szagos, mocsoktól fekete pokrócot, melyet a még feketébb padlóra dobtak, ráhevedtem és - a különféle szagok, a sok kis vérszomjas állat ellenére, úgy ahogy voltam, éhesen és fáradtan, pompásan aludtam néhány órát.

Úgy látszik, hogy folyamatosan a rekvirálás lesz a feladatom. Ma-most délelőtt 11 óra van a Mura hídhöz 300 öl kötelet kellett előteremtenem. Mi persze szegény emberek vagyunk és csak a legszükségesebbeket hozzuk magunkkal.

Éppen arról értesülök, hogy tegnap este Beck őrnagy, az „Ernö főherceg” gyalogságtól, Teleki tábornoknak a bánhoz intézett sürgönyével ide érkezett. Ebben, az előbbi az utóbbtól olyan viselkedési parancsot kér, melyet pontosan követni akar. A parancsnok állítólag az egész magyar dandárt Marburgba helyezte át. Mi útrakerülünk...

Letenye, szeptember 15. hajnali 5 órakor

A Murát is harc nélkül léptük át. Az egyik Andrássy grófnő szép kastélyában vagyunk, lovaink pompás istállóba kerültek...

Éppen egy olyan futárral beszélgettem, aki üzenetet hozott: Teleki tábornoknak vérzik a szíve, de ellenünk kell harcolnia, úgy látszik a tábornok úr nem egy szilárd jellem. Az ellenséges hangulat szimptomái itt már mutatkoznak a lakosság körében...”

Ugyanerről az eseményről egy másik osztrák tiszt, Hompesch őrnagy, a bán egyik szárnysegédje a következőket írta a maga szokott, akadozott stílusában:

„Szeptember 13.

...Egy rossz ebéd Hodosanban, egyedül vagyok egy parasztházban. A letenyei (Andrássy, Teleki) tisztartó jön, és arról biztosít, hogy onnan mindenki elmenekült és elcsodálkozott, hogy sem neki, sem másnak nem történhet semmi baja, és minden rekvirálásról nyugtát és elismervényt kellett kiállítani...

Letenye, szeptember 14.

Főhadiszállás Andrássy gróf kastélyában (ahol Teleki is megszállt, és ahol a nemzetőrség is összegyűlt, mikor én a levelet vittem). Szalma nincs, a tisztartó elmenekült onnan.”

Jellacic seregének csak egy része volt reguláris, a nagy részük parasztokból verbuválódott nemzetőrökből és népfelkelőkből, valamint a szabadrablásra berendezkedett serezsánokból állt.” Jellemző, hogy még a naplóvezető osztrák tiszt is haramiáknak nevezték ezeket a népeket, akik élen jártak a rablásban Zala és Somogy megyében is. Hompesch őrnagy írja Balatonszemesen, szeptember 22-én: „ Utazás az elő-örsökhöz és a különböző táborokba. Minden oldalról parasztok jönnek, azzal a paraszsal, hogy elrejtett dolgait a likaiak (horvátországi ezredhez tartozók) kiássák.

37. Bösze, 138-139.

38. Bösze, 146-147.

39. Bösze, 135. A serezsánok a zsákmányolásból élő handszárokkal, pisztolyokkal és hosszú puskákkal felszerelt, jellegzetes piros sapkás, vörös köpenyes lovas katonák, akik eredetileg a horvát határokat védték a csempészek és a rablók ellen

A bán megnyugtatta őket. Kártérítést ígér. Ebből kiindulva szemet huny az élelmiszer-rekvirálás felett, de más semmit- mégha az egy darabka is lenne- nem enged... A bán őrzőparancsot, és minden lehetőséget megtesz, hogy megakadályozza a garázdaságot, de egyben rögzíti azt az alapelvet, hogy az embereknek élniük kell.""

ASomogy megyei nemzetőrség a Zala megyei népfelkelés egy részével október 7-én sikertelenül próbálkozott visszafoglalni a horvátoktól a kakonyai, a légrádi és a letenyei hidakat. A horvátok erre átkeltek a Murán, feldúlták a letenyei kastélyt, s az egész környéket felgyújtással fenyegették. A Muraköz felszabadítását Perczel Mór két részre osztott seregével október 17-én kezdte meg. A letenyei ütközetről, az átkelőhely elfoglalásáról László Károly honvédtüzér naplójából idézünk: „Innen lelkesült seregünk Okt. 17-én útra indult a vakmerő pártütőket porrá törendő. A Zrinyi-csapat fél divisio Miklós huszárokkal s kassai tüzérekkel, 4 álgúval mentek Kottori felé. Mi pedig 8 álgúval a Hunyadi-csapatral (a Vlk század híján, melyet Ozorától fogva nem láttunk) szabolcsi önkéntesekkel, valami 10 bécsivel (a többiek Ozorától a fogoly tiszték kíséretéhez csatlakozott és vissza nem jött) a szabolcsi önkéntesekkel s más nemzetőrökkel a 1/2 divisio Miklós- és Sándor-huszárokkal Kiskanizsán, Becsehelyen, Polán át Letenyére értünk, hol meghallván, hogy a horvátok közül mintegy 200 innen van a Murán, s az átló hídépítésen erősen dolgoznak, huszárjaink nekik vágattak, de a túlpartról jól irányzott álgúútiz miatt vissza kellett vonulniuk. Azalatt vágatva mi is álgúülövésnyíre közelítettük az ellent. A tüzelést előbb 4 álgúval (minthogy a többi 4 a két gyalogcsapat között hátrább maradván későbbben érkezett csatatérre) elkezdtük a tüzelést. Az ellen viszonozta 3 és 6 fontossal. Későbbben mi tüzeltünk 8 álgúval, s bár az ellen kedvezőbb helyen, bokros, gödrös helyen, kukoritzakunyhóktól fedve, mi pedig tisztá sikon, általok tisztán láthatva állottunk, az ő tüzelésök mind inkább lassúdtak. Első lövéseink után népek a parton levő malomházakból, kukoritzaszár kunyhókból s korcsmából csoportosan futamodott és bújt. Gránátjaink több kunyhót és egy házat meggyújtottak. A csatának szinte elején egy álgúunktól egy 6 fontos ellenségi golyó kivégzette az irányzót s egyik lőszerhordót, egy másik álgúunknál egynek lábát térden lőtték el, egy harmadik álgúnak kerekéből egy küllőt és egy darab talpat lőttek ki, s ennek darabjai két tüzérünknek a lábát ütötték meg. Egynek tenyerét kartácsgolyó sodorta egy kicsint. Az kinek térde lövetett el, a láb elmozdítása után elvérzett és meghalt. Eszerént részünkről esett el 3 tüzér, 3 sebesült, a többi csapatból se halott, se sebesült. Az ellen a csatatérről ugyan megfutott, de a bokrok megett a dragonyosok ismét rendbe állottak fel, de egypár jól irányzott 6 fontos lövés őket onnan is elriasztotta, s többé senkit nem láttunk. Gyalogjaink is lövöldöztek a vízen keresztül a futamodókra, de valamint azoknak ránk irányzott puska lövéseik nem ártottak, úgy a mieinkének sem volt hatása. Ezalatt a Hunyadiak a horvátok által malmok hajóira rakott gyaloghídon általszállingóztak, a kunyhókban koboztak s horvátokat kutattak. Ezen gyaloghídat a tüstént szekerekre odahordott deszkákból 1 1/2 öl szélesen erősen megkésztívén a gyalogok, huszárok, s minden álgúunk rajta általvonultak délután 2 órakor. A csata tartott 1 1 órától 1 óráig hevesen. Hogy az ellenségnek hány halott ja volt szám szerént nem tudhatni, minthogy a muraközi lakosok állítása szerént szekerekre rakták, s 3 szekérré alig fért. Táborukban utánok nem kaptunk egyebet, mint katonai számvívői, s napiparancs könyveket s más irományokat, kenyéret, bort, húst, lisztet, abrakot, szénát, álgúuslovak szterszámait és t.e.f. Általjóvén mindnyájan, a megfutamodottak üldözéséhez fogtunk, s midőn Hodosány alá ériünk, a délre fekvő falu alatt rendbe állított katonák fegyvercsilllogása vonta magára figyelmünket, huszárjaink odavágtattak, s megösmervén őket hogy ellenek, az álgúkkal csakhamar bevágtattunk az ott levő kukoritzaföldekre, s reájok szegeztük, de lőnünk nem volt szükség, mert az ott volt 7-8 száz horvát fegyverét lerakván, magát megadva jött szinte fegyvertelen tisztjeivel felénk.""

Perczel Csáktornyán rendezte be főhadiszállását, de nem sokkal később, a győztes friedaui csata (nov. 8.) után kénytelen volt állásait a Mura bal partjára visszavonni, mivel nem kapott erősítést, így 4500 főnyi seregével rövid időn belül 25-30.000 főnyi ellenséggel kellett volna szembenéznie. Perczel serege november 1 1-én hagyta el a kiöntött Mura által „Balatonná vált” Muraközt, az utolsó pillanatban, mert a Mura víze az átkelés után pár órára elvitte a letenyei hidat. Perczel a csapatait Lendva és Kottori között három részre osztotta szét, maga Letenyét szállta meg. Ez a védelmi vonal december 1 8-ig állt fenn, amikor a az osztrákok feldunai támadásának hírére az erőket északra kellett átcsoportosítani. Így a Perczel-sereg északra vonult, hátrahagyva Letenyén a Szekulits István őrnagy vezette hadosztályt, mely „nagyobbrészt fegyvertelen, ruhátlan, s a beállott hideg időben gatyában és bocskorban tesz katonai szolgálatot.” Az összesen 4000 főnyi gyalogság felének fegyvere sem volt. Reménytelenné vált a murai vonal védelme, így nem sokkal később, Perczel parancsára, Szekulits december 25-én már Kanizsán fogadta Alsólendva küldöttségét, akik segítséget kérni jöttek. December 30-án Gasparich Márk már azt jelentette, hogy a Muraközbe is benyomultak a horvát csapa-

40. Bősze, 150-151.

41. Az idézet Pordán, 225-226. - A Muraköz visszafoglalásának eseményeit legutóbb részletesen feldolgozták: Hermann 1, 19 skk. - Hermann 1992, 135. skk.

42. Hermann 1, 57, 60

tok és az újoncozást is elkezdték. 1849. január 9-én pedig Nugent cs.kir.tábornagy Nagykanizsára bevonult.”

Összefoglalás

Az 1848-as események leírásánál nem törekedtünk teljességre, inkább az vezérelt bennünket, hogy a főbb történéseket is emberközelí módon elevenítsük fel. Ezek az események lehetnek az okozói annak, hogy a jelentős értéket képviselő pénzek Letenyén földbe kerültek. 150 év távlatából nagyon nehéz lenne kinyomozni, hogy ki rejthette el a pénzeket. Annyi bizonyos, hogy a lelet legfiatalabb darabját 1848.V. 11-e után kellett, hogy verjék a körmöci pénzverdében, vagyis csak ezután kerülhetett forgalomba és elrejtésre. Az a tény, hogy a pénzeket két tejesköcsögben földelték el, inkább azt sejtetné, hogy valamilyen helybéli lehetett az elrejtő, s az események közül leginkább Jellacic szeptember 14-i támadásához kapcsolhatjuk ezt. A helység szélén, a főút melletti elrejtés viszont egy menekülő idegent, apénzek összetétele miatt magyar illetőségű személyt is, feltételezhet. Még ha nagy szerencsével, a kellő források birtokában, sikerülne kideríteni azt, hogy az üres telek tulajdonosa ki lehetett, még akkor sem lenne biztos, hogy a saját telkén ásta el a pénzeket a telektulajdonos. Ha a halotti anyakönyvi bejegyzésben, nem sokkal későbbi dátummal, szerepelne a telektulajdonos még az sem lenne bizonyító erejű adat (tudniillik a pénzeket elásó nem ment vissza kiásni a kincsét). Játszadozhatnánk sokáig még a különböző variációkkal! Egy biztos, hogy a maga korában is jelentős értéket képviselő pénzek elrejtője valamilyen tragédia miatt nem térhetett vissza békésebb időben a vagyonát kiásni, az pedig teljesen véletlen, hogy végül is a vagyona napvilágra és múzeumba került.

Gyakrabban idézett irodalom

Bencze: Bencze Géza, Zala megye leírása a reformkorban. Zalai Gyűjtemény 23 (1986)

Bösze: Bösze Sándor, Két osztrák katonatiszt feljegyzései Jellacic 1848 őszi, magyarországi hadjárataról. (Naplórészletek a támadó hadsereg Somogy-Zala megyei útjáról) Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 23 (1992), 133-156.

Hermann 1992: Hermann Róbert, A 47. honvédszászlóalj története. Zalai Gyűjtemény 33 (1992), 115-193.

Hermann 1: Hermann Róbert, Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zalai Gyűjtemény 36/II. (1995).

Hermann 2: Hermann Róbert, A drávai hadtest hadműveleti naplója. Zalai Gyűjtemény 36/I. (1995), 165-210.

Huszár: Huszár Lajos, Fém pénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején. Numizmatikai Közönlöny 58-59 (1959-1960), 51-55.

Káplár: Káplár László, Ismerjük meg a numizmatikát. Bp, 1984.

Kerecsényi: Kerecsényi Edit, Letenye története. Letenye, 1992.

Molnár: Molnár András, A 7. honvédszászlóalj története. Zalai Gyűjtemény 33 (1992), 53-113.

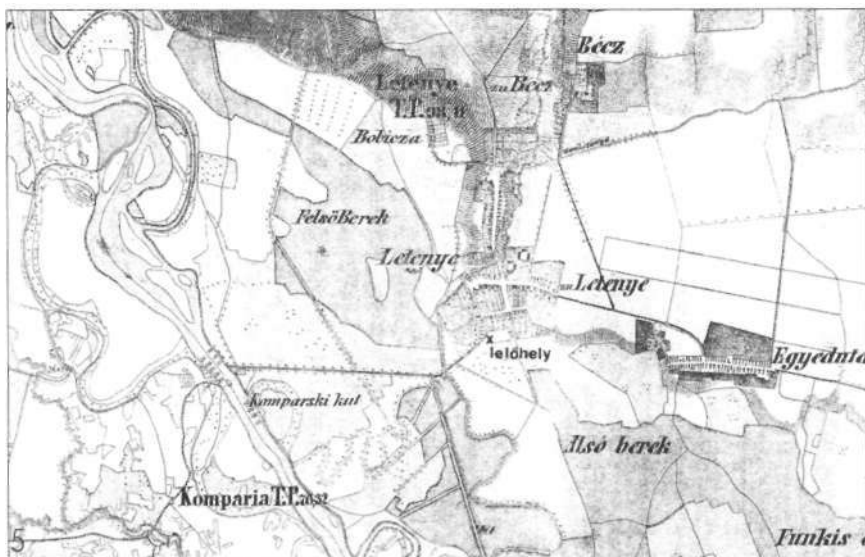
Pordán: Pordán Ildikó, Honvédtüzérként a Muraközben. László Károly naplójából. Zalai Gyűjtemény 36/I. (1995), 21-236.

Ungár: Ungár László, Magyarország pénzügyei 1848-49-ben. Századok 70 (1936) 598-660.

Képek

1. Részlet a letenyel ezüst pénzeletről
2. A pénzelet legidősebb (1754) és legfiatalabb (1848) darabja, valamint egy szászországi tallér
3. A verési idő és a darabszám viszonyát mutató diagram
4. A verési hely százalékos megoszlása a pénzeletben
5. Az ún. második katonai felmérés (1857-58) Letenyét ábrázoló része a lelőhely megjelölésével

(Az 1-2. képeket Szakony Attila készítette)

Kapiller Imre:

ZSIDÓ TÁRSADALOM NAGYKANIZSÁN 1848-BAN

„... elszigetelve egy előítélet által, melyet legyőzni nem lehet...” - él a honi zsidóság a felvilágosult XIX. század derekán - összegzi véleményét Eötvös Károly 1840 őszén a Szalay László által szerkesztett Budapesti Szemle hasábjain.

Eötvös „**A zsidók emancipációja**” c. tanulmányában a magyarországi zsidóság helyzetét összehasonlítva Franciaországban, Hollandiában, Belgiumban, Angliában szerzett tapasztalataival - tragikusnak és ezért tarthatatlannak látja és látta. E sommás véleményének megfogalmazásában kétségkívül szerepet játszott az a tény, hogy bár az 1839/40-es országgyűlés törvényt hozott „A zsidókról” (1840. évi XXIX. tc), de ez a törvény messze nem tükrözte azokat a célokat, melyeket az országgyűlésben résztvevő liberálisok tűztek ki maguk elé. Ok ugyanis olyan jogkiterjesztést szerettek volna elérni a zsidókra vonatkozóan is, amellyel az ország nem nemes népeisége rendelkezett. Tervezetük szerint eltörölték volna az országgyűlés által soha meg nem szavazott „türelmi adót”, lehetővé tették volna a nem nemesi földek haszonbérletét, szabad letelepedést az ország bármely területén - beleértve a szabad királyi városokat és a bányavárosokat is -, bármely céhbe, vagy kereskedő társaságba való belépést. A kezdeményezés elsősorban a városok - melyek gazdasági érdekeik sérelmét látták - az északkeleti vármegyék -, melyek rossz szemmel nézték a Galíciából történő bevándorlást -, illetve a klérus - mely a zsidó vallás „törvényes” vallássá nyilvánítását sérelmesnek találta - erőteljes tiltakozása következtében elbukott. A megszületett törvény továbbra is érvényben hagyta a türelmi adót, továbbra sem tette lehetővé a polgári tulajdonjog megszerzését, fenntartotta a bányavárosokba való költözés tilalmát. Ezzel szemben lehetővé tette az országban születettek, ill. itt polgárjogot szerettek számára - ha „ellenök erkölcsi magaviseletük tekintetéből bizonyított ala-

pos kifogás nincsen” -, hogy az országban és a kapcsolt részekben bárhol - a bányavárosokat leszámítva - szabadon élhetnek. Megengedte a gyáralapítást, illetve bármiféle mesterség szabad űzését.

A kitűzött célokhoz képest az eredmény tényleg sovány.

A kudarcot követően az 1843/44. évi országgyűlésen - ahol az alsótáblán biztos többsége volt a reformok támogatóinak - ismét napirendre tűzték az „emancipáció” kérdését. A tervezetet 26 megye támogatásával, 21 ellenében - ide csatlakoztak az egyházi rendek képviselői is - megszavazták. A főrendi tábla azonban - az időhúzás taktikáját választva - ismét meg tudta akadályozni a törvény megszületését.

Miközben 1848 januárjában az alsótábla a városok rendezéséről szóló törvénytervezetet - melynek lényege a városokban történő letelepedés és választási jog „valláskülönbőség nélküli” megadása volt, ideértve a zsidók teljes polgárjogát is - tárgyalta, Pozsonyban zsidóellenes zavargások törtek ki. (Február 19-20.) Egy hónappal később - a győztes fordulatot követő napokban -, miközben az országgyűlés a városi polgárságról és a nemzetőr-ségről beterjesztett törvényjavaslatokat tárgyalta (mely tervezet szerint a városokban nemcsak a polgárjoggal rendelkezők élhettek volna a fegyverfogás jogával, hanem az kiterjedt volna a zsidó lakosságra is) újabb zsidóellenes zavargások törtek ki Pozsonyban, melyet a katonaság három nap elteltével csak fegyveres erővel tudott elnyomni.

Hasonló megmozdulásra került sor a vidéki városok jelentős részében, így Pesten, Székesfehérvárott, Győrött és Szombathelyen is. A heccelt tömeg két zalai városban, Kanizsán és Keszthelyen is „felzendült” a helybéli zsidók ellen.

Gerliczy Félix báró kerecsenyi kasznárja így ír urához március 25-én: „Mint hírelték, a keszthelyi nép ma virradóra tűzte ki a lá-

zadás idejét, s mint mondják, elhatározták, hogy minden zsidót agyonvernek, mi történik azonban a jó isten tudja. A kanizsai zsidóság is végzetlen aggodalomban és félelemben van, egy szomszéd tiszt a múlt szerdán bement, gabonát és gyapjat akart eladni, mivel azonban gabonájáért oly csekély árt ígértek, hogy azért oda adni nem lehetett, gyapjújáért pedig semmi árért sem kérték, így most az egész kereskedés megszűnt, mindenki feszült kebelrel néz a kétes jövőendő elé!”.

Három héttel később hasonló helyzetet rögzít:

„Gabonát még ez ideig nem adhattam el, minthogy ára még most is rosszul is igen alatt áll... A megvásárolt bor még most sincs elvive, tegnap kaptam a kereskedőtől Szombathelyről levelet, melyben írja, hogy náluk Szombathelyen igen zavargó világ van, a zsidókat általában kikergették, pincéjekben borraikat kieregették, bútoraikat összezúzták, s rajtuk több méltatlanságot követtek. Varasdrol szinte kitiltották a zsidókat, meghatározván a napot, melyen minden zsidónak ki kell takarodni a városból, s már gyakorlatnak is, ellenben a kiskanizsaiak úgy nyilatkoztak, hogy mindaddig nem fognak felállni, valameddig Kanizsából minden zsidó ki nem takarodik, s meg nem keresztelkedik, s ez legnagyobb oka, hogy a kereskedés minden ága tökéletesen megcsökkent, mert venni senki sem mert.”

Kanizsán a város polgárainak egy része azonban elhatárolta magát a hecckampánytól és a Pesti Hírlapban közzétett nyilatkozatukban élesen elítélték azt:

„Fájdalom, nálunk is vannak, kik a törpe önzésen felülemelkedni nem tudván, népkegyvadászatból, vagy alacsony haszonlesésből, akkor midőn a nép milliói áldást rebegeve üdvözlik szabadságuk első perceit, mocskos kezekkel és kárhuzatos félremagyarázással törekszenek a szabadság sorompóin kívül álló izraelita polgártársaink irányába az úgy is iz-

gatott nép szenvedélyét tüzelni. Ezek igaz kevesen vannak, s azért rossz akaratuk a nagyobb számú intelligentiával szóval és tetteleg nyilvánított jó akaratán megtörik; ámde mivel néha a legkisebb demonstratio elég arra, hogy azon korszak, amelyben történik, jellemét homályosítsa, kötelességünknek tartjuk e haza előtt ki nyilvánítani, hogy ha az izgatás elvetett magvai maholnap nálunk is, mint egy szomszédos megyében keserű gyümölcsöket teremnének, tudja meg a világ, hogy a kéz, mely a keserű gyümölcs magvait elveté, szennyes, és a föld, mely ezen keserű magvak gyümölcsét megtermi, míveletlen volt (...)"

Ebben a felzaklatott légkörben rendelte el Szemere Bertalan belügyminiszter az ország területén élő zsidók összeírását. A május 13-án kelt rendelet az összeírás okát és célját is meghatározta: „egyfelől az alaptalanul felizgatott kedélyek megnyugtatója, másfelől a törvény pajzsa alatt szerzett jogoknak biztosítása végett mindenekelőtt az izraeliták iránt általános és egyenlő intézkedésekre van szükség”. A belügyminiszter a rendelet végrehajtását a törvényhatóságok kötelességévé tette. Végrehajtására két hónap határidőt szabott.

Zalában május 22-én tárgyalta az ügyet az Állandó Bizottmány. Határozatában az összeírás végrehajtásával a járási fő-ill. alszolgabírókat bízta meg. Június hó folyamán megtörtént az izraeliták összeírása és július első napjaiban a főszolgabírók betérjlesztették a vármegye elé.

Ehelyütt nincs mód arra, hogy a teljes megyét felölelő összeírás egészét vizsgáljuk, csupán arra, hogy egyetlen település - amely két

ségtelenül a korabeli megye, és a megyében élő zsidóság szempontjából is a legjelentősebb - Nagykanizsa város összeírását vegyük vizsgálat alá.

Bár Villányi Henrik a kanizsai zsidóság történetírója a városba való betelepüléseket az 1710-

es évekre teszi, állítását nem tudja pontos adatokkal alátámasztani. Tény azonban, hogy 1727-ben - az általunk ismert első megyei összeírásban - már él egy család a városban. Beköltözésük ugyan lassú folyamatosságot mutat az elkövetkező két évtizedben, de igazi lendületet majd csak a 40-es évek második felében vesz, amikor is a kanizsai uradalom a Baththyány grófok kezére kerül. 1745-ben már imaházuk volt a városban. Míg 1770-ben a 2607 lelket számláló városban 252 zsidó élt 1829-ben 5922 lakosból már 1022 izraelita volt. A harmincas évek végére létszámuk meghaladta az össznépesség 18 %-át. Az 1848 nyarán végrehajtott összeírásakor 1668 izraelitát vettek számba Nagykanizsán. Ők ténylegesen a városban éltek, ill. egy töredékük ugyan nem tartózkodott otthon, de a városban született és mint ilyen az 1840. évi XXIX. tc. értelmében honosnak volt tekintendő. Ok mindössze 45-en vannak és részben diákok - akik más városok iskoláiban tanulnak - mások „üzleti úton” vannak. Van aki Amerikában katonatisztként szolgált, illetve olyan is akad, aki - az összeírás által nem közölt okból - Grazban börtönbüntetését tölti.

száma mintegy 1/3-dal meghaladja az azonos korú fiúkéét. Az ennél idősebb csoportok mindegyikében a férfiak vannak többségben. A 15 év-nél idősebbek korosztályait vizsgálva láthatjuk, hogy a nők számának csökkenése folyamatos és egyenletes. Ezzel szemben a férfiakról eltérő képet találunk. A megelőző korosztályhoz képest jelentős növekedést láthatunk a 20-24 éves generációban (+ 19 fő), némileg kisebbet a 35-39, az 50-54 ill. a legfelső korcsoporthoz tartozó, 65 éven feletti esetében. A legidősebbek a 85 éves, ill. 90 éves.

Az itt élő zsidóság mintegy 82%-a (1350 fő) a városban született. A fennmaradó 18% (302 fő) az elmúlt mintegy négy évtizedben vándorolt be a településre. 38 fő külföldről, 62-en Zala megye területéről és 202 fő az ország egyéb vármegyéiből. Külföldről legtöbben Csehországból érkeztek, szám szerint 18-an. Horvátországból kilencen, Morvaországból öten, Németországból hárman, ill. 1-1 fő érkezett Sziléziából, Francia- és Bajorország területéről. A városban születettek mindegyike bír letelepedési engedéllyel, míg a máshonnan érkezettek közt 43 fő ezzel az engedéllyel nem rendelkezik. (Számukra az összeírást elrendelő belügyminiszter „méltányos időt” biztosít honosságuk igazolására. Amennyiben nem tudják itt tartózkodásuk jogszerűségét bizonyítani, úgy nem vonatkozik rájuk az 1840. évi XXIX. tc, minél fogva kiutasíthatók az országból.)

Az 1668 fő összesen 363 önálló háztartásban él. Köztük 1 fő háztartás 22, a 10 vagy annál több tagot számláló családok száma 13. A legnépesebb fa-

mília kétségkívül Horschetzky Mórincé, aki a város megbecsült személyisége. Az ekkor 71 éves orvos és még élő felesége 17 gyermeket nevelt fel. Három fia 1848 nyarán nem tartózkodik Kanizsán. Egyikük Párizsban, másikuk Pesten, a harmadik

A népesség kor és nemek szerinti megoszlása			
Korcsoportok	Férfi	Nő	Összesen
0-4	115	119	234
5-9	119	104	223
10-14	95	105	200
15-19	77	103	180
20-24	96	80	173
25-29	66	65	131
30-34	64	61	125
35-39	67	42	109
40-44	33	32	65
45-49	37	25	62
50-54	43	28	71
55-59	21	14	35
60-64	18	6	24
65-	25	8	33
Mindösszesen:	876	792	1668

Mint látható, a 19 éves ill. az annál fiatalabb korosztályban a nők, kis mértékben ugyan, de többségben vannak a férfakkal szemben. Ez leginkább a 15-19 éves korcsoportban figyelhető meg, ahol a korcsoportba tartozó leányok

Köszegen van. Mindhárman kereskedősegédek. Egy felnőtt leányuk pedig már férjhez ment Kanizsán. Horschetzky Csehországban született 1777-ben, Bécsben filozófiát, matematikát és orvostudományt tanult. 1811-től él a városban és folytat orvosi gyakorlatot. Mellette zsidó vallási ill. orvosi lapokban publikál. A negyvenes évek első felében Löw Lipót rabbival együtt a hitközség egyik vezető személyisége, a zsidók asszimilációjának lelkes támogatója. Az ekkor 20 éves Sándor nevű fia '48 őszén beállt a honvéd seregbe. 1911 őszén, amikor meghalt, a helyi lap nekrológja szerint vele távozott Nagykanizsa utolsó 48-as hőse." Halis szerint a szabadságharcban mint tüzértiszt szolgált, erre azonban nem találtunk bizonyítékot.

A családok mintegy 10 %-ában (35) csupán az egyik szülő él. Közülük 11 férfi ill. 24 nő.

Az összeírás 423 fő esetében tüntet fel valamilyen foglalkozást. Közülük 53 diák (egy diák orvosi tudományokat tanul) és 13 inas, tehát ténylegesen jövedelemmel járó foglalkozást 357-en üznek (háztartásonkénti átlagban 1 fő). Legtöbben valamiféle kereskedéssel, vagy kereskedelemhez kapcsolódó mesterséget folytatnak. Az összeírók e rovat kitöltésében nem voltak igazán precízek. Így a kereskedelem közelebbi mibenlétéről csupán nagyon szűkszavúan adtak számot. E szerint a városban 47 fő boltos ke-

egyszemélyes üzletet vittek. Mellettük azonban megjelennek már olyan foglalkozások is, melyek csak a következő évtizedekben válnak általánossá. Ilyen a három „alkusz”, a három „hajhász”, ó „könyvvivő”, egy kereskedelmi megbízott, ill. egy „hitelező”.

A városban egy zsidó vendéglős és két fogadós tevékenykedik.

A kereskedelem mellett fontos szerepet játszanak a zsidók a város ipari ellátásában is. 25 különböző mesterséget űzve dolgoztak mintegy 95-en. Közülük legtöbben - segédekkel együtt -, 35-en a szabó mesterséget folytatták. Emellett a következő iparágakban dolgoztak: 9 fő festő, 6 fő üveges, 5 fő szűcs, 4-4 fő foltozó, irhás, mészáros és sapkakészítő, 3 fő pék, 2-2 fő asztalos, esernyőkészítő, német varga, pipás és szakácsnő, valamint 1-1 fő varga, bádogos, borbély, halász, könyvkötő, molnár, rézműves, szakács, szappanos, varrónő.

A városban dolgozik még 11 tanító -egyikük esetében az összeírók fontosnak vélték megemlíteni, hogy ő a „magyar nyelv tanítója” - köztük egy nő; 8 zenész, 6 orvos, 2 rabbi, 2 metsző, 2 kántor, egy jegyző, egy segédírnok és egy mérnök is.

Másfél évvel később, amikor a város zsidóságát - immár az osztrák hatóságok parancsára - ismét összeírták, a '48 júniusi állapothoz képest óriási változást regisztráltak:

	1848. június		1849. október 14	
férfi	876 fő	52,5 %	693 fő	48,4 %
nő	792 fő	47,5 %	740 fő	51,6 %
összesen:	1668 fő	100,0 %	1433 fő	100,0 %

reskedőként, 71 fő pedig egyszerűen kereskedőként van feltüntetve. Vélhetően ez utóbbiak bolt nélküli vándorkereskedelmet üznek. Csupán 11 esetben rögzítik a kereskedés pontos mibenlétét. Így a fenti 118 fő mellett egy pipakereskedő, egy fő bugyros kereskedő, 4 rongykereskedő, 1 taplókereskedő, egy ásványvízárus, egy pánlikaárus, valamint egy „kis boltos” él itt.

Ők összesen 28 boltoslegényt és mindössze 2 segédet foglalkoztatnak. Ez arra utal, hogy ekkor még a „boltos kereskedők” is gyakorlatilag

A rövid másfél év alatt a zsidó népesség száma 235 fővel csökkent. Az 1848 júniusi 363 önálló háztartással szemben 1849 októberében az összeírás alkalmával csak 336 családot találtak itt.

A csökkenés elsősorban a férfi népességben mutatkozik. Náluk a fogyás 183 fő, több mint háromszoros a nőknél tapasztaltaknak (52 fő). A két összeírás közti jelentős eltérés egy része feltehetően az összeírás pontatlanságának tulajdonítható, ám valószínű kimaradtak 1849-ben azok is, akik 1848 nyarán mint

távollévők még összeírtak, valamint azok a fiatalemberek, akik a forradalom és szabadságharc alatt csatlakoztak a honvéd hadsereghez. Tényleges számukat azonban pillanatnyilag nem ismerjük.

Az amikor 1848. május 19-én Szemere elrendelte az összeírás, indoklásában még az elkövetkezendőkben meghozandó, a zsidóság egészét érintő intézkedéseket helyezett kilátásba. Ezekre az intézkedésekre azonban nem került sor. 1849. július 28-án, a már miniszterelnök Szemere törvénytervezetét terjesztett az országgyűlés elé a zsidók emancipációjáról. A tervezet indoklásában többek között így fogalmazott: „eljött az idő, hogy a nemzetgyűlés azon szent elvi kijelentését tovább ne halassza, miszerint a zsidók is a hazának polgári jogban, kötelességben a többiekkel egyenlők...” A törvényjavaslatot ugyan a nemzetgyűlés minden hozzászólás nélkül, „köztapssal” elfogadta, alig két hét múlva azonban Görgei Világosnál letette a fegyvert...

A megszavazott emancipációs törvény csupán elv maradt.

Jegyzetek.

1. Eötvös József: A zsidók emancipációja. In: Budapesti Szemle 1840. II. köt. 110-156. o. lásd még: Sándor Pál: A zsidók emancipáció útján. In: Valóság 1991. XXXIV évf. 8. sz. 34-54. o. Kecskeméti József: A liberalizmus és a zsidó emancipációja. In: Történelmi Szemle 1982. 2. sz. 185-209. o.
- 2 V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestálya. Bp. 1965. Gondolat. 456-457 o.
3. Uo. 467-470. o.
4. Pesti Hírlap 1848. április 21. (36. sz.) 357. o. Nagykanizsáról, ápr. 15.
5. Utalás a Vas megyében, ill. Szombathelyen lezajlott eseményekre. Lásd 3. sz. jegyzet.
6. Zala Megyei levéltár, Zala megye állandó biztmányának iratai 1848:657.
7. Villányi Henrik: A nagykanizsai izruelita hitközség. In: Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Bp, 1929. 351-362. o.
8. Németh László: Zsidók Zalában a XVIII. század első felében. In: Zalai Gyűjtemény 35. Zalaezerszeg, 1994. 17-33. o.
9. Zala Megyei levéltár: Általános adóalap összeírások 1770.
10. Bátorfi Lajos: Adatok Zala megye történetéhez. Nagykanizsa, 1877. IV kötet 230. o.
11. A zsidó népesség száma településenként (1840-1941) Bp., 1993.
12. lásd 6. sz. jegyzet.
13. Malis István nekrológja. In: Zala 1911 október 15.
14. Zala Megyei Levéltár, Zalamegye cs. kir. megyefőnökének iratai. Vegyes iratok, 1849. november 25.
15. Idézi: Sándor Pál i. m.

Egry Gábor Népfőlkélesi kormánybiztosról.

Szeged városra hatóságához.

A honvédelmi országos bizottságj nearében ezennel megköszönöm Szeged városra hatóságát, az iránt, hogy a birtokában lévő, hajóhid szerkezetéhez alkalmas hajóiból kilenc darabot a Maló és Lombor között minél gyorsabban felállítható hajóhidnak előállítása végett, a népfőlkélesi munkálatainak bevégeztéig kölcsönözni méltóztatásuk, azon biztossággal mellett, hogy a hajóhidban történő esetlegesi kármak megsejritéséért az államotól semmi kártól kormánybiztosi minőségemben ezennel kezességet vállalok.

A nemzet, jelen nehéz körülményei között teljes bizalommal megvárja Szeged városának hatóságai bizalmától, abbéli segély nyújtásának teljes készségét.

Kelt Lomborban Okt. 20. 1848.

Egry Gábor

Népfőlkélesi kormánybiztos.

Legedvárosa hatóságának.

Iméivel meghagyom a várm. illető hivatalának,
hogy mintán már két hét óta hivatalos
dolgaik viteleire teljesen alkalmatlan állások
nyomorgattatom; hámsorra rendelt, minden
sehrésben ~~szükségelt~~ ^{szükségelt} határ hónap délig
kiigazgattam és rendbe hozni, nem különben
annak minden robát becsületes buroroddal
ellátni és hivatalomhoz kellőleg felszerelni,
az állodalom ~~is~~ végre leendő befejezés
mellett soros és elmulaftatlan közeles-
ségének ismerje.

Leged. Nov. 22. 1848.

Egry János
helyhatalmi kormánybíró

Egry Gábor Kormánybíróságnak.

Szeged városi Kapitányi hivatalának.

Figyelmébe ajánlom a Kapitányi hivatalnak egy a magyar Király vendéglőben szállásoló róca bujdosó, - ki a magyar Kormány ellen mindenféle lázító bekezdésekben nyilatkozik. E bujdosót egy Ligey Mária nevű fiatal ember jelentette itt föl, ki vele a magyar Király vendéglőben többörött öltözött. A nevezett bevádolt, Ligey Mariát a magyar Király vendéglőben föltalálharm ki azon bujdosóval további fölvilágolást kap adandó. E levél átadója a vádolt Ligey Mária A nevezett ügyben tehát a Kapitányi hivatal vizsgálata révén, az eredményt engem mihamarabb értesíten.

Szeged. Novemb. 26. 1848. —

Egry Gábor
Kormánybíró.

Egrefji Gábor Kormánybiztosok.

Szeged városi hatóságának.

Leletemben a Szegedi Tábori Közház igazgatóságához a bevezetésről
ma napról napra frapörvölök, s még a "Beszkereki Dandár"
parancsnokság is Szegedre fogja köteget küldeni; a ve.
zett frakkosoknak lesz az említett igazgatóság, hogy
a felső részről minörítet kárda, 4te főmü közház of.
kályzátának 1^{se} emeleti folyosója fölére atkal,
matta telefick az átal, ha "lépess" fölmeneit jól
elvárt) deszka fátal elrekeresíteti, s a folyo.
soba 3-4 kályha beállítatik, mellyben azután
50-60 bevez. elförönd. -

Ca előrenjertés minden pontjainak tügrö.
ni, fogar asba vételet eszközlési - uua
sivarik a hatóság.)

Szeged, Novemb. 30. 1848.

Egrefji Gábor
Kormánybiztos

Egrefy Tábor Kormánybiztosait
Legdravosa hatóságának

Telkiom a' hatóságot hogy az ide mellékelt és
az önkéntes csapat alakításávali
megbiztatásomat tárgyazó proclama-
tiót a város minden részeiben közt
mondani, minden közhelyen kifüggesz-
tetni sőt ha esetleg valaki találja a'
hatóság még a városokra is küül-
detni. Kivételkéül, hogy a' kormány
ebbéli úrvit kívánataimat kezele-
set lehefjunt, változva minél előbb
eleget tehetni.

Leged. Dec. 25. 1848.

Egrefy Tábor
Kormánybiztos

Kivételkéül velem polgármester ne tudatni
hogy példányt kapjon sütközé Legdravosa, hogy jól elkerjedjen
a felhívás?

A honvédelmi bizottság elnöke

Egyetj. Gábor Kormánybiztos úrnak.

Alsó vidéki ügyeintérek, az adami sáborok ellátását illető
menete, a sendes kerékvágásban tévesen
vissza, a honvédelmi bizottság által
rendkívüli körülményekre nézve alkalm.
maximál) rendkívüli intézkedésekre sübbe
otthon Glückselig nincsen; mihez képest
a honvédelmi bizottság, Kormánybiri,
tos annak eddigi felfogásáért és min.
váladásait közzéteset javakna. t. v.
rábbi működés alól fölment; - ezzel a
nemzeti gyűlésnek, a t. biztosok nagy
számára adód azon biztatásait islett,
leg igazolván: miszerint a t. biztosok
száma, a kerék, mint az a rendkívüli
bi körülmények megállására engedni
fogja, naponta kevesebbetni fog
Kelt a honvédelmi bizottság Decemb
14-én tartott üléséből. -

A honvédelmi bizottság elnöke

Köszönet Lajos.

„Vendégszerepet fogok játszani a véres drámában melyet a magyar nemzet ad a világnak...”

Sándor János

EGRESSY GÁBOR, A KORMÁNYBIZTOS

A történelem néha különös szerepet oszt a gyanútlan halandóra. Így történt ez másfél századdal ezelőtt Egressy Gáborral, a magyar teátrum színész örökségével is, akit a sors különös játéka a színpadi királyi trónból a szegedi kormánybiztosi székbe lökött. Hogy a valóság „véres drámájában” tragikus hőssé váljon, ahhoz ő is elköveti a „kötelező drámai vétség”-et; a kezdet kezdetétől részt vállal a forradalomban, majd később a szabadságharcban is. E kevéssé ismert szereplésére derít fényt a Csongrád Megyei Levéltárból most előkerült számozatlan és nagyjából be sem iktatott három tucatnál is több, eddig nem publikált levele, melyet kormánybiztosként írt a szegedi városi tanácsához, illetve a város közgyűléséhez. A levelek nyomán az 1848-as forradalomnak egy páratlan helyi drámája bontakozik ki, melynek állomásai a főszereplőhöz méltóan kísértetiesen megfelelnek egy klasszikus, öt felvonásos színjáték minden követelményének. Csakhogy ezúttal a dráma nem a teátrumban, hanem a történelem színpadán játszódik.

ELŐJÁTÉK

1848 március 15-e. A forrongó Pesten a Nemzeti Színház műsorváltoztatással a Bánk bánt játssza, melyben Egressy Peturt adja. A békétlenek jeleneténél a közönség félbeszakítja az előadást és követelésükre Egressy levelet jelmezelt, atillát ölt és elmondja Petőfi Nemzeti dalát.

A következő napokban két fiával a sorozóbizottság elé áll és az alig 16 éves Ákost katonának állítja s rövidesen útnak indítja a délvidéki Óbecsére; a 12 esztendő Árpádot pedig beírta a szegedi katonaiskolába. Később ő maga szabadságot kér a Nemzeti igazgatóságától és bár „Petőfi Sándor barátom azt mondja, hogy én a csatatéren csak egy ember vagyok, otthon pedig, - hivatásomnál fogva - több mint egy” - írja egy levélben - mégis úgy dönt, fia után siet a táborba, mert „én otthon a hazának e perceiben igen hasznavehetlennek érzem magam”.

Szolnokra megy, hajóra száll és Ákos után indul Óbecsére. A Buda gőzös Szegeden két napig vesztegel mielőtt továbbindulna a délvidékre. Innen írja hitvesének július 26-án kelt levelében:

„Fiam mellett fogok harcolni, s ha már eddig elesett volna: meg fogom őt bosszulni. Vendégszerepet fogok játszani a véres drámában, melyet a magyar nemzet e pillanatban ad a világnak s az utókornak. Kéves napok előtt Brutusokat, Mátvásokat s Coriolánokat játszom most a komoly valóság színpadán, talán püsszegés nélkül fogom eljátszani néma szerepemet...”

A déli fronton kiábrándító tapasztalatokat szerez. Széthúzás és zselé, a sereg egyre nagyobb demoralizálódását, a tettek halogatását. S mikor végre a hadvezetés csatára szánja magát, elfogy a lőpor, a szervezetenlenség meghiusít minden hadmozdulatot.

Augusztus 25-én visszatér Pestre és tapasztalatait keserű hangú nyíltlevélben tárja az ország elé. „Sérthetetlenek a hazának orgyilkosai, sérthetetlenek e rác véredek: egyedül te vagy sérthető, mérszálolható, féreg gyanánt eltíporható szegény magyar nemzetem!” - vonja le a következtetést a levél végén. Ez az írás lesz az ő „tragikus vétsége”, mely alaposan megváltoztatja további sorsát, ez az első, akaratlan lépés a későbbi kormánybiztosi szék felé.

Kossuthnak szemet szúr az írás és hívja a szenvedélyes színészt. Ez különösen azért érdekes, mert korábban komoly nézeteltérés volt a két ember között. 1841-ben, a Nemzeti Színházban dülő opera-háború idején, - erre most nem térünk ki, - az opera pártjára álló Kossuth a Pesti Hírlapban szembe fordul a próza mellett érvelő Egressyvel és egyenesen azt javasolja: zárják be a színházat és eresszék szélnek a prózai tagokat!

A nemzet egyre kritikusabbá váló helyzete azonban feledtetni mindkettőjükkel a korábbi viszályt. Kossuth tudja, ilyen meg nem alkuvó, hitet ébresztő, forradalmi lángot szítani képes munkatársakkal lehet csak a hon ügyét diadalra vinni. Ezért együtt indul a népszerű színésszel, Egressyvel a Pest és Csongrád megyékben teendő toborzó körújtára.

Szegedre október 4-én érkeznek. Kossuth jöttére a szakadó esőben is tízezer főre

tehető tömeg gyűlik össze a Szabadság téren. A sokadalomban van Egressy kolerából gyógyuló, Ákos fia is, és örömmel látja a szónokló Kossuth mellett édesapját. Este Kossuth és Egressy a belvárosi kaszinóban vacsorázik. Az épület előtt tiszteletükre a város hölgyei fátylós felvonulást rendeznek.

Másnap reggel nemzetőr századosokkal találkozunk, köztük az első magyar színidirektor, Kelemen László fiával, Kelemen István szeged-felsővárosi tanítóval is. Dél felé felkeresik a várban őrzött olasz foglyokat, majd délután meglátogatják a rókusi kórházban fekvő sebesülteket. Az igen mozgalmas két napot követően elhagyják a tiszpartit várost, hogy tovább folytassák toborzó körújtukat Csongrád megyében.

A BONYODALOM

Az együtt töltött napok alatt közeli, mondhatni baráti kapcsolat alakul ki a két férfi között, minek következtében Egressyt népfelkelési kormánybiztosnak nevezik ki.

E beosztásából első ízben 1848. október 20-án küld utasítást tartalmazó levelet Szeged város hatóságához, melyben „a Makó és Zombor között minél gyorsabban felállítható hajóhidnak előállítását véget” kilenc hajót kér kölcsön.

Október 23-án, Szegeden keit levelében elrendeli, hogy a város a már eddig felállított „nemzetőrségi csapaton kívül... még két zászlóalj gyalog nemzetőrt, mely legalább is 10 századból álljon, 48 óra alatt Nagy Becskerekre Kiss Ernő rendelkezése alá indítsa.” Figyelemre érdemes, hogy mindkét szám javítva van a levélben, eredetileg 12 századot kért 24 óra alatti Ennek lehetetlenségére nyilván a levelet szintén aláíró Rengey kormánybiztos hívta fel figyelmét s így került a javításra sor. Az eredeti feltételek mindenestre a gyors cselekvésekhez szokott Egressy kérelmetlenségéről és türelmetlenségéről tesznek tanúbizonyosságot. A városra igencsak nehéz feladatot rozó levelét lelkesítő sorokkal zárja:

„A Haza nem kételkedik, hogy a Kossuth Lajos úrnak önkényt tett esküt Szeged lelkes polgársága sietni fog tetteleg beváltani.”

Az újdonsült népfelkelési kormánybiztos oly eredményes szigorral látja el könnyűnek éppenséggel nem mondható feladatát, hogy Rakodczay Pál -tanító és színgazgató - Egressy Gábor és kora című nagyszerű könyve szerint 13000 embert visz Csongrád megyéből Kiss Ernő zászlaja alá. Fia, Ákos, - aki, míg betegségéből fel nem épül írónként segíti atyja munkáját -, feljegyzi, hogy Egressy Gábor indítja el a harcra Rózsa Sándor csapatát is.

Miután rátermettségét ily módon bizonyítja, az országos honvédelmi bizottmány november másodikán szegedi kormánybiztossá teszi meg.

„Szeged városa a Bánát vagyis az aldunai vidéknek természetes központja lévén, - hol a polgári és administratio rögtöni intézkedéseket igényel, szükségesnek találta a honv. bizottmány Szeged városába Egressy Gábort állandó, telihatalmú s már ebbeli erélyes működésében magát kitüntetett kormánybiztosnak nevezni ki” - áll a Nyáry Pál által aláírt kinevezési okmányban.

Egressy Ákos feljegyzései szerint a család november 7-én költözik a tiszparti városba. Miután lakóhelyük holléte bizonytalan, bútorait Egressy sógoránál, Szentpétery Zsigmondnál, Pesten hagyják.

November nyolcadikán a szegedi közgyűlés jegyzőkönyvének 415. pontja rögzíti, hogy ott, aznap felolvassák a kormánybiztos folyó hó 5-én, Pesten kelt levelét, melyben tudatja, hogy „az országos bizottmány által kormánybiztosnak lesz kiküldetve. Egyszersmind számára egy állandó lakás megrendelésére is kereset érkezett.”

Másnap az új kormánybiztos megjelenik a Városi Tanács ülésén és bemutatja megbírólevelét, mely szerint „méltatlanul zaklatott hazánk érdekének Szeged városa környékén leendő biztosítására” - áll az ülés jegyzőkönyvében - „és ezen vidék védelmi állapotának kellő rendezésére, egyszersmind az alkotmány és a törvény uralmának fenntartására teljhatalmú kormánybiztosnak kinevezetett”.

Megalkuvást nem tűrő eréllyel lát a munkának. A Városi Tanácshoz és a közgyűléshez intézett leveleiben „utasít”, „elrendel”, „megtilt”, ami a várost vezető polgároknak nem tetszik, hisz ezeket a parancsokat egy „komédiás” adja. Az első pillanattól ellenszenv kíséri Egressy minden ténykedését. Ő, aki színészként a város bálványa volt, közjogi méltóságként csupán lenézett, semmibevevett csepürágó marad. A lassú, ráérős intézkedéshez szokott tanácsnokokat a halasztást nem tűrő, állandóan gyors cselekvésre ösztönző levelek hangütése valószínűleg felbőszíti. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy ha fogcsikorgatva is, de egyelőre még igyekeznek megfelelni az Egressy diktálta tempónak s mindent elkövetnek, hogy eleget tegyenek utasításainak. Ez pedig nem egyszerű, hisz egy hónapos kormánybiztosi ténykedése alatt, több mint harminc, levélben adott utasítást kell végrehajtaniuk s ezek többsége a csapatok felszerelésével, újoncok állításával, pontonhidak verésével, - valljuk be - roppant bonyolult követelményekkel áll összefüggésben!

Írásbeli intézkedései mellett járja a várost, lelkesít s gyakran mond izzó hangú, teátrálístól sem mentes beszédeket. Rakodczay fentebb említett művében idéz egy Szilágyi Sándor által Szegeden feljegyzett adomát, mely bizonyítja, hogy a kormánybiztos valóban tartott szónoklatokat a tiszparti városban, íme:

„Egressy Szegeden szónokolván, egy őt hallgató atyafi odamondja társának:

- Meglássá kelmed, mindjárt összeesik.
- Hogyhogy? - kérdi emez.

- Láttam én ezt - folytatja a másik - gyakran a színházban mikor ilyen mérges mozdulatokat tett, akkor utána összeesett és meghalt.”

Miközben minden erejét kormánybiztosi feladatára kell fordítania, életkörülményei cseppet sem irigylésre méltók. Legalább is erre utal Szeged város hatóságához küldött, november 22-én kelt levele:

„Ismételve meghagyom a város illető hivatalának, hogy miután már két hét óta hivatalom vitelére teljesen alkalmatlan szárláson nyomorgattatom; a számomra rendelt s e minden tekintetben romladozott házat holnap délig kiigazíttatni és rendbe hozatni, nem különben annak minden szobáit becsületes bútorokkal ellátni és hivatalomhoz kellően felszerelni... elmulasztatlan kötelességének ismerje.”

Utasításának nyomatakéul kézjegye után a „teljhatalmú kormánybiztos”-t is odaírja!

Miközben országos dolgokat intéz, figyelmét nem kerüli el a mindennapok apró-cseprő ügye gondja sem. Felhívja a kapitányi hivatal figyelmét „egy a Magyar Király vendéglőben szállásoló rácz bujtogatóra, ki a magyar kormány ellen mindenféle lázító beszédekben nyilatkozik”. Amiként október elején Kossuth-tal, úgy most egyedül meglátogatja a szegedi tábori kórházat és azonnal intézkedik arról, hogy a „felsővárosi minorita zárda negyedik számú kórház osztályzatának első emeleti folyosója fűtésre alkalmassá tétessék”. Felkeresi a városi börtönt is és felhívja a polgármester figyelmét arra, hogy az ott raboskodó „rácz, servián és oláh foglyok oly nyomorú állapotban vannak, miszerint egyetlen egyszer nem vehettek tiszta fehér ruhát fogságuk óta”. Kéri, hogy a lakosság vi-szeltes fehérműk adakozásával segítsen a szerencsétlen embereken. Magánközleményként a papír aláírja: „Nálam is lesz egy pár elviselt darab.” Igyekszik segíteni bajba jutott pályatársain is. November 25-én kelt levele önmagáért beszél:

„Tisztelt Polgármester úr!

Tudomásul vévén, hogy itten alkalmas hely nem léte miatt, téltlenül veszteglő s népszármóság egy a sétatéri mulató házban célszerű helyhez csupán az illető tekervényes húzó-halasztó eljárása miatt nem juthat - e tekintetben fölkerem polgármester urat, ez ügyben közbenjáról fellépni, s a mennyire minden oldalú méltányossággal teheti, oda intézkedni, hogy mind a városi közönség, mind pedig a színészek érdekeinek megfelelően - az említett sétatéri hely a színészársaságnak átadassék.

Egressy Gábor
kormánybiztos”

E kérdés kedvező elintézéséről nincs tudomásunk. Minden bizonnyal nem is foglalkoznak vele, hisz Egressynek ez a sokirányú, mindenre kiterjedő, aprólékos figyelme, állandó cselekvésre serkentő intézkedés-özo-ne, túrképessége végső határára juttatja a tisztelt városi tanácsot, amely talán inkább sze-

retne forradalmi üléseken kiélni rebellis indultait, ahelyett, hogy egy teátrista egymást érő utasításainak engedelmeskedjen. A színész-kormánybiztos és a város vezetői közt az összetűzés elkerülhetetlennek látszik.

AZ ÖSSZEÜTKÖZÉS

Az összeütközésre a tanyai nemzetőrség felállítása és felfegyverzése körüli huza-vona szolgál alapul. Egressy december elsején elküldött levelében a már többször újoncokat állító közgyűléstől újabb katonák besorozását és felfegyverzését kéri. Az ügyben két napon át semmi sem történik. Egressy képtelen megemészteni az ügymenet nehézségét és iassúságát, mely az egyre romló hadihelyzetben végzetes lehet és december harmadikán egy újabb, most már igen kemény hangú levelet ír „Szeged város hadi választmányának”.

„A haza tetteleg ostromállapotban van. Rendkívüli állapot rendkívüli szabályokat tesz szükségessé.

A haza megmentésére czélzó rendeletek sikertelenségét akár szándékos mulasztás okozza, akár erélytelenség, vagy féltett magánérdek: a vége egyre megy.

Az erélytelen, vagy önző tisztviselő, mint haszonvehetlen organuma az álladalomnak, az útból félre vetetik, a szándékos akadályozó pedig megsemmisíttetik.

A kormánybiztossági hatalomnak most ez az értelme van.

Szeged városa tisztviselőisége ehhez tartsa magát.”

A továbbiakban megismétli a tanyai nemzetőrség felállítására vonatkozó utasításait, majd így folytatja:

„A népen semmi se múlik, mert a nép tudja, hogy őt ki akarják irtani, és a nép megesküdött Kossuth Lajosnak, hogy magát és a honát védeni minden percben kész.

Kik a népet, akármely módon visszatartják önvédelmektől azok a népet meggyilkolják. Jaj nekik, ha a nép őket voltaképpen meg fogja ismerni.”

Közli nem fogadja el indokul, hogy azért nem álnak zászló alá a gazdák, mert nincs ki vigyázzon jószágukra. Majd vigyáz rá cselédje! Ellentmondást nem tűrően kitűzi a nagyszentmiklósi táborba indulás napját és levelét a következő szavakkal fejezi be:

„Minél nagyobb az, a mi e percben koczán áll: annál nagyobb számadás alá jönnek a tettek és mulasztások. A választmány ne replikázzon, hanem tegyen gyorsan.”

S nyomatakéul neve alá ismét -tőle szokatlanul - „teljhatalmú kormánybiztos”-t ír. A levél következménye: a katonáállításért felelős térparancsnok-helyettes megsértődik s december ötödikén levelet ad át a közgyűlésnek, melyben lemond tisztéről!

„Egressy Gábor kormánybiztos úrtól ma egy hivatalos irat érkeze a Térparancsnoksághoz - melynek én is tagja vagyok -

egy olyan hangon írott levél a milyenén én ha kotsisom elkergetni szándékozom se írhatnék... mentsd meg uram hazánkat, városunkat az oly kormány biztosoktól kik hazánk mostani borús napjaiban telkesítés helyett ily törökbasai hangon írott rendeletekkel igyekeznek a népet vezető derék tisztviselőket lehangolni."

Eddigi érdemeire hivatkozik s arra, hogy háromnegyedéven át nem volt kifogás ellene. Ismételten visszatartatva Egressy levelének hangnemét, lemond tisztéről, mert mint írja: „bár mily híven kívántam is eddig hazámnak városomnak szolgálni ily kormánybiztos parancsai alatt többé mint Térparancsnoki segédtséget szolgálni nem akarok".

Elvélre az eddig akadozva működő közgyűlési gépezet meglödul és akcióba lép - a kormánybiztos ellen! Nem csoda, hisz a levél írója, Gombás József, akit éppen ebben az évben vettek be a város polgárai közé, nem csak térparancsnoki segédtséget, hanem városi képviselő is, a számvevői állás első számú várományosa. Most bezzeg nem késlekednek a cselekvéssel, december hetedikére összehívják a közgyűlést. Az ott felvett jegyzőkönyv 439. pontjából megtudjuk, hogy közben Egressy megelégedve a tétovázást, a közgyűlés tudta nélkül 180 lovas nemzetőrt - a város védelmére rendelték közül - elvitt az egyre szorongatóbb helyzetben lévő déli frontra.

Az ülés így a kormánybiztos távollétében a jegyzőkönyv tanúsága szerint - az alábbi eredményre jutott:

„A kormánybiztos eddigi eljárásának tapintatlansága, kérlelhetetlensége, szélessége s a tisztviselőség buzgalmanak nem élénkítésére, hanem lehangolására s megsibbasztására szolgáló kíméletlen bánásmódja a közgyűlés előtt felderítettén... a jelen viszonyokban különben is izgalmas kedélyek behangulatának megelőzése tekintetéből a honvédelmi bizottmányhoz az iránt, hogy városunk közönsége a kormánybiztos működés befolyása alól felmentessék fölratni határozatot."

A fölrat elmegy a honvédelmi bizottmányhoz, miközben Egressy ereje megfeszítésével adja mind hiábavalóbb utasításait ködmönök készítése ügyében „azon szent cél érdekében, miszerint a hazának jeles védői, kik fáznak és sanyarognak azokért, kik otthon meleg ruhában élvezik az élet kényelmeit a lehető leggyorsabban fölruháztassanak".

Végre fülébe jutván, hogy a közgyűlés a város vezetői fölböszültek ellene, úgy dönt, hogy személyesen is megjelenik a december tizennegyedikéi közgyűlésen, hogy tisztázzák a kialakult helyzetet. A történetekről a közgyűlés jegyzőkönyvébe a 447. szám alatt a következőket jegyzik fel:

„Egressy Gábor kormánybiztos a közgyűlésben megjelent miután értésére jutottak az itteni sürlődások. Ezek elmellőzése tekintetéből kormánybiztos feladatának fejtegetése mellett" azzal érvel, hogy „hazánk jelen élet-halál közti küzdelmeivel egész más szemponttal tekintendő, mint az országolás rendes állapotá-

ban". Ezért szigorú intézkedései megértését kérve „nevezett kormánybiztos magát a város közönsége és tisztviselőse szíves hajlamába és közremunkálási készségébe továbbra is ajánlván ezen közgyűlésből eltávozott".

A képviselők pedig farizeus módon - mintha nem ők szavazták volna meg az egy héttel ezelőtti, Egressy felmentését kérő határozatot, - jegyzőkönyvbe vetetik, hogy „a f. év 439-ik közgy. sz. alatt felhozott nehézségek elenyésztevé" Korda János térparancsnokot utasítják, működjön együtt a kormánybiztosal és fedje fel neki a város tartalékait...

A MEGOLDÁS

Ugyanaz nap, amikor a közgyűlés békülékenységről tesz tanúbizonyságot, minden valószínűség szerint a szegedi városatyák korábbi kérésének helyt adva, Pesten a honvédelmi bizottmány Egressyt felmenti kormánybiztos hivatálából. A határozatról a bizottmány elnöke, Kossuth Lajos két levelet küld Szegedre. Az egyiket, melyet sajtókezelő írt, Egressy kapja. Az írás oly szűkszavú, hogy érdemes szó szerint idézni.

„A honvédelmi bizottmány elnöke Egressi (sic!) Gábor kormánybiztos úrnak

Alsó vidéki ügyeinknek, az ottani táborok ellátását illető menete a rendes kerékvágásba térvén vissza, a honvédelmi bizottmány által rendkívüli körülményekre nézve alkalmazott rendkívüli intézkedésekre többé ottan szükség nincsen, mihez képest a honvédelmi bizottmány kormánybiztos úrnak eddigi fáradozásáért és munkálkodásáért köszönetet szavazva, további működés alól fölmentti; - ezzel a nemzeti gyűlésnek a k.(ormány) biztosok nagy számára adott azon biztosítást is tetteleg igazolván: miszerint a k.(ormány) biztosok száma a szerint, mint az a rendkívüli körülmények megszűnése engedni fogja, naponként kevesbíteni fog.

Kelt a honvédelmi bizottmány Decemb 14-én tartott üléséből.

A honvédelmi bizottmány elnöke Kossuth Lajos"

A második levél címzettje „Szeged város tisztviselőse". A felmentés indoklása azonos az Egressynek küldött levélben szereplővel, ebben azonban szó sincs a kormányzó munkájának elismeréséről, arról azonban igen, hogy „a kormánybiztos teljes hatalom alá tartozott minden intézkedések terhe a város rendes kormányzó testületére ruháztatnak, egyszersmind a legszorosabb felelősség is arra tér vissza".

A megsértett városvezetők nyilván elégedettek, Egressy pedig fegyelmezetten tudomásul veszi a döntést és december huszonegyedikén megírja tisztségéről leköszönő levelét. Ebben a folyó ügyeket átadja az arra illetékeseknek, majd elbúcsúzik a szegediektől.

„Én pedig a hivatalom körében, az ügy szentségének és felelősségem nagyságának érzetében netalán elkövetett emberi gyarló-

ságaimért a tisztelt hatóság minden egyes tagjának szíves elnézését kérve: ezennel búcsút veszek e lelkes város közönségétől, és szerényen visszatérendek azon egyszerű polgári kötelességek körébe, hol a hazának 22 évek óta vagyok immár szerény, de hűséges szolgálója, hogy hirdessem a Nemzetiségnek, a Szabadságnak, erénynek, és igazságnak szent ígéit mindaddig, míg a nemzet-kormány csatára s a hazának véres színjátékában cselekvésre nem szólítand.

Védje meg az igazságos isten e hazát, és a szent hazához, és nemzetéhez örökre hűséges Szeged városának igaz magyar lakóit.

Szeged dec. 21. 1848.

Egressy Gábor

volt kormánybiztos

s a Nemzeti Színház rendező tagja"

UTÓJÁTÉK

Talán éppen akkor érkezik Szegedre a Közlöny 1848. december 19-i 192. száma, amikor a közgyűlésben Egressy levelét olvassák fel - ha egyáltalán felolvasták. A közlönyben ott áll a 6013/e sz. Rendelet, a mozgó nemzetőrség felállításáról és működéséről, melynek I. pontja kiegészítéséül 5831/e sz. alatt az alábbiak olvashatók:

„A megbízás a szabad mozgó csapatok alakítására minden megyére kiterjed, főleg azonban a határszéli megyékben, az ellenség által nyugtalanítottakban, a legnagyobb eréllyel felállítandó és azonnal működésbe teendő és életbe léptető.

Ilyen megyék, és a megyékben és kebelükben városokban az alakításra megbízottak a következők:"

S a felsorolásban ott áll:

„Szegeden: Egressy kormánybiztos"

Elképzeltető, milyen érzéssel olvassák a város előljárói az ismét kormánybiztosá tett Egressy Szegeden, december huszonegyedikén kelt levelét:

„Felhívom a hatóságot, hogy az ide mellékelte és az önkéntes csapat alakításávali megbízatásomat tárgyazó proclamatiot a város minden részeiben szét hordatni, minden közhelyen kifüggesztetni, sőt ha czélszerűnek találja a hatóság, még a tanyákra is kiküldetni szíveskedjék, hogy a kormány ebbeli üdvös kívánatának szerencsések lehessünk minél előbb eleget tethetni."

Igaz, a mozgó csapatok kormánybiztososa most már csak kérhet, nem utasíthat, mert Szegeden a hatalom és vele a felelősség Kossuth december tizennegyedikéi levele után nem őt, hanem a városatyákat terheli.

E levelet követően már csak egyetlen, 1849. január elsejei dátumozású Egressy írás található az okmányok között, - a Temesvárott kiállított útlevelék érvénytelenségére hívja fel a figyelmet, - utána a forgandó hadiszerencse s a hadműveletek más vidékre való áthúzódsága a hon egyéb tájaira sodorja hőszünt.

Molnár András

GLAVINA LAJOS, CSÁKTORNYA ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐJE

A forradalom és szabadságharc zalai résztvevői közül elsősorban Deák Ferenc, Csány László, valamint a katonák, a honvédtisztek életrajza és 1848/1849-es tevékenysége ismeretes. A „civil” politikusok, megyei vezetők és országgyűlési képviselők közül jóformán csak Csertán Sándor képviselő és kormánybiztos életútját ismerjük. Csillagh Lajos első alispán, Horváth Vilmos másod alispán és kormánybiztos, vagy pl. Oszterhueber József helyettes alispán életrajza még várat magára. A forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának tiszteletére a magyar országgyűlés 1999-ben készül megjelentetni „Az 1848/49-es nemzetgyűlés képviselői almanachja” címmel az első magyar népképviselői országgyűlés képviselőinek életrajzgyűjteményét. Írásunk e kötethez kapcsolódik. Glavina Lajosnak, a Csáktornyai választókerület országgyűlési képviselőjének életrajzát és 1848-as tevékenységét mutatja be.

A Glavina családot hiába keressük a magyar családtörténeti irodalomban. Ilyen nevű nemesi családot még a legnevesebb genealógusok, Nagy Iván vagy Kempelen Béla sem ismertek, pedig Lipót császár 1676. június 29-én Bécsben kelt kiáltványában nemességet adományozott a kisebb muraközi birtokokkal rendelkező, és valószínűleg horvát származású Glavina család számára. Nemességüket 1678. február 9-én hirdették ki, Zala megye Körmenden tartott közgyűlésén. A család másfél évszázadon keresztül a kismemesek eseményletlen életét élte, egyik családtag sem tűnt ki különösebben. Birtokaik csekély jövedelmét csupán a 19. század elejétől kezdve próbálták meg iskoláztatás révén megszerzhető jövedelemmel, hivatalviseléssel, értelmiségi pályára lépve kiegészíteni.

A muraközi Perlakon élő, és 3 hold szántóföldön, 1 hold réten valamint ó kapás szőlőben gazdálkodó Glavina Balázs tanulni küldte legidősebb fiát, Lajost Glavina Lajos a Csáktornya melletti Pribiszlaveczen született 1806. augusztus 12-én, és a kanizsai piarista gimnáziumban végezte el 1817 és 1820 között a 2-4. grammatikai osztályt, későbbi sógora, Csertán Sándor társaságában. Nem tudjuk, hogy szülei korábban ismerték-e egymást, vagy csupán itt, Kanizsán, véletlenül találkozott-e a két diák, de tény, hogy barátok, néhány év múlva pedig rokonok lettek. Cserfán Sándor ill. Glavina Lajos életútja meglehetősen sok hasonlóságot mutatva, szinte párhuzamosan haladt. A jogakadémia elvégzését követő egyéves joggyakorlat után mindketten 1829-ben szereztek ügyvédi diplomát. Glavina Lajos ügyvédi oklevelét az 1829. április 27-én kezdődött zalai közgyűlésén hirdették ki. Ugyanezen a közgyűlésen vált ismertté Zala megye főispáni helyettesének,

Glavina Lajos síremléke

Baththyány Imre grófnak Pesten, 1829. április 4-én írott levele, melyben Baththyány Zala megye tiszteletbeli tiszti alügyészévé nevezte ki Cserfán Sándort és Glavina Lajost. Glavina egy hónappal később már egy olyan ügyben indított büntetőpert, amelynek előkészítésén - ugyancsak tiszteletbeli alügyészként - korábban Deák Ferenc dolgozott.

A tiszteletbeli alügyészi munka nem járt fizetéssel, és egy birtoktalan fiatalember számára csupán tapasztalatszerzést jelenthetett; a megélhetést Glavinának másutt kellett keresnie. Ismeretlen pártfőgójának - talán éppen Baththyány Imre grófnak - ajánlatára titkári állást nyert Baththyány Fülöp hercegnél, majd az 1830-as évek végéig uradalmi ügyészként dolgozott a herceg körmendi és kanizsai uradalmaiban, miközben állandó lakóhelye Körmenden volt. Nekrológjai szerint már ezidőtájt jelentékeny szerepet játszott Vas megye közéletében: „Higgadsága, mély belátása, érvekben gazdag szónoklatai a megye közönségét bámulatra keltették, s benne egyik vezérszónokukat tisztelték”/

Glavina pályafutásának egyik biztos támasza Zala megye 1827-1831-es alispánja, Sellyey Elek, Cserfán Sándor sógora - s így Glavina későbbi rokona - volt. Glavina még uradalmi alügyész volt Körmenden, amikor 1831. márciusában egy kis „összeesküvésre” kérte Sellyey Eleket. Miután Glavina híru l vette, hogy a herceg magyar nyelvű ügyintézését készü l bevezettni a körmendi uradalomban, kérte az alispánt, hogy szólíttassa fel Zala megye á l tal a herceget, miszerint a kanizsai uradalom ügyviteli nyelve is a magyar legyen.

Glavina híve volt a reformkor magyar irodalmának is. Könyveinek

egy részét - így pl. Schedel (Toldi) Ferenc Tudománytárának köteteit - Sellyey segítségével a kőszegi Reichard könyvkereskedésből szerezte be.” 1836-ban Kossuth Lajos kézírással sokszorosított ellenzéki lapjának, a Törvényhatósági Tudósításoknak előfizetőjeként tartották számon Körmenden. Közben Glavina zalai megbízatásait sem hanyagolta el. Munkájának elismeréseként 1834. március 11-én Zala megye táblblabirájává nevezte ki Baththyány Imre gróf.

Az 1840-es évek elején a Zala megyei Nemesapátiban telepedett le, miután feleségül vette Csertán Sándor nővérét - és Sellyey Elek sógornőjét - Csertán Zsuzsannát. Felesége birtokán élve visszavonult ugyan Vas megye közéletétől, ám munkája továbbra is Körmendhez kötötte, miután Baththyány Fülöp levéltárnoka lett, és ő rendezte, kezelte a hercegi család levéltárának iratanyagát. Nyilvános politikai szerepet 1848 előtt nem vállalt ugyan, ám a kulisszák mögött összekötő volt a vasi és a zalai liberális ellenzék között. Így pl. 1843 augusztusában ő mozgósította a nemesi adóviselés ügyében döntő jelentőségűnek ígérkező zalai közgyűlésre mindazokat a vasi liberálisokat, akiknek Zalában is volt szavazati joguk. 1845 februárjában Vas megyében, egy hónappal később pedig Zala megyében vállalt önkéntes adófizetést. Birtoka nem lévén, jövedelme után évente mintegy 10-12 pengőforint önkéntes adót ajánlott fel mindkét megyében. Vas megye 1845. június 8-i közgyűlésén Glavina is fellépett az adminisztrátori rendszerrel szemben, majd pedig - mint a titkosrendőrség besúgója jelentették - Reiszig Alajos kámoni kúriájában tanácskozott az ellenzék vezetőivel.

Glavina 1846-ban állást változtatott: a Nagykanizsa melletti palini uradalmat megvásároló belga király szolgálatába állt, és az uradalom kormányzójává nevezték ki. (E tisztséget kerek 30 esztendeig, 1876-ig viselte) Palinból küldte Glavina 1847 júliusában egyik körmendi barátjának, Chernel Eleknek az alábbi politikai helyzetértékelést: „Baráti emékezeted igen megörvendeztetett. Én Vasról és azon napokról, melyeket köztetek töltém, soha meg nem felelkezendem. Hogy híremet nem hallátok, azon politikai apátia az oka, melybe a sors döntött. Helyzetem ellen ugyan semmi panaszom, de a szentírás szavait mégis érzem magamon, miszerint nemcsak kenyérből él az ember, és a materiális jólét maga nem képes minden embert kielégíteni. A zalai tisztválasztáshoz én csak egy rész öltettel járultam végeldöntésénél, mely emberek gyöngeségeire volt számítva, és került. Itt nemigen vette valaki észre, hogy tőlem jött. A választás végeredményben jól esett ki részünkre, de bennem sírt a szív azon látványon, hogy egy-két gazember az

összes értelmiség győzelmét, midőn akarja, kétségessé teheti.

Én senkinek, még legjobb barátomnak sem fedeztem fel nézeteimet és tapasztalati-mat, melyeket - nem lévén úgy, mint mások elfoglalva - tehettem, meri Napoléon szerint nem jó tudni az embereknek, hogy veszélyben vannak; de neked elmondom, hogy az ellenzéknek, míg a mostani viszonyok fennállanak, sehol sincs e honban jövődjéje. Felülről rohanó intrikák és pártszellem, középen és alulról szájatátó haszonlesés és szolgaság már nem ismernek semmi szentel, mit el ne tapodjanak, ha gégejöknek kedvez, vagy szükséges a hatalom terjesztéshez. Itt is még csak Deák nagy szelleme tartja össze az embereket, és az úri rend igen nagy többsége még most hódol a jónak, de a kortessereg nagyobb része oly gyalázatos, mint akárhol.

A köveválasztás még mindig nagy gondjaink közé tartozik. Most úgy halljuk, a másik párt Deáktól és Bogyartól akarja. Ez utolsó a politikában nemcsak csecsemőnek, de születettnek sem mondhatatik, mert e téren még nem mutatta egyéb életjeleit, mint-hogy az adót suttymóban ő is segítette ledurongolni, és amennyire lehetett, ennek következményeivel népszerűséget keríteni. Mi úgy vagyunk ugyan meggyőződve, hogy Deákkal akárki megy, mindegy, de a dolog mégis akörül forog: nem csalnak-e meg bennünk először, másodsor mi következményei lennének ily koalíciónak? A legjobb esetenk vége mégis az lenne, hogy derék és kiképzett Tolnayt, kit ezen pályára szántunk, fel kellene áldozni. Semmittevés alig illenék hozzánk, működés sok pénzt és fáradságot igényel. Így követeink választása körülményeit nem tudnám előre meghatározni, de azt bizonyosan tartom, hogy Deák követ lesz, és ezen végcélra irányozzuk minden lépésünket, csak-hogy méltón elküldhessük".

Vas megye politikai életére áttérve Glavina a következőkkel hűtötte le körmendi barátja reményeit: „követválasztásokra elmegyek én is, de nem azon fontossággal, melyet a Te barátságod leveledben nékem tulajdonít, mert már én Vasban egy vokssal sem bírok, nem-hogy száz kortest érnék fel!"

Zala megye 1847. október 4-i, követválasztó közgyűlése alkalmával Glavina is élénken tiltakozott, amikor a zalai adminisztrátor, Festetics Leó gróf megyei jóváhagyás nélkül vezényeltetett cs. kir. katonaságot a követválasztás helyszínére. Glavina ekkor leszögezte: „Bármennyire legyenek is esetek, hol a katonaság alkalmazása elkerülhetlen, meg kell vallani, hogy a katonaság alkalmazása mellett a szabadság gyakorlata nem más, mint kegyelem, s akárhányszor alkalmaztatik más által, és nem a megye által, a megye nem gyakorol szabadságot, hanem annak kegyelmétől függ, kitől a katonaság berendelése. Annak, hogy a katonaságot csak a rendek rendelhetik meg, a törvényben is világos nyoma van, mert ez nem más, mint karhatalom, azt pedig nyilván kimondja a törvény, hogy karhatalmat csak a megye közönsége rendelhet. Így tehát akármely véletlen rendelte ide a méltóságos úr a ka-

tonaságot, rendelte a törvény ellen, mert az a megyének rendelete nem volt; s a méltóságos úrnak ezen tette mindenesetre hiba. Azért kívánja: jelentsék ki a rendek, hogy a katonaságnak ideállítását helyben nem hagyják, annak használatát eltiltják, és őméltóságát felszólítják, adja nekik tudokra, hogy távozzanak". Az ellenzék meghátrálásra kényszerítette a zalai adminisztrátort, így a követválasztás szabadságát nem árnyékolták be fegyverek." Vasban viszont, ahol az ellenzék nem volt ilyen karakán, két héttel később Glavina szeme láttára, katonasággal verte szét Zichy-Ferraris Bódog főispáni helyettes a követválasztás önkényes módja ellen tiltakozó vasi liberálisokat."

Szülőföldjével, a horvátok lakta Muraközzel akkor került közvetlen kapcsolatba Glavina Lajos, amikor Zala megye állandó bizottmányának 1848. május 9-i ülése őt is kinevezte a Csáktornyai felállítandó kerületi törvényszék bírójává." A kerületi törvényszékek a korábbi földesúri, úrszéki bíráskodást váltották fel. Muraköz népe - amint arról a Pesti Hírlap tudósított - felette örvendett, hogy megszabadult a Festetics uradalom bíráskodásától." A csáktornyai törvényszék néhány héten belül megkezdte tevékenységét. Glavina június 14-én már mint a törvényszék választott elnöke folyamodott a megye állandó bizottmányához, hogy „a muraközi járás népszerűséghez a már eddig támadott és a birtok teljes felszabadulása után ezután még számottevőbb támadandó perekhez képest a jegyzői és pénztári foglalatosságuknak egy jegyző meg nem felelhet", ezért a jegyző mellé egy fizetéssel ellátott írónkra lenne szükség."

1848 nyarán Glavina Lajos volt a Muraköz lakosságának mintegy felét felölölő csáktornyai választókerület egyetlen országgyűlési képviselőjelöltje. Egész Muraközben a nem nemes lakosság kb. 10%-a, a felnőtt férfilakosság 42%-a, összesen 5734 fő nyert az áprilisi törvény értelmében választójogot. A Csáktornyai választókerülethez Muraköz nyugati része tartozott, 2880 választóval." A muraközi választók öntudatra ébresztését kívánta szolgálni az alábbi, Glavinát támogató kis kortesversike:

„Ébredj fel polgártársam,
Egyenjogú bajtársam;
Indulj el Csáktornyára
Népkövet választásra.
Jól megfontold: mit művelsz,
Kiben és mit helyezesz;
Ne csábítsd meg magadat,
Becsüld meg nyered jogodat.

Glavina Lajost vélném,
Követeink szeretném;
Elmélkedjél magadban,
Egyezhetsz-e szavadban?
Ha velem egyetértesz,
Kebeledben így érzesz:
Akkor közakarattal,
Szabad határozattal

Glavina Lajos követ
Képviseljen bennünket;

Védelmessze jogunkat,
Arany szabadságunkat.
Lelkes bizodalunkbul
Törekedjen szilárdul:
Édes Hazánk javára,
A Nép boldogságára!"

A csáktornyai választókerület horvát választói 1848. június 15-én „közegyetértéssel" választották országgyűlési képviselőjüké Glavina Lajost."

A július 15-én összeülő népképviselői országgyűlésen Glavina alig hallatta a hangját. Nevével többnyire csak a név szerinti szavazások alkalmával találkozunk, Muraköz ügyében azonban többször is szót emelt. A képviselőház július 26-i ülésén terjesztették elő Bogdanovics Villibald, Torontál megyei képviselő indítványát, hogy vegyék zár alá a horvátországi pártütést támogató egyházi vezetők, így pl. a zágrábi püspök magyarországi birtokait. Bogdanovics ugyan visszavonta az indítványt, ám Palóczy László miskolci képviselő - a reformellenzék régi, kipróbált harcosa - mégis felkarolta az ügyet. Palóczy előadta, hogy tudomása szerint Zala megyének egy része a zágrábi püspökséghez tartozik, és nem érti, miként lehet ezen megyét a zágrábi püspök kormánya alatt hagyni, amikor a papság minden rendelkezést a püspöktől vár, és azt sem lehet tudni, milyen levelezések folynak közöttük. „Nekünk lehetetlen a zágrábi püspök hatósága alatt meghagyni Zala megye muraközi járását és a többi magyarországi vidéket" - jelentette ki Palóczy, majd azt indítványozta, hogy hagyják meg a vallás és közoktatási miniszternek, miszerint amíg a dolgokat rendbe nem hozzák - az országgyűlés további rendelkezéséig - „a magyarországi részeknek a zágrábi püspöktől függése tüstént függesztessek fel".

Ezek után Glavina is kötelességének tartotta előterjeszteni, miszerint Zala megye muraközi járását - mely hatvanezer-nél több lelket számlál - még a zágrábi püspök kormányozza. A korábbi országgyűlések folyamán Zala megye többször is utasítást adott követeinek, hogy a törvényhozás mentse fel Muraközt a zágrábi püspök hatósága alól, ez azonban mindeddig nem történt meg. Arra nézve, hogy mennyire káros a fennálló helyzet, Glavina konkrét példát nem tudott felhozni. Azt azonban kijelentette, hogy általánosságban, miután a horvát ajkú muraközi népet egyenesen Zágrábból kormányozzák, ezáltal pedig Horvátország szoros összeköttetésben van, ez a viszony Magyarországra nézve „nem igen hasznos". Ezért ő is azt kívánta, hogy a kultuszminiszter terjesszen a képviselőház elé javaslatot, mely szerint Muraköz „a zágrábi püspöknek egyházi kormányzata alól fölmentessék". Ha a minisztérium ezt nem tenné, Glavina magának tartotta fenn az indítványozás jogát.

Eötös József báró, vallás és közoktatási miniszter válaszában biztosítani igyekezett a képviselőket, hogy a muraközi járás papsága nemcsak a magyar nemzetség ellen nem tett semmit, hanem Csány kormánybiztos jelentése szerint mindent el-

követ a nyugalom fenntartása érdekében. Eötvös kötelességének vallotta, hogy a muraközi klérus érdemeit - mintegy jutalmul - a törvényhozás előtt is kijelentse. Ettől függetlenül ígéretet tett azonban a képviselőháznak, hogy - ismervén Magyarország régi kívánatát - a muraközi járás zágrábi egyházmegyétől való elválasztásának ügyét maga is tárgyalás alá fogja vetetni. Boja Gergely, Zala megye kanizsai választókerületének képviselője (a kanizsai tanítóképző polgári származású tanára) támogatta ugyan Muraköz zágrábi püspökségtől való elválasztását, a mielőbbi megoldást azonban nem sürgette. Eötvöst megerősítve kijelentette, hogy a muraközi lelkészek nemcsak nem ellenségei az alkotmánynak, sőt, arról értesült, miszerint - hála a tisztviselők és papok buzgalmának - az új törvényeket talán sehol sem fogadták olyan lelkesen, mint a Muraközben. Boja úgy vélte, hogy a Muraközben egyelőre megfelelő szellemű lelkészek vannak, de előfordulhat, hogy a zágrábi püspök olyanokat rendel oda, „kik a népre igen káros hatást fognak gyakorolni”. A kérdést azonban óvatosan kell kezelni, mert - mint Boja mondta - „Horvátországban a papság különösen a vallást használta lázításra, miért adnánk tehát nekik új okokat s alkalmat, hogy elmondhassa: mosta mi jószágainkat vették el, nemsokára vallásotokat fogják elnyomni”.

Ezek után a kérdés néhány napra lekerült a napirendről. A képviselőház augusztus 3-i ülésén azonban Madarász László csákvári képviselő, a radikális baloldali ellenzék egyik szószólója számon kérte Eötvöstől, hogy elválasztotta-e már Muraközt a zágrábi püspökségtől, és megtette-e mindent annak érdekében, hogy a püspök magyarországi jövedelmei ne a horvát pártütést segítsék elő. A miniszter válaszában kifejtette, hogy a muraközi járás átcsatolása - a katolikus egyház szokásait és elveit figyelembe véve - nem megy egyik napról a másikra. A maga részéről megteszi az első lépéseket, és amint eredményre jut, törvényjavaslatot fog benyújtani. Azt azonban Eötvös tagadta, hogy bizonyítható lenne a zágrábi püspök magyarellenes eljárása, sőt ismételtén kijelentette, hogy „Muraközben a katolikus papság jól járt el, s hogy a nyugalom fenntartása nagy részben ezen klérusnak köszönhető”.

Eötvös válaszára reagálva Madarász nem vonta kétségbe, miszerint Muraközben rend és béke van, szerinte azonban Magyarország muraközi részét a legkisebb zavar nélkül el lehetett volna választani a zágrábi püspökségtől. Elvárta a kormánytól, hogy minél kevesebb pénzt engedjen Magyarországról Horvátországba folyni. Ugyanezt követelte a minisztertől Perczel Mór, a radikális budai képviselő is. A vitában Glavina Lajos ismét felszólalt, és azt fejtette, hogy a zágrábi püspök magyarországi birtokainak ügye nincs szoros összefüggésben Muraköz egyházi hovatartozásával, a két kérdést más-más úton kell rendezni. Muraköz elválasztását illetően Glavina előadta: „Ez valóban szükséges, mert habár Muraköz most még csendes, habár a nép Magyarországhoz szít; ezt semmi esetre

nem a zágrábi püspök kormányának, hanem az ottani lelkes tisztviselőknek s az ottani papságnak kell tulajdonítani, mert a papság nem Zágrábból vett irányndl fogva, hanem önlélkéből tett”. Horváth József, Zala megye letényei választókerületének képviselője csupán annyival egészítette ki a Glavina által elmondottakat, hogy Muraköz magyar érzésű papjai valóban dicséretet érdemelnek, szintúgy a tisztviselők, akik a nép magyarság iránti rokonszenvét fenntartják. Akad azonban a Muraközben két illír érzelmű lelkész, a kottori és a goricsányi plébános, akiket hasznos volna máshova áthelyeztetni. Mindezen felszólalások után a képviselők többsége elfogadta a miniszter válaszait, és a képviselőház a maga részéről egyelőre lezárta az ügyet.”

Glavina sógora, Cserfán Sándor is ott volt a pesti országgyűlésen, mégpedig a zalaegerszegi kerület képviselőjeként. 1848. szeptember 4-én mindketten bekerültek a másnap Bécsbe induló, békes megoldást kereső, ám eredménytelenül hazatérő szántagú országgyűlési küldöttségbe. Jellacic szeptember 11-i betörését követően néhány héten belül mindketten hazatértek, mert úgy gondolták, munkájukra, befolyásukra nagyobb szükség van az ellenséges hadmozdulatoknak és megszállásnak kitért Zala megyében, mint az országgyűlésen. Glavina a képviselőház szeptember 17-i ülésén kért és kapott eltávozási engedélyt. Hazatérése azért volt különösen indokolt, mert Jellacic a fegyveres erővel megszállt Muraközt elszakította Zala megyétől, és egy rendelettel Varasd megyéhez, tehát Horvátországhoz csatolta. Muraköz horvát lakossága a szeptember 18-i Csáktornyai népgyűlésen megtagadta a csatlakozást, és ellenségesen viselkedett a Varasd megyei tisztviselőkkel, valamint a fosztogató horvátokkal szemben. Minden jel arra vall, hogy a muraközi horvátok hűek maradtak Magyarországhoz. Ebben nagy szerepe volt a járás magyar tisztviselőinek, valamint a magyar ügy mellett kiálló lelkészeknek, így Gasparich Kilitnek is. Glavina hasonló megfontolásból, a muraközi lakosság Zala megyéhez való tartozását, ragaszkodását erősíteni tért haza.

1848. október 18-án szabadították fel Muraközt Perczel Mór honvédei a horvát megszállás alól. Aznap hadijelentésében Perczel többek között az alábbiakat közölte az Országos Honvédelmi Bizottmánnyal: „Én a néphez hűségéért egy köszönő iratot bocsájtok, és mindent a régi visszahelyezett tisztviselők és rend alá utasítok. E részben Glavina nemzetgyűlési képviselőjűk nékem közremunkálással lévén.” Glavina tehát október 18-án már Csáktornyan volt, és a muraközi lakosság megnyugtatásán fáradozott. Sógora, Cserfán Sándor, aki október 8. óta kormánybiztosként tevékenykedett Zala megyében, és többek között Perczel hadtestjének ellátását szervezte, október 22-én arról értesítette az Országos Honvédelmi Bizottmányt, hogy tisztviselőitársaival igyekeznek felvilágosítani Horvátország lakosságát is a magyar kormány törekvéseiről. „Ma eresztünk haza elfogott 80 fuvarost - írta Cserfán -, szándékom ezeket kenyérral és

borral megvendégetni, és az itteni tisztviselők, és Glavina Lajos követ úr által minden szükségésekről őket felvilágosítani. Különösen tudokra szándé(ko)zunk adni, hogy a hegyvám is megszüntetett, mi nagy hatást fog szülni a horvát részeken, ezek mint élő proklamációk fognak szolgálni, de azon felül írott proklamációkat is fogunk vélek beküldeni”. A havatúl anyanyelvi szinten beszélő Glavina feltehetően közreműködött a kiáltványok megfogalmazásában is.

1848. november 8-án Perczel megelőző támadást hajtott végre a Muraköz elfoglalására készülő horvát és stájerországi cs. kir. csapatok ellen. A stájerországi Friedland sikerült ugyan az ellenséget meglepni, de jelentősebb erőket nem tudott megsemmisíteni, így a Muraközt fenyegető ellenség túlerőben maradt. A friedouai ütközet napján maga Glavina is a Muraközt védelmező magyar sereg megerősítését kérte az Országos Honvédelmi Bizottmánytól. A Csáktornyai kerület képviselőjeként, 1848. november 8-án írott hivatalos levelét teljes terjedelmében idézzük:

„Tisztelt Honvédi Bizottmány!

Perczel Móric tábornok által felhíva, de küldöm iránti kötelességtől indítva Perczel úr táborát Muraközbe kísérem, hal is azon viszonyokban, melyek a hadsereg és kivált ezen idegen ajkú nép közt felmerülnek, mindezeideig közben járulok. Azon érzetnél fogva, mellyel a haza, úgy e nép java iránt viseltem, kötelesnek értem magamat Tisztelt Bizottmányhoz a következőkkel járulni:

Midőn múlt október hónap 17-én Perczel Móric úrnak és vitéz seregének a vakmerőséggel határos bátorsága által sikerült egész Muraközi egy nap ~~ad~~ villám sebességgel visszafoglalni, a nép a legbensőbb örömmel üdvözölte a sereget, és nem késett mindezzel minden kitelhető áldozattal járulni annak ellátásához, és készséggel teendő ezt továbbá is, csak sorsát biztosítva lássa, de nekem, mint fele Muraköz képviselőjének, percenként nőnek aggodalmaim, hogy e nép nagy veszélyben van. Ugyanis: Mi Perczel Móric tábornok úrnak mély belátása, és seregének vitézsége iránt teljes bizodalommal viseltetünk, de látjuk, és ismételt biztos hírek után tudjuk, miképp Stayerban és Horvátországban naponként növekedik az ellenség száma, és oly készületek tétetnek, melyek legközelebbi oly megrohanásunkat sejtítetik, melynek az itteni sereg is áldozatul eshetnék, és esetben Muraköz sorsa is borzasztó lenne. Az illírek első berohanásakor még meg volt Muraköz kímélve, mert hitték e népet Horvátország részére megnyerhetni; miután azonban ez nekik nem sikerült, sőt e nép illírek ittléte alatt is adóját titkon Zala megyébe, kétszeres pontossággal fizette, a magyar sereg bejövetelevel pedig üldözte is az illíreket, s most is tömegben őt áll a határon, borzasztó bosszúállásnak leend e nép kitéve, ha még egyszer illír hatolom alá esik.

Ezen körülmény, úgy az öszves hon érdeke indít, hogy könyörögve járuljak Tisztelt Honvédi Bizottmányhoz, miszerint a mura-

közi hadsereg rögtön megerősítették e következendő okoknál fogva:

1. Gróf Teleki hadserege kivonulása a szerdahelyi álló hid elégette, és most csak jobbadán rossz révek, és a letenei gyöngye hajhíddal tévén a közlekedést, itt egynéhány hét múlva az összeköttetés a többi Magyarországgal teljesen félbeszakad, tehát a hadseregnek vagy olyannak kell lenni, mely minden veszéllyel dacolhasson, vagy Muraközben kevés napok múlva ki kellene vonulnia.

2. Ha a hadsereg kivonul, és ezen horvát ajkú nép másodszor is az illírek prédájává tétetik, kétségbeesik a magyarok rokonszenve iránt, és elidegenedik nemzetüktől, melyhez eddig oly ritka hűséggel ragaszkodott.

3. Muraköz földadása nemcsak helybeli, hanem országos kár, mert ezen tartomány 61 ezer lakossal, virágzó 103 faluból és mezővárosokból állván, ezen évben Zala megyei pénztárba 60 000 pengőforintot fizetett, és az utolsó országos kivétel szerint 800 katonát od; ennek elcsúszásával nemcsak tevőleges erejében vesz egy időre Magyarország, hanem Muraköz élelemmel bőven megáldva lévén, az ellenségnek nagy kútforrása leend erejét és élelmét szaporítani, midőn most töltnék elzárva már közel van az éhséghez, mely még maga megadását is vonhatna maga után.

4. Muraköz újra bevenni nem kevesebbe kerülend, mint magát Horvátországot, mert a Mura vizeni átkelésnél nem számíthatni mindenkor ama szerencsére, mellyel Perczel Móric úr és vitéz serege az ellenséget oly váratlanul meglepve, a hajhídat és révet elfoglalták, és életveszéllyel bár, de mégis oly szerencsésen átkeltek; ennek ismétlése ropant áldozatba kerülhet.

5. Muraköz megszállása által Horvátországban munkálatlanul tetemes erő tartatik vissza, mely különben vagy máshol fordíthatnák ellenünk, vagy Muraköz feladásával is további berohanásnak megállítására nagyobb erő kívántatnék, mint Muraköz megtartására, minthogy Mura vize félkörben zárván bé Muraköz, Stayertől légrádig majd kétszer oly hosszú vonalt képez mint a Dráva, mely egyenesen folyik, tehát kétszer annyi őrizet szükséges a további betörés ellen, mint a Drávánál, midőn még az ellenséget Muraköz élelmezni is.

Ezen okokból, de küldöm szerencsétlen helyzete tekintetéből is sürgetve esedezem a Tisztelt Honvédi Bizottmánynak, hogy a muraközi hadsereget mihamarabb megerősíteni méltóztatassék. Egykí napi késedelem, és talán késő leend. Újoncok ugyan állítanak Zala és Somogy megyében, de sem fegyverrel ellátva, sem még betanulva nincsenek, hogy rögtön csatát állhassanak.

Továbbá szükséges volna a Murán minél előbb egy vert hidal készíteni, mely tetemesebb költségbe kerülve, csak az állomány segélyével történheték meg.

Ezeket terjesztvén Tisztelti Honvédi Bizottmány elébe, egyszersmind esedezem Perczel Móric tábornok úr kívánságánál fogva is engedelemért, hogy még egy ideig,

míg küldöm sorsa jobbra vagy balra fordul, köztük maradhassak!"

Glavina elképzelései nem válhattak tülör, főként pedig a Mura folyó áradása miatt már november 1-én kénytelen volt Muraköz feladni. Glavina néhány héig még Perczel táborában maradt. November 25-én azzal bízta meg Perczel, hogy a stájer határszélen próbáljon fegyvert vásárolni a magyar sereg számára. Amikor december 20. után Perczel csapatai - Muraköz visszaszerzéséről végleg lemondva - elhagyták Zala megyét, Glavina rövid időre visszatért a pesti országgyűlésre. December 24-én meg ott volt az országgyűlés egyik szavazásán, a január elején Debrecenbe költöző képviselőket azonban már nem követte. 1849-es tevékenységéről nincs tudomásunk. Míg sógora, Csértán Sándor 1849 tavaszán újabb kormánybiztos megbízatást vállalt, Glavina - csakúgy, mint 1848 előtt - most is Deák Ferencet követhette, és valószínűleg visszavonult a politizálástól. Így kerülhetett el ő is a szabadságharc leverését követő megtorlást. Míg 1850. március 27-én azt írta rokonának, Séllyey Lászlónak, hogy még semmi idézést nem kapott, és nem tudja, mikorra hívják be a császári hadbírórság elé, ügyében 1850. július 20-án már felmentő ítéletet hozott - néhány heti vizsgálat után - a pesti cs. kir. hadbírórság.

Az 1850-es években Paliiban dolgozott, a belga király uradalmi kormányzójaként. 1861-ben, az alkotmány ideiglenes visszaállításakor törvényszéki elnökként is tevékenykedett. Elnöke volt Zala megye nemesi pénztárának, és 1863-tól a Zalavármegyei Gazdasági Egyesületnek. A kiegyezés után a Deák-párt zalai elnökévé választották, és e tisztséget egészen a párt megszűntéig viselte. Elnöke volt még több vízszabályozó társulatnak is, és kiemelkedő szerepet játszott Zala közéletének számos területén. A perlaki kisnemes fia életének utolsó éveiben a legnagyobb vármegyei méltóságot töltötte be: 1880. november 19-től Zala megye főispánja volt. 1883 nyarán ő fejezte meg - kormánybiztosként - a zalai zsidóellenes zavargásokat. Súlyos betegségét bámulatos lelkierejével viselte, és főispáni tisztségét egészen 1885. augusztus 13-án bekövetkezett haláláig megtartotta. „Példás jelleme, nemes szívósága, őszinte kedélyessége, tudományos képzettsége pártatlan volt, s e nemes tulajdonainak mindenki tisztelettel és közbecsüléssel adózott” - írta róla az egyik nekrológ. 1885. augusztus 16-án temették el Gelsén. Síremléke ma is ott áll a gelsei temetőben, fiatalon elhunyt, jeles sógora, Csértán Sándor sírja közelében.¹

Jegyzetek

- Zalu Megyei Levéltár (ZML) Zala vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyve (kgy. jkv.) 16/8. február 9.; ZML Nemességvizsgáló iratok 1728. Fasc. 1. Prot. 8. 21. p., Fasc. 1. Prot. 9. 109 p., Fasc. 1. Prot. 10. 2. p.
- ZML Zala vármegye nemeseinek lajstromai, 1829 és

- 1845.; Zala vármegye nemességének 1835-ös vagyonbecsélése, Muraközi járás, Perlu.
- ZML A nagykanizsai piarista gimnázium iratai. A tanuló anyakönyve, 1817-1820
- Vajda Lászlóné: Csértán Sándor, Zala megye kormánybiztos (1809-1864). Zalai történelmi tanulmányok 1994. [Zalai Gyűjtemény 35.] [Szerk. Bilkei Irén] Zalaegerszeg, 1994. 215-242. o.
- ZML kgy. jkv. 1829:1062.; Vajda Lászlóné 216. o.
- ZML kgy. jkv. és közgyűlési iratok (kgy. ir.) 1829:890.
- Deák Ferenc ügyési iratai. [Sajtó alá rendezte Molnár András] Zalaegerszeg, 1995. 13., 142. o.
- Zala megye 1885. aug. 16. [33. sz.]; Zalai Közlöny 1885. aug. 22. [34. sz.] [Glavina nekrológiai a lapok első oldalán olvashatók.]
- ZML Séllyey család levéltára. Glavina Lajos levelei Séllyey Elekhez, Körmen, 1830. máj. 24., 1831. márc. 2.
- ZML Séllyey cs. lt. Glavina levele Séllyey Elekhez, Körmen, 1836. ápr. 21.
- Kossuth Lajos: Ifjúkor iratok. Tótvényhatósági Tudósítások, [Sajtó alá rendezte Bartha István] Bp., 1966. 1040. o.
- ZML kgy. jkv. 1834:512.
- Zalamegye 1885. aug. 16. [33. sz.]; Zalai Közlöny 1885. aug. 22. [34. sz.]
- Pannonhalmi főapátság levéltára. [PFL] Chernel család levéltára. Glavina Lajos levele Chernel Elekhez, Nemesapáti, 1843. aug. 28.
- ZML kgy. jkv. és ir. 1845:530; Vas Megyei Levéltár. Vas megye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei 1845:256., 1846:282.; Molnár András: „A zalai ügyezés”, Zala megye önkéntes adózási. Századok 1996. 5. sz. 1227-1228., 1232. o.
- Magyar Országos Levéltár [MOL] A 105. Magyar Kancellária Levéltára. Magyar Királyi Kancellária Informationsprotocolle der Ungarisch-Siebenbürgische Sektion. 1845. jún. 17. [22. ülés] 336, szám, 8-10. o.
- Zalamegye 1885. aug. 16. [33. sz.]; Zalai Közlöny 1885. aug. 22. [34. sz.]
- PFL Chernel cs. lt. Glavina Lajos levele Chernel Elekhez, Palin, 1847. júl. 26.
- ZML kgy. ir. 1847:3889. [Az október 4-i kövélválasztást megelőző vita gyorsirással készített jegyzőkönyve]; Molnár András: Katonai karhatalom a reformkori megyegyűléseken. Hadtörténelmi Közlemények 1994. 8. sz. 85. o.
- Molnár András: Metternich sógora Vas megyében. Vasi Szemle 1992. 3. sz. 362-363. o.
- ZML Zala vármegye állandó bizottmányának jegyzőkönyve (ÁB jkv.) 1848:4.
- Pesti Hírlap 1848. máj. 26. [66. sz.] 479. o.; Zrínyi Károly: Csáktorna monográfiája. Csáktorna. 1905. 105. o.
- ZML Zala vármegye állandó bizottmányának iratai (ÁB ir) 1848:1182.
- Balogh Elemér: Az első népképviseleti választások Zala megyében. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1986. [Zalai Gyűjtemény 25. sz.] Zalaegerszeg, 1986. 208. o.; Molnár András: A Muraköz 1848-ban. Századok 1998. 2. sz. [Sajtó alatti]
- Zrínyi Károly 106. o.; Novák Mihály: Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharcban. Zalaegerszeg, 1906. 29. o.
- ZML ÁB jkv. 1948:985.
- Közlöny 1848. júl. 28. [49. sz.] 230 231 o., Pap Dénes: A pesti magyar nemzetgyűlés 1848. hun. Pest, 1866. 2. füzet 272-274. o.; Novák Mihály 45-46. o.; Beér János - Cszmadia Andor: Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Bp., 1954. 170 171. o.; Mejlinger Katalin: Zala megyei képviselők 1848-49-ben. Nótárius 1988. 2. sz. 5., 8-9. o.
- Közlöny 1848. aug. 5. [57. sz.] 267-268. o.; Pap Dénes 2. füzet 314 316. o.; Beér János Cszmadia Andor 179. o., Mejlinger Katalin 9. 10. o.
- Beér János - Cszmadia Andor 215., 237. o.; Mejlinger Katalin 9. o.
- Közlöny 1848, oki, 3. [115. sz.] 585. o.; Zrínyi Károly 112. o.; Novák Mihály 96-97. o.
- MOL H 2 Országos Honvédelmi Bizottmány iratai 1848:1993.; Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zala megye, 1848. október 17 - december 24. [Zalai Gyűjtemény 367/II] Zalaegerszeg, 1995. 91. o.
- MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai. 1848:7716.
- Hermann Róbert 39., 91., 94. o.
- MOL H 2, Kossuth Polzei Akten 390. Glavina levélét Hermann Róbert engedte át közlésre. Szívességéit ez úton is köszönetet mondok!
- Hermann Róbert 91. o.
- Mejlinger Katalin 9. o.
- ZML Séllyey cs. lt. Glavina Lajos levele Séllyey Lászlóhoz, Pulin, 1850. márc. 27.; Mejlinger Katalin 9. o.
- Zalamegye 1885. aug. 16. [33. sz.]; Zalai Közlöny 1885. aug. 22. [34. sz.]
- Foki Ibolya: Az 1883-as zsidóellenes zavargások Zala megyében. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból. [Zalai Gyűjtemény 25.] Zalaegerszeg, 1986. 230-236. o.
- ZML Mikrofilmár A gelsei r. k. plébánia halotti anyakönyve 1885.; Zalai Közlöny 1885. aug. 15. [33. sz.]
- Zalamegye 1885. aug. 16. [33. sz.]
- Zalamegye 1885. aug. 23. [34. sz.] A síremlék fotóját Béres Katalin szívességéből közlöm.

Zakar Péter

„ÉN ÉLTEMET SZÍVESEN FÖLÁLDOZOM HONOMNAK...”

(Gasparich Kilit 1848-49-ben)

1. Bevezetés

Az 1918. december 14-én a Perlakra betörő szerb-horvát csapatok lerombolták Gasparich Kilit ferences szerzetes márvány obeliszkjét. Az emlékművet, Tersztenyák Bódog nagykanizsai kőfaragó művét 24 évvel korábban, 1894. szeptember 8-án ünnepélyes keretek között leplezték le. Tóth Sándor igazgató ünnepi beszédét követően Kele György szavalt a saját alkalmi ódáját, majd Glavina András horvát földműves anyanyelvén elmondott beszédében a vértanú pap életútját idézte föl. Gasparich Vince, az áldozat unokaöccse a család nevében mondott köszönetet a muraközi magyarság kegyeletéért, végül pedig Málek István bírósági elnök a város nevében birtokba vette az emlékművet. Az ezt követő banketten Skrobának Florid ferences tartományi főnök idézte fel az elhunyt érdemeit. Ugyanezen a napon Gasparich drávaegyházi szülőházán is emléktáblát helyeztek el. De miért kellett lerombolni az emlékművet?

A kérdés annál is indokoltabb, mivel Gasparich Kilit életét többen feldolgozták. Igaz, alakja körül legendák is keletkeztek, amelyek részben beépültek a feldolgozásokba, s a hagyományok olyan erősek voltak, hogy még a sztálinista történevités is felhasználta alakját. Ő lett az alsópapság néppel együtt küzdő rétegének a szimbóluma, szemben a (valósággal elmentben) reakciónak beállított felső klérussal. A számtalan visszaemlékezés és történelmi erőfeszítés dacára életének egyes fordulópontjait még mindig homály fedi. Nem született meg a korszerű feldolgozása a nazarénusokhoz, illetve a rendi előjáróihoz fűződő viszonyának. Nem látjuk tisztán és teljes egészében irodalmi működését, a zsidókérdésben elfoglalt álláspontját és a szabadságharcban betöltött szerepét sem, hogy csak néhány fontosabb kérdést említsünk a tisztázásra váró problémák közül.

Az alábbiakban főként 1848-49-es tevékenységét próbáljuk meg a rendelkezésre álló források és feldolgozások segítségével elemezni, de röviden kitérünk az előzményekre is. Ezt nem csak későbbi tevékenységének megértése teszi szükségessé, hanem mindenképp az irodalmi történelmi folyamatok természetét, amelyeket szinte lehetetlen egyetlen nézőpontból, perspektíva nélkül elemezni. Célunk, hogy egy legendáktól megfosztott szerzetest, egy hús-vér embert állítsunk az olvasó elé. Gasparich élete, 1848-49-es tevékenysége olyan mozgalmas, változatos és eredményes volt, hogy az utólag keletkezett valótlanosságok elhagyása esetén is méltó az utókor figyelmére és emlékeztetére.

2. A „magyarért élő-haló horvát”

Gasparich Márk a Zala megyei Cirkovljanban [Drávaegyháza/ Cirkovljan - Horvátország] született horvát földműves családban. Anyja Szerpák Ilona, apja Gasparich Sebestyén, a község több ízben bírójává választott. A család csak szűkösen tudott megélni, hiszen a szülőknek hat gyermek számára kellett a betevő falatról gondoskodniuk. Így aztán érthető, hogy a mélyen vallásos család feje ellenez-

Gasparich Kilit kivégzése

te fiúk továbbtanulását. A kis Márk ekkor elszokott hazulról és a nagykanizsai piaristáknál elvégezte a gimnáziumot. A szigorú apa 1826-ban hazavitte, de a mezei munka nem igen lehetett inyére, hiszen 1827 őszén már ismét Nagykanizsán volt, ahol felvételét kérte a ferencesek közé. Kérése meghallgatásra talált, és így 1827. október 27-én Veszprémben Cletus [Kilit] néven belépett a Szűz Máriáról nevezett ferences rendtartomány tagjai közé. Ezt követően a nagyboldogasszonyi zárdában [Moson megye] bölcseletet hallgatott, majd 1830-33-ig Nagyszombat, Esztergomban és Pozsonyban teológiai tanulmányokat folytatott. A szokásosnál egy évvel korábban, 1833. április 16-án szentelte áldozópappá a pozsonyi zárda templomában Szepessy Ignác báró pécsi püspök.

Erre az időszakra esik berobbanása a magyar közéletbe, irt ugyanis egy cáfolatot Ján Kollár álnéven megjelent magyarosítást támadó röpiatára, a „Sollen wir Magyarern werden...“-re. Ezáltal a fiatal türjei káplán neve egy csapásra ismertté vált a magyar közélet meghatározó alakjai körében, s válaszárol elismerően nyilatkozott többek között Széchenyi István gróf és Döbrentei Gábor is. Utóbbihoz intézett 1834 februárjában, Pozsonyban kelt levelében nemcsak arra adott választ, első levelét miért küldte el névtelenül, hanem további szándékairól is tájékoztatást adott. Mint írta, első levelében nem fedte fel nevét, hiszen „...nyílt szívem ugyan sűg, hogy jelentsem ki; de amit megtennem mint magyarért élő - haló horvátnak kelle azt az ami vagyok [t.i. szerzetes - Z.P.] kegyetlen tenni tiltat...”. Munkáját a magyar tudós társaság elé akarta bocsátani, amint megvalósult, írásával „...minden magyar szívet biztatni, kecsegtetni...bátorítani” akar.

Országos hírnevének is szerepe lehetett abban, hogy 1835-ben a pesti rendházba helyezték át. Itt tűnt fel beszédeivel, amelyek szerzetes társai, Albach Szaniszló és Gegő Nicefor prédikációival együtt a korabeli Pest meghatározó társadalmi eseményeivé váltak. Noha Gasparich az 1838 márciusi árvíz során rend-

kívül bátran viselkedett, megakadályozta, hogy pánik törjön ki a templomban, s eközben rendíthetetlenül vigasztalta a lakosságot, a veszély elmúltával pedig egyik prédikációját, „...melyet az elfelejthetetlen kárt, nyomort, ínséget és szomorúságot okozott 1838-díkl árvíz elmúltával a kesergő pestiekhez sz. György hó [április - Z.P] 1-én monda s hallgatói közkövénatára a károsult szerencsétlenek segedelmezésére” nyomtatásban is megjelentette, nos mindezek ellenére 1838-ban politikai okokból áthelyezték a szentantali [Pozsony megye] kolostorba.

A helytartótanács mindhárom népszerű ferences szónok (Albach, Gegő, Gasparich) tevékenységét rossz szemmel nézte, ezért kezdeményezte áthelyezésüket. Gasparich ellenében azt hozták fel, hogy inkább hirdeti a nacionalizmust, mint a megfeszített Krisztust, a városban világi ruhában járkal, a magyar színházat viszont szerzetesi Öltönyben látogatja, végezetül pedig az előírt imákat és elmélkedéseket elhanyagolja. Tekintettel arra, hogy Gasparich már korábban is kritikus viszonyult rendjéhez, valószínű, hogy a helytartótanács a valóságnak megfelelő tényállás alapján kezdeményezte elmozdítását.

Szentantali magányában rendezte saját beszédeit, amelyek pártfogójának, a pécsi püspöknek a támogatásával 1839-ben valóban meg is jelentek („Az út, igazság és élet, vagy is a megváltó szelíd lelke szeretetben és igazságban, melyet több beszédekben hallgatóival ismertete Gasparich Kilit, sz. Ferenc rendi szerzetes és hitzsónok. Pest, 1839”). Hiába száműzték Pestről, a közéletből ekkor ma nem lehetett kiszorítani. Meskó János szarvasgédi birtokos rövid időre maga mellé vette házikáplánnak, majd 1840-1844-ig Székesfehérvárott volt egyházi szónok és hitoktató. Eötvös Károly szerint a Meskó család befolyása segítségével kerülhetett vissza ismét a közélet vérkeringésébe, s hálából írta meg és adta ki 1840-ben „Korszerű szózat Felsőkübinyi Mesko Gyurihoz és minden nemes magyar ifjához az élet, hitvallás tudomány erény, és hazafiság ügyében” c. művét. Ebben saját hitvallását is közreadja: „Én nem azért zártam el magam a világtól, hogy minden iránt meghidegüljek, hanem, hogy ott magam iránt hidegen, emberirtásaim, Istenem, fejedelmem és Hazám iránt minél melegebben tanuljak meg írni, gondolkodni s cselekedni...”

Isten és a józan ész egységének, az erkölcsi és a tudományos értékek elsajátításának szükségessége mellett ez a mű egyértelműen bizonyítja, hogy Gasparich megelőzte klerikus társainak jelentős részét, már ekkor határozottan az alkotmányos királyság hívének vallotta magát. Az állomást a szerződéselmélet alapján értelmezte, ahol a fő a fejedelem, a test a társadalom az inak szerepét pedig a törvények töltik be. Mint írta, ha a haza, a fejedelem hív, akkor érette mindent fel kell áldozni. De nem rejti véka alá azt sem, hogy: „A törvényeknek mindenkit egyformán kell szorítaniuk a társadalmi kapocs közé...”, illetve hogy a törvényes fejedelmet illeti meg a tisztelet. A közelmúlt eseményeire, az ellenzékiek törvénytelen bebörtönzésekre is reagált. „Ne hidd; mint ha ő [t.i.

a fejedelem - Z.P.] üldözhető a valódi jó Haza fiakat."

1840-re esett vitája Schwab Lőw főbabbival a zsidóemancipáció kérdésében. Gasparich, aki több cikket is publikált a Hírnökben és a Literariai Csarnokban, az utóbbi folyóirat 1840. június 7-i számában „A Zsidók” címmel tett közzé értekezést. A reformkori ellenzék programjában a zsidóemancipáció is szerepelt, noha a részletek kérdésében az egyes irányzatok eltértek egymástól. Míg a centralisták, így például Eötvös József br. a feltétel nélküli egyenjogúsítást látták volna célszerűnek, addig Kossuth a mielőbb megvalósítandó emancipációval együtt a zsidó vallás reformját is sürgette. Gasparich a Csarnokban hangoztatta, hogy a zsidók sokat szenvedtek, de visszanyert honukban ismét ígára érdemesítették magukat, s így lett osztályrészük az örök hazátlanság. „Ami az emancipációt illeti, itt egyrészt még az északkelet - magyarországi liberálisoknál is keményebb feltételeket fogalmazott meg: „Nekem szegény gondolkodásom szerint az a csekély véleményem lenne, mint kereszténynek: nevinők gyermekeinket igaz keresztényeknek s magunk is ami bennünk nem keresztény irtanók ki eleve; és minthogy a nevelés és neveltetés kezünkben van, neveltetők a zsidókat keresztényekké - azaz igazakká, egyenes szívűekké, irántunk ösztintekké. Ha minden magyar igazi keresztény lesz, akkor nem félhetjük az utókort a zsidók pénzétől, nem félhetjük a hazát a zsidók általi megdöntéstől.” Összefoglalva véleményét, ha a zsidóság polgárjogot kíván, akkor legyen vagy keresztény, vagy teljesen mondjon le a Talmudról. Szükségesnek tartotta a magyar nyelv elsajátítását is, mint írta, ha a zsidók polgárjogot kérnek, nekünk jögnök van azt kérni, hogy magyarokká váljanak.”

Schwab Lőw válaszában, cáfolta, hogy a szétszórtas pusztá büntetés lenne, azzal érvelve, hogy ezáltal az izraeliták Isten létének élő tanúvá váltak. A zsidók gonoszságát és kegyetlenségét taglalta (Meváltót megfeszítették, prófétáikat elűzték, minden jóakarójuk, így a nemes magyar nemzettel szemben is hálátlanok stb.) rámutatott, hogy minden fiatal nép életét a babona és a vadság kíséri, ugyanakkor az egyén bűneit nem lehet egy népet felelőségre vonni. Gasparich tehát a magyar liberálisok átlagánál határozottabban követelte a zsidóság magyarosodását, illetve legalább is a középkori vallási szokások megváltoztatását.

Az ember arra gondolhatna, hogy most végre ez a mozgékony elme megtalálta a helyét. De nem. 1840. szeptember 16-án Székesfehérvárról keltezett, s Horvát Istvánhoz írt leveléből kiderül, hogy ő szíve szerint a magyar nyelv tanáraként szeretne tevékenykedni. Ezért pályázott (igaz megkésve) az akadémiai magyar katedrára, s ezért próbálta meg elnyerni 1840-ben a zágrábi főgimnázium magyar nyelvű tanítói székét. „Én mint horvát - írta - csak azért szeretném a magyar tanítói székét Zágrábban, hogy a viszonyok csillapításához szép módjával némileg járuljak és a magyar nyelv érdekében az ellene ingerültség közepette valamit tegyek...”

A tanárságot végül is nem nyerte el, 1840-1844-ig tartó székesfehérvári működése mégis élményekben gazdag időszak volt életében. Ismét bekapcsolódott a politikai életbe, részt vett a megyegyűléseken és megismerkedett az ellenzék vezetőivel, köztük Perczel Mórral. Székesfehérvári tartózkodásának legrejtélyesebb vonatkozása a magyarországi nazarénusokhoz fűződő viszonya. Ezek első magyarországi hívei már 1841-ben felvették Gasparich Kilittel a kapcsolatot. Egyik képviselőjük,

Hencsey Lajos lakatoslegény több ízben látogatást tett a barátnál, akit megpróbált meggyőzni a szentségek és az egyházi hierarchia értelmetlenségéről és a gyermekeresztés büntetéséről. Gasparich valószínűleg egyetértett Hencsey társadalom és egyházkritikájával. A ferences barát már 1840-ben arról írt, hogy a „jobbgy kegyetlensége az úr vallástalanságának a következménye.” Saaghy Vendelhez írt leveléből kiderül, hogy csodálta „a szegény fiatal ember” rendíthetetlen lelki erejét, de tanításának nem jósolt hosszú életet. 1842. június 10-én kelt levelében azután két súlyos fogyatkozást vetett az önjelölt próféta szemére. Az egyik probléma, hogy a vallás titkát csak az emberi elme segítségével akarja felfogni. A másik, hogy az egyetértéshez a hit mélysége mellett törvény és előjáró is szükséges, amit a nazarénusok elvetettek. Igazat adott viszont Hencseynek abban, hogy az egyház már nem képes sem magán, sem pedig a világon uralkodni. Ennek ellenére elutasította, hogy középük álljon.”

Figyelmet érdemel 1844-ben közreadott műve a „Szózat a káromkodás ellen” is. „Magyar vagyok, annak érzem és tartom magamat, habár más ajkú honpolgárnő tejt szívtam is, habár csak jó későn kezdém szorgalmam által magamévá tenni a magyar nyelvet, de megvalom mindaddig diplomatikai méltóságra érdemtelennek fogok tartani nyelvet, legyen a nyelv magyar, vagy bár más, míg a nyelvet annyi aljasság szennyezend, mennyi a rút magyar ajkáról, magyarul hangzik szét, a nem magyaroknak a magyaroktól eljjesztésökre, elidegenítésök re!” - foglalja össze mondanivalóját lényegét. Ez a munkája többek között Jeremy Bentham (1748-1832) angol filozófus és Karl Wenzeslaus von Rotteck (1775-1840) német történész professzor műveinek az ismeretéről is tanúskodik.”

1844-ben Szombathelyre helyezték át. Rendtársa, Hermán Jeremiás szerint: „Szerette az egész város népe, de különösen a szegényeknek volt nagy jötevőjük. Itt három szegény ifjút iskoláztatott. Sok más szegény tanulóknak pedig házról házra járva keresett élelmezést, sőt lakást is. A betegeknek szorgalmas látogatójuk volt; ha látta azok szegénységét, megajándékozta őket, hogy egy kis jó leveshez juthassanak... Széplételen életével általános kedvességnek örvendett és sokan keseregtek utána, mikor kegyes, jó lelkiatyjuk eltávozott. Szíve anyagi jó szív volt”. A szabadságharc előtt már súlyos konfliktusba került előljáróival. Grész János” Csáktornyán, 1846. április 8-án kelt levelében a következőkről tájékoztatta barátját, Séllyey László szolgabíró: „A Kilinek szólási jogot a Guardiantól kivívni akarván, Őt ez érdemben ma megszólítottam, a válasz a lön, a Kilit köteletségénél fogva magát nálam nem jelentette, rendes szeretes ruhát nem visel, s nálunk magyar szólast tartani csak portiuucula napján szokás, én ezeknél fogva szólasta való engedelmet nem adhatok.” 1847 decemberében engedélyt kapott előljárótól súlyosan beteg édesanyja meglátogatására, de előljárói többszöri sürgetésére sem tért vissza, ami az ilyenkor szokásos egyházi jogi büntetések életbeléptetését vonta maga után.”

Gasparich Kilit tehát a reformkori Magyarország közismert és népszerű hitszónoka volt, aki horvát származása ellenére a magyarosodás híveként és az egyházi liberalizmus korai képviselőjeként hívta fel magára a figyelmet. Állásfoglalásai többnyire klerikus társainál radikálisabbak voltak, ezért az egyházi fegyelem tényleg ellenétbe került előljáróival. Megnyilatkozásainak ugyanakkor volt valamilyen sajátos,

egyéni íze, gyakran a liberális többségtől többé-kevésbé eltérő álláspontra helyezkedett. 1848 tavaszán, az európai forradalmak időszakában éppen szülőfalujában tartózkodott.

3. A muraközi népnek bálvány

Az 1848-as forradalmak híre tehát Cirkovlyánban érte Gasparich Kilit, aki korábbi években a klerikusok között szinte magányosan hirdetett elveinek diadalát láthatta megvalósulni a márciusi forradalom, majd az áprilisi törvények elfogadása következtében. Zala vármegye Horvátországgal szomszédos muraközi járást javarészt hon/átok lakták: 1841-ben 48669 fős lakosságból 47097 fő volt horvát anyanyelvű, míg a magyar lakosság létszáma mindössze 1439 fő volt. A horvátok Fényes Elek szerint „...igen szorgalmas emberek, testalkatukra középszerűek, gyengék, számpad szűnek”. Magyarok nagyobb számmal csak Légradon és Csáktornyán laktak. Egyháziilag a muraközi járás a Zágrábi püspökséghez tartozott, ami csak tovább bonyolította a nemzetiségi feszültségektől amúgy sem mentes járás helyzetét. A horvát nemzeti mozgalom, amely teljes társadalmi struktúrával, bizonyos mértékű politikai autonómiával és gazdasági háttérrel, katonai erővel (határőrvidék), egységes vallási és egységesülő kulturális háttérrel, az uralkodó jóvoltából pedig 1848. március 23-ától Josip Jellacic személyében egy energikus politikai (horvát bán) és katonai vezetővel (zágrábi főhadparancsnok) is rendelkezett, természetesen a javarészt horvátok által lakott Muraköz Magyarországtól történő elszakítására törekedett. Ezen az úton első lépésként a Jellacic iránt lojális politikai erőök Baththyány-kormány befolyásának korlátozására, a nemzetiségi-szociális ellentétek tudatosítására törekedtek a muraközi parasztság körében.

Gasparich 1848 tavaszán faluról falura járt és a földművesek számára anyanyelvükön és érthetően magyarázta a polgári átalakulás előnyeit, s ehhez kapcsolódóan a lakosságot a magyar kormány iránti hűségre biztatta, sőt tevékenységét az országhatáron túlra is kiterjesztette. S hogy ez nem pusztán a legendák világába utalható esemény, azt mindenképp a Martintsovits Tamás ellen folytatott zalaegerszegi büntető-törvényszéki eljárásnak köszönhetően tudjuk igazolni. Martintsovits, akit később a magyar hatóságok elfogtak, az öntető-törvényszéki jegyzőkönyv 1848. május 22-én kelt bejegyzése szerint egy Légrad közelében található helység kocsmájában meglehetősen ittas állapotban „... a magyar minisztérium ellen nyilvánosan kikelvén, azon egyéneket, kik az új törvényeket alkották és azokat végrehajtották, különösen a miniszterek közül Deák Ferencet és Kossuth Lajost említve, akasztófát érdemlőnek nyilvánítani, és több horvátországbeliek előtt arról fenyegetőzni hogy majd a magyarok az oroszok segítségével ágyok és kertek mögé szorítatnak - és ezek szerint az ország törvényei megvetésével, az álladalom ellen fellázadni s másokat lázítani nem féleltem”, a ferences barátot is megemlítette. A vizsgálat során Svagely András, Lázár Imre, valamint Pittermann György tanúsították, hogy a vizsgálat alatt álló személy „...Gasparich Kilinek ki a magyar nemzetiség mellett többször felszólalt és ki az alkotott új törvényeket felvilágosító népnyelvén szerkesztett kóriratokat Horvátországba szétküldött; - sajnálkozását jelenté ki az őt fenyegető azon veszély miatt, hogy fejére a horvátok által 26 pft.. [pengőforint] vagyon ígérve, úgy nyilatkozván, 'kár azon okos emberét, hogy így szerencsétlenül fogna járni'”.

Tevékenységének jelentőségét támasztja alá, hogy a magyar kormány is ellátta a szükséges felhatalmazással, illetve, hogy Gasparich barátja, Lápósy Géza Márton visszalelékezése szerint a horvát klérus egyes tagjai kánonoki állást ígértek a ferences barátának, ha melléjük állt volna. 1848 júniusában a magyar-horvát viszony már olyan feszült volt, hogy a Batthyány-kormány 1848. június 2-án Csány Lászlót teljhatalmú királyi biztossá nevezte ki, feladatául szabva, hogy a rendelkezésére álló erőkkel, 4000 sorkatonával és a nemzetőrökkel tartsa szemmel és biztosítsa a Dráva-vonalat, illetve a magyar-horvát határt. Muraköz politikai jelentősége, magyar kormány iránti lojalitásának a megőrzése így még fontosabbá vált. Zala megye 1848. június 17-én tartott bizottmányi ülésén 6000 embernek „a Dráva inenső partjára” történő kiállítását határozta el. Egyúttal intézkedett a megye 6000 dárdá és a szükséges ruházat elkészítéséről is.”

A Pesti Hírlap levelezője azonban valami mást is érdemesnek talált 1848. június 24-én megjelent tudósításában közzétenni. „Megyénk egy szerény és lelkes polgárát volt szerencsénk a mai ülésben megismerni, ki szinte karját s minden tehetségét a haza védelmére ajánlotta fel. Ezen férfiú Gasparich Kilit szintén Ferenc [rend] tagja, jeles egyházi szónok. Ő most valódi kincs hazánkra nézve. Mint muraközi születésű, a muraközi népek bálványja és az illírek legkeserűbb ellensége.” A bizottmány jegyzőkönyve szerint a Zala „...megyebeli nemzeti őrsereg cath[olikus] vallású tagjai hadipapjával Gasparich Kilit mint erre önként ajánlkozót [t]at nevezik ki...”. Tevékenységét a megye vezetői, illetve muraköziek is értékelték, hiszen neve szerepel Zala megye Állandó Bizottmányának Muraközi járásból származó tagjai között.

Mint a nemzetőrség táborig lelkésze, Gasparich messzemenően tisztában volt a rá váró feladatokkal, amelyeknek teljesítését július elején betegsége rövid időre megakadályozta. 1848. július 13-án, Csány Lászlóhoz intézett levelében így foglalta össze teendőit: „Kötelességeim az imádott haza szeretetéből fakadnak, s azért hiszem, lesz erőm, habár mi [sic] gyenge vagyok is nekik megfelelni. Úgy határozom magamat, miszerint nemzetőreinket állomásról állomásra meglátogassam, s helyenként cél s okszerű tanításokkal lelkesítem, s tanítsam mostani állásuk fölfogására, s haza iránti kitartó buzgóságra s állhatatos szeretetre.” Augusztus 7-én Nagykanizsán kelt levelében pedig még pontosabban fogalmaz: „Nekem föltett szándékom nemzetőreinket helyenként fölkeresni, szellemileg őket táplálni, lelkesíteni, s oda igazítani, miszerint a szabadság eszméjét fölfogva, hazájukat a szabadság alapjára, mint hű gyermekei szilárdítsák. Kötelességem nemzetőreinket fegyelemre, előljárási iránti Ószinte tiszteltre, azon polgártársaik iránt, kikhez elszállásolvák minden kémeletre s szeretetre okszerűleg oktatni, ne tán akkor midőn nemzetőrök házaikat elhagyók, ide jövőnek s nemzetőrtársaikhoz beszállásoltatának, nemzetőrtársaik iránt méltánytalanokká éppen akkor fajuljanak, midőn mondom, ezeknek ide a hazaszereteten példányaikul jöttek.” Ilyen jellegű oktatásban volt része tehát a Zala megyei nemzetőrségnek, amely a horvát betörésig két váltásban a Muraközben a Dráva mentén, valamint Csáktornytól Légrádig, illetve Lendvától Letenyéig főként az átkelők helyek védelmét és megfigyelését látta el.”

Gasparich tehát fegyverbe szólította a muraközi népet, s kardot kötve az oldalára fa ke-

resztjével sorra látogatta a nemzetőrök táborhelyeit a Horvátország határán húzódó Órvonalon. „Rövid haját és bajuszt viselt, kis pörge kalapot a fején, térdig érő kabátot és pantallót hordott” - olvashatjuk Novák Mihály művében. Az egyházi viselet helyett hordott polgári ruházat és a klérusok számára tiltott bajusz a radikális politikai beállítottság és a magyar nemzeti mozgalommal való azonosulás kifejezői voltak. De folytassuk tovább a leírást! „Alakja magas, vállas, előrehajlott; sovány, redős, melanholikus arcára bontódás kezdetén sápadtság ült ki; s amikor már szájából lávaként ömlött a gyújtogató szó, arca nekítüzesedett, szinte lángolt. Szögletesen csontos fejében nagy sötét zemei lobogtak és szinte ölték. Aki csak látta, de beszélni nem hallotta: dehogy is gondolta, hogy ebben az egyszerű, kopott szerzetesben egy kis istenség lakik. Beszédei olyanok voltak, hogy hatására meglelt férfiak sírva ölegették és testvérként csókolgatták egymást s kész mindannyi a halálba menni, rohanni azonnal.”

Csányhoz írt leveleiből az is kiviláglik, hogy - mai kifejezéssel élve - horvát szakértőként, illetve hírszerzőként is működött, horvátországi ismerősein keresztül figyelemmel kísérte az ottani hadi előkészületeket és a politikai hangulat alakulását is. Június 24-én például arról is jelentést tett, hogy a „...Dráván túl a kovács műhelyek szorgalmasan izzadnak a lándzsák készítésében, s bizonyos hogy fegyverük készen elég, hadi kaszáik szinte nekünk”. Továbbra is írt és több száz példányban terjesztett proklamációkat, nem csak a Muraközben, hanem Horvátországban is. Június 24-i levelében azt is megemlíti, hogy a nép fölvilágosítására „...szükségesnek találok elkerülhetetlenül, miszerint az én reproclamatium, melynek betűi kiszedvék, mihamarabb kinyomattassék s Dráván túli nép közé terjesztessék, hogy a nép ismerje gonosz akaróit” Július 13-án, Letenyén pedig így fogalmaz: „A horvátok erősen készülnek, azaz csak az illírek - készületeik többnyire pusztá szóból állanak, pénzük nincsen, a nép tömegesen ellenük kezd nyilatkozni, a közel állunk ahhoz, hogy szerencsétlen horvát nép megúnván a hosszas s üres ámitásokat kontatónak maga leendvén irtója, hozzánk csatlakozandik. Soha nem volt oly szükséges a szerkesztetem proclamatio [sic] mint most, ki van nyomtatva, kérem Királyi Biztos Urat, kegyekedjék ígérete szerint, melyet nagylelkűleg s szokása szerint tett, a nyomtatási költségeket érte mihamarább a nyomtatónak megküldeni, vagy pedig mi [sic] ma ide Letenyére küldeni, honnan reggel indul az alkalmatosság Eggerszergre, szombaton a reproclamatio ez úton kézre kerülendvén, vasárnap Horvátországba több száz példányban átküldhetendő a nép fölvilágosítójaul...”

1848 augusztus végén, szeptember elején az osztrák kormány emlékirata, majd a korábban tisztségéből felfüggesztett Jellacic visszahelyezését kimondó legfelsőbb elhatározás nyilvánvalóvá tette, hogy a fegyveres küzdelem elkerülhetetlen az áprilisi engedményekhez ragaszkodó magyar liberálisok és az összmonarchia hívei között. Jellacic hadi készületeinek hírére Csány ugyan Összehívta a Zala, Baranya, Somogy és Veszprém megyei népfelkelést, de a megyék még vitakoztak Csány felhívása fölött, amikor 1848. szeptember 11-én Jellacic csapataival átkelt a Dráván és támadást indított a magyar főváros elfoglalása érdekében. Telesi Ádám gróf cs. kir. vezérőrnagy - erőinek elégtelenségére hivatkozva - már a horvát támadást megelőzően kiűrtette a Muraközt, melynek lakossá-

ga feszülten várta a bekövetkező eseményeket.”

Ez a feszültség tükröződik Gasparich Kilit Cirkovlyánban, szeptember 11-én, még a támadás hírlé vételét megelőzően Csányhoz írt levelében is, amelyben többek között a 10-órú 11-re virradó éjjel eseményeiről adott számot: „Az éjjel egy cseppet sem alvánk, huszárok! karon fogva utcán föl s alá járt a nép, én Dráva partján örködő nemzetőreinket látogattam állomásról állomásra, csak kissé észre vehető neszről, mely Dráván túl pillanatnyilag volt mondhatok valamit, egyébiránt minden csendes. A nép átáljában rémült, s alig sikerül itt ott lecsillapíthatnom úgy, hogy teljesen megnyugodjék. Ha tanácsos volna közte maradnom, jó volna, de Jellacic fejemre tett 40 aranya tanácsolja miként innen elmenjek, elmegegy igen is népünk közöl [sic], de csak akkor, ha tovább maradhatom a józan ész sem mondandja...”

A ferences barátot tehát ha nem is érte meglepetésként a horvát támadás, de mégis nehéz helyzetbe hozta, hiszen nem menekült el idejekorán. Gasparich - akit a horvátok kereszték - észak felé húzódott és egy ideig Letenye környékén bujkált. Életrajzírói többnyire úgy vélik, hogy itt vészelte át a nehéz napokat, de ez nem felel meg a valóságnak. 1848. szeptember 24-én ugyanis Kajáron kelt levelében számolt be a legfrissebb muraközi hírekről. Eszerint a „...nép várva várja az alkalmat, hogy a magyarok iránti hűségét újabban bebizonyíthassa, fáj neki, hogy oly sokáig, oly oly messzire halasztatik a pont, midőn ezt tanúsítani gyönyörködendik”. Beszámolt arról is, hogy a megszállók és a helyi lakosság között már voltak kisebb sürűlődások, illetve, hogy Ő türelemre intette a helyieket, egészen addig, míg „...közöttök termendek, s aztán a teendőkre vezénylenem a jókat”. A perliak már megígérték az illír kaszák nemzetőröknek, „...hogy rövid úton ebrúdon dobják ki” őket. „Testvéreimem érettem s miattam eleve jól zaklatták, most békével hagyják. Jó az Isten, elhozza a fizetés óráját, megadja, hazánk szabad lesz, megszabadul gaz lelki ellenségeitől” - fejezi be levelét.”

A muraközi nép bálványja valószínűleg 1848 októberében csatlakozott Perczel seregéhez, pontosabban az „első zalai önkéntes nemzetőri zászlóalj”-hoz, a későbbi 47. honvédszászlóaljhoz. Ez a zászlóalj október 16-án Nagykanizsán csatlakozott Perczelhez, aki - némileg önállósítva magát - miután összevonta a rendelkezésére álló erőket, másnap hajnalban elindult kb. 6000 gyalogossal, 265 lovassal és 12 ágyúval a Muraköz megtisztítására. Erőit két oszlopba osztva, Letenyénél és Kottorinál kiérőszakolta az átkelést és erőfölényének birtokában viszonylag gyorsan, két nap alatt, október 19-re kiszorította az ellenséget a Muraközből. „Perczel Mór első és pedig honmető hadjárata” közepette 1848. október 24-én Csáktornyan keltetett és az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz (a továbbiakban OHB) intézett jelentésében bukkán föl ismét a ferences barát neve. Perczel itt arról ír, hogy a muraközi nép előtt a legnagyobb kegyelettel hajlik meg, majd így folytatja: „A nép hangulata tisztán tartása és buzdítása”, valamint „...más szolgálatokra nézet meg kell dicsérelőleg Gasparich Kilit lelkész említeni; ki itteni testvérei s rokoni [sic] és jeles előadás segítségével ügyünket hatalmasan előrnözdítá”. Mint írja, Gasparich, aki jutalomra érdemes, „...táborig lelkészi állomást öhajítván, a jutalom ebből állhatna”. Ugyanekkor ajánlotta a 35. Zrínyi honvédszászlóaljhoz tábori lelkésznek Lápósy Gézát, aki a szabadságharcban végig ebben a zászlóaljban szolgált,

és aki a cs. kir. hadsereg, valamint a magyar hadsereg előírásait megsértve egyszerre volt tábori lelkész és katonatiszt."

Az OHB már 26-n reagált Perczel jelentésére. Ebben többek között azt tudatták Perczellel, hogy a nemzetőrségi haditanács elnökét utasították Gasparich és Láposy tábori papokká történő kinevezetésére. Nyár Pál valóban még aznap átfírt Nádosy Sándornak Perczel jelentésével, s ezek között a két tábori lelkézi kinevezéssel kapcsolatban, de a haditanács munkatársai az átküldött iratra a későbbiekben piros ceruzával rávezették a szomorú igazságot: „nincs állomány”. A magyar hadvezetés kezdetben úgy vélte a honvédszászlóaljok lelki gondozását megoldani, hogy azokat ezredre vonják össze, majd a cs. kir ezredek mintájára - ahol minden ezred egy - egy plébániát alkotott-kinevezik hozzájuk a tábori lelkészeket. Ez a terv végül is nem valósult meg, így a sor-, és huszárezredek mellett a magyar hadseregben magasabb egységekhez, várakba, illetve katonai intézetekbe neveztek ki tábori lelkészeket. A hadvezetés célja tehát éppen az volt, hogy megakadályozza a tábori lelkészek mértékellen és a költségvetést túlságosan megterhelő kinevezését valamennyi zászlóalrhoz. Ezt a törekvésüket Perczeltől eltekintve sikerült is megvalósítaniuk. Láposy kinevezését egy adminisztratív hiba miatt megerősítették, Gasparichét azonban nem. Gasparich tehát nemszerepel a hadügyminisztérium tábori lelkézi osztályán nyilvántartott hadlelkézi állományban, s ami ennél lényegesebb, 1848 decemberétől kezdve szolgálata, mozgása, végül pedig beosztása is különbözött az átlagos tábori lelkészekétől. Ennek ellenére ő 1848 novemberében a muraközi hadseregben tábori lelkézi beosztásban harcolt, hiszen a „Zászlóalji parancsolatok könyve” szerint november 13-án: „A hatodik századból Gasparich Kilit tábori lelkész részére egy inas rendeltetett adani”.

Perczel október utolsó hetében szüntette be a támadó hadműveleteket, részben azért, mert október utolsó hetében tárgyalásokkal kísérletezett, de még inkább azért, mert kiderült, hogy a rendelkezésére álló erővel nem is olyan könnyű feladat a Muraköz biztosítása, tekintettel arra, hogy a főserégtől sem remélhetett erősítést. A békekíséret kudarca, illetve az ellenséges erők készülődésének a hatására Perczel haditanácsot hívott össze, amely előterjesztését elfogadva a stájerországi megelőző csapás mellett döntött. Perczeit a hamarosan beköszöntő tél és a veszprémi, valamint somogyi nemzetőrök hamarosan bekövetkező határozása is mielőbbi határozott fellépésre ösztönözte. Valószínű, hogy Gasparich részt vett az 1848. november 8-i friedauvi ütközetben, melynek során Perczel elfoglalta a várost, majd visszavonult. November 11-én pedig korábbi helyzet megítélését korrigálva kivonta csapatait a muraközből és a Mura mentén védelmi állást foglalt el. Erre a cs. kir. csapatok bevonultak a Muraközbe, s Dahlen altábornagy hadseregének zömét Csáktornyaig toltta előre, de többek között Perlakra indított egy zászlóaljat, azzal a feladattal, hogy egy különítmény szállja meg Kottorit. „Ezen zászlóalji tevékenységéről Gasparich is tájékozódott, aki egy tábori lelkéztől szokatlanul elszakadt alakulataitól és november végén Perlakon tartózkodott.

„Azzal kérkedtek Horvátország illiréi jó ideig, - írta november 26-án kelt beszámolójában a Kossuth Hírlapja olvasóinak - hogy ők a ráccokkal semmi összeköttetésben nincsenek, hogy nekik természetük a jogot s tulajdont becsülni, s megvédeni, s több efféle; hanem lát-

tuk mi, s keserűn tapasztalta Ausztria, mennyire védte a tulajdont Jel a. Ahowá lépett e vad csorda, nyomán pusztulás lón, amerre járt, láng követé ördögi lépteit; hogy Horvátország zsvány népe a ráccoknál ráccabb, megmutatta nemrég a Muraközben is; szomorú nyomait hagyta Csáktornya vidékén és gyáva, hitvány, futásban nyúlcsorda, ...ezen banditacsapat, miután a vizek áradásai kiparancsolták Muraközből vítez seregeinket, Muraközbe visszaszemtelenkedett ...de nem elégedett elégedett meg azzal, hogy tehetetlenségének élémiszereket rablott, hogy az undorodásig zabált, kiszámítá, meddig maradhat Muraközben, s megszökése előtti napon teheneket, lovakat exequált, Muraköznek pseudo fő s alszolgabirái által; s a bizonyos számú lovak s tehenek kiszolgáltatása rögön, - egy óra alatt - halálbüntetés alatt az illető előljáróknak megparancsoltatt. Perlak városa adott hat lovat, nyolc tehenet, a többi helységek Perlak közelében két lovat, négy tehenet. Csehovec helysége Szinkovics nevű lakosa által kenyeret küldött a zsvány nép számára, s elvették a kenyérhoznák gyönyörű két lovat, hogy bebizonyítsák háladatosságukat, s azon felül a helységtől requiráltak más két lovat is.”

A 47. zászlóalj 3., 4., és 5. századát 1848. december 10-én reggel 9 órai kezdettel Lendván fegyveresen rendelték ki „isteni szolgálatra”, de a zászlóalji parancskönyvből az istentiszteletet tartó lelkész neve nem derül ki. December 13-án, amint ez Gasparichnak egy újabb tudósításából kiderül, a ferences barát Lendván tartózkodott, tehát ott, ahol az idő szerint Perczel is felütötte a főhadiszállását. Ha e két tudósításnak a politikai irányvonalát a korabeli, kb. azonos időpontban elhangzott prédikációkkal összevetjük, megállapíthatjuk, hogy Gasparich ismét néhány hónappal megelőzte klerikus társait. Nem csak Jelllic és hadserege kapja meg ugyanis a beosztását („Jelllic a teremtés ötödik napján teremtett barmokkal akarja legyőzni a magyart” stb.), hanem a fiatal császár és a császári család is. November 26-i tudósításában felteszi azt a költői kérdést, amely az 1848-49-es ellenforradalmi politikának a leggyengébb pontjára tapint rá, s amely történelmi távlatból tekintve a monarchia felbomlásához is hozzájárult. „Aztán te hatalmas császár, kinek nevét egyre emlegeti e csorda, hiszed e, hogy ezen dúlógók [i. e. horvát cs. kir. katonák és nemzetőrök - Z.P.] fogják megmenteni trónodat? Csalatkozol, hiszen, ha mindent, mit talál földül, az földulandja trónodat is, s jóformán szét is dúlta már; de hogy is tudna neked valamit szerezni az, ki mindent elrabolni gyönyörködik?” December 13-án pedig a császári család további tagjai kapnak fedést: „Hogy pénze sincs az ifjú császár fiúnak és a Zsófi császármamának [sic!], szinte világos, mert már papirosból csinált garas tízes s húszasokkal fizetik s ámitják buta katonaságukat.” Az ilyen és ehhez hasonló felségserítő kitételek csak 1849 tavaszán, a függetlenségi nyilatkozat kihirdetését követően váltak általánossá a magyarországi lelkészek körében. Gasparichnál azonban ez a radikalizálódási folyamat - a Muraközt megszálló cs. kir. erők magatartása következtében - már hamarabb bekövetkezett.

1848 decemberében a cs. kir. hadsereg Összpontosított támadása következtében Perczel egységeinek is el kellett hagyniuk Zala megyét, s azt követően, hogy december 22-én a magyar tábornok vezette főoszlop átlépte a megyehatárt, a megye és így természetesen a Muraköz is az előrenyomuló cs. kir. csapatok kezére került. Gasparich nem tartott Perczel fő

oszlopával és nem vett részt a szerencsétlen kiemeneteli móri ütközetben sem. A csata napján, december 30-án Nagyzanisán tartózkodott és elkeseredetten számolt be Zala vármegye Állandó Bizottmányának arról, hogy a muraközi férfiakat 19-40 évig az ellenség el akarja vinni katonának. Magára nézve tábori lelkézi szolgáltatónak említését mellőzve csak ennyit árult el: „Csekélyességem éberkedik a Mura partján, s legközelebb próbálandok valamit, hiszen lesz sikere lépésemnek - mert én az éjék legközelebbikén vakmerő leszek.”

A muraközi tervek 1849 januárjában nem válhattak valóra. Gasparich azonban nem követte Perczeit, aki ekkor a „Központi Mozgó Sereg” parancsnokaként a kormány új székhelyét, Debrecen biztosította Windisch-Gratz erőivel szemben, hanem a Dunántúlon, majd a Bácskában operáló, Nemegeyi Bódog honvéd őrnagy parancsnoksága alatti sereghez csatlakozott. Az „Eszék Pécsi Tábor Küldöttje”-ként 1849. január 28-29-én Debrecenben járt Schmieling József társaságában és mid a két napon személyesen is tárgyalt Kossuthal. A tárgyalások következtében Kossuth utasította január 28-án a pénzügyminisztériumot, hogy Nemegeyi serege szükségleteinek fedezésére a küldött uraknak utaljanak ki 30000 pengőforintot. 29-én pedig nyílt rendelet fogalmazott meg az OHB elnöke Nemegeyi számára, miszerint „...miután szükséges, hogy a dolgok valódi állásáról a hazának hű polgárai minden időben tudomással bírjanak... megbízatik és ezennel felhatalmazatik akár maga személyében, akár küldöttje által, hól jónak látandja, népgyűléseket tartani, s azokon ügyeink iránt felvilágosítást adni...” Mint az alábbiakban látni fogjuk, Gasparich is tartott ilyen felvilágosító népgyűléseket, méghozzá igen sikeresen. Január 30-án - útban a pécsi táborba - Újfaluban a ferences barát még egy levelet is intézett az OHB elnökéhez, amelyben kérte Kossuthot, Horváth Péter Zala megyei követet tiltsa el a muraközbe történő hazautazástól, illetve parancsoljon rá, hogy követi állását tartsa meg.

Gasparich Zomborban adta át a pénzt a Nemegeyi - féle tábornak, de hamarosan nagy bosszúság érte. Kossuth nyílt rendelete és Nemegeyi megbízására 1849. február 8-án Gasparich elindult Bács megye cs. kir. erők által meg nem szállt területére, hogy ott népfelkelést szervezzen. Éppen útban volt Zombor felé, mikor értesült Zombor kiürítéséről. Mint írta, ha „... Isten, azon szó s nyelv erővel meg nem ajándékoz, mellyel bírok, s a népet le nem csendesítem, baj érhet”. Gasparich ezt a jelentését tábori lelkészként szignálta, ami azért lényeges, mert másfél hónap óta ez az első számonkérés ismert bizonyítéka annak, hogy továbbra is tábori lelkézi szolgálatot látott el. Gasparich tehát leplezetlenül beszámolt Nemegeyi őrnagy balfogásairól, új vezért és a maga számára új nyílt rendeletet kérve a leendő vezér támogatására. Leveleinek szerepe lehetett abban, hogy Nemegeyi 1849. április 17-től május elejéig hadbíróági vizsgálat alatt állt, mert elmulasztotta felmenteni Eszék várát az ostromzár alól. Az is az igazsághoz tartozik azonban, hogy Kossuth már február elején intézkedett Nemegeyi leváltásáról, s a hadbíróság végül is felmentette az őrnagyot. További veszteség volt, hogy Gasparichnak egy Kossuth számára írt levele, „...minden poggász, s írományaimmal - úgy mint a puska por, s munitio, és sok tisztnek mindene - az ellenség birtokában maradt”. Gasparich különösen irományait, s egy ágense által Kossuthnak továbbítandó újság elvesztését sajnálta. A veszteséget pótlandó, részletesen beszámolt a horvátországi a

Vas-, és Zala megyei eseményekről. Természetesen részletesen ismertette a Zala megyei Muraköz helyzetét is:

„Január 23-án Muraközben egy éjén eltávozott az ellenség legnagyobb része, jóformán azért, mert a január 22-i éjén Perlakon és [Mur]sz[ent]márián egyszerre verekedés volt a nép között s horvátok között. A Perlakon szállásolt ezredes holmi adó lefizetésére szorította a népet, s ezen fizetési szükséggel, sőt holmi másnap leendő exemptionnal heccelte a katonaság a népet. A népek nem sok kellett, félre verte a harangokat, lett verekedés, 11 katona, s 2 polgár áldozatul esett. Mondja emberem, hogy a muraközi nép határ nélkül keseredett. El is hiszem, mikor gyönyörű lovakat válogatva viszik szemük láttára a lakosoknak a határőrtisztek, hízott sertéseiket ők ölték le; s temérdek kukoricáján Muraköznek a Horvátországból odahajtott sovány sertéseiket hizlalják. Az én házamban egy órnagy lakik, 40 darab sertést hajtatott udvaromra, s kukoricámon hizlalja; ha csak eddig ő is el nem üzetett. Újoncsozni akarok Muraközben, de nem boldogultak.”

Nemegyei egységét 1849 februárjában a szegedi hadosztályhoz kapcsolták, s ezzel együtt Gasparich is a Tisza parti városba érkezett. 1849. február 20-án kelt levelében Bathyány Kázmér főispánt értesítette a legfontosabb horvátországi és ausztriai fejleményekről. Saját terveiről is említést tett: „Jó lenne, ha az ember most valahogy át tudna hatolni Muraközbe, s Zala megyébe, én nem sokára megpróbálok, mire Kossuth Elnök úrnak nyílt rendeletét ki is kérem, kérem tisztelt Főispány [sic] urat, szíveskedjék őt ennek mihamarabbi elküldésére személyesen is felszólítani; tudja Főispány úr én nem irtózom semmi fáradságtól, én éltemet szívesen föláldozom honomnak, nem félek semmi veszedelemtől, hazámért többször tettem már ki magamat már eddig is a veszedelemnek, én megyék örömmel Muraköz felé, mert lelkemben látom közel az időpont, midőn ott tevékenységemnek mező nyílik, melyen sokat használandhatok hazámnak.”

E szép tervek azonban nem váltak valóra. A Szegeden és környékén összevont csapatok parancsnokságát 1849. március 10-én Perczel Mór tábornok vette át, aki március közepén sikeres ellentámadást indított. Megtörte a szerbcsászári erők ellenállását a Tisza-Maros szögében, felmentette az ostromlott Péterváradot, majd április 3-án - három sikertelen rohamot követően - a szenttamási szerb tábornok is elfoglalta. Négy nappal később a római sáncok kulcsát képező Goszpodincére törtek be erői, s noha a Titeli-fennsík ostroma kudarcra végződött, a hadjárat így is rendkívül sikeresnek mondható. Ezekben a hadműveletekben Gasparich Kilit is részt vett, mint a IV. (bácskai) hadtest „hadlelkész-i főnöke”, azaz tábori főlelkésze. A cs. kir. és az 1848-49-es magyar hadseregben is háborús helyzetben valamennyi hadtesthez kineveztek tábori főlelkészeket. Ők felügyelték a tábori lelkészeinek munkáját, véleményezték a szolgálatra jelentkező klerikusokat, az újonnan szolgálatba lépő hadlelkészekkel ismertették kötelezettségeiket és „iurisdictio”-s lehetőségeiket. Alkalmanként joguk volt az alárendelt lelkészeket meglátogatni, erkölcsi és papi tevékenységükről személyesen meggyőződni. Ok tartották a kapcsolatot a katonai és az egyházi felettes hatóságokkal, feladatuk közé tartozott a vonatkozó rendeletek közzé tétele, illetve a tábori lelkészek jelentéseinek a továbbítása. Egyúttal azon katonáknak, illetve testületeknek a lelkipásztorai is voltak, akiknek nem volt közvetlenül kinevezett tábori lelkészeik.”

Gasparich Kilit tábori főlelkészként különösen kiütötte magát a szenttamási szerb tábor bevétele során, amikor maga állt az ingadozó rohamoszlopok élére, hogy ezzel is bátorságot öntsön a honvédekbe. E hősiességéért Perczel címzetes honvéd őrnaggyá léptette elő, de talán e hősiességénél is inkább megemlíti az utókor tiszteletét fellépése a menekülő szerb polgári lakosság érdekében. A magyar csapatok körében ugyanis hatalmas volt a felháborodás, s ezzel együtt a megtorlás iránti vágy is Alexander Trifkovic zentai vérengzése miatt. „Amikor a magyar csapatok elfoglalták Szenttamást, Gasparich határozott fellépése következtében elmaradt a visszatörles: Perczel Mór tábornok és Bathyány Kázmér gr. kormánybiztos engedve a tábori lelkész követelésének, a polgári lakosságot futni hagyta Földvár és Óbecse felé.”

Gasparich tetteme el a végül is sikerrel járt támadás áldozatait is. A verbászi magyar tábornok április 5-i kelettel közölte a hivatalos lap a következő tudósítást: „Ma temettük el Verbászon dicsően kimúlt hőseinket; könnyek közt kísértük őket nyugalmuk helyére, s szívünk legbelsejéből áldást mondánk poraikra. Gasparich szívrehatólag búcsúztatta el őket tőlünk, s könnyek csordultak le az arcokom.” Ugyancsak áprilisban vette pártfogása alá Horváth Ferenc kalocsai egyházmegye jankováci káplánát, aki tábori lelkészként szeretett volna szolgálni a magyar hadseregben, de kinevezésére - jelenlegi ismereteink szerint - nem került sor.”

Némileg bonyolítja a helyzetet Perczel tábornok 1849. június 13-án kelt „hadiparancs”-a. Itt arról értesülhetünk, hogy a tábornok Gasparich Kilit, a 35. Zrínyi honvédszázalaj századosát [sic] a 8. honvédszázalajhoz helyezte át. Ez a napiparancs tehát beosztására nézve fötiszként és nem tábori lelkészként említi Gasparichot, ami arra a feltételezésre jogosít fel minket, hogy a ferences barát a szabadságharc utolsó néhány hónapjában századosként és nem hadlelkészként teljesített szolgálatot a fronton, hacsak nem követte ő is Budapestre Perczeit, akit súlyos kátyi vereségért (1849. június 7.) követően felmentettek korábbi beosztásából.”

4. A vértanú

A szabadságharc vereségét követően Gasparich nem emigrált, hanem Hetessy, Farkas és Vörös álnevek alatt bújkált. Megfordult Letenyén, Esztergomban, majd Pesten állapodott meg. Itt Simonyi Antal festőművész hatására az utópista szocializmus hívévé vált. Közben nem adta fel a reményt, hogy sikerül egy újabb szabadságharcot kirobbantani Magyarországon, ezért kapcsolatba lépett a Makk József egykori tüzértiszt és Jubál Károly ipartanodai tanár nevével fémjelzett szervezkedéssel. Kossuth ágenseinek utasítására a Dél - Dunántúlra kellett volna megszerveznie a fegyveres felkelést. A szervezkedés során nem csak Ajer Mihály egykori honvéd alezredes, de Varga István, a cs. kir. rendőrség titkos ügynökét is beavatta terveibe. A sorozatos letartóztatások keretében 1852. február 9-én őt is letartóztatták.”

A bécsi cs. kir. haditörvényszék 1853. augusztus 10-én egyhangúan kötél általi halálra ítélte. A bírósági vizsgálat kiderítette, hogy Gasparich több ízben találkozott Kossuth és Mazzini küldötteivel, akik beavatták kormányellenes terveikbe. 1851-ben Mészlányiné Kossuth Zsuzsanna gondoskodott számára okmányokról és menedékhelyről. 1852-ben Gyöngyösön

Panker Gábor házában egy itáliai emisszárius keresztül beavatták egy kormány megdöntését előkészítő titkos szervezkedésbe. 1852 februárjában tudomására jutott a Kossuth és megbízottai kezdeményezésére létrejött szervezkedés, amely egy kormányellenes fegyveres felkelést akart kirobbantani, és ő kétszerez nyilatkozott ebben vezető szerepet játszott.”

Az ítélet végrehajtására céljából Pozsonyba szállították. Itt augusztus 30-án az esztergomi főhatóság utasítására Cherrier Miklós pozsonyi apát-kanonok végrehajtója rajta a papi rendből való kivétkeztetést (degradatio), amely a papi funkciók gyakorlásának tilalmát, hivatalától és papi kiváltságaitól történő megfosztást jelentette. Schimáczius Adolf esztergomi egyházmegyei római katólikus lelkész visszaemlékezései szerint 1853. szeptember 1-én, miután a katonák Gasparich követelésére eltávoztak a cellából, az elítélt meggyőnt és megáldozott.”

Másnap, szeptember 2-án kora reggel 500 néző előtt a pozsonyi Disznómezőn kivégezték. „Most ott nyugszik a városon kívül, a Nagyszombat felé vezető országút mellett balról, körülbelül a kis erdő irányában...” - írta 1883-ban Strasser Márcia ferences atya a Pesti Naplóban, „mivel a cs. kir. hatóságok nemhogy kegyelmet nem adtak az elítéltnak, de még eltemetését sem engedélyezték akárhol. Ott nyugszik ma is, jeltelen sírban, kivégzésének helyszínén.”

Gasparich Kilit az 1848-49-es magyar szabadságharc máig méltán számotartó, jelentős alakja volt. Tevékenységét erőteljes patriotizmus, szűkebb környezetének, a Muraköznek az érdekei határozták meg. Mint elkötelezett liberális, majd radikális meggyőződésű pap, sorsközösséget vállalt a magyar szabadelvű politikusokkal, hiszen ő csak ettől remélte az általa mindig is gyámoltott szegényebb rétegek felemelkedését. A szabadságharcban először a Zala megyei nemzetőrség, majd a reguláris hadsereg, a honvédség tábori lelkészeként teljesített szolgálatot. Kiváló szónoki tehetsége kiemelte a magyar hadsereg tábori lelkészeinek sorából. Ő mindig egy kicsit több ís, más is volt, mint az átlagos hadlelkészek. Népgyűlések ünnepelt szónoka, a horvátországi és a muraközi ügyek szakértője, egy kémhálózat központja, bizalmi ügyekben eljáró küldött, a népfelkelés szervezője, katonákat rohamra vezető honvédtiszt, megalkuvásra képtelen összeesküvő és végül a halállal is bátran szembenéző mártír. Akármerre sodorta is az élet vihar, 1848-49-ben gondolatai mindig visszatértek Zala megyéhez. Ezért is rombolták le emlékművét az 1918. december 14-én Perlakra betört ellenséges csapatok. Most, a szabadságharc 150. évfordulóján talán Zala megye is lerohantja kegyeletét a szabadságharc e tehetséges és tragikus sorsú katonájára előtt, a perlaki obeliszk Zalaegerszegen efelállítandó másánál.

Jegyzetek

- HALLER Jenő dr.: Rózsák és tövisék között a - bitófáig. Gasparich Márk muraközi vértanú emlékezete Halálának nyolcvanadik évfordulóján. Mezőújr., 1933. (a továbbiakban HALLER 1933.) 4., 33. 1848/49. történelmi Lapok 1893. július 1. 140., illetve 1894. szeptember 15. 164.
- NEUSIEDLER Jenő: Gasparich Márk az 1853. szept. 3-án a magyar szabadságért vértanú halált halt ferencdunai szerzetes életrajza. Csáktornya, 1910. (a továbbiakban: NEUSIEDLER 1910.) 1-16. Itt kell megemlítenünk, hogy ennek a munkának horvát nyelvű változata is van, lásd NEUSIEDLER Jenő: Zivotopis Gasparich Marka redovnika reda svetoga Ferenca, koji je leta 1853. septembra 3-gu za magjarsku slobodu muceniku smrti podnosel. Na medjimurski jeziki [sic] prevodil Gjuro

- Gasparic. Nagykanizsa, 1912. HALLER 1933. 7 14. P. KOVÁCS Septimus OEM.: Gasparich Kilit (a továbbiakban P. KOVÁCS 1948.) 152. In.: Négy papi arckép 48-ból. Vigilia 13. (1948/3.) 132-154.
3. Gasparich Kletus - Döbrentei Gábor. Pozsony, 1834. feb ruár [a nap kivágvál]. Magyar Tudományos Akadémia Kéziratár M. Irod. Levelezés. 55.k. 100.sz. Az idézeteket itt és a továbbiakban a jelenlegi helyesírási és központi zási szabályok figyelembevételével idézzük. P. KOVÁCS 1948. 151.
4. Haller 1933. 17. EÖTVÖS Károly: A nazaránusok. Bp, 1904. [a továbbiakban: EÖTVÖS 1904.] 139-145. NOVÁK Mihály: Zalavármegye az1848-49. évi szabadságharcban. Bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1906. [a továbbiakban: NOVÁK 1906.] 328-331. SZINNYEI József: Magyal írók élete és munkái. Illk. Bp, 1894. [a továbbiakban SZINNYEI 1894.] 1036.
5. P. KOVÁCS 1948. 151. Gasparich már 1834-ben egy fogalmazott, hogy: „Vannak Magyar Édenbe oly társaság kevel, melyek még most is a magányi élet együgyű kötelé keivel szorítottak össze, és ezek szereltes társaságoknak hivatakn.”. lásd a 3. sz. jegyzetben megadott Döbrentei Gáborhoz intézett levelét.
6. GASPARICH Kilit: Korszerű szózat felsőkubinyi Meskó Gyurihoz és minden nemes magyar ifjához az élet, hitvallás tudomány érnny, és hazafiság ügyében. Pest, 1840. [a továbbiakban GASPARICH 1840.] IX. HALLER 1933. 19-20.
7. GASPARICH 1840. 65-70.
8. Schwab Löw [Kromau [Morvaország, 1794, február 7. - Pest, 1857. április 3.] főrabbi, 1836-tól a pesti hítközség elkészé, a zsidó emancipációért folytatott küzdelem egyik vezető személyisége, a mérsékelt liberális reformok híve.
9. Így pl. a Mátyás szobor ügyében Vallási Csarnok (a továbbiakban LCS) 1840. május 3. 30-3e., a káromkodás ellen LCS 1840. május 10. 37-40., részleteket közölt „Korszerű szózatából” LCS 1840. május 24. 53., illetve 1840. május 28. 57. 60. P. KOVÁCS 1948. 152. SZINNYEI 1894. 1036.
10. LCS 1840. június 7. 69.
11. LCS 1840. június 7. 70.
12. LCS 1840. június 7. 70-71.
13. SCHWAB Arslán: A zsidók, fölvilágosító értekezés a Gasparich Kilit úrtól, nyelvéző Zdikén a Csarnokban közölt hasonnevű czikk visszaigazításául, Ford., előszó és jegyzet. Bloch Móric. Buda, 1840. 156.
14. Horvát István [Székesfehérvár, 1784. május 3. - Pest. 1846. június 13.] A magyar nyelv és irodalom rendes tanára a pesti egyetemen, 1840. október 1-étől három évig a bölcsészkar dékánja, 1815. december 7-től haláláig az országos könyvtár őre.
15. Gasparich Kilit - Horvát János. Székesfehérvár, 1840. szeptember 16. Országos Széchényi Könyvtár Kéziratár Levelezés név és d.sz.
16. GASPARICH 1840. 35. NOVÁK 1906. 332. HALLFR 1933. 22
17. Saaghy Vendel [Teflalu [Pozsony vm.], 1810. április 24. Muzsla [Esztergom vm.], 1890. március 17.] Esztergomi egyházmegye római katolikus lelkész. Nagyszombati tanulmányainak befejezését követően 1834. augusztus 29-én szentelték pappá. Segédlelkész volt polyságon majd Drégelyalánkon, végül Tardoskeden. 1846. szeptember 1-2-étől üzbégi plébános. 1848 nyarán nemzeti hadnagyként kardot viselt. A magyar kormány rendelete [a függetlenségi nyilatkozatot is] kihirdette a templomban. 1849. július 16-án kinevezték a Közép - tiszai hadseregbe tábori lelkésznek. 1849. szeptember 7-én a cs. kir. hatóságok letartóztatták. A pozsonyi cs. kir. hadiörvényszék 12 évi vasban eltöltendő várfogságba ítélte, de Haynau tábornagere kegyelemben részesítette. 1850. július 8-án szabadult. Nagyjaiukra küldték adminisztrátornak, de a cs. kir. hatóságok megfosztották állásától. Nevelő Tardoskeden a Juhász -, majd Szeptencsülfaluban a Hegedűs családnál, ekkoriban Ciceró fordít. 1854-től segédlelkész Kemencén, 1856-tól adminisztrátor Érsekiélen, 1368-tól plébános Muzslán. EÖTVÖS 1904. 159. tévesen köbölküti plébánosnak tartja. Eöt vős további tévedéseit azért nem jeleztük, mert azok zómei NEUSIEDLER 1910. már kijavították.
18. EÖTVÖS 1904.156-188. HALLER 1933. 21. az esemé nyek katolikus szemszögből történő előadása során úgy véli, hogy Gasparichot Székesfehérvárot az ördög kísérte meg Hencsey Lajos nazorénus képeben.
19. GASPARICH Kilit: Szózat a káromkodás ellen. Pest, 1844. [a továbbiakban: GASPARICH 1844.] 10.
20. GASPARICH 1844. 22.
21. Hermán Jeremiás véleményei idézi: P. KOVÁCS 1948. 152.
22. Grész János [Perlak, 1812 - Csáktornya. 1884. február 19.] orvos, Zala megyei főorvos.
23. Grész János - Sellyei László. Csáktornya, 1846. április 8. Zala Megyei Levéltár [a továbbiakban: ZML] Sellyey család levéltára. Sellyei Lászlóhoz írt levelek. [A ZML anyagának Gasparich Kilitre vonatkozó iratát Molnár András bocsátotta rendelkezésünkre, akinek ezúton is köszönetet mondunk.] Az iratra hivatkozik DEGRÉ Alajos: 19. századi kísérlet magyar közigazgatás bevezetésére a Muraközben. (Adalék a nemzetiségi kérdés történetéhez.) Levéltári Szemle 1972/2.17. (Erre a tanulmányra ugyancsak Molnár András hívta fel figyelmünket.) Gasparich látogatója beteg édesanyjánál: P. KOVÁCS 1948. 152.
24. FÉNYES Elek:Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben. 2. javított kiadás. Pest, 1841. lk. 454 455., 492.
25. ZML Büntelőörvényszéki jegyzőkönyv. 1848. május 22. Zalaegerszeg. P. KOVÁCS 1948. 152. szerint Gasparich 1848-ban rendezte ügyét egyházi előjáróival.
26. Láposy Géza Márton Stridón [Zala vm.] született, nemesi családban 1822. november 11-én. Zágrábi egyházmegye római katolikus lelkész. 1847-ben szentellék pappá, 1848-ban szentberekki [Berecki Kostanjevac?] káplán. Előzik plébánjáról, 1848 október végétől tábo ri lelkész a 35. Zrínyi honvédszázalójában. Ez állásában 1849 február elején megerősítik. Ugyanakkor szabályellenesen - tiszti rangot is kap: 1848. október 26-tól a hadnagy, 1849. június 23-tól főhadnagy, végül százados ugyanott. A kiegyezés utáni plébános Víziszentgyörgyön [Zala vm.], majd Perlatan, alesperes, a Zala megyei honvédegylet tagja. 1881-ben mint perlati esperszplébános ragadta el a halált.
27. URBÁN Aladár: A nemzetőség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973. 159 165. MOLNÁR András: Zalaegerszeg nemzetiségi 1848-ban. [a továbbiakban MOLNÁR 1995.] 150. In.: Hadtörténelmi tanulmányok. Szerk: Molnár András [Zalai Gyűjtemény 36/1.] Zalaegerszeg, 1995.
28. Pesti Hírlap 1848. június 24. 584.
29. ZML Állandó Bizottmány jegyzőkönyve 1848. június 1 7.
30. ZML Sellyey család levéltára. Sellyey László hivatalos iratai. Zala megye állandó bizottmányának tagjai a Muraközi jársból.
31. Gasparich Kilit-Csány László, Lettenye, 1848. július 13. Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] H 103 Csány László kormánybiztos iratai. Magánlevelek 1/126. A Csány levéltár néhány Gasparich Kilitől származó iratát Hermann Róbert bocsátotta rendelkezésünkre, miert ezúton is köszönetet mondunk.
32. Gasparich Kilit-Csány László. Nagykanizsa, 1848. augusztus 7. 370-371. Közli: A forradalom és a szabadságharc levestára. S.a.r. V. Waldapfel Eszter. lk. Budapest 1950. [a továbbiakban. V. Waldapfel 1950.] 370-371.
33. MOLNÁR 1995. 150.
34. NOVÁK 1906. 333.
35. Gasparich Kilit-Csány László. Gikovlyán, 1848. június 24. Közli: V. Waldapfel 1950. 321-322.
36. lásd a 30. sz. alatt megadott Gasparich levelet!
37. SZÖCS Sebestény: Csány László kormánybiztos ievékenysége 1848 áprilisától szeptember végéig. 114. 118. In.: Kossuth kormánybiztos Csány László 1790-1849. Szerk.: Molnár András [Zalai Gyűjtemény 30.] Zalaegerszeg, 1990.
38. Gasparich Kilit-Csány László. Cirkovlyán. 1848. szeptember 11. MOL H 103 Komáromban lefoglalt iratok 407.
39. NOVÁK 1906. 334. NEUSIEDLER 1910. 24. 25. Némi szint viz a Gasparichról szóló történelmi irodalmunkba HALLER 1933. 25., aki szerint Gasparich többek között: 1848. október 17-én [sic] Ozoránál, december 20-án [?] Pápan, 29-én[sic] pedig Mórán lkelkesítette a honvédek, ami amellet, hogy tévedés, a szerző hadtörténelmi ismeretéről is kell felvilágosítással szolgol.
40. Gasparich Kilit-Csány László. Kajár, 1848. szept 24. MOL H 103. Komáromban lefoglalt iratok 242.
41. A muraközi hadjáratról: HERMANN Róbert: Perczel Mór első honnöntő hadjárata. Zala megye, 1848. október 1 / . december 24. [Zalai Gyűjtemény 36/11.] Zalaegerszeg, 1996. [a továbbiakban: HERMANN 1995.] 1-30, 100. A 47. zászólalról: MOLNÁR András: A 47. honvédszázalój felállítás 1848 őszén [a továbbiakban MOLNÁR 1987.]. In.: Közlemények Zala megye közigyjteményeinek kutatásaiból 1987.Szerk.: Bilkei Irén. [Zalai Gyűjtemény 26.] 113-128., valamint: HERMANN Róbert: A 47. honvédszázalój története. In.: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Szerk.: Molnár András. [Zalai Gyűjtemény 33.] 115. 193. Perczel Mór OHB. MOL H 2 [OHB] 1848:1801 (eredeti tisztázat). P. KOVÁCS 1948. 153. összekeverve Láposyt és Gasparichot, amikor azt írta: Perczel „a horvát és magyar honvédek ből toborzott 'Zrínyi csapat' lábón lelkészévé nevezte ki” Gasparichot. A tábori lelkészeket a magyar hadseregben a tisztek között tartották számon [pl a létszámkimutató sokban], de katonai rangjuk nem volt. lásd: ZAKAR Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészeinek szolgálati viszonyai 1848-49-ben [a továbbiakban ZAKAR 1997] 207 209. in.: Hadtörténelmi Közlemények [a továbbiakban: ÜK] 10. [199 7/2]
42. OHB Perczel Mór. Bp. 1848. október 26. MOL H 2 [OHB] 1848:1801.Közi: Kossuth Lajos Összes Munkái XIII.k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész 1848 szeptember - december. S.a.r. Barin István. Bp. 1952. 294. Nyáry Pál-Nádasy Sándor Bp. 1848. október 26. MOL H 92 [Országos Nemzetiségi Haditanács. Általános iratok.] 1848:6494. ZAKAR 1997-209-212. ZML letetek. Egyedi vegyes iratok gyűteménye. A sümegi Kisfaludy Emlékműzeumtól átvett iratok 1848/1849. 27.sz. A 47. zászlój al pi parancsainak jegyzőkönyve 1848. november 5 - december 22., vö.: MOLNÁR 1987. 123.
43. HERMANN 1995. 30-46.
44. Dahlen 1848. november 21-én kelt parancsára a Csáktornyan állomásozó katonaságnak másnap hajnal ban ki kellett indulniuk Varasd felé, lásd HERMANN 1995. 46.
45. Kossuth Hírlapja [a továbbiakban KH] 1848. december 3. 585.
46. KH 1848. december 19. 639. A december 10-i istentisz leletről: MOLNÁR 1987. 127.
47. KH 1848. december 5. 585.
48. KH 1848. december 19. 639.
49. Gasparich Kilit Zala megyei Bizottmány. Nagykanizsa, 1848. december 30. Zala vármegye Állandó Bizottmá nyának iratai. Iktatatlan iratok [szám nélkül]. Zala vármegye kiürítéséről: HERMANN 1995.51. 60.
50. Kossuth rendelkezlet közli: Kossuth Lajos Összes Munkái XIV k. Kossuth Lajos azOrszágos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész 1849. január 1. - április 14. S.a.r. Barta István. Bp. 1953. [a továbbiakban KLÖM XIV] 270.
51. Gasparich Kilit - Kossuth Lajos. Ujlalu, 1849. január 30. MOL H 2 [OHB] 1849:3596. Eredeti tisztázat. Másolata: Hadtörténelmi Levéltár [a továbbiakban HI] 1848-49. 1/141. Kossuth átiratát a pezúgyminisztériumnak (Debrecen, 1849. január 28.) közli: KLÖM XIV k. 263.
52. Gasparich Kilit - Kossuth Lajos. Szabadka, 1849. február 16. MOL H 2 [OHB] 1849:3337. Másolata: HI 1848 49. 13/566.
53. Nemegeyiről lásd BONA Gábor Tábornokok és tisztszisztek a szabadságharcban 1848 49. Bp. 1983. [a továbbiakban BONA 1983.] 251. Kossuth Lajos - Bathány Kázmér. Debrecen, 1849. február 2. Közi KIOM XIV 291-292.
54. Gasparich Kilit - Kossuth Lajos. Szabadka, 1849. február 16. MOL H 2 [OHB] 1849:3336.
55. Gasparich Kilit - Bathány Kázmér. 2. 1849. február 20. Közli: A forradalom és a szabadságharc levestára, S.a.r. V. Waldapfel Eszter Bp. 1955. Ill. k. 133-135.
56. BONA Gábor: Szabadságharc 1848-49-ben. 50-52f. In.: Magyarország Hadtörténete. lk. Szerk.: Bors József. [Bp.] 1985.
57. BIELIK, Emerich: Geschichte der k.u.k. Militar-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates. Bécs, 1901.130-137. BOROVÍ József: A magyar tábori lelkészet története. [Bp.] 1992. 36-37. ZAKAR Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája 1848 49-hen. 80. In.: HK 108. (1959/4.)
58. BONA Gábor: Az 1 848/49 es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. 21. In.; A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Szerk.: Molnár András. [Zalai Gyűjtemény 33.] Zalaegerszeg, 1992.
59. Trifkovic 1849 január végén 12 küldötte útján meghódolásra szólította fel Zenót. Ezeket a küldötteket Majorossy István földbirtokos, a zenai vészbíró, és elnöke felakasztatta. A szerb csapatok 1849. február 1-én elfoglalták a városi. Ezt követően Trifkovic és gyilkosai több napot át raboltak, pusztítottak és gyilkol tak a városban, a katolikus szentháromszó kereszt kéré gyűjve a levégtől áldozatok fejéit. A gyilkolásnak az sem velett végül, hogy egy helyi szerb földbirtokos, va lamine a helyi szerb pap is kegyelemért eszedezett. A vá rosi szerbek közül sokan saját házaikban rejtették el magyar ismerőseiket. THIM József: A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története. lk. Bp. 1940. [a továbbiakban THIM 1940.] 304.
60. THIM 1940. 358.
61. Közlöny, 1849. április 11. 277.
62. MOL H 75 [Hadügyminisztérium. Általános iratok.] 1849:5871 [iktatókönyv]. Horváth Ferenc - Meltóságos Püspök úr [Nádasy Ferenc gr. kalocsai érsek]. Jankovác, 1849. április 25. MOL H 86 [Hadügyminisztérium. Tábo ri lelkészi osztály.] 1, d, A mesék birodalmába tartozik azon állítás, hogy Gasparich 1849. április 14-én a pozsonyi ferences templomban kihirdette a Habsburg ház trónfosztását és a függetlenségi nyilatkozatot [HALLER 1933. 26.]. Egyrészt Gasparich 1849 áprilisában mint látuk a Délvidéken harcolt, másrészt a cs. kir. hatóság ok, akik április 14-én Pozsony ellenőrizték, aligha járul tak volna hozzá egy ilyen lépéshez.
63. Perczel Mór - Hadügyminisztérium. Pest, 1849. június 26. Eredeti tisztázat, mellette Perczel 1849. június 13-án kelt hadparancsa. MOL H 75 1849:23824. Perczelről. BONA 1983. 263-264.
64. TÁLAS Géza: Újabb adatok Gasparich Kilitről. In.: Vigilia 28. (1963/3.) 190 192.
65. MOL D 4 [K.k. Misiterium des Cultus und Unterrichtet. Akten „Ungarn”, „Woiwodina” und „Siebenbürgen” 3. kútfő, 54. tétel 167. 169. fol.
66. Schimaczius Adolf visszaemlékezését közli DALMADY Imre: Egy halála íelt szerzetes utolsó napjai. Magyar Hírlap, 1893. június 24. 1. 3.
67. STRASSER Márcia: Egy elfeledett vértanú. In.: Pesti Napló, 1881. augusztus 4. 213.sz.
68. HERMANN Eged: A magyar katolikus papság az oszt-rák katonai diktatúra és az abszolútizmus idejében. Gödöllő, 1932. 73-74. A fentebbi források és feldol gozások tükrében Fónagy Zoltán tévesen állította, hogy Gasparich Kilitet Pesten, a Ludovicusn akkori ban katonai kórházknál, illetve börtönként szolgáló épületének egyik udvarában akasztották fel. In.: 1848-1849. A szabadságharc és forradalom története. Szerk.: Hermann Róbert. Bp. 1996. 241. Tévedés bi bizonyítja még a pozsonyi kerület katonai parancsnokgónak az ítélet végrehajtásáról szóló jelentése (Pozsony, 1853. szeptember 2.) is. MOL D 4 3, kútfő 54. tétel 159 160. fol.

Márfi Ibolya

PÁSZTORFI A PARLAMENTBEN

Emlékezés Királyi Pálra*

„A szerény és szegény pásztorfiú országos nevet vívott ki magának s mivel? Természetadta jó szíve, lángesze és önszerezte tudományos képzettségével. Nem született nemes czímerü szülőktől, de ily címűek vették az ő barátságáért; nem ringatták bársonyban, de a daróc alatt áldott jó szív növekedett nagygyá. A nép, az igazi nép fia volt ő s lett a népek atyja szabadon, önalkotta lépcsőkön haladva. A szorgalom e frappáns alakja lángoszlopként ragyoghat a nép előtt, hogy erős akarat az életben minő diadalt arathat.”

A Zalai Közlöny 1892. május 28-án így emlékezett Zala megye e kimagasló szülőttére. Majd halálának 100. évfordulóján, 1992. május 25-én, szülőfalujában: Szepetneken dr. Pálfi Dénes, a Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés elnöke a Királyi Pál Emlékhely avatásakor így összegezte munkásságát: „Szegényen lépett a világba, s a munkában keresett és szerzett elismerést.”

Az az út, amelyen Királyi Pál haladt, nem zajos népszerűséggel volt tele. Ő a nagy feladatokhoz tartozó részletek sok gondot és bajlódást követelő kidolgozásában alkotott nagyot.

Királyi Pál (eredeti neve Király József), Szepetneken született 1818. augusztus 10-én. Szülei: Király Mihály és Ország Apollónia. Származását a nagykanizsai piarista gimnázium anyakönyvéből 1831-ből, a grammaticai első osztály tanulójaként - 21-es sorszám - lehet pontosan tudni: opilio - számadó juhász az atyja.

Szülei Szepetneken, majd családjukkal együtt rövidebb ideig a Batthyány-uradalom majorjaiban éltek, pl. Sáncon, Ventén, Tótszentmártonban. A szepetneki anyakönyvi bejegyzések közt további öt testvérének adatai találhatóak, de van bejegyzés a nagykanizsai Szent József Plébániahivatalban is.

A nagykanizsai gimnázium diákja 13 évesen lett, ahol mindig a legkiválóbbak közt találjuk a nevét.

Ez az iskola meghatározó volt életében, kegyesrendi tanárainak hazafias szellemű nevelése s a tudás megszerzése miatt is. Ám diáktársai közt ott vannak a későbbi jelentős személyiségek, akik a megye, az ország életében érdemeket vívtak ki, s akikkel Királyi később együtt tevékenykedett. Tanulmányait a tekintélyes és gazdag mészáros céh-család, a Bentzics család támogatásával végezte. E támogatásra szüksége is volt, hiszen édesapja 1836. január 9-én, negyven éves korában meghalt. Hálás fia síremléket emeltetett neki a nagykanizsai köztemetőben.

Királyi együtt tanult a Bentzicsfiúkkal, s kapcsolata megmaradt: Nagykanizsa életében és vezetésében a Bentzics s a velük rokon Halvax és Eperjes családtagok igen jelentős szerepet tölthettek be.

A nagykanizsai diákevek után a kecskeméti kegyes tanítórendbe lépett, s ekkortól vette fel a Királyi Pál nevet, 1836. szeptember 13-án. Ekkoriban már évente kiadta a Rend a Familiae Clericorum Regulárium Scholarum Provinciae Hungariae et Transilvaniae című összeállítást, s ebből tudhatunk további tanulmányairól. 1838-ig Kecskeméten novíciaként tanult, 1839-ben a szatmári egyházmegyében található Máramaros-sziget rendházában az első grammaticai osztályt tanította, 1840-ben a gyulafehérvári egyházmegyéhez tartozó Kolozsvár piarista házában tagja, s filozófiai tanulmányainak első évét végezte. Itt talált barátságot, s minden bizonnyal támogatót is a grófi Teleki-család tagjaival, akik Erdély s Magyarország politikai és kulturális életében igen jelentős szerepet bírtak.

1840 júliusában, az ünnepélyes fogadalom-tétel előtt a rendből kilépett. Mint növendék-szerzetes szívtá magába azt a mély vallásos érzületet, szerénységet és szeretetet, amely későbbi pályáján biztosította lelki egyensúlyát.

1840 őszén már Pesten jogot tanult. Joggyakornokként részt vett az 1843-44-i pozsonyi országgyűlésen. Ez az országgyűlés hatalmas lépéssel

vitte előre a nemzeti polgári átalakulás felé vezető ügyet. Királyi Pál számára a nagy politikai egyéniségek s a haladást sürgető ifjú kortársak megismerése volt ez az időszak. Lelkesült örömmel fogadta az országgyűlés törvényeit, kiváltképpen azt, amely az osztályok közötti válaszfalakat legalább részben lebontotta. Széchenyi Istvánt, Kossuth Lajost személyesen ismerte. Deák Ferenc jelleme már ekkor óriási erővel hatott rá, főképpen azon tény miatt, hogy Deák a megye által följánlott követi megbízást visszautasította, mondván: olyan mandátumot nem fogad el, melyhez korteskedés, megvesztegetés, erőszak tapad. Nem véletlen, hogy Királyi Deákot példaképének tekintette, s hogy oly sok a közös jellemvonásuk. Később Királyi Deák oldalán aktív előkészítője a kiegyezésnek, majd a Deák-párt tagjaként (s jegyzőjeként is) lett Zala megye egyik követe. Deák bizalmas köréhez tartozott, s politikájának erős képviselője, segítője lett.

Királyi Pál ezen országgyűlés kezdete alatt, Pozsonyban írta a gróf Batthyány Kázmér által meghirdetett országos pályázatra a Robot és dézsma című gazdaság- és társadalomtörténeti értekezését. E munkájával második díjat nyert, 50 aranyat kapott jutalmul, s munkája az első három helyezett dolgozattal együtt megjelent. Később e tanulmánya a Jelenkor 1846-os évfolyamában öt részletben szerepelt, s így még inkább a korszak politikai-gazdasági programjának formálójává vált.

Széchenyi István meghívására 1845-től a Jelenkor (Helmecczy Mihály szerkesztette lap) külpolitikai rovatát vezette, 1848-ban már az egész lap szerkesztését Királyi Pál vette át. Itt jelent meg a Robot és dézsma részletesebb kifejtése, s új jelentős értekezése Gyarmatosítás címmel. Mágikus erővel hatottak rá Széchenyi eszméi, Széchenyi és Deák voltak a vezércsilagjai.

Az 1848-as magyar márciusi forradalom ügyéért szívből, őszintén lelkesedett. A Jelenkor, s annak társlapja, a Társalkodó számára

* Portréját lásd a Megyeri Anna cikkben

írt cikkeket, az események gyorsan pergő folyásáról tudósította az olvasókat, s fejtette ki véleményét: (Jelenkor, 1848. március 23., Társalkodó, 1848. április 20.)

Hazája ügyét szolgálta, amikor átvette Kossuth megbízólevelét. Önként vállalta a forradalom és az ország védelmét, a zalai és somogyi népfelkelés szervezését.

A megbízás személyre szóló részletét emelem ki:

„Ezen hazafiúi indulattól vezéreltelve megyen Királyi Pál hazánkfia Somogy és Zala megyébe olly célból, hogy a népet a veszélyről, mely őt fenyegeti és a hazát felvilágosítsa, s általános felkelésre és ország védelemre fellekessze.

Kelt Pesten, szeptember 22-én 1848.

Kossuth Lajos
országgyűlési képviselő

Nagyon becses forrás Királyi Pál szervező-munkájáról, Nagykanizsa és a Mura-vidék felszabadításában való részvételéről az az összesítés, amelyet 1848. november 11-i dátummal készített, az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz intézett költségeinek elszámolásához. Ez alapján hiteles kiegészítést tudok adni az 1848-as zalai eseménytörténethez, amelyből ezidáig Királyi Pál munkájának ismertetése hiányzott.

Királyi 1848. szeptember 22-én indult el Budáról, s 24-én Baracsán át Székesfehérvárra érkezett. Az ellenség közelsége miatt kénytelen volt három napig ott vesztegelni. Szeptember 25-én este érkezett Veszprémbe, majd Berenden és Keszthelyen át Kiskomáromba. A besorozottakat öt napon át vezette, s velük együtt táborozott. Mire Királyi Pál Kanizsára ér, október 2-ről 3-ra virradó éjszaka a város felszabadításának utolsó, s győztes rohamába kapcsolódik be. A somogyi és veszprémi nemzetőröket vezető Sánchnál az illyrek ellen. Kiderül Királyi kimutatásából, hogy népfelkelőhada szalaváriakból, égenföldiekből, karmasiakból állt, valamint kiskomáromi, récei, galamboki, tótszentmiklósi felkelőkből, s a szállítást és élelmezést biztosította.

A szentmiklósi táborban október 2-án a Nagykanizsán tanyázó illyrek

megtámadására vezetett nép élleme kifogyott, a gróf Baththyány Károly kezelésében lévő hadipénztár is kiürült, így megsegítésükre Királyi hitelezett 82 fő számára két napi élelemre pénzt, útköltséget pedig a tapolcai járásból 22 fő vitainak, s az útközetben részt vett 8 keszthelyi lövésznak is. Október 3-án Iharosberénybe ment toborozni, majd 4-én már Nagykanizsán volt, s 6-áig itt szervezte a népfelkelőket. Ismerős helyen volt, ahol a haladó szellemű polgárok és a környékeliek támogatták. Október 7-én Szepetneken a felkelés intéző központját állította fel, s október 17-ig innen irányította a szervezést. Szepetnek, Letenye, s a szomszédságban lévő 14 helységet járja be, s öt ízben népgyűlést tartott. Közben Szekle Ignác, Petrics György és Kelemen Pál felkérésére népjegyzőként eljuttatták a proklamációkat a Muraközbe. A mozgósításhoz három dobost is alkalmazott. Letenye és a Muraköz felszabadítása még hátra volt. Perczel Mórt e terület felszabadítására rendelték, csapataival október 16-án Nagykanizsára érkezett. A következő napon mindjárt hozzáfogott az ellenség üldözéséhez. Seregét kétfelé osztotta. Az egyik részt Gáspár András (volt kecskeméti diák) ezredes vezetése alatt a kottori híd megostromlására küldte, maga pedig Letenyére indult.

Királyi Pál a népet vezetve október 17-én a kottori és a dombori útközetekben vett részt Gáspár András szárnyához csatlakozva. Költségjegyzékéből kiderül, hogy „A szepetneki, erdőcsfai, szt.mártoni, molnárii stb. helységek puskásainak oct. 17-én az útközet napján por- és golyókra; A goricsányi, szepetneki, vidoveczi, dombori és egyéb helységbeli puskásoknak oct. 17-én gytokra (kapszli) és 18-án" kellett fizetnie. A táborozásokkor a személye körüli szolgálatokat Hémár András obsitos vitéz látta el.

A két napig tartó Csatározás sikéréről Perczel Mór a honvédelmi bizottmánynak küldött jelentést Hadostán, október 18. reggeli 5 órakor 1848.: „Tegnap, azaz október 17-én úgy Letenyénél, mint Kottorinál sikerült az ellenséget megszalasztani...”

Királyi Pál október 18-tól a dombori táborban állomásozott, innen Csáktornyára ment, s további 11 helységben toborzott még.

Közben minden másnap éjszaka végigjárta Légrádig a területet, a Sándor-huszárokból őrséget szervezett, s három vidaveci aranymosót a szakonyi komp, Légrad, Kőrös és Kapronca kikémlésével bízott meg, révészeket is felkérve erre. Egy cseh ágyúst azért jutalmazott meg, mert a dombori csatában megmentette az ellenségtől elfoglalt ágyút.

Október 28-án (de már Pestben) Perczel Móric Tábornok urat kéri, hogy erősítse meg, ha szükségesnek tartja, toborzói feladatát. Hízen közben Perczellel megbeszélte a szervezést, s úgy gondolta, hogy teljesítette feladatát. Perczel értékelő levelével indul vissza Királyi Pál Pestre. „Jelen soraim előmutató Királyi Pál részint a nemzetőrség kialakításánál, részint azoknak alkalmazásánál szorgalmasan és lelkesen működve a katori útközetben résztvett és magát hazafiúi és harcias viselete által kitünteté. Mit is bizonyíték. Csáktornyó október 30-kán 1848.

Perczel Móric hadi főparancsnok"

November 1-én indult el Csáktornyáról, s Pestre 6-án érkezett.

Az olvasó most sok mindent kérdezhetne. Kitalálván gondolatait, szeretnék képeletben választ adni.

Királyi Pál édesanyja és testvérei Szepetneken. Ferenc testvére megházasodott, birkás Sánchna, Borbála férjhez ment, Rigyácon élt, de a Szepetnekhez tartozó Bánfa malomjában szolgáló. Édesanyja Tótszentmártonban élt. Mégis: Szepetneken és Nagykanizsán, s a környéken találta meg azokat, akik hívó szavát megértették.

Királyi Pál részt vett a szabadságharc további küzdelmeiben is. 1848. XII. 2. (I)-től hadnagy volt, majd 1849. I. 17. (I)-től főhadnagy a 65. honvédszázalójánál. Damjanich seregtestével ott volt a szolnoki, a tápióbicskei, az isaszegi, a váci, a nagysallói és a komáromi útközetekben és csatákban. S ott volt Buda ostrománál is! A Honvédelmi Minisztérium Katonai osztályán dolgozott, majd annak helyettes főnöke lett. Őnaggyá való kinevezését Klapka György javasolta.

A hadügyminiszter másnap jóváhagyta a kinevezést. A HM katonai osztályának helyettes főnökeként látta

el tisztét nagy lelkiismeretességgel az aradi feloszlatásig. Figyelemmel kísérte azoknak sorsát, akik ügyvédi, tanári, papi hivatásukat hagyták ott, hogy közlegényként védjék hazájukat. Ő maga is ilyen volt, gyenge testi felépítésű, és sokszor küzdötte le a tüdőbetegséget is. De nemcsak tollat fogott, hanem kardot is.

Világosnál őt is, mint a többi honvédet, sorscsapás érte. 1850-ben büntetésül a császári hadseregbe sorozták Hess gyalogságához, s Kattaróban szolgált. Itt Gayer von Gayersfelb keze alá került, s gyakran meg nem érdemelt és durva bánásmódot kellett elszenvednie. Ám anekdota is maradt fenn lelkes barátja, Szent-Ivány Zoltán révén:

Egy alkalommal az őrnagyot lépdelni tanították, amikor a dalmáciai kormányzó parancsnok, tábornok megjelent, s a gyakorlótéren megismerte Királyit. Meghagyta, hogy este 7 órára menjen riportra. A kapitány erre magához szólította Királyit, megkérdezte, hogy emlékszik-e Mamula őexcellenciájára. Királyi erre így felelt: Hogyne emlékezném, én kényszerítettem őt, hogy a Mura vizét kétszer átúsztassa. A sápadt kapitány erre csak annyit mondott: Akkor ön el van veszve! Este hét órakor valóban bejelentették Királyit a teázó Mamula szállásán. Királyi belépett, Mamula elébe sietett, s fennhangon mondta a tiszteknek: Uraim! Ezt az embert, nem ritka vitézségű katonát, nemes ellenfelet tanultam megismerni. S ha rangjától meg is lett fosztva, ajánlom őt szíves figyelmükbe. Üljön le közénk, s beszélje el hadi élményeit!

Állítólag Mamula tett is lépéseket Bécsben, hogy a katonai szolgálat alól kimentse Királyit. Igaz-e mindez? Történetként tanulságos. De Királyi regényében van ilyen nevű szereplő!

Az már hihetőbb, hogy egy Magner nevű ezredese annyira megszerette őt, hogy rövid idő alatt tisztté is elő akarta léptetni, csakhogy Királyi nem fogadta el. Magner tisztelte őt, mert őt nyelvben és ezek irodalmában jártas volt, irodája vezetőjévé is kinevezte. Estéknél vele szokott sakkozni, s a győztes mindig Királyi volt. Az ezredes - állítólag - brünni nyugdíjas éveiben Királyi többször készült meglátogatni, de ez elmaradt.

Királyi ezt mondja: Kattaro vidékén a nyomorral küszködtem. Senkim se volt, ki a hazától megfosztott, elhagyatott, vagyontalan

fiatal íróra gondolt volna. 1859-ban egészségi okok miatt szerelték le. Közben édesanyja 1850-ben elhunyt, síremléke ma is áll a tótszentmártoni temetőben. Mihovics György és családja, Királyi távoli rokonai gondozták.

Amíg Dalmáciában és Itáliában szolgált, a hosszú távollét szenvedéseit enyhítvén, az ott élő népek történetének és népszokásainak feldolgozásához gyűjtött anyagot. Néhány későbbi novellájának története is innen eredeztethető.

E reményt és erőt fagyasztó időszakban hite segítette Királyit az életben maradáshoz, s az a reménye és bizalma, hogy hitt nemzete jövőjében. „Megvirrad még valaha, Nem lesz mindig éjszaka” - dúdolgatta később is gyakran kedvenc dallamát.

Királyi Pál 1856-ban Pesten telepedett le. A nagy, halálosnak tetsző csapás után, az elnyomtatás éveiben fő megnyilatkozási eszköz számára az írói és újságírói munka. Szinte valamennyi akkor működő, s a nemzet érdekeit szolgáló lapnál dolgozott egyszerre. A rövid ideig fenállt Magyar Posta, s a Magyar Néplap című politikai, ismeretterjesztő és szépirodalmi újság szerkesztője lett. A Pesti Napló szerkesztésében 1856-tól vett részt, 1858-tól felelős szerkesztője volt. A lassan visszatérő életről számol be írásaiban, Széchenyi eszméinek megújítását és gazdasági munkájának folytatását képviseli pl. a Magyar Néplap 1857. január 3-i számában „Ki jól kezd, félig biztosító a cél!” c. írásában, a *Hazai mozgalmak* címmel írt cikksorozatában is.

Újságírói pályájának kiteljesedése a Pesti Naplóhoz kapcsolódik, pedig Királyi Pálnak nem volt könnyű feladata Kemény után. A munkatársi gárdát vezette, irányította, a folytonos rendőri parancsokkal, idézésekkel és beavatkozásokkal is megküzdött. 1858. november 4-én a számot elkobozták, Királyit „intették”, mert gróf Széchenyi Istvánnak egy nyílt levelét közölte. 1859. november 8-án is elkobozták a lapot, mert Királyi vezércikkében az esztergomi primás arany-miséje kapcsán a nemzeti önállóságról és az alkotmányos jogok hiányáról írt. Királyit nyilvános csend- és rendhárbitás miatt vád alá helyezték, a budai császári és királyi országos törvényszék előtt hónapokig tartott ellene a büntető eljárás.

Királyi korának minden nevesebb íróját a laphoz kötötte: Kemény Zsigmond, Falk Miksa, s ő maga vezércikkeket írtak, belső munkatársak voltak Danielik János, Gregus Ágost, Pompéry János, Salamon Ferenc. Rajtuk kívül állandóan dolgoztak még: Arany János, Csengery Antal, Erdélyi János, Fényes Elek, Gyulai Pál, Jókai Mór, Tompa Mihály. A lapot szellemi hatóerővé tudta tenni. Deák Ferenc is sokra becsülte, a haza bölcsje sokszor beszélt meg témát Királyi Pállal, s általa juttatta el gondolatait a nemzethez.

1858 telén írta meg a Szigetvár 1566-ban című négykötetes történelmi regényét. Allegorikus történet ez, a zsarnoki önkény ellen küzdőkben az olvasó a honvédek küzdelmét látta.

A Pesti Napló szerkesztését 1860 februárjában a zaklatások és a lap biztonsága miatt Kemény Zsigmondnak adta át, s munkatársként dolgozott tovább. A november 25-i és a december 1-jei számokban Királyi ír az Októberi Diplomáról, hangot ad elégedetlenségének, mely egybehangzik az 1848-as alkotmány visszaállítását követelő, Deák köré csoportosult politikusokéval.

Életében fontos évszám az 1861. év. Kívívta magának azt a politikai tekintélyt újságírói munkásságával, amely alapján január 2-án Pest város tisztújító közgyűlésén főjegyzővé választották. Változatos, hosszú és tartalmas közéleti pályafutása kezdődött ezzel el.

Jellemző egyenességére és kiállására, hogy Pest érdekeinek képviselőjében a törvénytelen adóbehajtások ellen szólalt, megszerkesztette azt a petíciót, amelyet Pest közgyűlése június 11-én feliratként közölt az országgyűléshez. A június 13-i minisztertanácson a szöveget felolvasták, a császár örjöngött mérgében, s következményeként október 29-én a királyi biztos hivatalából felfüggesztette, s ellene hűtlenségi pert indított. A városi tanács Királyi mellett foglalt állást, az adott körülményekre hivatkozva önmagát feloszlatta.

A fővárosért nagyon sokat tett Királyi Pál: előkészítette Óbuda, Buda és Pest egyesítését, s haláláig tagja volt a törvényhatósági bizottságnak. Egy esztendeig a fővárosi közmunkabizottság tagja is volt. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a város fejlesztésében, szépítésben, kultu-

Stílyen' s'vach' Ruz'ijaz' k'omunich'ni' R'uz'skomyj!

Stáras'no j'elenicím' g'olypán', med'et' a' n'ij's'k'el'ic' s'v'ed'et' s' k'ú'it' d'á'lamy'z'í-
k'ol'j' s'v'et' s'p'et' s' k'ol'ob' k'om'ú'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' k'om'ú'it'om', a
m'oj'g' s'v'et'ic' k'om'ú'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'
s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'

Stá'ly' s'v'et'ic' k'om'ú'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'
s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'

Stá'ly' s'v'et'ic' k'om'ú'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'
s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'

Stá'ly' s'v'et'ic' k'om'ú'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'
Stá'ly' s'v'et'ic' k'om'ú'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'

Stá'ly' s'v'et'ic' k'om'ú'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'
Stá'ly' s'v'et'ic' k'om'ú'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it' s'v'et' s'p'á'it'om'it'

Miután a paritás" ellensége (bregény elárult Prágua kancába utótt,
és a magyar népet pusztitva, próbálva ront clove; az ofrág Na-
dora, mint ofrág fő kapitány atvotte a kaza videlmének
fővencsége; emel következtiken körsége) Nép-felkelésnek lett
követni, mert így parancsoga a törvény, és csak így lehet kancákat
a végvesztéstől megmenteni.

El követi tehát a nérelkelés' kataraxoa, és a Ministerium
által is elrendelve, minden "becsületos Magyarának kötelesege.
Köveleményeké, hogy a nép felkelés, a kancát megspárolott ellenség
Kipusztítására.

Ésen kancáin imulattól veszeletre, meggen Királyi
Pál kancáitá Tomogy és a kaza megkebbe ody csalótt, hogy
a népet a veszeletől, melytől a kancát és a kancát, felvitégo-
sítón, és atalanj felkelésre és ofrág-videlme felkelésére.

Mit exannd kívánogam, jöten leteleimel. brio-
nyitor, és a kaza megmentése iránccandó töve kancáin,
minden kancákta magyart köveleményeké felkelésére. Köté
Pesten September 22-én 1878

Magyar Királyság
Katonai Minisztérium

rális életének szervezésében - ezáltal országos jelentőségű tetteket vállalt és valósított meg. Nem véletlen, hogy halála után, 1892. november 24-én a Lövész utcát (ahol a 18. sz. házban lakott) róla nevezték el, emléktáblája, arcképe és mellszobra is elkészültek.

1861 májusára a király összehívta az országgyűlést. Ekkor kezdődött az országgyűlési képviselői munkássága. Külön tanulmány tudná csak bemutatni ezt a felelősségteljes tevékenységét. Most csak összegzést írhatok, s barátjának: Bátorfi Lajosnak, a Zalai Közlöny szerkesztőjének tudósításai jóvoltából a fontosabb Zala megyei vonatkozásokat, érdekességeket mutathatom be. Pásztorfi a parlamentben! 1861-ben a letenyei választókerület mandátumát szerezte meg, bár a választási előkészületek a Muraköz hovartartozása miatt később indultak. A választókerület küldöttsége március 29-én kérte fel, április 1 2-én választotta meg, s május 24-én mondta el képviselői beszédét a felírat mellett állásfoglalásával.

Deák Ferenc oldalán volt mindig, kinek hű követője, majd pártjának képviselője. Az 1865-ös választások után ismét a letenyei választókerületben választották meg. Az országgyűlésen igen nagy tekintélye volt. Kinevezték a III. osztály igazoló bizottságának elnökévé; nyolc előadója volt. Nemcsak a kiegyezés előkészítésében vett részt, hanem 1867. március 30-án „a békés kiegyenlítés” módja mellett is szavazott. 1869-ben a letenyei körzetben már nagy közismertségnek örvendett Tuboly Viktor (később Királyi tisztelője lett, aki nem egy tósztot mondott érte), de az estig tartó szavazás 568: 285 arányban Királyi Pál győzelmét hozta. (Zala megyei Levéltár közp. vál. jkv. 1869. márc. 20.)

Körzetének, megyéjének, a fővárosnak s a ház ügyeinek témáiban szólalt fel, az országgyűlés népszerű és szívesen hallgatott szónoka volt.

Neki és pártjának köszönhető, hogy Csengery Antal Nagykanizsa képviselője lett, akit először 1869. június 4-én választottak meg Sümeghy Ferenc képviselő halála után. (Csengery már ez év szeptember 1 8-án választói találkozókat tart Nagykanizsán.)

Hihetetlen aktivitás jellemezte Királyit. Az 1871-es költségvetés vitája során azt indítványozta,

hogy a buda-gratzai útvonal fontos, Letenyét és Muraközt összekötő szakaszán, mely télen használhatatlan, köhidat építsenek. A képviselőház az indítványt elfogadta, s az építés költségeire 1 230 164 Ft-ot szavazott meg. 1872. május 26-án már Ő is részt vett a Mura-híd felavatásán. Bokányi György szepetneki esperes, tiszteletbeli kanonok szentelte fel a hidat, köszöntőt mondott gróf Andráshy-Szapáry Etelka, Tuboly Viktor, s az a plébános: Láposy Géza, aki 1848-ban Perczel tábornok alatt éppen itt vérkeresztséget nyert a hazáért. Míg a többzresz nép a szónokot éltette, Királyi Pál a hídhöz közel, egy kis dombon állt, s alkalmi beszédet tartott. Éljenekték, bár ő nem szerette az ünneplést.

A következő napok Királyi találkozóival voltak választóival, barátaival. A népes díszebéden ott volt Nucsész József tanító, volt 48-as tüzér, járt Szepetneken, Ventén, Bánokszentgyörgyön Faits tanítónál. Inkey Kálmánnál tett látogatást, majd St. Mártonban, a perlaki majálison, Alsó-Domboriban, Légrádon és Muravkeresztsúron. Választói körzete elégedett volt képviselőjével. Mégis: az 1872. évi választásokon Letenyén a Deák-párt visszalépett, s Királyi Pál sem akart korrupcióval választatni.

1872. november 18-tól Zala megye egy másik, legnépesebb kerületének képviselője lett. A baksai választókerületben azonnal megkezdte körújtját. Állomásai: Nagykanizsa, Csáktornya, Alsó-Lendva, Baksa, Csesztreg, Szentgyörgyvölgy, Bellatincz, Baglad, Kozmadombja, Nova, Barabásszeg, Tárnok, Gelse voltak. A követ szuverenitása mellett komolyan vette a néppel való kapcsolatot.

1873. júliusában ismét találkozott választóival. 1875-ben a baksai kerületben beszámoló körutat tartott. Beszámolója fennmaradt, ismertetése egy újabb tanulmányban lehetséges. Ám jellemrajzához így is van adalék bőven. Gondosan és felelősségteljesen ismertetette az országgyűlés munkáját, törvényeit.

Megható volt a találkozása Molnár Pállal, a 48-as bajtárssal és a későbbi képviselő-társsal. Zalaegerszegen is időzött, este színházi előadást tekintett meg. Palinban Glavina Lajos vendége volt, s itt találkozott Nagykanizsa vezetőivel is. Közben ígéretet tett a csesztregi leégett iskola újraépítésének támogatására, örült a tiszte-

letére ültetett fasornak, olvasóköri létrehozásának ugyanitt, megjutalmazta a bellatinczi gyerekeket és tanítójukat a tudásukért, s elmondta véleményét Nagykanizsa megyeszékhelyi küzdelme ügyében. Királyi Pált 1875. augusztus 10-én ismét a baksai kerület követének választották meg. Ebben az időszakban élénk kapcsolatot tartott a megye vezetésével is. Hertelendy Kálmán, a megye új főispánjának beiktatása előtt részt vett annak badacsonyi szüreti mulatságán is. Az idősbödő Deákot és politikáját ő szervezte.

1878-tól Budapest IV. kerületének követe volt, s Deák Ferenc halála után 1881-től ő lett kerületében a képviselő.

Ezek az időszakok más kulturális és egyesületi munkák csúcspontjai is voltak Királyi Pál életében! Hatalmas munkákat végzett. Országgyűlési indítványai a városfejlesztést, a pénzügyi életet, a közművelődés és tudomány, művészet ügyét szolgálták.

1887-ben Csáktornya képviselőjévé választották, s ő lett volna a képviselőház korelnöke, ám tisztét ellátni betegsége és halála miatt már nem tudta. Pedig beválasztották a koronázási évforduló előkészítési bizottságába is. Sőt: felépülésében annyira bíztak, hogy az 1894-ben Budapesten megrendezendő nemzetközi közegészségügyi és demográfiai bizottság tagjává választották. De április 14-én már a főpolgármester kénytelen bejelenteni, hogy Királyi az ülésen betegsége miatt nem tud megjelenni.

Deák Ferenc halála után egyre jobban közeledett Apponyi Alberthez és politikájához. Híveiből megalkotta a Mérsékelt Ellenzékét. 1892 januárjában felvették a Nemzeti Párt nevet, s az ennek irányítása alatt álló Nemzeti Kör másodigazgatója volt Királyi Pál. Nem véletlen, hogy sírjánál a gyászbeszédet Apponyi Albert, a későbbi nagy politikus mondta.

Királyi Pált a tudás vértette felgazdagsággal. Megszerzett kincsét igyekezett kamatoztatni és továbbadni. A magyarság felemelkedésének útját a tudományos ismeretek, a művészeti élmények hatása által látta megvalósíthatónak. A XIX. század második felében mindent megtett, a kultúra támogatásáért. Lehet, hogy szürke eminenciás volt, de sokoldalú tevékenysége művelődéstörténeti fontosságú.

Tar Ferenc

LINCOLN MAGYAR TÁBORNOKA

Asbóth Sándor Keszthelyen született 1810. december 18-án. A család angol eredetű, nemességét a Nemeskéri előnévvel 1715-ben kapta.

1810-ben a Sopronban és Göttingában tanult neves mezőgazdasági szakember, Asbóth János lőcsei és késmárki tanítószkodás után Festetics György meghívására a keszthelyi Georgicon tanára lett, néhány év múlva pedig a neves intézmény vezetője. Később Festetics gróf megbízására ő szervezte meg az első Helikon ünnepséget Keszthelyen.

Asbóth Lajos az 1848-49-es szabadságharc tábornoka volt. Hét évvel később született hatodik gyermekként Sándor, aki Keszthelyen kezdte iskoláit, majd a Selmecbányai akadémiára került. Mérnöki oklevelét 1834-ben kapta meg a pesti egyetemen. 1836-ban az ideiglenes hajózási intézethez került, 1844-ben az Országos Főépítész Hivatalhoz nevezték ki, Temesvárra. Itt részt vett a folyamatszabályozási munkálatokban.

Atemesvári haditanács a szabadságharc kezdetén megtagadta az engedelmességet a független magyar kormánynak. Asbóth ezért áthelyezte hivatalát Nagybecskerekre. A harcok megindulása után „*Asbóth úr hazafias elhatározással azonnal kész volt életét, vérét és vagyonát mérlegre vetni, a delejtűt felcserélte a karddal és harczolt bátran, rendületlenül és híven kezdettől mindvégig*” - írja róla 1853-ban Kossuth.

Klapka hadtestében fogott fegyvert a császáriak ellen. 1848 decemberétől Vetter Antal törzskarában honvéd mérnökari százados, majd 1849 májusától őrnagyként Kossuth kormányzói hivatalában a katonai osztály vezetője. Júliusban kapja meg az al-

ezredes rendfokozatot. A függetlenségi harc során részt vett többek között a kápolnai, a nagysallói csatában.

A katonai vezetés jelentős részével ellentétben nem tartozott Görgei hívei közé, mindvégig kitartott Kossuth mellett. Jelen volt Kossuth és Görgei aradi találkozásánál, majd az emigránsokkal együtt ő is Törökországba menekült.

Aviszontagságos út után 1850 áprilisában érkeztek a kis-ázsiai Kütahyába, ahol másfél évet töltöttek. Az internáltak között Kossuth igyekezett fenntartani a fegyelmet. Ennek érdekében több hivatalos levelet írt „Asbóth Sándor alezredes és vezérsegéd úrnak.” A kütahyai tábornok 1851. szeptember 1-jén oszlatták fel. Szeptember 4-i dátummal a török hatóságok a menekültek többségéhez hasonlóan Asbóth számára is kiállítottak egy szultáni menlevelet. Kossuthot és társait a Missisipi nevű amerikai fregatt vette fedezetére a Földközi-tengeren. A magyar emigráció vezetője néhány társával Angliába utazik, a többiek azonban tovább hajóznak Amerikába.

Asbóth és társai 1851. november 10-én szálltak partra New York-ban. A szabadságharc egykori mérnök alezre-

dese igyekezett minél előbb munkát találni az Újvilágban.

Az év utolsó hónapjában odaérkező Kossuth támogatásával főmérnökként a Syracuse-i csatornaépítéshez kerül, majd a Szikláshegység ércbányáinak feltárásánál dolgozik. Később egy D. Baldwin nevű vállalkozóval társulva felállította Amerika legnagyobb acélkohóját. Az ígéretesnek induló vállalkozásnak az vet véget, hogy társa a cég pénzével megszökik. Asbóthot kinevezik New York város mérnökévé, a bitumenaszfaltot ő alkalmazza itt először járdaburkolásra. Tervet készített a New York-i Centrál Park, a Manhattan-félsziget és a Washington Heights rendezéséhez. A világutazó Vadona János 1893-ban New York-i újtárra emlékezve büszkén írja: „Második utam a Central-parkhoz irányítám. Ezt a gyönyörű, nagy nyilvános kertet magyar ember tervezte, mikor a város még nem is álmodott róla.”

Anovember elején New Yorkba érkező 42 magyar emigráns hozta a hírt, hogy hamarosan Kossuth is követi őket. A magyar emigráció vezetője december 5-én érkezett az Újvilágba. Féléves útja során szinte minden jelentős városban járt. Az amerikai néptől nemcsak erkölcsi, hanem anyagi segítséget is kért. Az egybegyűlt pénzből hatezer puskát vásároltak és két hadiüzemet állítottak fel. Az üzemek megszervezésével Kossuth Asbóth Sándor alezredest bízta meg. A felhalmozott hadfelszerelési tárgyak azonban nem kerültek át Európába.

ALondonba 1852-ben visszatérő Kossuth továbbra is kapcsolatban állt egykori szárnysegédjével. Segítséget kért Asbóthtól az Amerikába utazó magyaroknak, utasításokat adott az összegyűjtött hadianyagra vo-

ASBÓTH SÁNDOR

natkozóan, információkat kért a pénzügyi helyzetről. Asbóth tehát fontos összekötő volt Kossuth és az amerikai emigránsok között.

Az emigráns magyarok jelentős részéhez hasonlóan Asbóth is igyekezett beilleszkedni a tartózkodó helyül választott ország életébe.

1861-ben az amerikai polgárháború kitörésekor mintegy nyolcszáz magyar emigráns állott be az északiakhoz, a Unió hadseregébe. A magyar szabadságharc egykori alezredese a harcok kezdetét követően azonnal jelentkezett katonai szolgálatra a rabszolgotartó déli államok ellen. A háború kezdetén a déliek, a Konföderáció hadserege felszereltség és katonai állomány tekintetében fölényben volt. Ezért is vették szívesen, ha tapasztalt európai emigráns katonák Lincoln hadseregébe léptek. Különösen szívesen látta őket a nyugati seregek parancsnoka, John C. Fremont tábornok.

Asbóth Sándor Missouriba került, ahol hamarosan Fremont vezérkari főnöke lett. Az egykori elnökjelölt szolgálatában sok magyar volt. A vezérkarban szolgált Asbóthon kívül még Fiala J. János ezredes mérnök-kari főnök, Wagner Gusztáv ezredes tüzérségi parancsnok, Zágonyi Károly őrnagy, a testőrség parancsnoka.

Asbóth 1861 októberében Springfield bevételénél tanúbizonyosságot tett bátorságáról. Az ő csapatai foglalták el a következő évben Bentonwille-t és Fayettewille-t.

1862. március 7-én a Pea Ridge melletti csatában Samuel R. Curtis (Fremont tábornokot Hunter, majd Curtis váltotta fel) csapatai látványos győzelmet arattak a déliek felett. A hadosztálya élén hősiessen küzdő Asbóth itt sérült meg először súlyosabban. Az e csatában szerzett érdemeiért a szenátus jóváhagyta dandártábornokká történő előléptetését, amit még Fremont

javasolt több, mint egy évvel korábban.

1862-ben Missisipi, majd Tennessee államban tevékenykedett. 1863 januárjában Kentuckyba vezényelték, ahol Grant tábornok utánpótlási vonalait biztosította. Az év végén Nyugat-Florida kerületi parancsnokává nevezték ki. A vidék hadműveleti szempontból nem tartozott a legfontosabb területek közé. Annak ellenére, hogy Asbóth a harcok periferiájára került, igyekezett támadólag fellépni. Fegyvereket, felszerelést és gőzhajót kért, hogy az összegyűjtött újoncokat el tudja látni és a bázisra tudja őket szállítani.

1864 szeptemberében lovassági egységet vezetett kerülete északkeleti szektorába, hogy újoncokat és lovakat szerezzen, illetve a fogságba került szövetséges katonákat kiszabadítsa. Mariana mellett az ellensége csapatokat a második rohammal, amit Asbóth személyesen vezetett, sikerült megfutamítani, de a csatában súlyosan megsebesült. Bal karját két helyen ronsolták szét a golyók, egy golyó pedig az arccsontjába fúródott olyannyira, hogy soha többé nem sikerült eltávolítani. Sebesülése miatt a háborúban többé már nem tudott részt venni.

1865. március 13-án érdemei elismeréséül altábornaggyá léptették elő.

Apolgárháború után Grant elnök az Egyesült Államok argentinai követévé nevezte ki Asbóthot. A. William H. Steward külügyminiszter aláírásával ellátott kinevező iratot 1866 márciusában kapta kézhez. Június 6-án azonban még nem Buenos Aires felé indult, hanem Párizsba utazott. Az itt praktizáló Nelaton doktor, aki Garibaldin is hasonló műtetet hajtott végre, nem tudta eltávolítani koponyájából a golyót. Tizenöt év után járt újra Európában. Nem volt messze hazájától. „Haza mehetett volna látogatóba, hisz vá-

gyott teleszívni magát magyar levegővel. De a szabadságharc büszke magyarja legyőzte a szív vágyát. Magyarország még nem volt szabad és független" - írja Vasváry Ödön 1939-ben.

Hosszú tengeri hajózás után 1866. október 14-én érkezett meg Buenos Airesbe. Az argentin fővárosban régi fegyvertársra akadt, Bem egykori vezérkari főnöke, Czetz János már évek óta ott élt. Czetz a villafrancai békekötés után argentin származású feleségével Buenos Airesben telepedett le. Létrehozta az Argentin Katonai Akadémiát, megalapította a térképészeti intézetet, és részt vett a Paraguay elleni hadműveletek irányításában is. Dél-Amerikában 1864 óta háború dúlt Paraguay és a Hármasszövetség (Argentína, Brazília és Uruguay) között. Asbóthnak az volt a feladata, hogy tárgyalóasztalhoz ültesse a hadviselő feleket.

1867 októberében őt nevezték ki az Egyesült Államok első uruguayi nagykövetévé is. Minden igyekezete ellenére nem sok sikerrel járt, a háború még évekig elhúzódott. 1867. július 25-én kelt, magyarországi barátjának írt leveléből tudjuk, hogy már negyedik hónapja betegeskedik. Szeretné még egyszer látni hazáját, de ilyen hosszú utazásra már aligha vállalkozhat. 1868. január 21-én halt meg Buenos Airesben. A város régi angol temetőjében helyezték örök nyugalomra. Síriját Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok címere díszítette.

Asbóth végrendeletében az áll: „az Egyesült Államok földjében kívánok örök békében megpihenni!” A hálás utókor 1990-ben tett eleget kívánságának. Október 23-án Washingtonban az arlingtoni National Cemetery-ben helyezték örök nyugalomra Kossuth egykori szárnysegédét, Lincoln magyar tábornokát.

Kerecsényi Edit

AZ 1848-AS SZABADSÁGHARC A DÉL-ZALAI PARASZTSÁG EMLÉKEZETÉBEN

1947-48-ban a szabadságharc 100. évfordulójának emlékére országos kutatás mérte fel, hogy miként él a nemzet emlékezetében történelmünk egyik legnagyobb idősze-rűbb idősze-k, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc. Az adatgyűjtést főleg egyetemi hallgatók és néprajzosok végezték, köztük e sorok írója is.

Főleg Dél-Zala Zalakomár és Letenye környéki településeit (utóbbiakat rövidebb ideig) választottam vizsgálódásom tárgyául, mivel e vidék a horvát átvonulás útjába esett és az akkori események még éltek a népi emlékezetben. Ügyeltem arra, hogy a kérdezettek ne a kalendáriumokban vagy másutt olvasott történeteket adják tovább, hanem arról beszéljenek, amit rokonaiktól, szomszédaitól hallottak gyermekkorukban vagy később. Az elmondottakat szó szerint, ritkábban rövidítve közlöm. Tanulságos, hogy Zalakomár környékén, s a Mura menti településeken, ahol szintén átvonult és megszállt Jellacic serege, nagyjából hasonló visszaemlékezéseket hallottam.

Az elmúlt évben ismét utánajártam, él-e még valami a néphagyományban 1848-ról. Sajnos, a közösségi és a családi életben azóta végbement változások: a rádió és televízió térhódítása teljesen megszüntették a hagyományörzés ezen formáját. Igaz, a legtöbb település temetőjében intézményesen még gondozták az ott eltemetett, ismert 48-as honvéd(ek) sírját, de az iskolákban csak elvétve emlékeztek meg a szabadságharc helyi eseményeiről.

A márciusi napok híre:
a szabadságharc legfőbb vívmányai
A haza védelme

A március 15-i események hírét a kérdezettek többsége szerint lovasok, katonák hozták meg Pestről: „Lovasok hozták a hírt a szabadságról... Örült a nép nagyon a 48-nak, mert tudták, hogy a szabadságot harcolják ki... Dehogyan gondolták azt, hogy az az urak harca, tudták, hogy az nekik hoz könnyebbséget. Akkor kiáltották ki, hogy a nemesek is fizetnek adót, azért örült a szegény nép is, mikor mondta Petőfi, hogy „Talpra magyar, most vagy soha...” Meg azt is mondta Petőfi, hogy ne vigyék ki a magyar katonát az országból... meg azt is mondták, hogy a nemest is majd megbüntetik, és a szegényt nem húzzák deresre...”

„A szabadságharc hírét Petőfi emberei és iskola-társai hozták meg. Jobban lovon jöttek, mert a vonat akkor még nem járt erre. A faluban igen örültek neki. Már igen várták, mert nagy híre volt, hogy a költők azon dolgoznak...”

„Mindenkinek szívesen a honvédségbe, hogy megvédjék a 48-at, mert jött a német meg az orosz, hogy az

uraság visszavehesse a földet, mert akkor is akartak földosztást. Mondta is a mesterúr nagyapámnak: Gyura, megládd, baj lesz ebből... Aztán maradt minden [egy ideig] a régi-ben...”

„48-ban Kiskomáromban is megalakult a honvédség. Kecskés János kapitány keze alatt 116 gyalogos és 16 lovas vonult be. De az 1848-ban szervezett honvédség nagyon gyengén volt felszerelve...” „Az öreg Madzag mondta, hogy csak az első sor kezében volt a fegyver, a második meg töltötte, mert az első sor csak célzott és lött... Ő gyalogos volt. A többiek meg csak kaszával, cséppel mentek a csatába...”

„Innét Kiskomáromból egy egész század honvédet állítottak ki. A káptalantól állt egy ispán századosnak, azzal vonultak csatáról csatára. A nevét mór nem tudom, de a nagyapám bátyja, a Madzag István is velük ment. Ott voltak Komárom megvételénél is... Mikor [Világos után] a Pista bátyám hazajött, két hónapig bujkált a karosi hegyen a pincénkben, öreg boronapince volt, de egyszer csak elfogták és a pandúrok bekísérték az uradalomhoz. Úgy elvitték katonának, hogy 10 évig nem is látta senki. Megjárták Galíciát, Lodomériát, Olaszországot, Boszniát... Mikor hazajött, nem ismerte meg a nagyapám, de senki. Csak mondta: én vagyok itt, a Csicsa...”

„Mikor kikiáltották a szabadságot, a jobbágyok közül sokan honvédek jelentkeztek. Az én nagyapám lett a dobos. A 46-os honvédszázaddal 116-an mentek Budára, jelentkezni Kossuth Lajosnál. Sokszor látta nagyapám Kossuth Lajost, meg Petőfit is, meg ott volt Bem apóval a világosi fegyverletételnél. A Mikola Bódival voltak közös kenyéren, egy kvártélyon... A tanítómester, a Szabó Lajos is ott harcolt Buda alatt, mint önkéntes huszárőrmester. Kétszer sebesült, kiütetést is kapott. Kossuth Lajos kezét is fogott vele...”

„Meg a nagyapám is ott volt (rekruta) Boszniában, 1845 körül. Nem önként ment, hanem besorozták... Mikor [1848-ban] meghallották, hogy itthon elfoglalták a papnevelde földjeit, s kitört a szabadság, hazaszöktek és foglaltak ők is maguknak földet. Megérdemelték, megharcoltak érte. Aztán mikor toborozták az őrséget* az illérek [horvátok] ellen, jelentkeztek a Csányi tábornoknál az őrseregbe, [a honvédségbe!]. Mentek szívesen, mert híres verekedők voltak. ”**

„Innét is, meg Karosból is sokait mentek a honvédségbe, főleg a cselédek meg a zsellérek, meg az uradalmi tiszték... De a szessziós parasztok, a gazdag jobbágyok közül nem ment el egy sem... Az én nagyapám zsellér volt, hát elment az is, és vitézül harcolt Buda vára alatt...”

„A honvédek, azok mind a csatákban harcoltak, ott, ahol éppen köllött... Dobsa József, Németh József, Pén-

* A szerző 1947/48-as kutatásai alapján. (A szerk) ** (A nemzetőr szót senki sem használta! A szerző)

tek János, Madzag István, Kovács György, Kiss István huszár, Danicz Németh István, Csikós István voltak a 48-as honvédek. Öregapám mindig mondta, hogy egész odaadóan harcoltak; előlőtölts puskával, szuronnyal. A puskaát vesszővel igazgatták a töltés alkalmával... Itthon csak az őrsereg maradt, azok saját ruhájukban voltak: ingben, gatyában, meg szűrben, amit nem fogott a puska, de nem is volt igazi puskájuk. Azok csak olyan népfölkelő katonák voltak..."

„Itt, Letenyén Csányi László hívó szavára Folly Bernát gazdatiszt elsőnek jelentkezett a honvédségbe. Akit hívott maga után, katonaviselt embereket, Benkő Jánost meg Héder Józsefet, mentek vele a 37. honvéd századba [zászlóaljba!] és ott voltak Komárom meg Buda visszavételénél..."

„Egy egész század ment innét 48-ban a 47-es honvédek közé is egy gazdatisztal és ott voltak a dédapámmal meg Mikó Józseffel Buda visszavételénél... Aztán mikor bejöttek az oroszok és elveszett a szabadság, hazaszöktek és a szőlőhegyen bujkáltak. Aztán elfogta őket a német, vasrverték és elvitte őket 10 évre katonának. Nem is írhattak, de egyszer mégis csak hazajöttek..."

*

Letenyén, Bécen és Egyedután több, mint 40 [48-as] honvéd nevé tudták még felsorolni 1947-ben! Folly Bernát síremlékét pedig kegyelettel gondozták.

A horvát „illér” támadás 1848. szeptember 11-én

A szabadságharc háborús eseményei közül Dél-Zalát csak Jellacic seregének „betörése” érintette közvetlenül. A támadó horvátokat „illéreknek” vagy „rácoknak” nevezték, s a velük kapcsolatos események mély nyomot hagytak a nép emlékezetében. Minden idős ember tudott egy-egy történetet róluk mondani, sőt a költői túlzásokkal ecsetelt pákozdi csatáról, illetve „fejvesztett menekülésükről” is. Valamennyien úgy hallották, hogy a veszített csata után a horvátokat a Velencei tóba „szorították”. Az apáktól hallott történetek az idők folyamán újabb és újabb mondai elemekkel gazdagodtak, mint a hírmondónak hagyott harcosok, majd az elfogott nők megszerzésére tett próbálkozások esete.

„Amikor jöttek az illérek, összehívták az őrsereget. Abba mindenkinek el kellett menni. Aki nem akart volna, azt agyon is verték volna. A saját ruhájukban voltak és kaszákat, kapát, fejszét vittek magukkal... Szűrben meg gatyában mentek, a hátukon a hathónapos tarisznyával... A hadnagyukkal elmentek Őrtilosig meg Szemenyéig... Mikor meglátták a túlsó parton az illér sereget, csak úgy feketélt tőlük a rét, meg a tarló, mert aratás után volt. Csillogott a szuronyuk, meg a bajnétjuk a napfényben.”

„A nemespátróiak, meg őrtilosiak kiabáltak is át-a Murán - Jellacic embereinek: „Emberék, nem lőni, nem lőni, mert még baj talál esni állatban, meg emberben.” Jellacic horvátjai megértették a mutogalódást és azt kiabálták vissza: „Nem lőni, nem lőni, de szaladni, szaladni.” Hát ezek úgy meg is szaladtak, hogy meg sem álltok a hegyekig. De azért is nem vették fel a harcot, mert olyan utasítást kaptok, hogy hagyják őket, mert majd be-

lehajjták a Velencei tóba. Így aztán visszavonultak és hagyták, hogy vonuljanak Komáromra, Kiskomárom meg Magyaród felé. De errefelé is jártak...”

„Akkoriban Horváth László volt a tanítómester és az őrségvezető hadnagy. Csire István pedig a kisdobos. A galambokiakaf toborozták össze, s mikor már kitanultak, elmentek Szemenyére. Mert hogy ott jöttek át az illérek a Murán. Már előre elszaggatták a rév (komp) kötelét, de azért mégis át tudtak kelni...”

Úgy jöttek, mint a sáskák, és akik bent voltak Szemenyén, azokkal megküzdöttek, azok a komiszárok? (granicsárok?) voltak, de mi fent voltunk a hegyekben, aztán, hogy csak jöttek, mint a sáskák, mi is hazajöttünk. Nem volt puska, mert nem is volt puskájuk...”

„Amikor az illérek 48-ban bejöttek, akkor az öregapám volt a kisdobos. Igen sokat mesélt róluk. Ők mentek a Horvát mester úrral összeszedni az embereket az őrseregbe ellenük. Aztán amikor meneteltek, ő akkor is mindig veregette a kisdobot. Igen büszke volt rá... Mentek csapatostul, kaszával, kapaccsal, cséppel, olmosbottal, ki hogy tudott, meg szűrösen a Murához és ő csak verte a dobon, hogy: Fel-fel vitézek a csatára...”

Akkor a Murán elvágta a vén komp kötelét, hogy ne jöhessenek át, de azért mégis átjöttek, mert az volt nekik kiadva, hogy meg kell szállni az országot. Hát nem is álltak nekik ellen, hagyták, hogy jöjjenek. Nem akarták Magyarország e részét elrongyolni. Azért Velencénél bántak el velük. Kétfelé váltott a magyar gyalogság, a huszárság meg hátbatámadta őket, aztán úgy verték őket agyon. Ittjártukban Kiskomárom alatt volt a táboruk...”

„Az öregapám édesapja, Boksa György volt a bíró, mikor bejöttek az illérek. Vele rendeltettek edényt meg marhát, amit levágtak. Meg kenyeret kellett jegy] kocsi-val biztosítani. Szénát, tüzelőt, mindent szekereken kellett a horvátoknak vinni, mert nem a faluban laktak, hanem kint a falu tövében, Kanizsa felé lágereztek le a Nagypajtai réten, mert ott volt szabad táboruk. Mikor lágereztek, két sor szekérral vették körül a táborot. Aztán a szekér alatt örködtek, a sátrakban meg aludtak. 2-3 nap voltak itt. Útközben nem volt. Senki sem bántotta őket, mert a magyar hadvezetőség azt tette, hogy itt engedte be őket, aztán mikor összpontosult a horvát sereg Fehérvárnál, körülfogta a magyar huszárság és beszorította az egész népséget a Velencei tóba...”

„A szabadságharc kitörését Komáromban is nagyon várták. De nem gondolták, hogy az illérek meg fognak bennünket támadni. De amikor összehívták ellenük az őrsereget, mert meghallották, hogy jönnek, akkor az élelmes emberek a ruhájukat összeszedték, aztán kint az erdőben meg a szőlőhegyen elásták. Meg a többi értékeket is... Az ökröket meg az apróbb jószágokat is elrejtették... Meg a fehérség nagy része is elbújt...”

„Mikor bejöttek az illérek, azt mondták, hogy ez az enyém ház, az a sógoré, amaz meg a komáé... Elhajtották az embereket ökröstül szekérral Fehérvár felé. Vitették a holmijukat. De amint tudtak, visszaszöktek...”

A lágerező horvátok meg, akik a faluban jártak, elvették a fát, a kenyeret és amit csak megfoghattak. A sátor-tábor két sor szekérral vették körül, mert félték, bent meg süttötték az ökröt...”

„A fehérség különösen félt tőlük és barlangokban meg gödrökben bújt el nálunk(Nagyradán)... Az illérek úgy akarták őket előcsalogatni, hogy kiáltozták: Kati, Juli gyertek elő, elmentek már az illérek... De a hangjukról megismerték, hogy nem magyarok, aztán nem jöttek elő...”

„Aztán mikor mentek tovább, összefogdosták a férfiakat ökröstől, hogy vigyék a szekéren a podgyászukat. Mert élelemfélét igen sokat elvittek. Apámnak is el kellett menni, de Marcalinál igen jó fortéllyal cselet csinált, mert igen jött volna már haza. Jó hátul volt a kocsisorban, amikor egy igen megfelelő helyre érkeztek. Ott vigyázva, hogy senki észre ne vegye, kiütötte a kocsi kerekét, mert akkoriban még fatengelyes kocsik voltak. Aztán amikor odamentek az illérek, mutogatta, hogy milyen szerencsétlenség esett meg vele. Aztán míg a többiek tovább mentek, a szekeret félrehúzták, és néhány illér elment, hogy majd hoznak új szekeret. Alig várta, hogy egyet se lásson... Kifogta az ökröket, a szekeret a minden egyéb-
bel ott hagyta és végig a Somogyszélen át hajtotta az ökreit, míg a galamboki határba nem ért. De nem mert hazajönni, mert nem ismerte az itthoni állapotokat. Hanem üzente, hogy hozzanak a hegyre enni-innivalót, mert nem mert sehová bemenni... Addig is inkább vadalmával meg vadkörtével élt...”

„A fonóban mindig mesélgették ezeket, meg kukoricamorzsolásnál is. Szegény édesanyám akkor még kis árvalány volt, aztán az öreganyja mesélgette neki mindig... Ő meg nekem... Itt a gánicai réten [Galambok határa] három nap, három éjjel voltak a szekértáborban, és a mieink a Győr-hegyről (Csapi határa) nézték, ahogy nagy tökedényekből ették a sok gánicát. Mert minden kukoricát összeszedtek a faluban porcióba... Azért hívják most is gánicai rétnak.”

A fentiekhez hasonló történetek az 1940-es években Letenyén is jártak még szájról szájra... Ám ezeknél értékesebbnek tűnik az alábbi adatközlés: Szabó János egykori fintafai majorgazda hosszasan mesélt arról, miként kellett nagyapjának az uradalom parancsára hirtelen összegyűjtenie és az illérek élelmezésére táborhelyükre szállítani a levágásra igényelt birkákat, a kenyeret és sót. A néphit szerint három napig táboroztak Letenye mellett, mígnem a „Zsíros réten” megütköztek a honvédséggel. „Sok halott maradt a réten, s a temérdek vértől vált az ilyen termékennyé” - mondták többen is, később is.

A pákozdi csatát követő hónapok eseményeiről és az elkövetkező téli hónapokról nem sokat tudtak mondani adatközlőim. De a dicsőséges tavaszi hadjárat győztes csatáiról, melyeknek a zalai honvédek is részesei voltak, sokan meséltek hol többet, hol kevesebbet.

A szabadságharc bukása és az elnyomatás

Komárom város környékén még a legegyszerűbb, legközelebb embereket is tudták, hogy a szabadságharc elbukásának legfőbb oka a bécsi udvar kérésére hadbalépett orosz hadsereg volt:

...”48-ban majd egy évig ellenálltak, sokszor legyőzték az osztrákokat, de hogy 49-ben jött az orosz, akkor már nem bírtak velük...”

...”A leveretést itt is hamar megtudták. Olyan szomorúság volt, hogy sokan agyonlőtték a lovaikat (?) olyan bánatosak voltak... Olyan eset is előfordult, hogy a német és a magyar egy kútnál itatott. A magyar azt mondta: félre innen, neki semmi száz ilyen német! De a németek tisztje megparancsolta a magyaroknak, hogy ha száz német semmi neki, akkor hát küzdjön meg száz némettel. De a magyarok a legjobb lovat adták a katonának, aztán az úgy csinált, hogy előugratott, aztán követték, de aki legjobban beérte, azt mindig levágta. Utóbb a többi nem merte már követni...”

„Az oroszok segítettek a németnek, ellenállni senki sem próbált, örültek, hogy meglapulhattak. Errefelé is sok honvéd bujkált, de nem volt szabad mondani, hogy hol vannak. Legjobban a szőlőhegyen bújtak meg... Szívesen fogadták a szegény nyomorultakat, mondta az édesapám, mert az is katona volt, és mindenki segítette őket. De akit [az osztrákok] megfoghattak, igen megbüntették...”

„Voltak itt is bujdosó honvédek, akik nem akartak a németnek szolgálni, nem akartak elmenni katonának. A németeknek mégis szót kellett fogadni, mert mindenhol voltak a kocsmában spiclik és aki a német ellen szólt, elvitték, megbotozták, meg elvették a birtokát... Szervezkedni nem mertek a német ellen, nagy volt az elnyomás... Kossuth Lajosnak is azért kellett kimenekülnie, mert azt is elemésztették volna, mint a többi magyarokat, a 13 aradi vértanút...”

„Meséltek, sokszor kenyéren és vízen, tömlőben tartották a honvédeket, talán egy sem jött vissza, ha énekeltek a Kossuth nótát... A dédöregapám testvére megszőkött Csehországból a katonaságból. Sok olyan volt, akit ott vason, kenyéren és vízen tartottak. Ők lettek a betyárok. Csak az urakat bántották, a szegényeket nem...”

„Akkor volt a katonaságnál is a vesszőzés: 25 bot, 50 bot, azok kapták, akik énekeltek a Kossuth nótát. A jó Erzsébet királyné közbenjárására aztán megszűnt a deres... Szerették is igen... Emléktáblát állítottak neki Kanizsán a Szentháromságnál, meg a tölgyfákat is az ő tiszteletére ültették el...”

Letenyén haláláig nagy tisztelet övezte Benkő Jánost, a 20 éves korában besorozott honvédet, akit a Bach korokban azért éhezettek és tartottak hosszú éveken át vasra ve/ve, mert egyszer rajtakapták, amikor a „Kossuth nótát dalolta”.

A Murarátka felé vezető úton fekvő „Csárdáskert” pedig arról volt nevezetes, hogy „a szabadságharc bukása után ott bújtatták napokon keresztül a már halálra kérészt, muraközi születésű Gasparich Márkot, a hős tábori lelkész... Sajnos mégis elfogták s meggyilkolták...”

A szabadságharc vezérei a nép emlékezetében

A szabadságharc eseményeivel Kossuth neve forrt össze leginkább. A kérdésre, ki volt a szabadságharc legnagyobb embere, csaknem mindenki Kossuth Lajost említette elsőként. A jobbágyok felszabadítójának, legfőbb eszményképének tartották.

„Az egész ország igen tisztelte Kossuthot. Még ma is emlegetik, hogy ő volt, aki a magyar nemzetnek leginkább jót akart... Mikor Világosnál lerakták a fegyvert,

azonnal elmenekült Orsován át Amerikába, majd Turinba... 1894-ben Komán/áronon keresztül hozták haza a hamvait... az egész vonatja ki volt díszítve koszorúkkal. Igen derék ember volt..."

A Kossuth-kultuszt még csak növelte, hogy a komárvárosiak meggyőződése szerint Kossuthnak egy odavalósi parasztember, Péntek György volt a tisztiszolgája. (?) „...A Péntek György az a Kossuth lakásán is tartózkodott. A fiait dajkálgatta, Ferencet meg Lajost... Katona volt, csak oda került be tisztiszolgának. Igen nagy becsülete volt miatta. Mikor Kossuth Ferenc itt járt 1885 körül meg is látogatta..."

Letenye népe mindig buzgón ápolta Kossuth Lajos és a 48-as hősök emlékét. Az öreg honvédek voltak a kezdeményezői az 1894-ben, Kossuth halálának évében a Fő téren felállított emlékoszlopnak is.

A Kossuth kultusz legfőbb bizonyosága azonban az a sok dal és vers, melyet még 1948 táján is énekeltek Letenyétől Nagyradáig. Legkedveltebbek közülük a „Esik eső karikára...” illetve a „Kossuth Lajos azt üzenté...” kezdetű, melyeket némi szövegvariációval énekelnek. Ez volt a zalai 48-as párt nótája is.

Laki György szerint, aki az I. világháborúban aranylitérségi érmet szerzett, a zalai lakosok másik kedvelt Kossuth-nótája így szól:

„Kossuth Lajos szép levelet íratott
Közepibe nagy bankókat rakatott
Átadta az írődeákjának - hogy
Ossza ki a magyar katonáknak.”

Ugyancsak sokszor énekeltek, hogy

„Kossuth Lajos ablakába
Kinyílt a rózsza magába
Akkorára nőtt az ága,
Hogy bort ivott árnyékába
Hogy bort ivott árnyékába...”

Néhányan ismerték csak, s azok is részben hézagosan ezt a dalt;

„Kossuth Lajos zöld kalapja,
Nemzetiszín lobog rajta,
Nemzetiszín lobog rajta,
Magyar hazát vigasztalja, vigasztalja...”

Ennek lehet variánsa ez a Nagyradán gyűjtött dal, melyet az I. világháborúban tanultak:

„Kossuth Lajos udvarába
megbotlott a lovam lába.
Gyere pajtás gyógyítsuk meg,
A muszkákat szalasszuk meg.”

Végül azt a versikét, mely nyilván Zalában, vagy valahol Dél-Dunántúlon termett, hisz itt volt csak aktualitása:

„Kossuthnak, Perczelnek dombon van a háza,
Jellacic és illér nem juthat hozzája.”

Kossuth eszményítése annyira elhomályosította vitézkünkön a szabadságharc többi jeles egyéniségét, hogy még Petőfiről is csak mint a szabadságharc lánglelkű költőjéről, a Nemzeti dal szerzőjéről emlékeztek meg... Viszont mindenki tudta, hogy Bem apó számsegéde volt, akit szintén sokan emlegettek nagy szeretettel.

Rajtuk kívül Perczel Mórról folyt a legtöbb szó, úgy is, mint a dunántúli végek védelmezőjéről:

„...A Perczel Mór volt itt a legfőbb parancsnok, Kanizsáról a Koronából [szálloda] küldte a huszárait szanaszét a hadparancsokkal...”

„Perczel Mór a szabadságharc híres tábornoka volt. Itt is járt Komárvároson toborozni a honvédeket. Később, a követválasztáskor itt lett képviselő valahol...”

Klapka nevét szintén jól ismerték, talán leginkább a vele kapcsolatos indulóról: „Klapka György volt Komárom helyőrség parancsnoka. Nem adta meg magát, csak úgy, ha az osztrák szabadon bocsátja valamennyiüket. Az osztrák állta is, haza is engedte valamennyit...”

Az 1848-as gyűjtések közül - úgy tűnik - azok a visszaemlékezések a legértékesebbek, melyek a helyben átélte eseményekről tudósítanak. Az idős parasztok, asszonyok örömmel, sőt büszkén mesélték el azokat a történeteket, melyeket a hosszú téli estéken a kemence tüze vagy a lámpa világa mellett hallottak öregjeiktől.

Adatközlők

1. Zsován János 70 éves földműves	Komárváros
2. Szalai Ferenc 67 éves gazda	Komárváros
3. Németh Imréné 92 éves parasztasszony	Komárváros
4. Domsa József 81 éves földműves	Komárváros
5. Németh György 63 éves földműves	Komárváros
6. Vilák Mihály 82 éves földműves	Galambok
7. Poór György 80 éves földműves	Komárváros
8. Laki György 68 éves földműves	Komárváros
9. Sípos János 83 éves földműves	Komárváros
10. Zsován Jánosné 63 éves földműves	Komárváros
11. Németh József 85 éves földműves	Komárváros
12. Varga Pál 86 éves földműves	Kiskomárom
13. Baksa József 72 éves	Kiskomárom
14. Magyar Ferenc 77 éves	Kiskomárom
15. Bécs János 78 éves	Kiskomárom
16. Szabó Boldizsárné 84 éves	Galambok
17. Tóth Józsefné 84 éves	Galambok
18. Kápolnai Józsefné 84 éves	Galambok
19. Kovács Ferencné 78 éves	Galambok
20. Csire József 73 éves	Galambok
21. Varga Ferenc 78 éves	Galambok
22. Durgó János 70 éves és Durgó Jánosné 65 éves	Nagyrada
23. Tulok Mihály 70 éves	Nagyrada
24. Kása István 71 éves földműves	Nagyrada
25. Pásti Vendel 82 éves	Galambok
26. Szabó József 71 éves	Galambok
27. Szijártó Mária 73 éves	Nagyrada
28. Kozári Gáborné 73 éves	Nagyrada
29. Pap Ferenc 80 éves cipész	Nagyrada
30. Vörös Ignác 64 éves	Nagyrada
31. Bagladi Vince 63 éves földműves	Letenye
32. Birkás József 52 éves földműves	Letenye
33. Kolongya János erdész	Letenye
34. Kapoli Pál 64 éves erdész	Letenye
35. Révész József 58 éves földműves	Letenye
36. Szabó János 88 éves juhász	Letenye
37. Rózsás Péter 63 éves földműves	Murarátka, Imrehegy
38. Merle János 60 éves földműves	Murarátka, Ráiki-hegy
39. Buzsis István 60 éves földműves	Muraszemenye-Csernek
40. Kovács József 46 éves földműves	Muraszemenye-Csernek

Vajda Lászlóné

1848-49 ZALAI KRONOLÓGIÁJA

(Részletek)

1848

Március 15. A *Zalaegerszege*n tartott megyei közgyűlésen felolvasták a két zalai országgyűlési követ, Tolnay Károly és ifjabb Csúzy Pál jelentését, amelyben beszámoltak a *pozsonyi* diétán történt eseményekről. A közgyűlés résztvevői örömmel üdvözölték Kossuth március 3-i felirati javaslatát. Követeiknek küldött utasításukban szorgalmazták, hogy követeljék a cenzúra eltörlését, a sajtószabadságot, a népképviselési rendszert és a magyar hadsereg országon kívüli dinasztikus célok érdekében történt felhasználásának megtiltását, valamint a magyar vezényleti nyelv bevezetését a magyar ezredeknél. Azt is javasolták, ha a főrendiház megakadályozná a felirat király elé jutását, a rendek táblája (alsótábla) külön követséggel vigye fel azt a királyhoz. Újból tiltakozott a megye az adminisztrátorok ellen, kérte elmozdításukat. A megyegyűlés Deák Ferenc Pozsonyba küldését javasolta. Elhatározták, hogy az alispán vezetésével felkeresik Deákot *Kehidán*, és felkérlik a követi teendők ellátására. Még tartott a közgyűlés, amikor megérkezett István nádor és az országos rendek üzenete: „pártszínezet” nélkül! Deák Ferenc megjelenését kívánják az országgyűlésen. Tolnay Károly magánleveléből - melyet Horváth János kamarás hozott Pozsonyból - értesültek a megyei közgyűlés tagjai az 1848. március 13-i bécsi forradalomról. E levél tartalmazta azt az üzenetet is, hogy mindkét zalai követ örömmel átadná helyét Deák Ferencnek.

Mivel a február 21-i felíratra nem kapott választ a megye a kancelláriától, úgy döntöttek, hogy nem fordulnak az adminisztrátorhoz, hanem maguk intézkednek, és április 1-re közgyűlést hívnak össze, hogy az elhunyt Kerkápoly István első alispán helyébe új alispánt válasszanak.

Keszthely városa este megtudta a pesti forradalom hírét az onnan hazatérőktől.

Március 19. *Nagykanizsán* a pesti események hírére nagyszabású tömegdemonstrációra került sor: az ifjak nemzeti színű karkardát tűztek a kalapjukra, letépték a sóház feletti kétfejű sast és magyar zászlókat raktak a helyére, átfestették a boltokon lévő Habsburg címereket. A városházára „Szabadság, egyenlőség, testvériség” feliratot helyeztek. Délután 16 órakor a felső templomnál gyűlést tartottak, ahol szónokok magyarították a lelkes tömegnek az új vívmányokat.

Március 20. *Nagykanizsán* reggel taracklövésekkel köszöntötték a napot, egy mozsár azonban szétrobbant és a III. osztályos gimnazista Taródy Lászlót halálra sebesítette. Ő lett a forradalom első zalai halottja. „Te Deum”-ot tartottak a felső templomban. *Kanizsa* város tanácsa kiáltványt adott ki, melyben örömet fejezte ki az országgyűlés addigi tevékenységével kapcsolatban. Az országgyűléshez címzett felíratban - pesti mintára - 12 pontban fogalmazták meg Albanich Flórián városbíró vezetésével a tizenháromezres város kívánságait. Ez csak 3 pontban tért el a pestitől: követelték a papi javak nemzeti javakká fordítását, a tanítói szabadság biztosítását és a szerencsejátékok eltörlését. A város 600 lakójának aláírásával ellátott kiáltványt az ország több városába is elküldték.

Március 24. *Keszthelyen* a Georgicon növendékei létrehozták tanáruk, Reischer Endre vezetésével a „Zala megyei önkéntes csapatot” (nemzetőrség) Vezetőik Kássa Lajos, Meleg Jenő és Szekovics Pál voltak.

Március 30. A Zala megyei közgyűlés az országos hatóságok rendeletei alapján - kihirdette a megye falvaiban az országgyű-

lés által már elfogadott, ám még nem szentesített törvényeket, így a cenzúra eltörlését, az új sajtótörvényt, a papi tized és az úrbéri viszonyok eltörlését, valamint a közteherviselésről szóló törvényt. Megválasztották a „megye belbékéjére felügyelő választmányt”, elnöke Csillagh Lajos másodalispán lett. E bizottság tett javaslatot az állandó bizottmány tagjaira. Bizottságokat választottak, melyek tagjai a népek megmagyarázták az országgyűlésen hozott törvényeket. A megye felkérte a lelkészeket, hogy kövessenek el mindent a béke és a csend fenntartására.

- *Szilvagy* és *Horváti* község jobbágypai megtagadták a robotot.

Április 11. A Zala megyei közgyűlés felhívta a figyelmet, hogy azt, aki a törvényeket megsérti és mások tulajdonát veszélyezteti, keményen megbüntetik.

A közgyűlés arra utasította a megyei tisztviselőket, hogy az adminisztrátor leveleit olvasatlanul küldjék vissza.

Ezen az ülésen vált ismertté - az országgyűlési követek jelentéséből - a magyar minisztérium névsora. A zalai rendek nagy örömmel, éljenzéssel üdvözölték azt, hogy a király hajlandó *Pozsonyba* utazni és szentesíteni a törvényeket.

Május 8. A Zala megyei választmány népképviselési ülésen ismertette az áprilisi törvényeket. A *Zalaegerszege*n - a Megyeház előtti téren - tartott ülésre minden községből jöttek küldöttek. A népgyűlésen Baththyány Imre főispán elnökölt. Tolnay Károly követ beszámolt az országgyűlésen történtekről. Ekkor választották meg a kb. 1000 fős megyei Állandó Bizottmányt (későbbiekben ÁB), mint a legfőbb végrehajtó hatalmat gyakorló testületet. A megye megköszönte Tolnay Károlynak és Csúzy Pálnak követi tevékenységét, külön Deák Ferencnek a törvényalkotásban kifejtett munkáját. A népképviselési választások előkészítésére a megyét 9 választókerületre osztották.

Május 9. - Az Állandó Bizottmány a meghalt Kerkápoly István első alispán helyére Csillagh Lajos eddigi másodalispánt választotta meg. A másodalispáni széket pedig Horváth Vilmos foglalta el.

Május 16. Baththyány miniszterelnök elrendelte a tízezer főből álló „rendes nemzetőrség”, az első 10 honvédszászlóalj felállítását. Ide vagyoni korlátozás nélkül bárki beléphetett, felszerelésükről az állam gondoskodott. A 7. honvédszászlóalj toborzási területe *Vas*, *Zala* és *Sopron megye* volt. *Zalaegerszeget* is toborzóhelyül jelölték ki. Eskütelkor 20 pengő forint foglaltó kaptak a leendő honvédek. *Zalaegerszeg* városa ezt még fejenként 10 pengővel megtoldotta.

- *Keszthelyen* a Georgicon diákjaiból 24 fő azonnal belépett az önkéntes nemzetőrök közé, és vállalta a 3 évi szolgálatot.

Május 24. *Keszthelyen* a Georgicon hallgatói bejelentették az igazgatónak, hogy tömegesen a haza védelmére állnak. Az iskola tanári kara felmentette őket az év végi vizsgák alól, és kiadta a végzősök bizonyítványát. A fiatalok nagy része a nemzetőrségbe állt, és vonult később a Dráva mellé.

Június 15. A megye kilenc választókerületében országgyűlési képviselőket választottak. Egyhangú szavazással vagy közfelkiáltással került a pesti népképviselési országgyűlésre a *szentgróti* kerületből Deák Ferenc földbirtokos, a *csáktornyai* kerületből Glavina Lajos levéltárnok, a *keszthelyiből* Tolnay Károly főszolgabíró, a *baksaiból* Simon Pál ügyvéd, *Tapalcáról* báró Putheányi József földbirtokos, *Letenyéről* Horváth József földbirtokos és *Zalaegerszegről* Cserfán Sándor ügyvéd. Két kerületben több jelölt is volt. Az *alsólendvaiban* kettő: Gyika Jenő

és Horváth Péter. Mivel a választáson verekedés tört ki, a győztes Gyika Jenő lemondott, így pótválasztást kellett kiírni. *Kanizsán* a választás botrányba fulladt, három halottat és 18 súlyos sebesülte követelő véres verekedéssé *fajult*.

Június 24. A *lendvai* választókerületben a pótválasztáson Horváth Péter földbirtokos lett a képviselő.

Június 27. A *nagykanizsai* pótválasztáson a szavazókat katonaság fogta körül. A három jelölt közül (Babochay János, Chernel Ignác és Boja Gergely) Boja Gergely tanítóképző-intézeti tanár érte el a képviselőséghez szükséges szavazatokat.

- Csány László *Nagykanizsára* hívta a megyei tisztviselőket a nemzetőrség ügyének kimozdítása érdekében.

Júniusban is folytatódtak a parasztek földfoglalásai, pl.: *Garaboncon* és *Szemenyén*.

Július 10. Kossuth Lajos rendeletileg megszüntette a lottéria gyűjtőhelyeket.

Július 15. Csány László kiáltványt intézett a vármegye nemzetőreihez: „A haza veszélyben van!” Csány *Felsőszemenyén* felkereste a *Zalalövő* járásbeli gyakorlatozó nemzetőröket.

Július 16. Gasparich Márk táborigazgató a *Muraszemenye* melletti vöröskői erdőben táborigazgató misét tartott a *csörnyeföldi, dobri* és *szentkirályi* nemzetőröknek.

Augusztus 27. Bathiyány Pápa, Vác, Szolnok és Arad városokat jelölte ki az augusztus 1-3-i rendelet értelmében toborzott önkéntes nemzetőrség körületi gyülekezési helyéül. Egyben kinevezte az így létrejövő négy tábor honvéd őrnagy- és parancsnokait, (Pápa: Kosztolányi Móric; Vác: Ivánka Imre; Szolnok: Görgei Artúr; Arad: Máriássy János) és rendelkezett azok fegyver- és pénzellátásáról.

Augusztus 29. Szemere Bertalan belügyminiszter elrendelte a 19-22 évesek újoncösszeírását. A nemzetőrök egész hónapban a Mura-Dráva mentén tartózkodtak.

Szeptember 10. Teleki Ádám kiűrtette a *Muraközt* és csapataival visszavonult *Keszthelyre*. Jellacic a határ átlépése előtt kiáltványt intézett a magyarokhoz: „*Midőn az országba lépek..., azért teszem, mivel a békés megoldás eszköze ki van merítve.*”

Szeptember 10-ről 11-re virradó éjjel Jellacic a főerőkkel Varasdnál és *Perlaknál* átlépte a Drávát, elfoglalta a *Muraközt*.

Csány László még éjjel értesítette a betörésről Csillagh Lajos alispánt. Az ÁB felfegyverzett nemzetőreit a határra küldte. A *lövőiket Alsólendvára, az egerszegieket Letenyére, a kapornakiakat, szántóiakat és tapolcaiakat Kanizsára*.

A *muraszerdahelyi* hidat felgyújtották a magyarok a betörő horvátok elől, így *Alsólendvát* nem tudták elfoglalni.

Október 1. Horváth Vilmos meghirdette a népfelkelést Zalában. *Kanizsa* körül kb. 6000 nemzetőr állt szemben a városban állomásozó 2000 horvátal. Az önkéntes nemzetőrök között ott találjuk a későbbi 47. honvédszászlóalj katonáit, akiknek ez volt az első ütközetük.

Október 2-3. Nugent észrevette a készülő hadmozdulatokat, *Kanizsa* zsidótemetőjébe vonult, és a városra szegezte ágyúit. Erre a *kanizsaiak* - be sem várva a nemzetőrök támadását - önállóan elkezdték a harcot, leöldösték a városban fosztogató horvátokat. A félrevert harangok jeladására a nemzetőrök és a népfelkelők is támadásba lendültek. A négyórás harc „eredménye” 81 ellenséges halott lett. Zsákmányul esett 113 fogoly, 2 ágyú, rengeteg élelmiszer, ruha és fegyver. A horvátok egy része Nugent vezetésével áttörte a gyűrűt és visszavonult a *Muraközbe*.

Október 8. A lemondott Horváth Vilmos helyébe az OHB Cserfán Sándort nevezte ki kormánybiztosnak. Jellacic menekülő seregéből a megyén át távozókat a nemzetőrök fogták el.

Október 14. Cserfán Sándor futárt küldött *Veszprémbe* Perczel Mórhoz, hogy tisztítsa meg a Muraközt az ellenségtől. Közben Perczeit az OHB is a Muraközbe rendelte. Perczel lovasságát *Nagyvázsony - Kapolcs - Monostorapáti - Diszel* útvonalon előbb *Tapolcára*, majd innen *Edericsen* át Keszthelyre vezette. Gyalogságát *Veszprémből Balatonfüredre* küldte, ahonnan a Kisfaludy gőzös szállította őket *Keszthelyre*.

Közben a megyei ÁB - a köztelhiviselés elvét a gyakorlatban is bevezetve - az eddigi adómentes osztályra 120 ezer Ft-ot vetett ki. Az adó behajtása a szolgabírók kötelessége volt.

Október 15. Perczel négyezer fős seregével *Keszthelyről Kiskomáromba*, majd *Nagykanizsára* vonult. Itt csatlakozott hozzá a somogyi, soproni és zalai önkéntes nemzetőrökből álló zászlóalj.

Október 16. Perczel *Kanizsáról Kiskanizsán, Becsehelyen* és *Polán* át *Letenyére* tette át székhelyét, ahol az urasági kastélyban lakott. Első dolga volt visszafoglalni az ellenségtől a *letenyei* fahidat.

Október 17. Perczel két irányban indított támadást immár 6000 fős seregével a császári és a horvát haderők ellen. Ő Hadosán felé, Gáspár András pedig *Kottori* felé vult. Mindketten sikerrel jártak, 800 foglyot ejtettek, és az egyesült sereg *Csáktornya* felé menetelt. Dahlen seregét a Dráván túra üzték. Néhány nap alatt felszabadult a *Muraköz*.

November 2. A megyei ÁB 1350 főből álló önkéntes sereg kiállítását határozta el, és Perczel parancsnoksága alá rendelte. Ez lett az 56. zászlóalj.

A sáncok megerősítéséhez a *muraközi* táborba érkezett Gyulai Gaál Miklós tábornok.

November 8. A második bécsi forradalom leverése után három irányból készülődött a horvát és az osztrák hadsereg Perczelék megtámadására: *Légrádnál* Todorovif, Varasdnál Dahlen, *Friedaunál* (ma: Ormoz) Buits és Laval Nugent tábornagy csapatai gyülekeztek. Perczel - megelőzve az egyesített támadást - a legerősebb, Burits ellen indult. Szakadó esőben *Csáktornyát* elhagyva látszólag *Nedelic* felé meneteltek - a horvátokat megtévesztendő -, valójában azonban a stájerországi *Friedau* felé vonultak és bevették a várost. De az üldözést már nem tudták folytatni, mert félő volt, hogy a másik két ellenséges hadtest közben átkel a Dráván. A hadjárat mérlege 50-60 ellenséges, 1 magyar halott és 16 sebesült volt.

November 11. Perczel serege a folyók áradása miatt elhagyta a *Muraközt*. Miután átkeltek, a Murán a víz elsodorta a *letenyei* hidat. Perczel *Letenyén* ütötte fel főhadiszállását.

Az Országos Nemzetőrségi Haditanács tudatta, hogy a zalai önkéntes nemzetőrszászlóalj 47. számmal honvédszászlóaljává alakították át.

December 30. *Bagodot* is elfoglalták a császáriak. Csillagh Lajos első alispán az ellenség közeledésének hírére a jegyzővel és a megyei pénztárral együtt *Zalaapátiba* menekült.

December 31. Burits osztrák tábornok csapatai megszállták *Zalaegerszeget*. Még aznap levelet írt az elmenekült alispánnak, hogy január 1-jén a tisztviselőkkel együtt jelenjen meg előtte. Zalaegerszeg városától a fegyverek beszolgáltatását és 24 órán belüli hűségnyilatkozatot követelt.

1849

Január 1. *Keszthely* városát Dietrich csapatai foglalták el.

Január 13. Kanizsát Laval, Nugent és Dahlen csapatai szállták meg. A császári hadsereg beszállította magát a város

középületeibe, köztük a főgimnáziumba is. A templomtoronyra kitűzték a fekete-sárga lobogót. A *Muraközt Varasd* megyéhez csatolták.

Január 16. A császáriak új közigazgatást vezettek be, *Zala a soproni* katonai kerület része lett. A Dunántúl katonai parancsnoka ekkor Burits, akihez 9 vármegye tartozott. Windisch-Gratz *Veszprém* és *Zala* élére Fiath Ferenc császári és királyi kamarást nevezte ki királyi biztosnak, a polgári közigazgatás vezetésére.

Április 10. *Nagykanizsán* egy Kossuth-nótát éneklő kisleányt agyonlőttek az ott állomásozó császári és királyi katonák. Erre a város fellázadt, a helyőrség kénytelen volt a várost egy időre elhagyni.

A zendülést alig tudta lecsillapítani Albanich városbíró. Pár nap múlva Stillfried osztrák vezérőrnagy pár ezer katonával és 6 ágyúval bevonult *Kanizsára*.

Április 15. Csillagh Lajos alispán tudósította Fiathot a kanizsai gyermekgyilkosságról, aki az esetet jelentette Buritsnak *Sopronba*.

Május 5. Báró Dondorf - a *Zalaegerszegen* átvonuló császári királyi hadsereg parancsnoka - 500 Ft hadisarcot vetett ki a városra, mivel a templom tornyáról levették a fekete-sárga lobogót, és helyébe nemzeti színűt tűztek. A város ezt megtagadta, de a sereget élelemmel ellátta.

Május 15. A *debreceni* országgyűlésen tartózkodó Cserfán Sándort a Szemere-kormány újból kinevezte Zala megye kormánybiztosává.

Május 17. Kossuth Lajos elrendelte a Dunántúlon a népfelkelés megszervezését.

Május 20. Stillfried csapatai éjjel elhagyták *Nagykanizsát* és a *Muraközbe* vonultak vissza.

Május 21. Albanich Flórián *kanizsai* városbíró Csillagh alispánt tudósította, hogy a császári katonaság elhagyta a várost.

Buda ostrománál a zalai 47. zászlóalj katonája, Püspöki Grácián elsőként tűzte ki a vár fokára a magyar zászlót.

Május 25-26. Cserfán Sándor kormánybiztos gőzhajón megérkezett a *keszthelyi* kikötőbe, ahol Laky Demeter üdvözölte. Az összesereglett nép kifejezte örömét a Habsburg-ház bukása és a magyar sereg győzelmei felett. Cserfán még aznap *Kanizsára* ment ahol szintén beszédet tartott a városháza erkélyéről. Beszámolt a hadihelyzetről, és május 31-re népgyűlést tartását rendelte el. Újból meghirdette a toborzást, mert az országnak újabb 50 ezres sereget kellett kiállítania.

Június 8. A *keszthelyi* premontrei gimnázium a magyar seregnek adott tűzifa árát felajánlotta a *Budánál* megsebesült honvédek megsegítésére. Az AB örömmel vette a nemes gesztust.

Június 10. Cserfán Sándor *Keszthelyről* küldte el jelentését a miniszternek: a Zala megyei közpénztárak üresek, töltevényekről is kellene gondoskodni.

Június 17. Kolerajárvány tört ki *Sümege*n. A szegények között dúló járvány betegeinek az orvosság árát a megyei hadpénztárból próbálták kifizetni.

Június 23. Cserfán Sándor a *keszthelyi* Festetich uradalomhoz fordult kölcsönért. Mivel a kormány sem tudott segíteni az anyagi gondokon, a kormánybiztos a megyétől kérte, hogy gondoskodjon ágyúgolyók öntéséről.

Június 30. Cserfán Sándor a *Keszthelyen* tartott ÁB ülésen jelentette be, hogy 1849. július 16-ára népgyűlést tűzött ki. Ezen a

Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetését, valamint a megyei bizottmány újjraalakítását tervezte.

Július 15. Dondorf 500 ezüst vérdíjat tűzött ki az elmenekült Csertőn Sándor kormánybiztos fejére és feloszlatta a megyei állandó bizottmányt.

Az ellenség *Kanizsát* is elfoglalta, Knezevich ezredes itt összpontosította csapatait.

A *Keszthelyen* rendkívüli ülést tartó Zala megyei állandó bizottmány felszólította a megye lakosságát a népfelkelésre. Kérte a lakosságot, hogy egy helyre gyűljenek össze, és legalább hat napi élelemmel lássák el magukat. Beillották a harangozást, csak ha az ellenség közeledik, akkor lehet harangzúgással jelt adni a felkelésre. Megszervezték, hogy a rablók ellen őrizzék a nép vagyonát.

A népfelkelők egy része *Kanizsa* és *Letenye* felé vonult.

Július 16. *Keszthelyen* és környékén gyülekezett a Cserfán Sándor által e napra meghirdetett népgyűlésre a tömeg. Közben *Vas megyéből* az osztrákok elől menekülők is ideértek. Noszlopy Gáspár *somogyi* kormánybiztos is a városba érkezett. A veszélytől felfűtött hangulatú nép meg akart lincselni egy nemzetőr tisztet. A verekedésben Meszlényi kapitány megsérült, a *keszthelyi* polgármester öt embert a rendkívüli bírósággal halálra ítéltetett.

Ugyanezen a napon *Kanizsára* tört be Noszlopy egyik huszárkapitánya csapataival, a város lakói erre szembefordultak a megszállókkal. Knezevich a tömeg közé lövetett, két halott és több sebesült lett az eredménye. A felkelt nép egy része ezután *Nagyrecse* és *Galambok* felé vonult, ahol a népfelkelést - a reménytelen helyzetben - Cserfán Sándor feloszlatta.

A *Keszthely* környéki népfelkelőket *Sármelléken* oszlatták fel, miután a népgyűlés elmaradt, a megyét újra megszálló osztrák csapatok túlereje miatt.

Július 19. A Knezevich mellé *Kanizsára* bevonuló Burits kiáltványban fordult Zala vármegyéhez: követelte a népfelkelés azonnali feloszlátását, küldjenek vármegyei tisztviselőt a seregéhez az élelmezés megszervezésére. *Kanizsa* városától pedig 50 ezer forint hadisarcot követelt a Noszlopy-huszárok akciója miatt, de Albanich városbíró eltérítette szándékától.

Július 23. Cserfán Sándor elhagyta a megyét, *Keszthelyről Tihanyba*, majd *Szántódra*, onnan *Szegedre* ment a kormány után. A megyét - leveléből tudható - Noszlopyra bízta.

Július 26. *Szegedről* jelentette Kossuth Lajosnak Stuller Ferenc kormányzóelnöki tanácsos, hogy „Zala vármegyének egész tisztviselősege jó *Szeged* felé”.

Augusztus 13. *Világosnál* a Görgei vezette feldunai hadsereg letette a fegyvert Rüdiger lovassági tábornok előtt. Itt kapitulált a 47. honvédszászlóalj is.

A *kanizsai* vásáron fellázadt a falusi nép, mivel nem tudott beletenyugodni a Kossuth-bankók érvénytelenségébe. A várost megszálló Kulmer őrnagy eleinte elkobozta a magyar pénzeket, később - a vásáron kitört verekedést látva - engedte magánforgalomban a pénz elfogadását. Hamarosan azonban az egész megyében összegyűjtötték és elégették a Kossuth-bankókat. Augusztus 13-a után az osztrákok új közigazgatást vezettek be: Zala a *pécsi* polgári kerülethez tartozott, Somogygal és Baranyával együtt.

Október 2. Komáromban letette a fegyvert a zalai 56. zászlóalj.

Október 10. Csány Lászlót, megyénk szülöttét - kivégezték *Pesten* az Újépületben.

Október 17. Megérkezett a hír a megyébe *Komárom* várának feladásáról. A bécsi kerületi hadifőparancsnokság köröztette a megyében a vár feladás hírért, és a Kossuth-bankók beállításáról szóló közleményt. Statáriumot hirdettek a megyében.

Borbás györgy

A SZABADSÁGHARC SZOBRAI

Zala György

1848-49-eseményei különösképpen a világsi fegyverletételt követő kegyetlen leszámolás, a honvédtábornokok aradi kivégzése eleve nem élt a nemzet emlékezetében. Kossuth 1883. március 15-én Aradot a magyar Golgotának nevezte. A társművészetekben Arany János A walesi bárdok című verse, A kőszívű ember fiai egyikének, Baradlay Jenőnek sorsszerű elítélése és Pöltenberg Ernő akasztásának jelenete, Tornyai János Aradi vértanú című festménye ezidőt a legismertebb művészi ábrázolások.

Arad megyében már 1861-ben gyűjtés indult a vértanúk emlékművére. Az adakozók között a magyarok mellett sok román, német és szerb nemzetiségű is akad. Ebből fedezték 1874-ben a vár közelében az úgynevezett „vesztőhelyen” egy kőoszlop felállítását, melyet aztán ugyancsak közadakozásból 1881-ben márványobeliszkkal cseréltek fel. Ez ma is a megemlékezések színhelye. Új helyzet teremtődött, amikor 1867. június 8-án a király és a nemzet közötti teljes kibékülés jeleként az ország által a királynak felajánlott szokásos koronázási ajándékot, százezer aranyat, a királyi pár a honvédek segélyezésére fordította.

Egy hét múlva, július 15-én már az aradi „Alföld” című napilapban Tiszti Lajos szerkesztő lelkes felhívást tett közzé a tizenhárom vértanú méltó emlékművének felállítására. A gyűjtőíveken tíz év alatt a tervezett összegnek mintegy a fele, 51 000 Ft gyűlt össze. Az 1876. június 14-én újjászervezett szoborbizottság előlegezett pályázatot írt ki. A beérkezett tizennégy pályaművet Pulszky Ferenc, Than Mór és Steindl Imre bírálta. Az első díjat 250 aranyat Huszár Adolfnak ítélték. A hatvan ezer Ft-ra gyarapodott szoboralap kiegészítésére egyforintos nyugtákra 21119 forintot fizettek be. A pénzintézetek az Aradi Első Takarékpénztár felhívására 23000 Ft-ot ajánlottak fel.

Huszár Adolf az 1883. december 29-én megkötött szerződés után alig egy évig - 1885. január 21-én bekövetkezett haláláig - dolgozhatott a harminchét láb magasra tervezett emlékművén.

Elhunytával az ígéretes tehetségű fiatal művészre, Zala Györgyre várt az országos érdeklődéssel kísért emlékkállítás befejezése, végleges kivitelezése. Arra kérték megbízói, hogy ragaszkodjon Huszár pályadíjnyertes tervéhez. *„Zala azonban sokkal eredetibb és önállóbb művészi egyéniség, hogy sem egy más művész fölfogását és kész tervét egyszerűen magáévá fogadhatta volna s beható tanulmányozás után arra a következtetésre jutott, hogy az egésznek csak az alapeszméjét tarthatja meg...”* A franciás iskolázottsággal, tüzzel, merész hévvel át dolgozott emlékmű hazai iskolát teremtett. A szobor magva, alapeszméje a realiztikus elemek - a vértanúk domborműves plakettjei - az allegorikus főalakokkal, a talpazat csúcsára állított Hungáriával és a középső mező négy, szinte önálló kompozícióban megfogalmazott *Harckészség, az Áldozatkészség, az Ébredő Szabadság* és a *Haldokló harcos* - szoborcsoportokkal váltak teljessé. Az allegóriák idézték fel, értelmezték és emelték ragyogó erkölcsi példa magaslátára a tizenhárom hősnék az eszméért, a hazáért megalkuvás nélkül vállalt magasztos véráldozatát.

Zala elsőként a legsikeresebb részlet, a Harckészség mintázásával készült el. Az *Áldozatkészséggel* együtt 1887. júliusában vette át a szoborbizottság, majd a Képzőművészeti Társulat az évi őszi tárlatán már az Ébredő Szabadság bronz alakjával állította ki. Itt a római harcost ábrázoló kompozíciónak ítélték a Trefort Ágoston által 1886-ban alapított

Állami Nagy Aranyérmét. Az Ébredő Szabadság kétalakos kompozícióját aztán a belga kormány saját költségén mutatta be a brüsszeli világkiállításon, ahol díjat nyert. A Haldokló harcos 1888. májusában került Tonzbain ércöntödéjébe.

Zala György októberben fogott a főalak mintázásához, aztán 1889. május első napján vehette át Salacz István polgármester, a szoborbizottság elnöke és Pluszky Ferenc a Hungária agyagmintáját. A francia minták, illetve az amerikai Szabadság-szobor előképe lebeghetek az alkotó előtt a Hungária mintázása közben. Alakját a Nemzeti Múzeum történelmi emlékei - fején Szent Margit koronája, baljában Szent István kardja - motívumai felhasználásával hitelesítette. A vértanúk - Damjanich János, Nagy Sándor József, Aulich Lajos, Török Ignác, Schweidel József, Pöltenberg Ernő, gróf Vécsey Károly, Lázár Vilmos, gróf Leiningen-Westerburg Károly, Kiss Ernő, Lahner György, Dessewffy Arisztid, Knézich Károly (egy-egy hatvanhárom centiméter átmérőjű, kiemelkedő körplakettre, medalionra mintázott „haut”, magas domborművű arcképei Huszár Adolf eredeti tervén sülyesztett szögletes alapon, lapos reliefek voltak. 1890-ben már az utolsó három arcmost mintázta a művész.

A szobor aranybetűkkel vésett felirata

1849. október 6. (homlokzat)
A MAGYAR NEMZET TIZEN- (bal oldal)
HÁROM VÉRTANÚNAK
EMELTE A HONFI EGYLET (jobb oldal)

A szobrot 1890. október 6-án leplezték le országos ünnepség részeként. Erre az alkalomra meghívták Kossuth Lajost és nővérét, a kivégzett tábornokok még élő rokonait, Munkácsy Mihályt feleségestől, természetesen az alkotót, továbbá Klapka Györgyöt, Pulszky Ferencet. Az ünnepség alkalomával aranyéremmel tüntették ki Kossuth Lajost, Klapka Györgyöt, Perczel Mór, Pulszky Ferencet, Zala Györgyöt. Ezüst emlékérmét kaptak Damjanich özvegye, Schweidel Albertné, Schweidel tábornok két lánya, Lahner György özvegye és leánya, Leiningen-Westerburg özvegye, fia és leánya, Dessewffy rokonai, Lázár Vilmos mostohagyermekai és mások. A távolmaradottak - Kossuth és nővére, Perczel Mór, gr. Teleki Sándor, gr. Vécsey Károlyné - táviratot küldtek.

Az ország minden részéből érkezett vendégek 288 koszorút helyeztek el a szobor tövében. Az avatóbeszédnek között Palágyi Lajos pályadíjnyertes ódáját a nemzeti színház egyik művésze szavalta el.

Hungária alakját félméteres magasságban is elkészítették. *„Most azt tervezik, hogy a kis Hungária-alakot ezüstbe öntik, s elküldik Kossuth Lajosnak a szoborleplezés aranyérmével együtt, kifejezésül a nagy hazafi iránt érzett általános hódolatnak.”*

Nem csökkent a szobor művészi értékét, hogy az avatás után az aradi szoborbizottság 19.000 forintot visszatartott, kifogásolván, hogy az emlékmű mauthauseni helyett sziléziai gránitból készült, és a két lábbal alacsonyabb talpazat elemei között nagyok a hézagok. Dr. Szabó József egyetemi tanár, geológus, Steindl Imre műegytemi tanár az új országgház tervezője, valamint Gerenday Béla szobrász, „a szobrászati köfajok alapos ismerője” és a kivitelező Andretti Anzelm kőfaragó közreműködésével sikerült a vitákat elsimítani, a kisebb hibákat javítani.

Az emlékmű ellen már 1919-ben a helyi türelmetlen román vezetők mozgalmat indítottak, mondván hogy a magasba emelkedő főalak, talpazatában a Hungária-vésettel az ezeréves Magyarországot, a románok elnyomását jelképezné. Hatására előbb bedeszakálták, majd 1924-ben eltávolították. Hosszú ideig a lovardában, aztán a várakokban tartották. Restaurálására, újra állítására az utóbbi évtizedekben többször - 1954, 1957, 1974-ben majd 1990-ben - történtek kezdeményezések, hiszen a szobor a két nép történelmi megbékélésének, baráti közeledésnek, kölcsönös tiszteletének tartalmas szép szimbóluma.

Sajnos, a *Harckészség*, az *Ébredő Szabadság* és az *Áldozatkészség* gipsz tervei a háborús ostrom idején megsemmisültek. Azonban a vértanúk arcképeinek másolatai itthon is megmaradtak. A Baththyány-család ikervári utódai által 1900-ban a szombathelyi premontrei gimnáziumnak adományozott gipsz másolatok jó állapotban, szépen tervezett, fából épített alapzaton az aulában évről-évre keretezik az iskolai megemlékezést. De a Ceglédi Kossuth Múzeumban az aradi származású Kreith Bélától ajándékba kapott pantheon jödeje raktárban várja, hogy újra méltó módon a közönség elé kerülhessen abban a városban, ahol elhangzott Kossuth híres beszéde, s amelynek hálás lakossága nyolc vértanuról utcát nevezett el.

*

A nemzet emlékének mementóját, Zala György első emlékművét a tragédia, a gyász jegyében emelték. A dícsőséges napok felmutatására, emlékének szoborba foglalására csak ezután került sor, s történet kísérlet. A szobrász előbb Budavár 1849. május 21-i bevételének hőseit megidéző honvédszobor elkészítésére kapott megbízást, majd az 1891. évben meghirdetett, s máig megvalósítatlan szabadságharc-szobor pályázaton vett részt. Ez a sajtós időrend szabta meg Zala pályáját, mintegy előrevetítve az idő különös, fátumszerű fogságát egész működése, életműve alakulásában.

Budavár bevételénél elesett honvédek jeltelen, közös sírjára évente május 21-én elhelyezett virágcsokrok, koszorúk mellett már a '60-as években méltó emléket kívánt állíttatni a főváros, hiszen a legyőzöttekre 1852-től a Hentzi-oszlop emlékeztetett a Szent György téren. De szép egyéni kezdeményezések is voltak. *Szokoly Viktor* és *Emich Gusztáv* az általuk kiadott Honvéd-album jövedelméből mintegy kétezer forintot szánt az emlékoszlopra. Halász László pedig 1874-ben már tervet is készített.

Városház-térre szánt szerényebb emlék tervét hamarosan elvetették. *Izsó Miklós* is készített kisméretű agyagvázlatokat. Az egyiket elesett honvéd szorította melléhez a zászlót, a másikon rohanó honvéd tört előre kivont karddal és felemelt lobogóval.

Közben a főváros a tabáni temetőben köemléket emelt a honvédek sírjára.

De nem voltak tétlenek a honvédegyletek sem. 1871. őszén a budai és óbudai honvédegyesület közgyűlése *Szenácssy Sándor* honvédszázados és főorvos elnökletével kilenc tagú szoborbizottságot bízott meg a gyűjtés megindításával.

A tervezett emlékmű helyét a Krisztinavárosban, aztán a dunaparti Fazekas (Szilágyi Dezső) téren gondolták, majd a sajtó, a hírlapok támogatásával a vár legszebb terét, a Díszteret választották. 1887-ben az országos támogatás elnyerésére az Országos Honvédegyülés elé terjesztették a szoborállítás ügyét. A kibővített bizottság elnöke *Ivánka Imre* lett. A gyűjtést a polgárság kisebb összegekkel támogatta. A legtöbb felajánlás 500 forint volt. A főapátságból *Kruesz Krizosztorn* pannonhalmi apát, *Oltenau* akkori görög-katolikus püspök, *Raskoványi* nyitrai és *Bonnaz* csanádi püspök járult hozzá. Fiume városa kétszáz forintot adott.

1888-ban Ybl Miklóstól kértek véleményt a szobor magasságára, majd az összegyűlt harminc-

hatezer forint birtokában *Zala Györgyöt* 1889-ben megbízták a tervezéssel, teljes szabadságot biztosítva számára. Előbb *Lechner Ödönnel* fogott a munkához. Első tervén a hatszögű fekete gránitoszlopon a honvéd baljában zászlóval, jobb kezében feltűzött szuronyos puskáját nyugodtan leeresztve állt, a talpazaton Hungária alakjával. A tervet bemutatták a közönségnek is. A városligeti „Jó szív” bazár fényes árucarnokai között felállított sátorba belépődíj ellenében lehetett bejutni. A bevétel jótékony célra fordították.

Ezután *Schickendanz Albert* műegyetemi tanárral folytatták a tervezést, de Zala az aradi emlékmű miatt Hungária alakjáról lemondott.

1890-ben a bizottság megtekinthette az új mintát, és tagjai kifejezték meglepetésüket. A Honvédegyesület az alkotóval közös helyszíni bejárásán 1891. április 15-én tűzte ki a felállítás végleges helyét.

Duckerst budapesti belga főkonzul közbenjárására a brüsszeli *Compagnie les bronzes* állami ércöntő vállalta az öntést, rövid határidővel. A művész halálából a gipszintát a belga állami múzeumnak ajándékozta. Az 1892. október elején hazaszállított és felállított szobor halottak napjára tervezett avatástát 1893. május 21-re halasztották, s emiatt az áldozatos, lelkiismeretes munkát végző szoborbizottság lemondott.

Az elkészült szobor magassága négy méter nyolcvan centiméter. A tér közepétől feljebb, a Tárnok és Úri utca közötti házak előtt áll. Az Esztergom környéki pátyi sárgás kőből faragott talpazaton a felírás:

1849. május 21.
Szabad hazáért

Fölötte babérág bronzból, és aranyozott csillag. A babérágat átfogó szalagon felirat: „A névtelen hősöknek”

3 **A**G á s p á r Andrásné elnökletével létrehozott honleányi alapítványban támogatták a kezdeményezést, hogy a főváros lelkes hőgyei is részesüljenek az ezeregyszáz elesett honvéd emlékének megőrzéséből. Egy díszes bronzkoszorút rendeltek Zala Györgynél. A hatalmas koszorút pálmából, babérból és „beszélő virágokból” formálták meg: rózsa, liliom, álomhozó mák, krizantémum, harangvirág, ló-

tusz, napvirág - mind-mind egy-egy eszmét jelképezett. Hármas szalagján: „Harczuk az igazak harcza volt: Győzelmük a nemzet diadala”, „A magyar nők”. A harmadikra

4 Kossuth Lajos aláírásának hű mása került, Kossuth engedélyével. A koszorú a Beschorner ércöntvényében azonban később készült el, az avatásra a gipszmintát helyezték a szoborra.

1893. május 21-én, pünkösd vasárnapján ragyogó napfényes idő-

ben leplezték le az emlékművet. Nem volt hivatalos ünnep. A kormány és a katonaság távolmaradt. Ott volt azonban az ország legkülönbözőbb vidékéről összesereglett 1800 öreg honvéd, köztük Klapka 48-as Nyakó nevű trombitása és a 89 éves Gyurkovits Mátyás nyugdíjas fővárosi tisztviselő. De eljött Holló Ernő nyugalmazott altábornagy, gr. Eszterházy Miguel ny. ezredes, Komáromy László, Alvinczy Avelin honvéd őrnagy és még sok száz tiszt.

Előkerültek a láda mélyén őrzött díszes honvédöltözetek is. Volt köztük régi Károlyi-huszártiszt arany kardbojttal, Lehel-huszár kék egyenruhában, Hunyadi-huszár kék gúnyában, dolmányban, ostorral. Az emelvényen álltak Damjanich János és Gáspár András honvédtábornokok özvegyei.

Dr. Szénássy Sándor ismertette a szobor történetét, emlékbeszédet Degré Alajos mondott, és Bartók Lajos országgyűlési képviselő szavalta el *Óda a budai honvédemlék leleplezésére* című versét:

Lenn nyugszanak mély sírvölgyben a bátrak,
Kik föl, kevély bércz fokára törtek,
Kik visszavívták a fejedelmi várat.
S majdnem királynak szívét, nemzetöknek,
De fönn a vár, s a vár fölött ragyogva
Emiékök áll s néz szomszéd csillagokra,

Mert legmagasabb pont a haza felett:
Hol jelben él a hős hazaszeretet!

Az alkalmi óda verszetének sorai mellett az avatásról készült fotográfiák is megőrizték a felemelő pillanatokot, a résztvevők csoportjait. A szemléletes beszámoló az alkotókról jegyezte fel: „...Egyszerre felhangzott: „Éljen Zalai” kiáltás és sok ezer ajk éllette a teremő művészt, a ki ott állt a dobogón két petőfi-atíllában, hímzett fekete szűrben, kardosan, mint a régi idők daliája. Mellette ott szerénykedett a talapzat készítője, Schickedanz Albert tanár és műépítész.”

Zala György pályája kezdetén megalkotott két köztéri műve egyaránt valóságos helyszínen (vagy annak közelében) került felállításra. Aradon a kivégzés színhelyéhez közel, a Szabadság téren, a budai várban a Dísz-téren a Krisztinaváros felőli bástyák tövében, ahol a honvédek először törtek a várba. Így a lélektani, dramaturgiai helyzet véglegesen ellentétes tartalmi, érzelmi közelítést kínál.

A két összetartozó esemény élményéből származó mű ismeretében állíthatjuk, hogy a „müncheni realizmuson” nevelkedett alkotó mesterien oldotta meg feladatát, tért ki a naturalista részletezés, a túlfűtött pátosz elől. Az aradi emléken az *Ébredő szabadság* és a *Harckészség* alakjaiban megszólalt a remény, míg a győztes váróvívás leeresztett kardot tartó főalakja a harc végét, a honvéd sebesült bekötözött feje az áldozatot jelképezte. Amott a *Haldokló harcos* a névtelen hősök által önként vállalt halált, itt - a Szárnyas Géníusz mint ellentét - az eszme, az élet diadalát, megújulását szimbolizálta.

Az aradi szobor körüljárható zártabb csoportja, a Honvéd-szobor fő nézetre komponált szabadabb, a bronzanyag kínálta zaklatottabb sziluettje egyaránt a francia plasztika ismeretéről és formaadási példáinak követéséről tanúskodott. A kortárs kritika később is szívesen idézte a mester követésre érdemes mércéjeként a két alkotást. Voltak azonban, akik az akkoriban még többnyire földszintes, ódon, apró díszítésű házacskák övezte tér néptelen és alaktalan utcai helyett „... a szabadságharc ezen emléksobrát a fővárosnak, ha nem is kellő közepére, de egyik népesebb terére” óhajtották állítani. Tehát a kritikus lebecsülte az esemény helyszínének szerepét, míg társa, a megvalósítást kifogásolva „a párizsiak által többször megcsodált francia modell rossz variációjának” tekintette. Sőt így kesergett: „... a nemzet egy rosszul sikerült szoborral lett gazdagabb... A csalódás annál jelentékenyebb, mennél több jogunk volt szépet és jót várni az aradi vértanú-szobor hivatást tanúsító szobrásától.”

Az idézett kifogások viszont tükrözik azt az érdeklődést és figyelmet, amely az emlékmű- és szoborállítást a századfordulón kísérte, hiszen a szobrok többsége közakaratból és közadakozásból született.

A kritikai támadások ellenére a mű, szerencsére, jó épségben túlélte a történelmi viharokat, a vár ostrom ideji bombázását, lövetését. 1963-ban a lapok beszámoltak restaurálásról. Márciusban kezdtek hozzá és decemberben már visszahelyezték talapzatára azzal az ígérettel, hogy az 1944-ben elpusztult dízláncokat pótolják a szobor körül. Bronzozott cinköntvény kismintájának másolatát vörös márvány talapzaton 60-70 Ft-ért lehetett megvásárolni Lampel Róbertnél, tudhatjuk meg egy 1896-ból származó hirdetésből. Egy darabja 1941-ben az Almássy-Teleki aukción 120 pengőért kelt el. A Nemzeti Galéria állandó kiállításán szereplő változatát Fái Károlytól vásárolták. 1971-ben Moszkvában, 1991-ben Eisenstadtban, legutóbb, 1996-ban, Lendván és Zalaegersegen mutatták be.

*

Miközben Zala az Aradon és Budán országos összefogással megvalósuló emlékein dolgozott „a mo-

derm Magyarország alapkövét lerakó" szabadságharc emlékművének felállítására a főváros törvényhatósága által kiírt pályázattal a nemzet nagy adósságát igyekezett leróni, hiszen a költők és írók nemzedékeit illető dicsőséges napok méltó megörökítésével a festészet és a szobrászat alig foglalkozott.

A pályázat harmadik pontja előírta: „A művész feladata oly művet tervezni, amely által az 1848/49. évi szabadságharc, mint történelmi múltunk egyik dicsőséges eseménye s hazánk politikai és társadalmi átalakulásának nagyszerű határvonala, úgy ezen korszakalkotó eseményhez, mint a nemzet kegyeletéhez és a főváros díszéhez méltóan megörökíthető legyen.” A kiírás a pályázókra bízta a szobor felállításának helyét is. A két leglátványosabb hely az új országház környéke, vagy az Andrássy út körtere, illetve vége egyaránt választható volt. A megvalósításra kettőszázezer forintot szántak.

A művészvilág és a sajtó egyaránt elégedetten állapította meg, hogy szinte valamennyi nevesebb szobrász részt vett a pályázaton: Zala György, Stróbl Alajos, Róna József, a fiatal Köllő Miklós, Szécsi Antal, Sennyei Károly, Donáth Gyula, Szász Gyula és Tóth István Bécsből. A közönség érdeklődése is felülmúlta a várakozásokat. A Tudományos Akadémia palotájában március elsejétől bemutatott pályaműveket rengetegen megtekintették, lelkesen vitatták a látottakat, a művek értékeit, fogyatékoságait. Ki gondolhatta volna, hogy mindez egy máig meddő, teljesítményen várakozás nyitánya volt...

Zala György ezúttal is *Schickedanz Alberttel* készített közös tervet. A parlament egyik homlokzatának tengelyébe szánt, fórumszerűen elrendezett ovális, csak egyik oldalán nyitott térre lépcsőzetes alépítményre állított reprezentatív, bonyolult szoborcsoportot terveztek. A hely megválasztásával is munkájuk alap gondolatát, Magyarország önállóságát, önrendelkezési jogát, alkotmányának helyreállítását igyekeztek hangsúlyozni, hiszen e nemes célokért folytak a szabadságharc magasztos küzdelmei. De tervük költsége - másokéval együtt - többszörösen meghaladta az előirányzott összeget. Központi, hatalmas kiemelkedő talpazatán, kezében világitó fáklával a felvilágosodás szárnyas génusza állt. Hatalmas oroszlánra támaszkodott. A szellem és az erő jelképei mellett a letaposott kígyó az önkényre és az ármányra utalt. A pályázatban megfogalmazott „határvonala”, a polgári szabadság legfőbb tényezőit az egyenlőséget, a sajtószabadságot, a közös terhek megosztását Zala allegorikus alakok csoportjaival igyekezett a köznépi számára is érthetővé, szemléletessé tenni. A tizenkét pont tömör, közérthető, mozgósító erejű követeléseiből a legfontosabbak itt a plasztika nyelvén az alakok attribútumaival, öltözetével, mozdulatával, elrendezésével elevenedtek meg.

A korszakos jelentőségű eseményeket történelmi távlatba igyekezett helyezni. Ehhez Kliót, a történelemírás alakját hívta segítségül. A kezébe adott könyvbé mintázott „1848, 1849, 1867. Alkotmányért, Hazáért” nemzedékek, ütköző érdekcsoportok felfogását közelítette, hidalta át.

Az oldalsó záró pilléreken két oldalt kis génuszok tartották kezükben a Himnusz, másik oldalon a Szózat vésett kezdősorait.

Az övező alapok oldalában domborműveket helyeztek el. Jobb oldalon 1848. március 15-én Petőfi a „Nemzeti dal” szavalt. Hallgatói között Jókai, Vasvári, Egressy és Irányi üdvözölte a szabadságot. A jelenet alatti felírás: „Európa minden népe boldogul, haladnunk, boldogulnunk kell nekünk is. Legyen béke, szabadság és egyetértés.” Ezt a *Lelkesedés* - női alakja kezében zászlóval, s a *Mérséklet*, férfi alakja, hüvelyébe helyezve kardját fogta közre.

A másik oldalon az országgyűlésbe érkező István nádori a felelős minisztériummal, élén Batthyány Lajossal örökítette meg az őket üdvözlő képviselők lelkes gyülekezetében. Alatta a mi-

nisztérium névsora olvasható a *Harckészség* és *Áldozatkészség* között. A két oldalt magasodó „Lex” törvénykönyvet tartó ifjú, illetve „Ver/fos” női figurája az igazság tükrével - fogalmazta meg a szabadságharc céljait.

A terv részletesebb leírásával szerettük volna megmutatni, ahogy a korban - irodalomban és szobrászatban egyaránt divatos, részletező, narratív, bőbeszédű, gyakran a mitológiából kölcsönzött allegóriákkal miként törekedtek az erkölcsi, történelmi, jogi, filozófiai fogalmakat megjeleníteni, értelmezni, széles körben elfogadtatni.

Természetesen a művészársak pályaművei hasonló módon és kifejező eszközökkel vállalkoztak a kiírók, a mecénás elvárásainak megfelelni. Közülük a fiatal *Köllő Miklós*nak a kritika által is jól fogadott tervét két okból említjük. Az Árpád, Nagy Lajos, Mátyás idejéből való és a 48-as - magyar történelem fénykorából választott - címereket és Görgei alakját is megmintázta. Az ifjú szobrászt Zala is kedvelte, az ő műtermében dolgozhatott.

A sikertelen pályázatot először 1905-ben követte az újabb. Ezen 18 művész indult. Majd úgy tűnt, hogy a két év múlva, 1907-ben megismételt vetélkedés után végre megszülethet a szobor, hiszen a mindössze 27 éves *Szamorovszky Ödön* és a Zala műtermében dolgozó 25 éves *Gách István* műve nemcsak az 12000 koronás első díjat, hanem a megalkotására a megbízást is elnyerte. Művük kérésre mintázott részletét a Műcsarnok kiállításán aranyéremmel is kitüntették. A második díjat Zala György és *Hikisch Rezső* munkájának ítélték. Sokat egyszerűsödött az eredeti terv. Az architektúra nemes nyugalmát és a lezáró koronázó főcsoport, az oroszlánra támaszkodó génusz harmonikus illeszkedését, kapcsolatát dicsérték. Kifogásolták az alsó középső mező csatajelenetét és a talpazat kínuló, különböző csoportjait. Bal oldalon az elesett lováról lebukott, haldokló honvédet, jobb oldalon az életképszerű, szántó ökrös fogatot. A negyedik díjat *Füredi Richárd* kapta. Ő szintén Zala műtermében segédkezett. Azonban ezúttal sem követte a pályázatot szoborállítás. Keserűen jelezte le Lyka Károly 1947-ben: „Egy olyan szoborpályázat esik az 1891-es évre, amely tulajdonképpen ma sem dőlt el végleg: a Szabadságharc-szoboré. Akik ennek első pályázatán részt vettek, már mind meghaltak, a pályázat azonban túlélte őket. Még a megbízást is kiadták, de csak a következő évszázadban, a szerencsétlen gyermek azonban máig sem született meg. Kezdetben bizonyos „lojalitást” szempontok húzták-vonták az ügyet, később megakasztotta ezt a világháború s az azt követő válság.” Zala György figyelme is más témákra irányult. 1848-nak máig nincs méltó emlékműve

Jegyzetek

- 1 Vasárnapi Újság, 1899. október 8. 46. évf. 41. sz. p. 686, Az aradi 13 vértanú szobra (I.n.)
- 2 Hét, 1890. június 15. I. évf. 24. p. 387.
- 3 Kovách Géza, (72 éves) történész, Arad 1997. március 7-én kelt levele: Az aradi szabadságharc szobor története p. 2.
- 4 Vasárnapi Újság; 1893. május 21. 40. évf. 21. sz. p. 366. dr Kovács Dénes: A budavári Honvédszobor leleplezési ünnepélye
- 5 Építészeti Szemle, 1893. p. 162-163 dr Kelemen László: A budai Honvédszobor
- 6 Vasárnapi Újság, 1891. március 15. 37. évf. II.sz. p. 166. dr Kovács Dénes: A szabadságharc szobra
- 7 Lyka Károly: Közönség és művészet a századvégen 1947., Művészeti pályázatok p. 56.

Képek

- 1 A Buda vári Honvédszobor
- 2 Honvédszobor avatása, 1893 május 21
- 3 Honvédemlék
- 4 Aradi vértanúk emlékműve

„Huszárkodom”

LÁTOGATÁS SOMOGYI GYŐZŐNÉL

- *Miért vonzódsz hosszú idő óta az 1848-49-es szabadságharc témájához?*

- A modern magyar történelemnek kétségtelenül fénypontja ez, s bár nem minden eszméje volt helyes, még kevesebb a megvalósítható, mégis mint nemzeti erőfeszítés, csodálatra méltó. Gyümölcseiből mind a mai napig élünk.

- *Készült könyved is a szabadságharc egyenruháiról. Honnan gyűjtöted hozzá az anyagot?*

- Gyerekkorom óta foglalkozom a történettel és a viselettörténettel, tehát mondhatnám, hogy születésem óta gyűjtöttem hozzá az anyagot. Meglepett, amikor a könyv megírására felkértem Barcy Zoltánt - az azóta már elhunyt kiváló hadtörténészt -, hogy ez a korszak még nincs feldolgozva. Hogy valójában hogy néztek ki a honvédek 1848-ban, mindeddig pontosan nem tudtuk. Tehát alapkutatásokat kellett végezni. Hál' Istennek ennek nagy részét Barcy Zoltán, illetve más hadtörténészek elvégezték, illetve folyamatosan végzik, hiszen 1848 semmilyen szempontból nincs még feltárva és kimerítve. Különböző múzeumokban magánygyűjteményekben található az eredeti tárgyak, ruhák, fegyverek, az egykorú ábrázolások és visszaemlékezések, a szemtanúk följegyzései alapján, megfelelő kritika után lehetett a rajzokat megcsinálni.

- *Hogyan őrzöd 1848 hagyományait az illusztrációkon és könyveiden kívül?*

- Ugye tudod, hogy én huszárkodom, s ez játékos újjáélesztése a katonai hagyományőrzésnek. Ezzel már több, mint tíz éve foglalkozom. Hasonló játékosan őrült barátaimmal egy-egy régi huszárezrednek az egyenruháit megcsináltatjuk, saját lovainkkal huszárcsapatokat alakítunk, és a történelmi eseményeket újra éljük. Felvonulunk, csatákat rekonstruálunk, és eljátsszuk. Úgy érezzük, hogy - amellet, hogy tisztelgünk a múlt emlékének -, az ifjúságnak is fel tudunk villantani valamit arról, milyen is volt a szabadságharcnak ez a része. A katonai események külalakja.

- *Az idén, a 150. évfordulón mire készülsz, lesz-e valami új az évforduló alkalmából?*

- Amit én hozzátehetek ehhez az ünnepléshez, az elsősorban egy könyv lesz, a „Nagy huszár könyv”, amiben nemcsak az 1848-as szabadságharc, hanem a magyar történelem valamennyi huszár alakulatát feldolgozzuk. Szerzőtársam Ságvári György hadtörténész. Itt is meglep az, hogy a huszár, ami pedig olyan nekünk, mint a nemzeti valuta, hiszen nemzeti szimbólumunk is lehetne, mindeddig nincs igazán feldolgozva, sem egyenruhája, sem fegyverzete végig a történelem folyamán, ezért ez most eddigi tudásunk szerinti kimerítő kézikönyv lesz. Az érdeklődő olvasó mindent megtalál a magyar huszárról.

- *Várhatóan mikor jelenik meg?*

- A könyvnapra. Júniusban. Részt veszek a budapesti központi ünnepeken is, mint huszár. Ott egy nemzetközi katonai hagyományőrző találkozó lesz. Európa hasonló dolgokkal foglalkozó „örülkjei” fognak összegyűlni, mind régi egyenruhában, régi zászlók alatt, részben lovon, részben gyalog. Ily módon Európa visszatekintve tiszteleg a magyar szabadság hősei előtt. Egyszersmind fátylat borítunk a múltra, a régi ellenségeskedéseket barátságosá változtatjuk. Körülbelül ez a mottója és célja ennek a találkozásnak.

- *Terjed a huszár-mozgalom, növekszik a csapatok száma?*

- Magyarországon mindenképpen terjed, hiszen itt csak a rendszerváltozás óta szabad egyesületeket és hagyományőrző csapatokat létrehozni. Ez új, terjedőben van. Európa más részein már régi dolog, vannak szervezeteik, mikbe mi is betagozódunk. Megvannak a hagyományos ünnepnapok, formaságok. Bár mi nem tudunk a nemzetközi párhuzamokról, úgy érezzük, itt európai hagyományt „találtunk el”, és ehhez hozzáteesszük, amit mi, magyarok tudunk nyújtani; elsősorban a lovat és a huszárt.

(Lejegyezte: Tar Ferenc)

SOMOGYI GYŐZŐ '48-AS RAJZAIRÓL

Hermann Róbert
A TÁBORNOK BÉRE

Szarka Lajos könyvéről

1848-1849 katonáihoz igazán nem volt túlzottan kegyes a sors. Többségük számára a szabadságharc alig egy éve volt az a periódus, amikor megmutathatták, hogy az azt megelőző években a békeidők lehetőségeihez képest jól elsajátították a katonai mesterséget, s a megtanultakat képesek „élesben” is alkalmazni. Ezzel az egy évvel aztán többségük katonai karrierjének vége is szakadt. S itt nem csupán az aradi vértanúkra kell gondolnunk, akik pályafutásának és egyben életének a cs. kir. megkorlátozás gőzezte oly drasztikusan vetett véget. Szólhatunk a szabadságharc legnagyobb katonai tehetségéről, az 1848 őszén harmincegyedik életévében járó Görgei Artúrról, aki 1849 után legfeljebb a publicisztika mezején bizonyíthatta be, hogy a század nem akármilyen elméi közé tartozik. De nem jutott sokkal jobb sors azoknak sem, akik 1849 nyarán vagy őszén elhagyták Magyarországot. Sem Vetter Antalnak, 1849 tavaszán a magyar hadsereg főparancsnokának. 1849 nyarán az utolsó győzelmes magyar hadjárat vezetőjének, sem az ösztönös tehetségével feltűnt politikai katonának, Perczel Mórnak sem adódott még egy olyan lehetőség az életében, mint 1848-49-ben. Klapka György, a szabadságharc egyik legütletebb és legambiciózusabb katonája is sikertelen katonai-diplomáciai vállalkozásokban való részvétellel töltötte emigrációs éveit, s 1867 után sem jutott szerephez a magyar királyi honvédségben. Még azok a tábornokok, mint Kmety György és Guyon Richárd, akik a krími háborúban a török hadseregben mutatták meg katonai képességeiket, az 1848-49-est meg sem közelítő szerepet játszottak csupán.

Arendhagyó sorsok közé tartozik Gyulai Gaál Miklós életpályája is. Gaálnak szerencséje volt, hiszen - bár itthon maradt - a cs. kir. hadbírósgát ugyan halálra ítélte, de az 1849 októberi kivégzések keltette nemzetközi felháborodás hatására ítéletét nem hajtották végre. Szerencséje egyben „történeti szerencsétlensége” is volt. A nemzeti emlékezet képességeire és teljesítményükre való tekintet nélkül megőrizte az aradi vértanúk nevét; az érdeklődők tudnak az emigrációba kerültek tetteiről és sorsáról; ám az itthon maradt túlélőknek jobbra csak a feledés jutott.

Egy tavaly megjelent életrajzi kismonográfiának köszönhetően talán végre Gaál is elfoglalhatja helyét az 1848-49-es pantheonban. Szarka Lajos immáron közei egy évtizede foglalkozik Gyulai Gaál Miklósnak a pályafutásával. Témaválasztását roppant szerencsésnek tartom, hiszen Gaál Miklósról a szakemberek többsége sem tud, a magyar történeti köztudatból pedig csaknem teljesen kiesett a szabadságharc egyetlen Zala megyei, keszthelyi születésű tábornokának alakja. Ennek talán az is volt az oka, hogy Gaál hadvezéri zsenialitása nem versenghetett Görgei Artúréval vagy Bem Józseffel, ötletessége és vezetői képessége Vetter Antaléval és Klapka Györgyével, határozottsága Damjanich Jánoséval, temperamentuma Perczel Móréval. Tábornoki kinevezését is főleg annak köszönhettem, hogy 1848-as pályáját magas rangban, nyugalmazott alezredesként kezdte, s mivel 1849 július közepéig kitarított az ügy mellett, semmi sem menthette meg a tábornoki kinevezéstől. A szabadságharc harmincegy végig szolgáló tábornoka egyikeként azonban mindenképpen megérdemli, hogy egy részletes életrajz szülessen róla. Gaál 1848-49-es pályafutása emellett rendkívül változatos, muraközi, aradi, tihanyi szereplése a szabadságharc hadtörténetének fontos mozzanataihoz kapcsolódik.

A kötet négy nagy fejezetre tagolódva mutatja be Gaál életpályáját és munkásságát. Az első, „A kétféjű sas szolgálatában” című fejezet Gaál ifjúkorával, illetve a cs. kir. hadseregben befutott katonai pályájával foglalkozik. Gaál harminc éven át volt a cs. kir. hadsereg katonája, s ezalatt a mérnökkari alezredesi rangig jutott. A Szerző Gaál viseleti jegyzéke (Conduite-Liste) alapján ismerteti a pályafutás főbb állomásait. Gaál igazán jó katona lehetett, erre mutat a békeidőkhöz képest „gyors” előmenetele. (Kortársainak többsége harminc év alatt jó, ha az örnagy rangot elérte). 1847 őszén kérte nyugalmaztatását, s az erről szóló rendelet 1848. szeptember 5-én született meg, alig egy héttel a horvát támadás előtt.

A második fejezet Gaál birtokainak és jövedelmeinek leírását tartalmazza, „Gazdálkodás egy zalai középirtokon” címmel. A fejezet forrásbázisát nagyjából a Zala Megyei Levéltár iratai alkotják.

A harmadik, legtekintélyesebb fejezet, „A haza mindenképpen előtt” címmel Gaál szabadságharcos szolgálatát tárgyalja, összesen öt alfejezetben. Ez a fejezet alkotja a munka több mint felét, összesen 9A oldalat tesz ki. Az első alfejezetből megtudhatjuk, hogyan került

Gaál a honvédseregbe 1848 szeptemberében. Eszerint a Mészáros Lázár hadügyminisztert helyettesítő Szemere Bertalan szólította fel őt szolgálattelalásra, s Gaál válaszában nemcsak igent mondott, hanem kidolgozta egy horvátországi betörés tervét is. Gaál szeptember 17-én Keszthelyen csatlakozott a magyar hadsereghez, s Pákozdtól hazatért Szegvárra. Itt kapta az Országos Honvédelmi Bizottmány értesítését arról, hogy kinevezték Perczel hadosztálya mellé tábornoki főnöknek. Gaál e minőségében komoly szerepet játszott a muraközi erődítési munkálatokban, s november elején ő dolgozta ki a stájerországi cs. kir. csapatok elleni megelőző támadás tervét. A friedau-i ütközet, majd a Muraköz kiürítése után Gaál egyben a Perczel-hadtest egyik hadosztályának parancsnokságát is ellátta. A második alfejezet Gaál muraközi és Mura-menti ténykedését tárgyalja.

A harmadik alfejezet Gaál Önálló hadtestparancsnoki működését mutatja be. Valamikor december 10-e körül kapta újabb, képzettségének megfelelő megbízatását, az aradi ostromsereg parancsnokságát. Gaál komoly tervekkel dolgozott ki az aradi vár bevételére, ám az erdélyi hadjárat, a cs. kir. főszereg támadása, majd a Délvidék kiürítése miatt soha nem kapta meg azokat az eszközöket, amelyekre szüksége lett volna a szabályos ostrommunkálatokhoz. Ehhez járult az is, hogy az aradi ostromsereg csupa második vonalbeli alakulatból állt. Így érthető, hogy a temesvári várőrség csapatai február 8-án feltörték az ostromzárát, s kiűzték Aradról a magyar csapatokat. A visszacsapás során azonban a magyarok visszafizették a kölcsönt. Az aradi ütközet azonban Gaál leváltásához vezetett, sőt, hadbírósgai vizsgálatot is indítottak ellene. A negyedik, „Vizsgálat és felmentés” című alfejezet ennek az eljárásnak a krónikáját tartalmazza. A vizsgálat végül is tisztázta Gaált, s mai tudásunk alapján sem mondhatunk mást: csoda lett volna, ha február 8-án a cs. kir. csapatok nem aratnak könnyű sikert. Gaál megtette a tőle telhetőt. Más kérdés, hogy Gaál valószínűleg nem volt alkalmas önálló parancsnoki pozíció betöltésére.

Az ötödik alfejezet a szabadságharc erődítéstörténetének egyik kevés ismert fejezetét, a Balaton-felvidéki erődítményrendszer tervezésének és kiépítési kísérletének történetét mutatja be. A tervet Gaál dolgozta fel, s az ő dolga volt a szükséges munkálatok - így pl. Tihany meg erősítésének - irányítása is. A terv végül is csak terv maradt: sem pénz, sem idő, sem megfelelő számú munkaerő nem állt e munkálatok rendelkezésére. Gaál július 17-én benyújtotta lemondását, s ezt követően szeptember közepéig bujkált.

A negyedik fejezet költői címet visel: „Egy csillag lehall” itt olvashatjuk Gaál letartóztatásának, az ellene indított hadbírósgai vizsgálatnak, valamint börtönéveinek krónikáját. Gaál csak szeptember 19-én jelentkezett a cs. kir. csapatoknál, ennek köszönhetően decemberben állították az aradi cs. kir. rendkívüli hadbírósgát elé. Gaált először halálra ítélték, ám Haynau az ő ítéletét is 20 év várfogságra enyhítette. Gaál egyike volt azon honvédtiszteknek, akik az aradi várfogságban a szabadságharc katonai történetének megírásával foglalkozkodtak. Gaál az egyik ilyen csoport munkáját koordinálta, s el is készítette a szabadságharc összefoglaló katonai történetét. 1852-ben Pestre vitték a katonai helyőrségi kórházba, s itt halt meg 1854. november 30-án.

Szarka Lajos kötetének forrásbázisát az itthon elérhető levéltári anyag, illetve a meglehetősen csekély számú magyar és osztrák historiográfiai előzmény alkotja (ez utóbbinál főleg a cs. kir. gyalog- és lovasezredek történeteire gondolok). A mű szerkezete jól felépített, az egyes fejezetek világosan és indokoltan elválnak egymástól.

Szarka Lajos kötetének tudományos eredményei jelentősek. Különösen fontosnak tartom a Gaál Miklós 1848 előtti pályájáról, aradi szerepléséről, és a tihanyi erődítési munkálatok körül játszott szerepéről írottakat. Mindezek bemutatásával nemcsak Gaál életrajzának eddig rosszul ismert fejezeit írta meg, hanem fontos adalékokat szolgáltatott a szabadságharc hadtörténetének egésze szempontjából is. Az életrajz első két fejezetének rövidsége is azt példázza, hogy miilyen kevés tudunk a nagy év kiemelkedő katonáinak 1848 előtti életpályájáról. Gondoljunk bele, a szerző Gaál életének első ötven évéről a legmélyültebb kutatómunka mellett is „csak” annyi anyagot tudott összeszedni, mint a muraközi és Mura-menti hadjárat másfél hónapjáról.

A nyilvánvaló aránytalanság azonban nem a szerző hibája. Szarka Lajos munkája a bizonyíték arra, hogy hiába telt el 150 év az események óta, 1848-1849-ről, a „nagy év” eseményeiről és szereplőiről még mindig lehet újat mondani. Ám ennek az újat mondásnak a feltétele az az elmélyült kutatómunka, amelynek egyik jó példája Szarka Lajos műve is. Reménykedjünk abban, hogy a szabadságharc többi tábornokának is előbb vagy utóbb olyan lelkiismeretes és lelkes életrajzíró jut, amilyen Gaál Miklósnak adatott.

(Hévíz Város Önkormányzata. Hévíz, 1997. 176 o. + 36 o. melléklet)

Kiss Gábor

POLITIKUS SZÜLETIK

Deák Ferenc országgyűlési levelei

1833-1834

Az első független, felelős magyar kormány igazságügy minisztere, az áprilisi törvények formába öntésekor Batthyány Lajos miniszterelnök legfőbb támasza Deák Ferenc. E magas méltósághoz, politikusi pályafutásának egyik csúcspontjához azonban hosszú, küzdelmekkel és buktatókkal tarkított úton jutott el. A 45. évében járó Deák éppen tizenöt esztendővel azelőtt, 1833 tavaszán kapcsolódott az országgyűlés munkájába, Zala megye követeként. Pályakezdesének időszakából származik az a tizenhárom - egy kivételével eddig még publikálatlan - levél, melyet most Sándor Pál válogatásában és Molnár András szerkesztésében a Zala Megyei Levéltár karcsú kötetbe rendezve megjelentetett,

A levelek címzettje - és ennek különösen nagy jelentősége van - Deák sógora, Oszterhieber József pusztaszentlászlói birtokos; a levelek hangvétele meleg, baráti, mondhatni szeretetteljes. Ezen nincs is mit csodálkozni: közsímet, hogy a Deák családban az édesanya halála, mely a kis Ferenc születésekor történt, nagy megrázkódtatást okozott; az apa meghasonlott, búskomor lett és Őt év múlva meg is halt. A négy testvér azonban nagyon szerette egymást - Antal gyámja lett a kis Ferkónak, Klára pedig anyjaként nevelte. Az Őt feleségül vevő Oszterhieber József szépen beilleszkedett a családba, és mind Antalnak, mind Ferencnek bizalmasává vált; mindketten leveleztek is vele.

Felvetődik persze, hogy ezek a magánlevelek vajon miért kíváncsnak a nyilvánosság elé, miért olyan fontosak a késői kor olvasói számára? A levelek olvasgatása, tartalmuk megismerése után kaphatunk választ e kérdésre: e magánlevélnek „álcázott” iratok a legszélesebben vett közügy, a haza, a reformok ügyében íródtak - és az sem véletlen, hogy éppen Oszterhieber Józsefnek címezte őket Deák Ferenc.

A fiatal politikus - aki tulajdonképpen akarata ellenére, Antal bátyja lemondása után, de annak ajánlására került az országgyűlésbe - széles körű ismeretekkel, nagy tárgyi tudással és munkabírással, de kevés gyakorlati tapasztalattal kezdte meg hónapjai tevékenységét; nagyon gyorsan rá kellett jönnie azonban, hogy a sok évszázados gyakorlat, a vármegyei *követutasításokon* alapuló törvényhozás nem csak idejét múlta, egyenesen kerékkötője a törvényalkotói munkának. A követek ugyanis nem a saját véleményüket képviselték, hanem a vármegye közönségének (többség) álláspontját: ez azonban a reformviták közepette mind több problémát okozott. Egyrészt nem volt mindenre utasítás - ilyenkor staféta ment haza, újabb diszpozíciókért; máskor a két követ a meggyőződését követve, egymásnak is ellentmondva szavazott, amely így érvénytelenné vált; előfordult - mint Kőlcsey Ferenc esetében is - hogy a megye az utasítást megváltoztatta, és a más meggyőződésű követnek le kellett mondanai. Maga Deák is került ilyen csapdába az egyházügyi vitában; mindezeket érzékelve választotta azt a taktikát, hogy részletes leveleket írt legbizalmasabb barátjának és rokonának, melyben szájbarágós alaposággal tájékoztatta Őt a lefolytatott vitákról, az egyes törvényjavaslatok állásáról, a további teendőkről - egyúttal arra is ösztönözte, hogy az ő álláspontját képviselje a megyegyűlésben, és eszközölködjön ki számára olyan követutasításokat, kiegészítéseket, melyek alapján a reformok ugye az országgyűlésben előbbre vihető. Hogy Oszterhieber jól játszotta a médium szerepét, arra bizonyíték az a számtalan pótutasítás, melyet a harmincas évek második felében Zala megye Pozsonyba küldött - és bizonyíték Deák országgyűlést szerezése, melynek során hamar nagy hírnévre és befolyásra tett szert. Meg kell említenünk azt is, hogy Deák magának a követutasításnak a jelegét is meg akarta változtatni, szintén a politikus mozgásszabadsága érdekében: a pontos és részletes utasítás helyett *elvi állásfoglalást* javasolt a követekhez eljuttatni, mert mint írja „...*valóban neveléses, midőn az utasításoknak minden apróságokra kiereszkedő tartalma által megkötött követek figyelmet nem érdemlő csekélységekért kénytelenek küzdeni, s egy et, egy, adeoque, vagy tizenöt nap helyett 14 napi határidő felett, két napi tanácskozás után voksolás határoz.*”

Tanulságos olvasmány a levelek lapozgatása abból a szempontból is, hogy belülről láttatják az országgyűlés működési mechanizmusát; nyomon követhető, ahogy a javaslatok készülnek, vitára kerülnek, alótábláról felsőtáblára, felsőtábláról a királyi udvarhoz, és megint vissza vándorolnak - és múlik az idő, és látszólag alig történik valami; bizony a mai törvényalkotási tempó mellett kétségbeesítően lassúnak és nyögvenyúlónak tetszik az akkori idő országgyűlési munkája. Deák szívóssága, kitartó megoldáskeresése, a legkisebb előnyök kihasználásának képessége ezért lehetett kedvező a reformerek számára: nem lehetett kifárasztani, elkedvetleníteni, mert munkabírása és a napi kicsinyiségek felülemelkedő humora átsegítették a nehézségeken. Az a sajnálatos tény, hogy nem volt

saját családja, itt előnyére vált; a birtokon Antal gazdálkodott, más nem várta otthon, így annyi időt tudott Pozsonyban tölteni, amennyit csak kellett. Fel tudott készülni az ülésekre, olvasott, tájékozódott, részt vehetett minden lényeges összejövetelen. Mindent tudott, mindent látott, minderről megvolt a véleménye - s ezt a maga csípős, ironikus stílusában ki is mondta.

A levelek - a sok jogi fejtegetés miatt - nem képeznek könnyű olvasmányt; de ellenállhatatlanul tori át szövegüket Deák humora, élvezetes stílusa. Nem kíméli a külsőségekkel takarózó főrendeket, mágnásokat, vaskalapos főpapokat, de a reformok elodázásán munkálkodó kormánytisztviselőket sem. Értesülünk a „pór módjára” Összeverekedő bihari és beregi alispánok afférjáról, a báródsági oláh nemeselek becsapásáról a követválasztás alkalmával. Ehhez a következő kommentárt fűzte: „*Úgy látom, Biharban Csányi Laci is tanulhatna Tiszválasztási fogásokat.*” Más helyen - az országgyűlés beláthatatlan végére utalva - így sóhajt fel: „*Sajnálom, hogy új házodat, ha el készül, nem láthatom, mire mi Posonból megszabadulunk, nem kétlem, össze dül, mint a Magyaródi akol...*” Magával Oszterhieberrel is többször tréfálkozik: egy helyütt - annak valamilyen morgolódására - így reflektál: „*...azt írod: hogy mi itt a Haza Attyai vagyunk, mivel pedig Te a Haza hiv fija vagy, onokámnak kell lenned, s enyelgésemet, mint öreg atyádól el fogadnod.*”

Sokat lehetne még idézni e levelekből, de talán ennyi is elég kedvcsinálónak, hogy az olvasó kézbe vegye e kis könyvecskét. Várjuk a beharangozott folytatást, Deák országgyűlési leveleinek további kiadását, hogy a pátoszba merevült történelmi alak árnyképe megül feltűnően az igazi, emberi és politikusi arcoképe. Így kerülhetünk igazán közel hozzá, és így értékelhetjük igazán tevékenységét, melyet a haza ügyében kifejtett. Így lehet újra kortársunk Deák Ferenc.

Kerék Imre

MÁRIA-BÁNAT

Katona Judit verseiről

Hatodik verseskötete Katona Juditnak az emberi árvaságot, szomorúságot sugalló című *Mária-bánat*. Ha jól emlékszem, a hetvenes évek vége felé találkoztam először verseivel különböző napilapokban, legtöbbször talán a Népszavában, a Magyar Nemzetben, és másutt is. Már akkor meglepett közvetlen hangvételével, a tradicionális, többnyire rimes, kötött versformákat nemcsak fölünyes biztonsággal kezelő szerkesztésmódjával, hanem e formák fegyveremre szorító keretei között az általa megélt nehéz élet és sors élményeinek hitelesen korszerű költői megfogalmazásával. Rokonszenvesnek tűnt számomra lírája azért is, mert több, rokon utat járó korabeli költőtársához hasonlóan szemléletesen bizonyította, hogy nem szükséges a gyorsan fel- és eltűnő költői divatokhoz igazodni ahhoz, hogy korszerű (vagy nevezzzük modern jelzővel akár, egyre megy) költészetet művelhessen, igazán mai tartalmakat önhessen formába a költő. Különösképp nincs szüksége *erre*, ha olyan karakteres, nem hajlíthatóan etikus tartású egyéniség, mint Katona Judit, aki gyerekkorától (édesanyja korai elvesztésekor nevelőszülőknél és nevelőotthonokban telt gyermekkor élményeivel) ugyancsak megtapasztalhatta az árvaságra jutottság, az örökös hiányérzet, az emberi fájdalom és szenvedés pokolbugyrait, akárcsak egyik - talán legfőbb mintaképe, Ösztönzője - a lelencsors megaláztatásait is elszenvedett József Attila. Katona Judit költészete azonban nem pusztán a személyes hányattatások, keservek megélése révén érintkezik a nagy elődével, erőteljesen hatott rá annak mélyeséges együttérzése, részvéte a szegények, az élet kivetettjei, a „megalázottak és megszorítottak” sorsa iránt, az értük érzett felelősség vállalása, a sorsukon való jobbítás akarása a költői szó erejével, pörölve értük, zsigerekig hatóan azonosulva velük, igaz, mindebben kapott bőven ösztönzést más nagy költőktől is: Rilkéitől, Kosztolányitól és a szeretett Juhász Gyulától. Utóbbival rokonítja verseinek többnyire elégikus, olykor tragikusán fájdalmas hangszereltsége is, amellelt, hogy a magyar bánat nagy költőjére utal vissza szociális érzékenysége, elkötelezettsége, a mai kornak és társadalomnak ellentmondásoktól feszülő világunknak hasonló szemlélete, amit fennköltebb szóval nevezhetnénk akár költői világképnek is. A posztmodern semmitmondás, a „könnyű sekélyesség” évadában Katona Judit költészete ekképp lehet eredeti és modern. A látszólag hagyományos formák és a nagyonis mai mondandó közti feszítőerő révén. Azért mondom látszólag hagyományos formákat itt, mert hiszen a költészetünket sok tekintetben megújító József Attila pl. nemcsakahogy bőven él velük, hanem kései lírájának jellegzetesebb nagy opusai nagyon is tradicionális módon kötöttek, a végső egyszerűségig csupaszítottak. Azonban ezek a tradicionális módon

felépített versszerkezetek nem nélkülözik a modern költői képalkotó technika vívmányainak felhasználását, a merész metaforák, sokágú asszociációk, újszerű szókapcsolások alkalmazását, ami által a verszöveg sűrítetten tömörre, feszessé válik (ellentétben a mai ún. posztmodern szövegek laza, szerkesztetlen szóhalmozásaival, sekélyes, többnyire a szűkös privátszféra élménykörére szorítkozó „üzeneteivel,” nem egyszer nagyon mondó, sokkoló hatásúnak szánt, valójában üres blöffölésével.)

A fentebb mondottak igazolásul hadd idézzem egészében éppen megmunkált, szorongató hitelességű szonettet, napiaink korérésének ezt a jellegzetes lenyomatát:

*Én ott élek, hol sok még a szegény,
és éjszakánként reszket a szegényebb.
Itt éhség gubbaszt, a nők koravének,
és jó szívükben alig van remény.*

*Itt utcseprő jár a ház előtt,
és guberálók járnak a kukára.
Itt részeg ordít védtelen virágra
és fák lelkére, mely tegnap kidőlt.*

*Már jönnek halkan, szűk zugot keresnek
a havas esték, kabátjuk suhog.
Ránksapódnak a nehéz vaskapuk*

*s mert olyan régen nem kapnak kegyelmet,
anyák ácsolnak nehéz tölgykeresztet:
majd ott függ rajtuk szép Krisztus-fiuk.*

Az idézett szonett ugyancsak megragadó, mély együttérzésre-hangoló ikerdarabja a hasonló formában íródott *Ének a szegényekért*. Nemzedékünk gyermekeveinek elrontottságát, a szegénység „pléhbögréinek zörgését”, az elsikkasztott ifúságot, mellyel „még tartoznak nekünk”, panaszoja fel szinte szociografiai hitelességgel, semmit sem szépítve a társadalmi valóság pörén bemutatott tényein, amelyek éppen konkrét, szinte tapintható voltakban vérlázítóak igazán. (*Adalék életrajzomhoz*).

Keserűen-bölcs rezignáció hatja át egy másik szép darabját a kötetnek, a saját emberi élettörténeit és a mindenkori költőisorsó fájdalmát tömören összegező *Számadást*:

*Én már régóta nem csatázom
senki miatt és senkivel.
Körbefutottam rég halálom
a lét nagy keresztjével.*

*Am sokan halkan rámköszönek.
Költő, motyogják. Senki se.
Nincs, ki szárnyait megragadja
s fények fészkebe fölvigye.*

Másutt az élet viszontagságai közepett a választott társában oltalmat remélő és találó ember töretlen bizalma vegyül az elmúlás mind szorongatóbb sejtelmeivel:

*Eleitől fogva tebenned
bíztam és bízom mindörökké,
révészünk vár, a gyors idő,
csillaggá válunk s őszi köddé.
(Húsz év után)*

A kötet egészén átvonulnak szinte az olyan emlékezetes, ihletett opusok, melyekben a költőnő kendőzetlen nyíltsággal és Önérzettel vallja meg magyarságélményét, emlékeztet nemzetünk tragikus sorsfordulóira. (*A 2. magyar hadsereg emlékére, Inkvizíció, Siratófalnál. Senki földjén, Vízió*) Magyarságélménye azonban nem zárja ki másféle népek, sorsok tragikumának mélyes átérzését, mint a „húszezer lengyel fiú s lányka” holiteste fölött virrasztó költő tünődésében, a gyermekek sorsán, akik sárga csillaggal megjelölten „megkínzottan mentek halálba”. (*Lódzsi mementó*)

Ki kell még emelnünk a költőnő bensőségesen gyöngéd, meghitt hangú családlírójának néhány olyan dalszerűen közvetlen, néhol biblikus ihletettséggel fordulatokkal ékített darabját, melyeket gyermekiról, unokáiról írt, s melyeket - hely híján, sajnos itt nem idézhetek egészében, néhány kiragadott sor pedig aligha érzékeltetheti egyszerű szépségüket - így csak címük alapján ajánlok az olvasó figyelmébe. (*Hajában bujdosó, Válozat gyermekdalra, Varázslat*)

S végül egy olyan verset említenék, mely a legemlékezetesebb hatást tette rám a kötetből, a *Kálvária* címűt. Emberi sorsról, létről és múlandóságról, a szeretet halálon túl is sugárzó erejéről mond el benne időálló érvényű, tömör versmondatokat költője. Akinek kívánom, hogy legyen ereje, elegendő hite és kitartása hozzá, hogy a felsoroltakhoz, idézettekhez hasonlókkal lephesse meg a költészete iránt érdeklődő olvasókat.

SZERZŐINK

Ács József költő, kritikus - Budapest
Bacsa Gábor hadtörténész - Nagykanizsa
Beke György író - Budapest
Béres Katalin levéltáros - Zalaegerszeg
Bisztray Ádám költő - Budapest
Borbás György tanár - Zalaegerszeg
Büki Erzsébet tanár - Nagykanizsa
Csikány Tamás hadtörténész - Budapest
Fábián László író, költő - Budapest
Galambosi László költő - Pécs
Hermann Róbert hadtörténész - Budapest
Horváth György tanár - Nagykanizsa
Horváth László régész - Nagykanizsa
Kapiller Imre levéltáros - Zalaegerszeg
Kelemen Lajos költő - Kaposvár
Kerecsényi Edit néprajzkutató - Nagykanizsa

Kerék Imre költő, kritikus - Sopron
Kiss Gábor könyvtáros - Zalaegerszeg
Makay Ida költő - Véménd
Márfi Ibolya tanár - Eszteregnye
Megyeri Anna muzeológus - Zalaegerszeg
Molnár András levéltáros - Zalaegerszeg
Morvay Gyula/1905-1998/
Sándor János író, rendező - Szeged
Somogyi Győző festőművész - Salföld
Szapudi András író - Siófok
Tar Ferenc történész - Keszthely
Tornai József költő - Budapest
Váczi Jépoint Tamás grafikus, író - Budapest
Vajda Lászlóné tanár - Zalaegerszeg
Zakar Péter főiskolai tanár - Szeged

Merkit a fálkál a bíis ísai saíl....

Bíisít a fálkál a bíis ísai saíl,
Málkán bessilget, nem hallhatni mag;
Vajon mit mond merít? beszédire
A fáik merengve váraké fejéret.
De íest lóvóll van ar ídó, nyugtóróm
A pamlagon végig kényelmezeri...
Néblemre hájtvó fejéskéjéit, alszik
Kis feleséjén mélyen, esendesen.

Egyik kesembes ídes skendegüm
Meli deden hullámxi kebele,
Márik kesembes imakönyvem: a
Skabattájhatonik történeti!
Minden betérje ústörösüllagként
Nyugal kesembül magas letrémen...
Néblemre hájtvó fejéskéjéit, alszik
Kis feleséjén mélyen, esendesen.

A nagy esalastor kenget tizedet
A saamotik megvüni, skolganipa,
Ei a skabattáj? egyet mosolyog,
I mind, a hi hiva, a kesembesé lip,
I írette, mint a skíp tyángjót vinygót,
Sebet, halált olly jó kedvel veskés...
Néblemre hájtvó fejéskéjéit, alszik
Kis feleséjén mélyen, esendesen.

Mány drájo ílet hullt már íted el,
Oh skend skabattáj! ei mi hasena van?
De lesz, ha nincs, híid a diadal
Skajd a csatásutóviban,
I halottaidívt boffnut is fogos állni,
I a boffnuállás rettentó kalszen!...
Néblemre hájtvó fejéskéjéit, alszik
Kis feleséjén mélyen, esendesen.

Véngaróváura teng stótkem el,
A jóvendó kor jekemisei;
Saját vérvó thrába félnek bé
A skabattájgnak ellenségei!...
Egy kis meynydívgis skínku dobogás...
I villámst félnek álltal fejemen,
I Néblemre hájtvó fejéskéjéit, alszik
Kis feleséjén mélyen, esendesen.

(Koltó.)

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Balajthy Ferenc, Batári Gábor, Csernák Árpád, Jász Attila, Karáth Anita, Lászlóffy Csaba, Nagy Cili, Németh J. Attila, Nyírfalvi Károly és Tomkiss Tamás versei * Novák Valentin és Váczy Jépoint Tamás szépprózája * Ébert Tibor: A szerelő * Fábíán László, Görömbei András, Kovács Sándor Iván, Roaznovszky Mihály és Szajbély Mihály tanulmánya * Beszélgetés Kabdebó Tamással * Cserép Csaba: Kocsmapszichiátria - Ezredvégi történetek * Gácsi Mihály művészete * N. László Endre a Dráva aranyosói * Malmok Zalában * Lucien Hervé fotói * Szemle

1998

Ára: 120 Ft